

కర్ణాటదేశ క్షితిపాలశేఖర శ్రీచా
మరాజేన్ద్రసుతోషితాత్మనామ్ ।
విజ్ఞాప్యతే సాధు సతాం సరస్వతీ
ప్రాసాదవిద్యాసదనాధికారిభిః ॥

సామ్ప్రతం శ్రియాపతిముఖనిఖిలవిద్యాప్రచయాభి
వృద్ధ్యాదరేణ విబుధగణక్షణదక్షిణేన శ్రీమతా చామ
రాజేంద్రేణ ప్రతిష్ఠాపితాయాం సరస్వతీప్రాసాదా
భిఖ్యాయాం పాఠశాలాయాం గణేశచతుర్థీప్రము
ఖేష్వేకవింశతిసంఖ్యాకేషు దివసేషు దివా తృతీయ
యామాదుపరి విదుషాం విశేషతస్సమాజస్సమ్మేళిత
శ్చ తత్ర భవద్భిర్భవద్భిరాగత్య ఋగ్వేదయజుర్వేద
సామవేద తత్తద్భాష్యపూర్వోత్తర మీమాంసాన్యాయ
వ్యాకరణ ధర్మశాస్త్ర సాహిత్యాదివిద్యా
ప్రతిపత్తీనాం వ్యుత్పన్నానాంచ పరీక్షాం విధాయా
ధినంస్య సురాసురమకుటతటఘటితమణిగణకిరణ
నీరాజితపదాంబుజస్య భగవతశ్శ్రీమన్మహాగణ
పతేర్మంగళనీరాజనావసరేషు మహాప్రభోశ్శ్రేయస్స
మ్ప్రార్థనీయమితి

శ్రీరస్తు.

శ్రీమత్సంస్కృతభాషాభిలాషులగు
నిఖిలవిద్వజ్జనులకత్యంతోపకారకంబుగ
అభినవకాళిదాసకవికుంజరునిచేఁ బ్రణీతంబైన

చంపుభాగవతము.

శ్రీమదక్కయ్యసూరివిరచితంబగు-రత్నావళియను
వ్యాఖ్యానసహితంబుగ
గొల్లాపిన్ని-వైయ్యాకరణసదాశివశాస్త్రులవారి
సాహాయ్యంబువలన

వావిళ్లరామస్వామిశాస్త్రులచేత.

పరిష్కరింపఁబడి-
శ్రీమచ్చెన్ననగరాభరణాయమానంబగు
తండయార్పేటయందలితిరువట్టూరు
రాజమార్గమునవిలసిల్లుచుండు
ఆదిసరస్వతీనిలయమనుస్వీయ
ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి
శ్రీముఖసంవత్సరమాఘకృష్ణద్వితీయామంగళ
వారమునందుఁ బ్రచురింపఁబడియె-

౧౮౭౪ సంవత్సరము-ఫిబ్రవరినెల-తే ౩ దీ-

భాగవతచంపు-

శ్రీరస్తు.

ఈయాదిసరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షరశాలయందచ్చువేయఁబడియున్న సంస్కృతగ్రంథములు-

పరాశరమాధవీయము-

భట్టికావ్యము, సవ్యాఖ్యానము-

మాధవాచార్యకృతశంకరవిజయము, సవ్యాఖ్యానము-

ప్రసన్నరాఘవనాటకము, సచ్ఛాయము-

లీలావతీగణితము, సవ్యాఖ్యానము, సటీక-

వృత్తరత్నాకరము, సవ్యాఖ్యానము-

రాఘవపాండవయాదవీయము, సవ్యాఖ్యానము-

నరకాసురవ్యాయోగము, సచ్ఛాయము-

రామాయణభారతసారసంగ్రహస్తోత్రవివరణము-

శివపురాణతామసత్వనిరాకరణము-

సౌందర్యలహరి-

చండాలీశ్లోకము, సవ్యాఖ్యానము-

గురుబాలప్రబోధిక, సటీక-

త్రికాండము, సటీక-

త్రికాండము, మూలము-

విష్ణుసహస్రనామము-

రామాయణము, సవ్యాఖ్యానము-

విష్ణుపురాణము, సవ్యాఖ్యానము-

భోజచంపు, సవ్యాఖ్యానము-

భారతచంపు, సవ్యాఖ్యానము-

భాగవతచంపు, సవ్యాఖ్యానము-

కాలామృతము, సవ్యాఖ్యానము-సటీక-

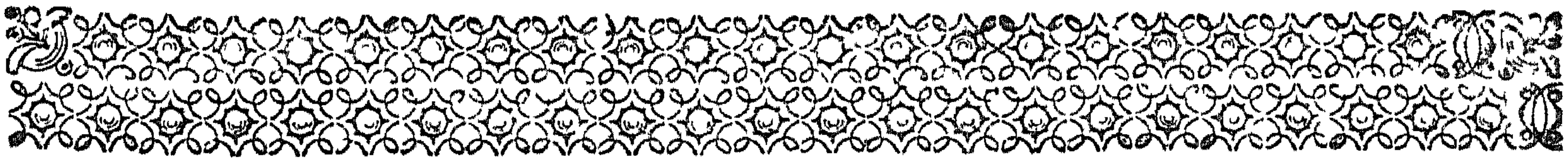
రఘువంశము, సవ్యాఖ్యానము-

భర్తృహరి, సవ్యాఖ్యానము-

నానార్థరత్నమాల, సటీక-

దేవీస్తోత్రకదంబము-

శివస్తోత్రకదంబము-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః

చంపూభాగవతే- ప్రథమవిలాసప్రారంభః

ఓం॥భద్రేకింప్రియమస్తితేమమమనశ్చంద్రావతంసేసకిందుష్ప్రా
పఃకథమంబరస్పృగపిమేలభ్యస్తదేవోచ్యతే। కస్మాదంబరసంస్పృశిప్రతిని
శందాఙ్గభ్యమిత్యాళిభిః స్పృష్టాయానవసంగమేషుజగతాంమాతస్స్మితం
పాతునః ॥ ౧ ॥ శ్వశురగృహనివాసస్స్వర్గతుల్యో జనానామితి మధుమ
ధురాంయస్సార్థయన్పూర్వగాథామ్। నిమిషమపినహాతుంపష్టిదుగ్ధాబ్ధి
సద్మశ్రియమయమతికమ్రఃశ్రీపతిర్నస్తనోతు ॥ ౨ ॥ సారస్వతంధామసు
ధావిడంబిచిత్తేదయాలంబిమమావిరస్తు । అన్యానపేక్షాకలుషస్యశిక్షాక
టాక్షవీక్షామమయస్యసాక్షాత్ ॥ ౩ ॥ చక్రేపక్షధరీయపారణబలాద్య
స్సైవవారాంశతంధీరైఃపక్షధరాన్వయోయమితిమే వంశస్య నామాంత
రమ్।దుష్ప్రాపాయదశిష్యతాంబుధగణైర్భూర్దక్షిణార్ధస్థితైస్తంనౌమి
త్రిజగల్లలామమధునాశ్రీయల్లయాఖ్యంగురుమ్ ॥ ౪ ॥ స్నేహేనసర్వలో
కేషువివృతాశాస్త్రదీపికా।యస్యనష్టేయతేజాతువిశ్వనాథమనుంస్తుమః ॥
౫ ॥ తద్భ్రాతృపుత్రస్తదనుగ్రహాప్తహృద్యానవద్యాఖిలవిద్యఏషః । అ
కల్యాణవిద్వాన్నవకాళిదాసచంపూప్రబంధస్యతనోతిటీకామ్॥ ౬ ॥ గా
ఢాభట్టనిబంధఘట్టసరణిస్తంత్రంగురోర్యంత్రితం కోణంకోణభుజీభజ
త్యతిభయాత్ప్రతివర్తింసాహితీ। వైయ్యాసక్యనురాగిణీమయిగిరాంగుం
భాశ్చకాంభీనసావ్యాఖ్యాతుం నవకాళిదాసకవితాంభీతిస్తథాప్యస్తిమే॥
౭ ॥ జటాటనకుటుంబినీశుభకటాక్షవీక్షాబలాదధాశ్రిపిధమండలోజ్జ్వలమి
దంవినిష్పద్యతే। ధయంతుతరసారసంరసనదోస్స్యభ్యావరావరారవికేవ

నాఽపికవితాకదన్నాదనాత్ ॥ ౮ ॥ వెల్లాలకులవారాశిజాతశీతాంశునా
మునా । కాళిదాసేననవ్యేనశీతంశోత్రినభఃకృతమ్ ॥ ౯ ॥ కాళిదాసస్య
నవ్యస్యపిసర్గమధురాగిరః । టీకారత్నావళీభూపాతదాప్యాసాంభవ
త్వసౌ ॥ ౧౦ ॥ ఇహఖలువెల్లాలకులశిరోమణిస్తత్రభవానభినవకాళిదా
సోనామమహాకవిస్సకలకల్యాణగుణశరణస్యభగవతో వాసుదేవస్యగుణక్రి
యాస్వరూపప్రతిపాదనావినాభూతతయానిరతిశయ పురుషార్థసాధ
నంకావ్యంయశసేర్థకృతేవ్యవహారవిదేశివేతరక్షతయేసద్యఃపరనిర్వృత
యేకాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజే ఇత్యాలంకారికవచనప్రామాణ్యా
ల్లౌకికపురుషార్థోపయికంచభాగవత చంపూ నామకంమహాకావ్యంచికీ
ర్షుశ్చికీర్షితా విఘ్నపరిసమాప్తిసంప్రదాయావిచ్ఛేదలక్షణ ఫలసాధ
నమాశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశోవాపితన్ముఖమిత్యాచార్యదండివచసా

శ్రీధనువాగీశ్వరీచరణారవిందాభ్యాంనమః -

కల్యాణంనఃప్రభూతంకలయతులలితాలాపశైలేశబాలా
లీలాజాలానుకూలాశిశిరకరకలాభానుమాలాజటాలా । ఏ
షాశేషాహిభూషాపరికలితసుధాపూరధారానుకారా

ప్రబంధముఖలక్షణత్వేనావగత మాశీరూప మంగళంగ్రంథాదౌశ్లోకష
ట్కేనోపనిబధ్నాతి ॥ కల్యాణమిత్యాదినా ॥ తత్రాదౌకవర్గ ప్రయో
గఃశ్రోతౄణామధ్యేతౄణాంచమంగళార్థః॥ తదుక్తంఛందస్సారే॥
లక్ష్మీకరఃకవర్గస్స్యాదితి ॥ కృత్యాదౌకచటావర్గాఃప్రయోజ్యాః బ్రా
హ్మణస్యహీతిచ-అయంచకకారఃఅజుపేతత్వాదధ్వనితావర్ణఃతత్ప్రయో
గశ్చశుభఇతితత్రైవ- ఆదౌభూదేవతాకస్య స్వగురోర్మగణస్యచప్ర
యోగఃక్షేమంకరఃతదుక్తంవృత్తరత్నాకరే॥శ్లో॥ మోభూమిస్త్రిగురుశ్శ్రి
యంవితనుతఇతి - ఏవంవర్గగణాదిశుద్ధిరస్తి - కల్యాణ శబ్దప్రయోగాద
భ్యుచ్చయశ్చవర్ణగణాదిశుద్ధ్యభావేపిభద్రాదివాచకశబ్దప్రయోగే దో
షాభావమాత్రస్య॥శ్లో॥దేవతావాచకాశ్శబ్దాయేచభద్రాదివాచకాః। తే
సర్వేనైవనింద్యాస్స్యుర్లిపితోగణతోపివేతి- అభియుక్తైరుక్తత్వాదితివేది

తవ్యం-లలితామనోహరాఆలాపాగిరోయస్యాస్సాతథోక్తా మంజుభాషి
ణీత్యర్థః॥ని॥హారభేదేవిలాసేచలలితంచారుణితి త్రిష్వితిభాస్కరః- సాచసా
శైలేశస్యహిమవతోబాలాపుత్రీపార్వతీతియావత్ యద్యపిబాలా శబ్దోవ
యోవిశేషవిశిష్టస్త్రీమాత్రపరఃతథాపిశైలేశపదసమభి వ్యాహారాత్ప్రతీ
యమానస్సంబంధోజన్యత్వ మాదాయ పర్యవస్యతి - కలభఃకరిపోతకః-
స్మేరాననంస్మరతిగోపవధూకిశోరమిత్యాదౌతథాదర్శనాదితివేదితవ్యం
తస్యాఃలీలాజాలానాంకటాక్షభుజవిక్షేపాది విలాసవిశేషాణాం అనుకూలా
అనురూపాశిశిరకరకళాచంద్రకళాతస్యాః భానుమాలాభిః కరనికరైఃజ
టాలాజటావత్ అతిసంశ్లిష్టతయా జటా సరూపైశ్చంద్రకిరణైర్వ్యాప్తమ
స్తకేత్యర్థః ప్రాణిస్థాదాతోలజ్యతరస్యామితి మత్వర్థే యోలచ్ప్ర
త్యయః-ఏషేతిహృదయసన్నిహితత్వాదపరోక్షనిర్దేశః-శేషాహిఃశేషా
ఖ్యఃసర్పఃభూషాయస్యాస్సాశేషభూషితే త్యర్థః శేషాహిపదయోస్సా

భద్రాముద్రావినిద్రాపురహరణ విధౌకాపి కారుణ్యా

మాన్యవిశేషభావాన్న పౌనరుక్త్యం- అతఏవ శేషాహిఃకిమయమ్మృణాళ
మృదుళమితివిద్యానాథః-మృణాళశేషాహిభువాన్వయాతిశ్రీహర్షశ్చ సు
ధాపూరఃపీయూషసమృద్ధిః॥ని॥పూరస్స్యాదంభసాం వృద్ధిరితి హలాయు
ధః-తస్యధారాప్రవాహఃతస్యానుకారఃఅనుకరణంభావేఘఞ్ పరికలితః
కృతఃసుధాపూరధారానుకారో యయా సాధావళ్యాహ్లాదకత్వాచ్చ
సుధాధారామనుకుర్వంతీత్యర్థః భద్రాకల్యాణీసుఖాదిత్వేనభద్రశబ్దస్యధ
ర్మధర్మివచనత్వాద్ద్విలింగతాతథాచామరఃఅథత్రిషుద్రవ్యేపాపం
పుణ్యంసుఖాదిచేతి - పురహరణవిధౌవినిద్రాజాగరూకా పురహరంత్రీత్య
ర్థః - కారుణ్యపూర్ణానిరవధికకృపాశాలినీత్యర్థః - కాప్యనిర్వచనీ
యావాఙ్మనసాతీతేతియావత్ ముద్రాభంగిశివఇత్యర్థః- సరాశిరాసీ
న్మహసాంమహోజ్జ్వలఇత్యాదివద్ధర్మధర్మిణోరభేదోపచారాన్ముద్రా
శబ్దేనశివలాభఃనఃఅస్మాకంప్రభూతమధికం॥ని॥ప్రభూతంప్రచురంప్రా
జ్యమిత్యమరః కల్యాణంకలయతు సంపాదయత్విత్యర్థః అత్రలకారాదీ

నామసకృదావృత్తైవృత్త్యనుప్రాసనామకాశ్చత్వారశ్శబ్దాలంకారాః॥*॥
ఏకద్విప్రభృతీనాంతువ్యంజనానాంయదాభవేత్-పునరుక్తిరసౌనామ్నావృ
త్త్యనుప్రాసఇష్యతఇతిలక్షణాత్ - లీలాజాలానుకూలేత్యత్రానురూప్య
వర్ణనాత్సమాలంకారః॥*॥సమంస్యాద్వర్ణనం యత్రద్వయో రప్యను
రూపయోరితిలక్షణాత్ - అస్యాలంకారపునరుక్తిరూపవృత్త్యనుప్రాసస్యచై
కపదగతత్వాత్కావ్యప్రకాశకారమతేఏకవాచకానుప్రవేశోలక్షణస్సం
కరః - చూడాస్థచంద్రకిరణానాంజటాత్వరూపణాద్రూపకాలంకారః
అస్యానుప్రాసస్యచపూర్వవత్సంకరఃసుధాపూరధారేత్యత్రోపమాలం
కారః-కించ-గమ్యత్వేనవివక్షితస్యశివస్యావివక్షితరూపాదపిచారుతరేణరూ
పాంతరేణాభిధానాత్పర్యాయోక్తమలంకారః॥*॥పర్యాయోక్తంతుగమ్య
స్యవచోభంగ్యంతరాశ్రయమితిలక్షణాత్-అయంచ పూర్వోక్తాలంకార
త్రయప్రతిభోత్థాపితఇత్యంగాంగిభావేనసంకరః-ఇదంచస్రగ్ధరావృత్తం-
లక్షణంతు॥*॥మ్రభ్నైర్యానాంత్రయేణత్రిమునియతియుతాస్రగ్ధరేయమి
తి-అస్యార్థః॥*॥ఆదిమధ్యావసానేషుయరతాయాంతిలాఘవం-భజసాగౌ
రవంయాంతిమనౌతుగురులాఘవమితినిష్కృష్టలక్షణలక్షితైఃమ్రభ్నైఃమగ
ణరగణభగణనగణైస్త్రిభిర్యగణైశ్చోపలక్షితాస్రగ్ధరాసాచత్రిమునియతి
యుతా - మునయస్సప్తసప్తభిరక్షరైస్త్రిషుస్థానేషుయతిర్భవతీత్యర్థః-
యతిర్నామపదవిచ్ఛేదః-తదుక్తమాచార్యదండినా-శ్లోకేషునియతస్థానంప
దచ్ఛేదంయతింవిదురితి - తథాచాత్రద్వితీయతృతీయసప్తాక్షరయోర్మ
ధ్యేనపదవిచ్ఛేదోస్తి-లలితాలాపేత్యాలాపశబ్దావయవస్యపూర్వసప్తాక్ష
ర్యాంసంక్రాంతత్వాత్ఏవంచయతిభంగస్స్యాదితిచేన్నదోషః॥*॥ ధా
తునామ్నామభేదేనవిరామోవిరతిర్యతిః-స్వరసంధ్యాత్తసౌందర్యాత్తద్భే
దేపియతిఃక్వచిదితిపింగళాచార్యేణస్వరసంధిస్థలేప్రాతిపదికభేదేపియతిభం
గదోషస్యపరిహృతత్వాత్తద్వచనస్యచాయంనిర్గళితార్థః-ధాతుప్రాతిపదిక
రూపప్రకృత్యోఃప్రత్యయస్యచమధ్యేయతిరనింద్యఃక్వచిద్ధాతుప్రాతిపది
కమధ్యేపిస్వరసంధివశేనయతిరవిరుద్ధఇతిపాదాంతయతిరౌత్సర్గికః అబ్ధ్యం

గైస్స్యాజ్జలధరమాలేతివృత్త విశేషే అంగశబ్దేన కింవేదాంగగత షట్సం
ఖ్యావివక్షితా ఆహోస్విద్యమనియమాదిగతాష్టసంఖ్యా వేతివికల్ప్యషట్సం
ఖ్యాంగీకారేతస్యవృత్తస్యద్వాదశాక్షరత్వేనపాదాంత యతిర్న సిధ్యేతేతి
అష్టసంఖ్యాపరత్వమేవేత్య భ్యుపగతం ఛందశ్శాస్త్రపారీణైః - ఏవంచా
దాంతయతేనిత్యత్వేపిసపల్లవాలోత్తీర్ణవరా హయూథాన్యావాసవృ
క్షోన్ముఖబహీణానీత్యాదౌపాదాంతయతిభంగదోషస్యైవపరిహా
రః - ఏవమన్యత్రాపియతిభంగదోషోనాశంకనీయఇత్యలమతివిస్తరేణ-అ
త్రబంధస్యాత్యుజ్జ్వలత్వాత్కాంతిర్నామకావ్యగుణః॥*॥అత్యుజ్జ్వలత్వం
బంధస్యకావ్యేకాంతిరితీష్యతఇతిలక్షణాత్ ॥౧॥.................*
ప్రాలేయేతి ॥ ప్రాలేయాచలస్యహిమవతో భాగధేయానాం భాగ్యా
నాంభాగరూపనామభ్యోధేయప్రత్యయోవాచ్యఇతి స్వార్థే ధేయప్రత్య
యః-భవనంభావస్వరూపమితియావత్ ఆస్పదంవా॥ని॥భవనంభావవేశ్మనో

పూర్ణా ॥౧॥ ప్రాలేయాచలభాగధేయభవనంకల్యా

ణజాలాస్పదంజాటాటీరఫలపఃఫలం కిలకిలత్కేలాశుకాస్తాదిది

రితిభాస్కరః -కల్యాణజాలానామాస్పదంజటాటీరఃపరమేశ్వరః॥ని॥కంకటీ
కఃకటాటంకఃకటప్రూఃపరమేశ్వరః। అహిర్బుధ్న్యోజటాటీరోజటాజూటా
గ్నిలోచనఇతిపంచాశన్నిఘంటుసారే-తస్యేదంజాటాటీరంయత్తపస్తస్యఫ
లంతస్యేదమితిసంబంధసామాన్యేఅణ్ప్రత్యయః-కిలకిలేత్యనుకరణశబ్దఃఅ
యంచసాధుః-అతఏవబుల్బుల్కున్తేఅనుకరణశబ్దానాం సాధుత్వం అభ్యు
పగమ్యకుమార్ల్యకమాహేత్యాదౌజహారభగవాన్భాష్యకారః- కిలకిలా
స్యాస్తీతికిలకిలఃఅశాదిత్వాన్మత్వర్థీయోచ్ప్రత్యయఃసఇవాచరతీత్యాచా
రక్విబంతాల్లటశ్శత్రాదేశఃకిలకిలశబ్దంకుర్వాణఇతిఫలితోర్థః - యద్వా
కిలకిలేతి లాంతోయమనుకరణశబ్దఃవైవక్షికత్వాదనుకరణశబ్దానాం తథాచ
కిల కిలమతతిగచ్ఛతీతికిలకిలత్ అతసాతత్యగమనేఅస్మాద్ధాతోఃక్విప్చేతిక్విప్
కిలకిలదితిశబ్దంకుర్వాణఇత్యర్థః -యద్వాకిలకిలదితి తాంతఃకిలకిలేతి లాంతో
వాయమనుకరణశబ్దఃతద్యుక్తాలీలాశుకఃకిలకిలత్కేలాశుకఇతిమధ్యమపదలోపి

సమాసః తేనాత్ర శ్లాఘితం పరిమౌళి మౌళౌ శిరసీతి విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః-
కంచనసుధాధారాధరమమృతవర్షికాబ్దం చంద్రమితి యావత్ బిభ్రా
ణం తత్ర తథా ప్రసిద్ధం మహస్తేజః విశేషణబలాత్పార్వతీతి లభ్యతే మే అము
ద్రమమితం ఆనందకందం ఆనందసంపాదకం భద్రం కల్యాణం ఆకలయ
తాం వితరత్విత్యర్థః - కేచిత్తు ఆనందకందమితి మహసో విశేషణం కృత్వా
ఆనందమేవ కం ఉదకం తద్దదాతీత్యానందకందం ॥ని॥ కం వారిణి చ మూర్ధ్నీతి
నానార్థేఽవ్యయే వ్యమరః - ఆనందస్యోదకత్వరూపణేన ఉదకవదపరిమిత
మానందం ప్రయచ్ఛతీతి భగవత్యాః సర్వోత్కృష్టతా వ్యజ్యత ఇత్యలం
కారేణ వస్తుధ్వనిరితి వ్యాచక్షతే అత్ర భగవతీభాగ్యయోః కార్యకారణ
యోరభేదే వివక్షితే హేత్వలంకారః ॥✿॥ హేతుహేతుమతోరైక్యం
హేతుం కేచిత్ప్రచక్షత ఇతి లక్షణాత్ కల్యాణజాలాస్పదమితి విశేషణం భగ
వత్యాః అపరిమితకల్యాణదానసామర్థ్యాభిప్రాయగర్భమితి పరికరోద్యోతి
తమ్ । బిభ్రాణం పరిమౌళికంచ సుధాధారాధరం సాదరం
తస్మై భద్రమముద్రమాకలయతామానందకందం మహః ॥
౨ ॥ కస్త్వం ఘోరవిలోచనోసి భుజగోత్తంసః కపాలీ జటీ
యః ॥✿॥ అలంకారః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణ ఇతి లక్షణాత్ - తపః ఫ
లమిత్యత్ర చంద్రచంద్రికయోరివావినాభూతయోః తపఃఫలత్వాసంబంధే
పి సంబంధోక్తిరతిశయోక్తిః ॥✿॥ సంబంధాతిశయోక్తిస్స్యాదయోగే యోగ
కల్పనమితి లక్షణాత్ - కిలకిలదితి మంజుకూజనార్థకం శుకవిశేషణం భగవతీ
తోషణసామర్థ్యాభిప్రాయగర్భమితి పరికరాంతరం - సుధాధారాధ
రమిత్యత్ర చంద్రస్య మేఘత్వరూపణాద్రూపకాలంకారః - ఏతదుత్థాపితం
చ భగవత్యాశ్చారుతరరూపాంతరేణాభిధానరూపం పర్యాయోక్తమితి
సంకరః - అత్ర ప్రౌఢిర్నామ గుణః ॥✿॥ ప్రౌఢిరుక్తేః పరిపాక ఇతి లక్షణాత్
౨ ॥ కస్త్వమితి ॥ ఘోరవిలోచనో వికృతనేత్రః భుజగోత్తంసః సర్పభూషితః
కపాలీ కపాలవాన్ జటీ జటావాన్ వ్రీహ్యాదిత్వాదినిః - త్వం కోసి భవసి
సోవా కో వా భవాన్ భవానీనిదేశమంతరేణాంతఃపురం - మాగమ ఇత్యాహ ॥

దేవ్యా ఇత్యాది భగవన్నితి తపస్వి బుద్ధ్యా నిర్దేశః ఇత్థం ద్వారి దౌవారికైః
ద్వాస్స్థైః వివాహకాలిక దివ్యసౌందర్య మపహాయ రూపాంతర ధారణాద
జ్ఞాతతత్త్వైరితి భావః నివారితం పురహరం నిధ్యాయ విలోక్య ప్రాసాదాగ్ర
గతేతి భావః అన్యథా అంతఃపురవర్తిన్యా విలోకనాయోగాత్ ॥ని॥ నిధ్యాన
మవలోకనమితి వైజయంతీ - మాతః యన్మందహసితం విదధాసి తన్నః ఇష్టాని
శుభాని దద్యాత్ - అత్ర భగవద్గత విరుద్ధాలంకారాది దర్శనజన్యా భగవ
త్యాః హాసో దౌవారిక కృత నిషేధ కటువచనాది పరితోషితో హాస్యగసతా
మంగీచకారేతి వేదితవ్యం - అత్రోత్తమవిషయత్వాన్మందహసితమిత్యుక్తం
తదుక్తం॥ *॥ స్మితమిహ వికాసనయనం కించిల్లక్ష్యద్విజం హసితం - మధురస్వ
రం విహసితం సాంసశిరఃకంప ముపహసితం - అపహసితం సాస్రాక్షం విక్షి
ప్తాంగం భవత్యతిహసితం - ద్వే ద్వే హసితే చైషాం జ్యేష్ఠే మధ్యేధమే క్రమశః

దేవ్యాశ్వాసనమంతరేణ భగవన్నంతఃపురం మాగమః। ఇత్థం
ద్వారినివారితం పురహరం నిధ్యాయ దౌవారికైర్యన్మాత
ర్విదధాసి మందహసితం దద్యాత్తదిష్టాని నః ॥ ౩ ॥ క్రీడా
కోపమనర్గళం శమయితుం క్షేమంకరే శంకరే ప్రేమ సప్రణ

ఇతి ॥ ౩ ॥ క్రీడేతి ॥ అనర్గళముచ్ఛృంఖలం క్రీడాకోపం శమయితుం క్షేమంకరే
జగత ఇతి శేషః - శంకరేణ ప్రేమ్ణా నమస్కారం కుర్వాణే సతి తత్ర తస్మిన్ శివే
సప్రణయాపి నమస్కారేణ నివృత్తకోపాపీత్యర్థః మందాకినీ దర్పతః కుపి
తా మందాకినీ దర్పం పర్యాలోచ్య కుపితేత్యర్థః ॥*॥ ల్యబ్లోపే పంచమీ తస్య
శివస్య మౌళిం అబ్జమర్మస్పృశా కమలసదృశేన చరణేన ముహుర్ముహుః
ప్రహరసే హరతేర్ణిత్వాత్తఙ్ - గంగాయాస్తద్ధారిణశ్చ తాడనాభిప్రా
యేణేతి భావః - కేచిత్తు అబ్జశ్చంద్రః తస్య మర్మస్పృశా చంద్రస్య శిరోనిష్ఠ
త్వాత్తస్య మర్మభేదో భవతి - అనేన చ గంగాం బాధితుమశక్తా తత్సహచరం
చంద్రం బాధితవతీతి ప్రత్యనీకాలంకారో వ్యజ్యతే ॥*॥ బలినః ప్రతిపక్షస్య ప్ర
తీకారే సుదుష్కరే - యస్తదీయతిరస్కారః ప్రత్యనీకం తదుచ్యత ఇతి లక్ష
ణాత్ - అత ఏవ వస్తునాలంకారస్య ఇతి వ్యాచక్షతే - తచ్చరణాంబుజం

నః భూయాంసి వితరతు దదాత్విత్యర్థః - అత్ర పరమేశ్వరవిషయకకోపా ఖ్యభావస్య శాంతిః ప్రణామకాలేచూడాగతగంగాదర్శనేన పునరుదయ శ్చ వర్ణితః - ఉభయోరపి శృంగారాంగత్వేనసమాహితం భావోదయశ్చే త్యలంకారద్వయం తయోః పరస్పరనైరపేక్ష్యాన్మౌక్తిక పద్మరాగన్యాయేన సంసృష్టిరితి ధ్యేయం ॥ ౪ ॥ అన్యోన్యమితి ॥ విజయైషిణోః మమ విజయో భూయాన్మమ విజయో భూయాదిత్యాశంసతోరిత్యర్థః- విహసతోః త్వరా తత్కృతకరస్ఖలనాదినేతి భావః సాహసే సానందయోః మయా సాహసంకృత మితిహృష్టయోరిత్యర్థః సాటోపాత్సంభ్రమాదితరేతరవ్యతికరాదన్యో న్యకటాక్షకరాదిసంపర్కాదుద్భూతరోమాంచయోః ప్రతి ముహుర్ము హుర్ముహురిత్యర్థః - వీప్సాయామవ్యయీభావః క్షిప్రోత్క్షిప్తకరాబ్జ

యోః పితృకుపితామందాకినీదర్పతః। మౌళింతస్యముహు
ర్ముహుః ప్రహరసే యేనాబ్జమస్పృశామాతస్తచ్చ
రణాంబుజం వితరతు శ్రేయాంసి భూయాంసి నః॥ ౪ ॥ అన్యో
న్యం విజయైషిణోర్విహసతోస్సానందయోస్సాహసే సా
టోపాదితరేతరవ్యతికరాదుద్భూతరోమాంచయోః । క్షి
ప్రోత్క్షిప్తకరాబ్జయోః ప్రతిముహుర్న్యాక్షతారోపణే

యోః అన్యథా పరాజయభయాదిత్యర్థః శివయోః-పుమాన్ స్త్రియేత్యేకశే షః - అమంద విభవః అమూల్యః న్యాక్షతారోపణే యస్సంరంభః సంభ్ర మః ॥ ని ॥ సంరంభస్సంభ్రమే కోప ఇతి నిఘంటుపాఠే-సః నః శ్రేయాంసి పుష్ణాతు వర్ధయత్విత్యర్థః స్వభావోక్తిరలంకారః ॥ * ॥ స్వభావోక్తిస్స్వభావస్య జా త్యాదిస్థస్య వర్ణనమితి లక్షణాత్ - అత్ర శివయోరితి పద సూచితాభ్యాం లోకోత్తరాలంబనవిభావాభ్యాం సాన్నిధ్యాదస్మిన్ న్యాక్షతారోపణాది రూపైరుద్దీపనవిభావైః హాసకటాక్షరోమాంచాదిరూపైరనుభావైః క్షిప్రో త్క్షిప్తేత్యాదిపదసూచితైరౌత్సుక్యాదిసంచారిభావైశ్చ రససార్వభౌమః శృం గారశ్చర్వణాస్పదం భవతి అత్ర నిరతిశయరసాభివ్యక్తిరస్తి న వేతి హృదయా లుభిరవధాతవ్యం-న తు సమత్సరైః-ఉక్తం చ భట్టగోపాలేన ॥ * ॥ వ్యంగ్యస్య

పాదృశ్యసంబంధేహయోః సహృదయా ఏవ ప్రమాణం - వ్యక్తిత్రైరన్యథాపివ
క్తుంశక్యత్వాదితి-ఇయంచమధ్యమకైశికీవృత్తిః॥*॥ హృద్యార్థవ్యనతిప్రౌఢబం
ధామధ్యమకైశికీతిలక్షణాత్॥ ౪॥ భద్రమితి॥ భద్రంకల్యాణంమంగళస్నా
నహారిద్రాద్వర్తనాదినాకమనీయతరమిత్యర్థః - ఇదంవపుఃవిభూత్యా
కథంచురితం భూషితంఅనేనచాలింగనరూపంవస్తు వ్యజ్యతే తేతవవసనం
వైయాఘ్రరోమశబళంకుత ఇత్యనేనపరస్పరసంమర్దోవ్యజ్యతే- ఏవమా
ళిపరిహాసవచఃశ్రుత్వాప్రవృత్తమితిశేషః నవసంగతాయాః భవాన్యాః స్మి
తంనః శ్రేయోదిశతుదదాత్విత్యర్థః- అత్ర ఆలింగనాదివ్యంజకసఖీ పరిహా
సవచనరూపవిభావేన స్మితరూపానుభావేనచమధ్యమనవోఢనాయికా ని
ష్ఠోహర్షాఖ్యస్సంచారీభావోవ్యజ్యత ఇతిభావః॥ ౬ ॥ అథైకేనశ్లోకేనస్వ

సంకంభశ్శివయోరమందవిభవశ్శ్రేయాంసి పుష్ణాతునః॥

౫ ॥ భద్రంవపుఃకథమిదంచురితంవిభూత్యావైయాఘ్ర

రోమశబళంవసనంకుతస్తే। శ్రుత్వైవమాళిపరిహాసవచో

భవాన్యాశ్శ్రియఃస్మితందిశతునోనవసంగతాయాః॥ ౬ అభి

నవపదపూర్వఃకాళిదాసఃప్రగల్భః త్రినయనదయితాయాః

ప్రేమడింభస్తృతీయః। విరచయతితయైవప్రేరితఃప్రేమ

నామాఖ్యానపూర్వకం గ్రంథారంభం ప్రతిజానీతే ॥ అభినవేతి॥ అభినవపద
పూర్వకాళిదాసపదవాచ్య ఇత్యర్థః- క్షుణ్ణంయదంతఃకరణేనవృక్షాఃఫలంతి
కల్పోపపదాస్తదెవేత్యాదివద్వాచ్యవాచకయోరభేదోపచారః ప్రగల్భః
ప్రౌఢః త్రినయనదయితాయాః క్షుభ్యాదిత్వాణ్ణత్వాభావః తృతీయః
ప్రేమడింభః పరమప్రేమాస్పదస్తనయః మాతుఃకస్కన్దపుత్రేప్రేమాతిశయ
ఇతిప్రసిద్ధిః తయైవప్రేమపూర్వం ప్రేరితః ప్రవర్తితః స్వప్న ఇతిశేషః హ
రిగుణపరిణద్ధంభగవత్కల్యాణగుణానపాయినమిత్యర్థః చంపూప్రబంధం
॥*॥ గద్యపద్యమయంకావ్యంచంపూరిత్యభిధీయత ఇత్యుక్తలక్షణం ప్రబం
ధవిశేషంచారుయథాతథారచయతి - అత్రప్రగల్భ ఇత్యనేనలోకశాస్త్ర
కావ్యాద్యవేక్షణజనితంనైపుణ్యమభ్యాసశ్చసూచితో భవతి- భగవతీప్రసా

దోక్త్యాప్రతిభాసూచితా త్రయాణామపిసముచ్చిత్యకవితాహేతుత్వాత్ తదుక్తంకావ్యప్రకాశే॥ * ॥ శక్తిర్నిపుణతాలోకశాస్త్రకావ్యాద్యవేక్షణాత్- కావ్యజ్ఞశిక్షయాభ్యాసఇతిహేతుస్తదుద్భవఇతి ॥ ౭॥ అథైకేన శ్లోకేనవినయమభినయతి ॥ క్వేయమితి ॥ శిశోరవ్యుత్పన్నస్యేత్యర్థః- అతఏవాగభీరవాచః మమఇయంసర్వైః పరిచితామతిః క్వ-వచసామభూమిరవిషయభూతాయదూద్వహస్య కృష్ణస్యకథాక్వ -మహద్వైరూప్య మిత్యర్థః-అతఏవాత్రవిషమాలంకారః॥ *॥ విషమంవర్ణ్యతేయత్రఘటనాననురూపయోరితిలక్షణాత్ -తద్వర్ణనేపికృష్ణకథావర్ణనేపియతమానహృదః ప్రయతమనసఃమమసాహసంక్వాపినిర్వర్ణితం దృష్టం ॥ ని ॥ నిర్వర్ణనంతునిధ్యానందర్శనాలోకనేక్షణ మిత్యమరః - నిశమితంశ్రుతంచనభవతి -

పూర్వంహరిగుణపరిణద్ధంచారుచంపూప్రబంధమ్ ॥ ౭ ॥
క్వేయంమతిర్మమశిశోరగభీరవాచః క్వేయం యదూద్వహ
కథావచసామభూమిః । తద్వర్ణనేపియతమానహృదః క
దాపినిర్వర్ణితంనిశమితంచనసాహసంమే ॥ ౮ ॥ యద్వాద
యా రసఝురీ పరిపూరితేన మందారమాల్య నికురుంబస

శమోదర్శనఇతిమిత్యాద్యర్థః-అత్రలోకసిద్ధసాహసాభేదేపిస్వసాహసస్వవర్ణనాద్భేదకాతిశయోక్తిః॥ *॥ భేదకాతిశయోక్తిస్తుతస్యైవాన్యత్వవర్ణనమితిలక్షణాత్-అస్యపూర్వోక్తవిషమాలంకారప్రతిభోత్థాపితత్వాత్సంకరః॥ ౮॥యద్వేతి॥దయారసఝురీపరిపూరితేనదయార్ద్రేణమందారమాల్యనికురుంబాణాంసమోదరేణసదృశేనధావళ్యాదీప్సితదానాచ్చ॥*॥ఖిన్నస్సన్నయనమరీచినీలనీలఇత్యాదౌప్రాయశస్త్రీకటాక్షాణాంనైల్యవర్ణనమేవదృశ్యతే॥*॥కింకల్పద్రుమమంజరీస్రజఇత్యాదౌపుంకటాక్షాణాంధావళ్యమేవవర్ణ్యతే-తథాచాత్రస్త్రీకటాక్షాణాంధావళ్యవర్ణనమయుక్తమితిచేన్నైషదోషః॥*॥విలోచనేందీవరవాసవాసితైస్సితైరపాంగాధ్వగచంద్రికాంచలైరితినైషధేస్వయంవరేదమయంతీకటాక్షాణాంధావళ్యవర్ణనాత్-కర్పూరమంజర్యామపి॥ప్రా॥జముంకాసవణుందరేణసహాసాతింఖాకడంఖం

ఛండాహింగావంతిదకిందఅంగిమదళందోణీసదిఖంఛఈ = తాకంపూర రజేణఖుంధవళిదోబోష్లో ఏణుష్లోవిదొముంతాణం ఘణరేణు ణేంవఘరి దోహ్మియేత్థందరెఇతి-నాటకాంతరేపి॥*॥కర్పూరాదపికైరవాదపిచలత్కాంతాద్భృగంతాదపి శ్వేతాభిస్తవకీర్తిభిర్ధవళితాసప్తార్ణవా మేదినీ- స్త్రీకటాక్షాణాంక్వచిదారుణ్యమపిదృశ్యతే॥*॥ఆస్యాస్పశ్యాబ్ధికన్యేసరసిరుహరుచామంతరంగైరపాంగైరితి- పురుషకటాక్షాణామపిక్వచిద్రక్తిమాదృశ్యతే - తత స్తానరుణతామరసవిలాసచోరైర్లోచనమరీచి సంచారైరానందయన్ భగవానరవింద లోచనస్ఫుటమభాషతేతిభోజరామాయణే - ఈదృశేనగౌరీకటాక్షనికరేణకరంబితస్యమిశ్రితస్యవిషయీకృతస్యేత్యర్థః-మమదుష్కరంకర్తుమశక్యం-అత్రనలోకేతికారకషష్ఠీప్రతిషేధమేత్యత్ర శేషవివక్షాయాంషష్ఠీ - జగత్త్రయేపికింభవేన్నకించిదిత్యర్థః - అత్రదుష్కరత్వాభావేదయాదివిశిష్టగౌరీకటాక్షవిషయత్వరూప పదార్థస్య హేతుత్వా

> హేరంబోదరేణ । గౌరీకటాక్షనికరేణకరంబితస్యకిందుష్కరం
> మమభవేజ్జగతాంత్రయేపి ॥ ౯ ॥ ప్రాదుర్భవంతుసరసా
> నివచాంసిగౌరీకారుణ్యతోమమముఖాదపి నాతిచిత్రమ్।
> నైవామృతంవమతికింకఠినాశిలాపి పీయూషధామకరజా

త్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః॥*॥ హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే కావ్యలింగముదాహృతమితి లక్షణాత్ ఏతదుత్థాపితః పూర్వశ్లోకోక్తస్య కావ్యనిర్మాణ శక్త్యభావస్యాస్మిన్ శ్లోకే నిషేధరూప ఆక్షేపాలంకారఇతిసంకరః-॥*॥ఆక్షేపస్స్వయముక్తస్యప్రతిషేధోవిచారణాదితిలక్షణాత్ ॥౯॥అ॥ ఉక్తమేవార్థంభంగ్యంతరేణాహ ॥ ప్రాదుర్భవంత్వితి॥ సరసానిరసవ్యంజకానీత్యర్థః- రసస్యాభిధేయత్వాభావాదిదంవస్త్వలంకారయోరప్యుపలక్షణం వస్త్వలంకారరసాత్మకస్య త్రివిధస్యాపి వ్యంగ్యస్య కావ్యజీవితత్వాత్కించిత్తుసరసానిరసప్రధానానీత్యర్థః - వస్త్వలంకారవ్యంగ్యయో స్సర్వదారసపర్యవసానేనాప్రాధాన్యాత్ రసస్యతుస్వాత్మమాత్రవిశ్రాంతత్వేనప్రాధాన్యాచ్చేతి భావఇతివ్యాచక్షతే - గౌరీకారు

ణ్యాత ఇతి హేతౌ పంచమీ - మమ ముఖాదపి అతిజడస్య ముఖాదపీత్యర్థః- అత ఏవాతిజాడ్యవిశిష్టాస్మదర్థలక్షణయా అతిజడానపి సుధియః కరోతీతి భగవత్యా అఘటితఘటనాపటీయస్త్వం వ్యజ్యత ఇత్యర్థాంతరసంక్రమితవివక్షితవాచ్యధ్వనిః - ప్రాదుర్భవంతు నామ అత్రాస్మిన్నర్థేన చిత్రం తత్ర దృష్టాంతమాహ - కఠినాశిలా చంద్రకాంతదృషదపి పీయూషధామ్నశ్చంద్రస్య కరజాలపరిగ్రహేణ కిరణసంపర్కేణ అమృతముదకం సుధాం చేతి గమ్యతే- నవమతి న స్రవతి కిమిత్యర్థః-అత్ర వపుతీత్యస్య గౌణార్థవివక్షయా చారుత్వం అత ఏవోక్తం దండినా॥*॥నిష్ఠ్యూతోద్గీర్ణవాంతాది గౌణవృత్తివ్యపాశ్రయమ్। అతిసుందరమన్యత్ర గ్రామ్యకక్ష్యాం విగాహత ఇతి-అత్ర దృష్టాంతాలంకార ఇతి ॥ * ॥ యద్బింబప్రతిబింబత్వం దృష్టాంతస్తదలం

లపరిగ్రహేణ ॥ ౧౦ ॥ దోషం విముంచత గుణాంశముదా
రమత్ర సంతః ప్రతీచ్ఛత గుణైకదృశో దయార్ద్రాః । త్య
క్త్వా కళంకమనవద్య సుధాంశుఖండమీశో బిభర్తి శిరసా
నకిమాదరేణ॥ ౧౧ ॥ ఉపక్రమ్యస్తోతుం హరిమిహహి వా
త్స్యాయనకథాముధా మాఘాదీనామివ కృతిషు నైవ ప్రకటి

కృతిరితి లక్షణాత్ ॥ ౧౦ ॥ అ ॥ అథ స్వగ్రంథస్య పరిగ్రహం ప్రార్థయతే దోషమితి ॥ గుణైకదృశో విద్యమానదోషపరిహాణేన గుణమాత్రగ్రాహిణ ఇత్యర్థః - ఉదారమధికం॥ని॥ ఉదారో దాతృమహతోరిత్యమరః-గుణాంశం ప్రకృత - ననుదోషసత్వే ప్రబంధస్సర్వోపి త్యాజ్యః తదల్పమపి నోపేక్ష్యం కావ్యే దుష్టం కథంచనేతి దండివచనాదిత్యత ఆహ - కళంకం త్యక్త్వా సకళంకాంశమపహాయేత్యర్థః-తస్యాపి స్వీకరణే అజ్ఞత్వప్రసంగాదితి భావః- అనవద్యసుధాంశుఖండం కళంకస్య మధ్యగతత్వేన రేఖాయాం తదభావాదితి భావః-ఈశః పరమేశ్వరః నిష్కళంకచంద్రాంతరనిర్మాణసమర్థ ఇతి భావః - ఆదరేణ నతు నిర్బంధేనేతి భావః - శిరసా న త్వవయవమాత్రేణేతి భావః - న బిభర్తి కిం- బిభర్త్యేవ న తు క్షణమాత్రం ధృత్వా త్యజ్యత ఇతి భావః అత్రాపి దృష్టాంతాలంకారః-లక్షణం తూక్తం ॥ ౧౧ ॥..............

అ ॥ ఇతర కావ్యవైలక్షణ్యం స్వగ్రంథస్యోపపాదయతి ॥ ఉపక్రమ్యేతి ॥

ఇహాస్మిన్కావ్యే మాఘాదీనాం ఆదిశబ్దేన భారవ్యాదీనాం సంగ్రహః- కృతి
షు ప్రబంధేష్వపహరిం స్తోతుముపక్రమ్య ముధా వృథా॥ ని॥ వ్యర్థకే తు ము
ధా వృథేత్యమరః- వాత్స్యాయనకథా గ్రామ్యధర్మప్రసంగాః నప్రకటీకృ
తాః మాఘాదికావ్యేషు హి ప్రథమతః ద్విత్రేషు సర్గేషు హరికథాముప
క్రమ్య సమనంతరం తు భూయోభిస్సర్గైః భగవత్కథాభిరసంస్పృష్టమన్య
దేవ వర్ణ్యతే - నచ హరిసైనికానాం మద్యపానక్రీడాదికమపి వర్ణనం హ
రికథైవ అన్యథా॥ * ॥ నగరార్ణవశైలర్తుచంద్రార్కోదయ వర్ణనమిత్యాది
మహాకావ్యలక్షణాభావస్స్యాదితి వాచ్యం॥ * ॥ యాయం కేహరిపాదసేవని
రతా శ్రీపాదపద్మాంతరాగాఢ భిదేత్యాదిన్యాయేన సైనికగత క్రీడాది
వర్ణనస్య హరికథాత్వా భావాత్ నాపి క్రీడాది వర్ణనాభావే మహాకావ్య
లక్షణాభావః సాక్షాద్భగవతః క్రీడాదివర్ణనేనాపి తత్సిద్ధేరితి ధ్యేయం-

తాః। గుణైశ్శ్లిష్టాంతు ప్రతిపదముదారైర్మురరిపోరపా కి
రాకాప్యేషా ప్రసరతి సుకావ్యామృతఝురీ॥ ౧౨ ॥ కథైక
ఘటనాపరైస్త్రిచతురైరసద్వ్యంజనైః కృతిర్మమయతాథ

స్వగ్రంథస్తు నైతాదృశ ఇత్యాహ - కింతు ప్రతిపదం మురరిపోరుదారైర్గుణై
శ్శ్లిష్టా అపారా కావ్యనిర్వచనీయా ఏషా సుకావ్యామృతఝురీ ప్రసరతి
స్వగ్రంథ పరిశీలనేతు భగవద్గుణశ్రవణజన్యః సత్కావ్యాస్వాదజన్యశ్చానం
దోభవతీతి భావః అనేన కాదంబరీ వాసవదత్తాది గ్రంథానాం భగవద్గుణ
సంస్పర్శలేశరహితానామేతత్సామ్యగంధస్యాప్యనర్హతా సూచితా॥
౧౨॥ సుకావ్యామృతత్వమేవ ప్రపంచయతి॥ కథైకేతి॥ కథైకఘటనాపరైః
కథామాత్రప్రయోజకైః అతఏవాసద్వ్యంజనైః వ్యంజనావ్యాపారశూ
న్యైః త్రిచతురైరసారపద్యైరియం మమ కృతిర్యాతాథ వేన్నేతి సంశయః
అనేనచాతివిశేషతా వ్యజ్యతే- తేన తావన్మాత్రేణ సకలా కృతిస్తథా అసారే
తి అరుచిం నాదధత్వం నకురుత దధధారణ ఇతిధాతోః రాజ్ఞ్యా ర్వాల్లోట్ - బు
ధా ఇతి సంబోధనం కింతు యత్నతః ప్రతిపదం ధ్వనేర్జృంభణమవధారయ
త విచారయతేత్యర్థః॥ ౧౩ ॥ షష్ఠీ ఘ్నాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోరిత్య

కారలోపః-ననుజీవితంవ్యంగ్యవైభవమితివ్యంగ్యస్య జీవితస్థానాపన్నత్వేన తద్వైధుర్యేతదంశస్యకావ్యత్వమేవ నస్యాత్ నచావ్యంగ్యమవరంస్మృత మితి కావ్యప్రకాశేక్వచిదవ్యంగ్యస్యాపికావ్యత్వమంగీకృతమితివాచ్యం త స్యాప్యస్ఫుటవ్యంగ్యపరత్వాత్-అతఏవోక్తమలంకారసుధానిధౌ॥*॥అను ల్బణతావద్వ్యంగ్యానామవ్యంగ్యంచిత్రమీరితం-వ్యంగ్యస్యాత్యంతవిచ్ఛే దేకావ్యేకుత్రాపినేష్యతఇతి - నచకృత్స్నప్రబంధగతవ్యంగ్యసత్వేనా వ్యంగ్యత్వమసిద్ధమితి వాచ్యం - కైశ్చిత్కృత్స్నప్రబంధగతవ్యంగ్యస్యైవా నంగీకారాదంగీకారేతస్యైవావాంతరవాక్య వ్యంగ్యసముదాయ రూప త్వాత్ తస్మాత్కావ్యత్వభంగో దుర్వారఇతిచేన్నైషదోషః-అవ్యంగ్యమి త్యస్యానుల్బణవ్యంగ్యమితినార్థః అనుల్బణవ్యంగ్యస్య విలంబిత ప్రతీతి కతయా చమత్కారవిరహేణ కావ్యత్వా ప్రయోజకత్వాత్ కింతువ్యం

వేదియమసారపద్యైర్నవా। నతేనసకలాతథైత్యరుచిమా
దధధ్వంబుధావధారయతయత్నతఃప్రతిపదంధ్వానైర్జృం
భణమ్॥౧౩॥ ఆసీదసీమమహిమా మహనీయరూపరూ

గ్యభిన్న కవిసంరంభవిషయవాక్యార్థవ్యంగ్యమర్థః అతఏవాథప్రజా నామధిపఇత్యాదేరపి కావ్యత్వం నస్యాత్ స్ఫుట మస్ఫుటమ సుందరంవా కించిద్వ్యంగ్యమస్తినచవ్యంగ్యస్యైవకవితాత్పర్యవిషయత్వలక్షణంకవిసం రంభ గోచరత్వం నవాక్యస్యేతి వాచ్యం - అవ్యంగ్యస్థలే వైయాసికదేవ తాధికరణన్యాయేనసంసర్గస్యైవతాత్పర్యార్థత్వసంభవాత్ - తదధికర ణేహి అర్థాంతరాభావే సంసర్గ ఏవ తాత్పర్యార్థః తత్సద్భావే త త్రైవప్రతీతివిశ్రాంతేస్స ఏవ తాత్పర్యార్థో నసంసర్గ ఇతి ప్రతిపాది తం - అతఏవవాచామలంకారాణామపి సంసర్గరూపకావ్యార్థ ఏవ తాత్పర్యార్థఇతిమతం-తదేతత్సర్వమభిసంధాయోక్తమసద్వ్యంజనైరితి॥ ౧౩॥అ॥అథాస్యకావ్యస్యభాగవతమూలకత్వాత్తత్ప్రవర్తకంపరీక్షితంస ప్తభిశ్శ్లోకైః ప్రస్తౌతి॥ఆసీదిత్యాదిభిః॥ అసీమమహిమా-అమితానుభావః- మహనీయరూపం-మహనీయం-ప్రశంసాయోగ్యం-రూపమ్-రూపం-కుండలము

క్తాహారనూపురాంగదాదిచతుర్విధభూషణాభావేపిభూషిత వదవభాస
మానఆకారవిశేషః- తదుక్తంభావప్రకాశే॥*॥ ఆవేధ్యారోప్యవిక్షేప్యా
బంధనీయైరభూషితం - యద్భూషితమివాభాతితద్రూపమితికథ్యతఇతి॥
తాదృశరూపస్యఅనురూపంచరితంయస్యసతథోక్తః- నకేవలమస్యరూప
మతిమహనీయంచరితమపితద్వదేవేత్యర్థః - సుకృతానాం ప్రధానో ము
ఖ్యాశ్రయఇత్యర్థః-ప్రధానశబ్దఃపుంలింగోప్యస్తి॥*॥ద్విషాంసిషేద్ధానిష
ధప్రధానఇత్యభియుక్తప్రయోగాచ్చతత్రాపిసంశయఃమహామాత్రః
ప్రధానస్స్యాదితిగోపాలితకోశేపుంస్కాండేకథనాత్పుల్లింగత్వమపీతివం
దిఘటనావ్యాఖ్యానాత్ కేచిత్తు సుకృతప్రధాన ఇతి పుల్లింగ ప్రయోగంక
వేఃప్రమాదికంమన్వానాః సుకృతం ప్రధానంయస్యేతి బహువ్రీహిరితి
వ్యాచక్షతే - అభియుక్తేషు ప్రమాదమారోపయతాంతేషామేవప్రమా

పానురూపచరితస్సుకృతప్రధానః । రాజాపరీక్షుదభిధో
యదజస్రదానసీరైరుపైతిమరుభూమిరనూపభావమ్॥౧౪
కందర్పదర్పదమనాయపురాపురారి నైటాలలోచనభవస్య

దోయుక్తః- అతఏవకవినాష్టవిలాసేపిద్విజప్రధానాశ్చయోధరేత్యేవవి
శృంఖలంప్రయుక్తమిత్యలంబహునా-పరిక్షిదభిధోరాజాఆసీత్-యదజస్ర
దానసీరైర్యదీయసంతతదానోదకైః ఉత్తరవాక్యస్థయచ్ఛబ్దస్యతచ్ఛబ్దా
పేక్షానియమః - మరుభూమిర్నిర్జలభూమిఃఅనూపభావం జలప్రాయ
తాం॥ని॥జలప్రాయమనూపంస్యాదిత్యమరః- ఉపైతిఅత్రఉపైతీతి - ఇ
దానీమపిజలప్రాయేత్యర్థోలభ్యతే- అత్రమరుభూరిదానీమపిజలప్రా
యత్వాసంబంధేపిసంబంధకల్పనరూపాతిశయోక్త్యా నిరతిశయ మౌ
దార్యంవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః - తేనచవస్తునామహాభాగ్యరూ
పంవస్తువ్యజ్యతఇతివస్తునావస్తుధ్వనిరపి॥౧౪ ॥ కందర్పేతి ॥ నిటాలేభవం
నైటాలం తత్రభవఇత్యణ్॥ని॥ ఫాలోనిటాలోనిటలమితివైజయంతీ- చ
మూస్సేనాసైవచమూరుహారిణీతస్యాఃపంచాననస్సింహః - వివర్ణం
రూపాంతరంయుధియుద్ధేసంజాతమితిశేషః - శిష్టంస్పష్టం-అత్రవిశిష్టయో

ధర్మిణోరైక్యారోపాన్నిదర్శనాలంకారః॥*॥ వాక్యార్థయోస్సదృశయోరైక్యారోపో నిదర్శనేతి లక్షణాత్ -తేనచరిపుక్షయఃక్షణాత్కృతఇతివస్తువ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥౧౫॥యస్యేతి॥ భాసైఃకాంతిభిః॥ ని॥ భాసోభాసిఖగగోష్ఠ ఇతిభాస్కరః - శ్వేతచ్ఛదాహంసాఃయద్యపిమిశ్రయోరేవ నీరక్షీరయోర్వివేచనం హంసకృత్యంతథాపిభిన్న దేశస్థయోర్వర్ణసామ్యాదలక్షిత విశేషయోఃకైశ్చిద్వ్యావర్తకధర్మవిశేషేణ పృథక్కరణస్యాపి విభాగ శబ్దార్థతయాతయోరర్థయో రభేదాధ్యవసాయేనహంసకర్తృకత్వవ్యపదేశ ఇతిధ్యేయంధన్యాంసఫలాంఅత్ర సముద్రేస్వగుణత్యాగేన కీర్తినిష్ఠధావళ్యగుణగ్రహణా త్తద్గుణాలంకారః॥

కృపీటయోనేః క్రోధానలంరిపుమహీపచమూచమూరు
పంచాననస్యయుధియస్యవివర్తమాహుః॥ ౧౫॥ యస్యా
తి వేలధవళేష్వఖిలార్ణవేషు భాసైరమంద విభవస్యయశ
స్సుధాంశోః। శ్వేతచ్ఛదాస్సలిలదుగ్ధవిభాగవిద్యాం ధన్యా
మమన్యతచిరాదితరైర్దురాపామ్॥౧౬॥ ఆశ్రిత్యజన్మ
భవనంరిపుభూపతీనాం యస్యప్రతాపరవిరాశ్రయనా
శమేషామ్। కృత్వాతతోధనపదాక్రమణంవిధాయతద్వ

*॥తద్గుణస్స్వగుణత్యాగాదన్యదీయగుణాశ్రయ ఇతిలక్షణాత్-తేనచకీర్తేర్నీరంకుశత్వంవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥౧౬॥ఆశ్రిత్యేతి॥ జన్మభవనంకులపరంపరాగతరాజధానీమిత్యర్థః- ఏషామాశ్రయనాశంకృత్వారుచ్ఛాట్యేత్యర్థః-ధనపదాక్రమణంకోశగృహాక్రమణం-విక్రమక్షయవశేనపరాక్రమనాశవశాత్సౌమ్యస్సుందరశ్లాఘ్య ఇతియావత్॥ ని॥సౌమ్యంతుసుందరేసోమదైవతఇత్యమరః-వ్యంగారస్తు- జన్మభవనంజన్మరాశిం ప్రాప్యఆశ్రయనాశంకృత్వా*స్థానంజన్మనినాశయేద్దినకరఇతిశాస్త్రాదితిభావఃధనపదంజన్మరాశ్యపేక్షయా ద్వితీయస్థానంవిక్రమక్షయస్తృతీయస్థానంతద్వశేనతృతీయస్థానప్రాప్త్యేత్యర్థః॥ని॥ నివేశశ్శరణంక్షయఇత్యమరః॥సౌమ్యఃవృధుఃశుభప్రదఇతియావత్ - షట్త్రిదశస్థోభానురితిశాస్త్రాదితిభావః

అత్ర జన్మభవనాదిశబ్దానామర్థాంతరానభిధాననిర్బంధస్య ప్రతాపరవిరితి వాచ్యేనరూపకేణనిరాకరణాత్ శ్లేషఏవాయం- ధ్వనికారమతే - అలంకారసర్వస్వకారమతేతుపూర్వసంసిద్ధస్యప్రతాపరవిరితి రూపకస్యశ్లేషసంపాదకత్వా ద్రూపకమేవేదం - శ్లేషస్య చాంగత్వేన ఉపయోగ ఇతివివేకః- తదుక్తంతద్వ్యాఖ్యానేచక్రవర్తినా॥*॥రూపకంపూర్వసంసిద్ధం శ్లేషముత్పాదయేద్యది - తదారూపకమేవస్యాదన్యథాశ్లేషఇష్యతఇతి- తేనచయథారవిరారాధనేనైవ సమాధేయోనతుపరాక్రమేణతథాప్రతాపోపీతి ప్రతాపస్యనిరర్గళత్వంవ్యజ్యతఇతీత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః ॥ ౧౭ ॥ యదితి ॥ స్వంధనం తస్యాతివృష్టిరేవస్వాతీనక్షత్రజనితవృష్టిరితిశ్లిష్టరూపకం యశోనిధానికీర్తివ్యాజేనసంజాతానీత్యర్థః ॥ ని ॥ మిషంనిభం

క్రమతుయవశేనబభూవసౌమ్యః॥ ౧౭ ॥ యత్స్వాతివృష్టి
జనితానియశోనిధానిముక్తాఫలానిదిగధీశకిరీటశాణైః । ఉ
త్తేజితాన్యహహదిగ్వరవర్ణినీనాంహారంతిసత్కవిగిరీగు
ణగుంఫితాని ॥ ౧౮ ॥ స్మృత్వాయమేవకురుపాండుకుల
ప్రతిష్ఠామాచార్యసూనుశరజాలనియమ్యమానామ్। ఆవిశ్య

చేనిదిష్టమితిహలాయుధః యద్యపి నిభశబ్దఅపహ్నవపరః తథాపిప్రకృతే లక్షణ యారూపణమాత్ర ఇతిద్రష్టవ్యం - దిగధీశేత్యాది శిరసాశ్లాఘితానీత్యర్థః - ఇతరముక్తాఫలాని శాణోత్తేజనేననశ్యంతిఏతానితునతథేతివ్యతిరేకంసూచయతి- అహహేతి-సత్కవయోవ్యాసాదయస్తేషాంగావో వాచః- గోరతద్ధితలుకీతి సమాసాంతటచిటిత్వాన్ఙీప్ - తాఏవగుణాస్తంతవః అనేనచరూపకేణ కీర్తేరాకల్పాంతస్థాయిత్వం వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః-హారంతిహారవదాచరంతి-దిగంత విశ్రాంతాకీర్తిరితిభావః - అత్రావయవానామవయవినశ్చసామస్త్యేనరూపణాత్సావయవ రూపకాలంకారః ॥ ౧౮ ॥ స్మృత్వేతి ॥ ఆచార్య సూనురశ్వత్థామాత్ర గర్భగతః పరీక్షిదశ్వత్థామ ప్రయుక్త బ్రహ్మాస్త్రేణ పీడ్యమానోహరిణాసప్రతిజ్ఞంరక్షితఇతికథానుసంధేయా-స్వభావోక్తిరలంకారః-

అనేనచ జగన్మండలపరిపాలనసామర్థ్యం వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః ॥ ౧౯ ॥ ఉపసంహరతి కింవిస్తరేణేతి ॥ పరీక్షితః కలిదూరీకరణేన రాజ్యపరిపాలనం ప్రసిద్ధం- అతో ఽపిస్వభావోక్తిరలంకారః - అనేనచవిధిమప్యన్యథాకర్తుం శక్తస్య శత్రుజయః కియానిత్యర్థాపత్తిర్వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః - అలంకారస్యాపిధ్వనేరలంకారత్వం బ్రాహ్మణపరివ్రాజకన్యాయేన ప్రత్యభిజ్ఞానబలాదవిరుద్ధమితి రహస్యం॥ ౨౦॥ వివిధమధుసూదనకథేత్యనేనస్కంధనవకం వివక్షితం- సాహిత్యం తృప్తిః తదనధిగచ్ఛన్ - అత్ర తృప్తికారణే సత్యపి తృప్త్యనుదయాద్విశేషోక్తిరలంకారః॥*॥కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతిపుష్కలకారణ ఇతిలక్షణాత్ -తేన చ హరికథానామతిమాధుర్యం వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః - అపరి

కుక్షికుహరాంతరసాజుగోపచక్రేణశౌరిరతిమాత్రకృపా
విశాలః ॥ ౧౯ ॥ కింవిస్తరేణవచసామధునాయఏషకాలే
పిహాంతకలిపూరుషజృంభణార్హే । ప్రావర్తయత్సు
కృతమేవపదైశ్చతుర్భిరంహఃప్రవృత్తిముపరుధ్యవిధిప్ర
క్లృప్తామ్ ॥ ౨౦ ॥ ౫॥ సఏషపరీక్షిదభిధానోరాజర్షిరాక
ర్ణితవివిధమధుసూదనకథాప్రపంచస్తతోఽపిసాహిత్యమ
నధిగచ్ఛన్నధిగతనిఖిలనిగమతత్త్వంతత్త్వవిదామగ్రేసరము
పశమశకలితవిషయాభినివేశమపరిమితమహిమమహితంభ
గవంతంబాదరాయణిమద్రాక్షీదప్రాక్షీచ్చ-అయిభగవన్నిశ
మితానిపాండునందనప్రశంసామాంసలానిజగదుద్భవప్ర

మితేతి-అపరిమితమహిమ్నాం మహానుభావానాం మహితం పూజ్యమానమితి శేషషష్ఠ్యాఃనిష్ఠాంతేనసమాసః-అతఎవ క్తేనచ పూజాయామిత్యాదిషు కారకషష్ఠ్యా ఏవ సమాసనిషేధ ఇతి హరదత్తః-బాదరాయణిం శుకం-బాహ్వాదిత్వాదిఞ్ అప్రాక్షీత్ పప్రచ్ఛ-ప్రశ్నప్రకారమేవాహ-అయీత్యాదినా॥నిశమితానిశ్రుతానివచోమృతానినామేత్యుత్తరేణాన్వయః వచోమృతానివిశినష్టి పాండునందనేత్యాదినా-అత్రైకైకస్కంధప్రాయశ ఏకైకా

ప్రధానకథాసంగృహీతా- క్వచిద్ద్విత్వా ఇతివివేకః ॥౨౧॥ ౨౨॥౨౩॥ఆకర్ణ్యేతి॥కర్ణస్యమధురంప్రియమితిషష్ఠీ సమాసః-పూరణగుణేత్యాదినిషే

సంగసంగతానిరుచిరతరమురభిదవతారలీలానికరకరంబి
తానిధ్రువపృథుపురంజనచరితభరితానిదక్షాధ్వరవిధ్వంస
ప్రపంచకంచుకితానిప్రియవ్రతచరిత్రవిచిత్రితానిధరణీగో
ళపరిమితినిరూపణసురూపితానిసముదంచదజామిళచరితక
వచితానివృత్రవధవిధానవృత్తాంతసందానితాని ప్రహ్లా
దకథాకదంబకందళితానివర్ణాశ్రమధర్మమర్మసముద
యమేదురాణిమకరకాతరీకృతసింధురకథానిబంధనబంధు
రాణిదుగ్ధపయోనిధిమథనోదంతదంతురాణిబలిబలనియమ
నకథానుషంగతరంగితానిమిహిరహిమకరకులనరపాలగు
ణపరిశీలనకీలితానిభవదీయవదనారవిందనిష్యందమానమక
రందబిందుసందోహాయితానివచోమృతానినామ ॥ ౨౧ ॥
ఏవమమృతాపారసరసమాస్వాదయన్నపిభవదీయవచన
నిచయమనుపజాతపరితోషపోషఏవ మదీయమానసమాన
సచరః ॥ ౨౨ ॥ తదస్తికించిదభ్యర్థనీయమ్ ॥ ౪ ॥ అయ
మహమిదానీమాశానితంబినీనితంబబింబదుకూలాయమా
నయశోనికురుంబస్యనిరవధి కృపావారిధే రనుగృహీతయ
దుమహీభృదన్వవాయస్య నిఖిలలోకహితావతారస్య భగ
వతోగరుడధ్వజస్య మహిమానమవకర్ణ్య నిరతిశయ సుఖ
మనుభవితుమభిలషామీతి ॥౨౩॥ వ॥ ఆకర్ణ్యకర్ణమధురంవ
చనం తదేతదానంద మంథరమముష్య మహామహోనః। వై
యాసకిః కథయతిస్మ తతోనిపీయ కారుణ్యపూరపరిపూరి

తస్తుతదశిష్యంసంజ్ఞాప్రమాణత్వాత్తద్యత్నగౌరవంప్రసజ్యేతేత్యాదిపాణిని శబరస్వామ్యాదిమహాపురుషప్రయోగదర్శనాదనిత్యఇతిపదమంజరీకారః-దృశాపేనంనిపీయేత్యత్రదృశా పానమనుపపన్నంస్యాదాదరాతిశ

యంవ్యంజయతీతిజహల్లక్షణామూలావస్తుధ్వనిః॥౨౪॥మహీనాథేతి॥ఉదీ తాఉత్పన్నా ఈఙ్ గతావితిధాతోఃకర్తరి క్తఃపూర్వపురుషైరజున్నాదిభిఃప్రతపసాం ప్రకృష్టతపసాం-కిముతయద్వా-తవహరికథాశ్రవణేచ్ఛాసంభవ స్త్వత్సుకృతపరిపాక స్త్వద్వంశసుకృతపరిపాకో వేతినిర్గళితార్థః॥౨౫ ఇత్థమితి॥పారికాంక్షీవిభుస్తాపసశ్రేష్ఠఃశుకః॥❋॥తపస్వీతాపసఃపారికాంక్షీ వాచం యమోమునిరిత్యమరః-ఆభిమన్యవం అభిమన్యుసుతం-తస్యాపత్యమిత్యణ్ అధరీణంధిక్కృతం॥౨౬॥స్థానేహితదితి॥శుకస్యవాఙ్మాధుర్యంయు

తయాదృశైనమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప ॥ మహీనాథ ప్రజ్ఞా తవపరి
ణతా పుణ్యవిభవై రుదీతాశుశ్రూషామురరిపుకథానాం
యదతులా।అభూమిర్వాచానాంకిముతభవతఃపూర్వపురు
షైరసౌభూమాభూమావిహవిరచితానాంప్రతపసామ్॥
౨౫॥ఇత్థమేనమభినంద్యభూయసాపారికాంక్షీవిభురాభి
మన్యవమ్ । ఆదదేసపదివాచమాదరాన్మాధురీభిరధరీణ
మాక్షికామ్॥౨౬॥స్థానేహితత్॥ప॥అలక్షితార్థాఅపిలోభ
నీయాద్విజస్యవాచశ్శుకనామభాజః । తా ఏవచేదర్థయు
తాముకుందలీలాకులాయా అపికింపునస్స్యాత్ ॥ ౨౭ ॥
గ॥పురాఖలునిఖిల సహనబిరుదధురంధరాపివసుంధరాదు
స్సహమదమేదురకంసాదిమేదినీదయితకైతవనిశాచరభరమ
సహమానా పరిగృహ్యాపయస్వినీరూప మశ్రుసలిలకలుష
నయననయుగళాశోకపావకపరవశనిజాశయాపరిదేవననిన

క్తమిత్యర్థః॥ని॥యుక్తేద్వేసాంప్రతంస్థానఇత్యమరః॥అలక్షితేతి॥అలక్షితార్థాఃనిరర్థకాఃద్విజస్యపక్షిణోబ్రాహ్మణస్యచకులాయాఃఆశ్రయాః అత్రశుకగిరాంప్రాగేవసిద్ధస్యమాధుర్యస్యఅర్థహరికథాభ్యాంసంబంధేనాతిశయాదనుగుణాలంకారః॥❋॥ప్రాక్సిద్ధస్వగుణోత్కర్షోనుగుణఃపరసన్నిధేరితిలక్షణాత్॥౨౭॥పురేతి॥నిఖిలసహానేత్యాది-సర్వంసహాపీత్యర్థః కంసాదీతి-కంసాదివ్యాజేనభూమావవతీర్ణాఃకాలనేమ్యాదినిశాచరా ఇత్య

ర్థః-పయస్వినీరూపం గోరూపం॥౨౯॥దదమితి॥దదాతీతిదదః-దధాతీతిదధః దదాతిదధాత్యోర్విభాషేతిశప్రత్యయః-హంతీతిహనః పచాద్యచ్-పిబతీతి పిబః పశ్యతీతిపశ్యః ॥*॥పాఘ్రాధ్మేతిపిబాదేశః-పాఘ్రాధ్మాధేడితి శప్రత్యయః - అత్ర ఆత శ్చోపసర్గ ఇతిపూర్వసూత్రాదుపసర్గానువృత్తిర్నే తికేచిత్- అతఏవ కాశికా॥*॥ఉపసర్గ ఇతి కేచిన్నానువర్తయంతీతి-ధారయతీతి ధారయః-అనుపసర్గాల్లింపవిందేత్యాదినాశప్రత్యయః-స్తావంస్తా

దదంతురితహరిదంతరాభగవంతమ్బుజ భోజసంభవం శరణమభజత॥౨౮॥౫॥ సోపిని వేదనవిదిత్తదీయ వేదనావనోదనాయశతమఖముఖ సురనికరపరివృతశ్చతురాననస్సహ సురభిరూపధారిణ్యాధరణ్యాపయః పయోధిముపససర్ప॥౨౯॥తత్ర॥ప॥దదంకల్యాణానాందధమపిక్రపాయానిరవధేర్హ్మనంక్రవ్యాదానాంపిబమపిభవాద్ధైశ్శ్రితవతామ్।శ్రియఃపశ్యంభూయస్సకలజగతీధారయమసౌవిధిస్తావంస్తావంమధురిపుమనంసీత్సవినయమ్॥౩౦॥అపారకరుణాపూరపరిపూరితమానసమ్।వాగ్భిస్త్రయీమయీభిస్తముపతస్థేపితామహః॥౩౧॥సమాధిస్థే వేధస్యవిదితవదావాగచకలత్సుధాసారాకారానభసితదభీష్టానుసదృశీ।నిశమ్యైనాంవేధాస్తదనుదనుజారాతినిచయానసావూచేవాచంప్రతినినదవాచాలితదిశమ్॥౩౨॥విదితఏవేనని వేదితోపిభగవతాచ

వంస్తుత్వాస్తుత్వాఆభీక్ష్ణ్యేణముల్-అనంసీత్ప్రణమతిస్మ॥౩౧సమాధిస్థఇతి॥వేధసిసమాధిస్థేసతిధ్యానాయచిత్తైకాగ్ర్యంసంపాదయతిసతీత్యర్థః-అతఏవప్రహర్షణాలంకారః॥*॥ఉత్కంఠితార్థసంసిద్ధిర్వినాయత్నంప్రహర్షణమితిలక్షణాత్-తేనచభగవతఃపరమకారుణికత్వంవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః-అవిదితవదాఅజ్ఞాతవక్తృకా॥ని॥వదోవదావదోవక్తేత్యమరః-సుధాసారోనిరంతరామృతధారా॥ని॥ ధారాసంపాతఆసారఇత్యమరః-అచకలత్ ఆవిర్బభూవ-దనుజారాతినిచయాన్ దేవాన్॥౩౨విదితఇతి॥

ననివేదితోపీతి॥ అవిజ్ఞాతోపీత్యర్థః॥ ✽॥ నఞర్థస్యనశబ్దస్యసుప్సుపేతిసమాసఇతి వామనః॥ ౩౩ సఇతి॥ వివాసనాయనివర్తనాయ-విభక్త్యర్థేవ్యయీభావః॥ ౩౪ ౩౫॥ ఏవమితి॥ మానవమానినీభావోమానుషీత్వం-౩౬॥ కుంభీనసవిభురపి శేషోపి॥ ని॥ కుంభీనసఃఫుల్లరి కోలేలిహానశ్చకంచుకీత్యజయ్యః-తదగ్రభవఃకృష్ణ

తుభుజా జెననిరవధిరసౌవసుంధరాజ్వరః॥ ౩౩॥ గ॥ సోయమ
వనీవ్యసనవివాసనాయ సంప్రతిసంప్రతి పన్నవసుదేవతన
యభావః పరివ సుంధర మవతరితు మధ్యవస్యతి ॥ ౩౪ ॥
గ ॥ తదిదానీమపి ఉచితమవలంబనీయమేవ తదభ్యర్థనానా
యభవద్భిరపియదుకులసముద్భవః ॥ ౩౫॥ గ॥ ఏవమమరవర
వర్ణనీభిరపిమురరిపుచరణపరిచరణాయపరికలనీయ ఏవ
మానవమానినీభావః ॥ ౩౬ ॥ ఋషిభిరపిపురుషోత్తమపరి
తోషణాయగోరూపధారణమాదరణీయమేవ॥ ౩౭ ॥
గ॥ కుంభీనసవిభురపిమురరిపు భజనాయ ప్రభవితైవతదగ్రభ
వః॥ ౩౮॥ గ॥ మాయాపిభువన మోహినీమురశాసనశాసనేన
పురాపరివసుంధరమవతరతి॥ ౩౯॥ గ॥ కమలాలయాపిభువి
తదీయకులపాలికాపదమనుబుభూషతి॥ ౪౦॥ గ॥ తదవలంబి
తమేవయథోదితమనుష్ఠీయతామితిబుధసభాసదస్సమాదిశ్య
సమాశ్వాస్యచమేదినీమమృతధారాకల్పజల్పితపరంపరాభి
రనుధపనమపససారసారసాసనః॥ ౪౧ ॥ వ॥ మధురామధు
రానామరాజధానీపురాతనీ। దేశేషుశూరసేనేషుబభూవ
యదుభూభుజామ్॥ ౪౨॥ వ॥ ఆవసన్నగరీమేనామగ్రసేన

జ్యేష్ఠభ్రాతాబలభద్రరూపేణేత్యర్థః॥ ౩౮॥ పురాఅవతరతిఅవతరిష్యతీత్యర్థః॥ యశోదాయాఃకన్యకారూపేణేతిభావః-యావత్పురానిపాతయోర్లడితిభవిష్యదర్థేలట్॥ ౩౯॥ కులపాలికాపదంకులస్త్రీత్వం దారభావమితియావత్ ✽ రాఘవత్వేభవత్సీతారుక్మిణీకృష్ణజన్మనీతివిష్ణుపురాణవచనాత్॥ ౪౦॥ ౪౧॥ రాజధానీతి॥ ని॥ ప్రధాననగరీరాజ్ఞాంరాజధానీతికథ్యతఇతిశబ్దార్ణవే॥ ౪౨॥ ఆవసదితి॥ ఆశ్రితఇత్యర్థః - ఉపాన్వధ్యాఙ్వసఇత్యాధారభూతా

యాఃనగర్యాఃకమర్త్వం - మనుజోత్తమోనరశ్రేష్ఠఃదేవకవేనముగ్రసే
నంగుణైరనుచకారతత్సదృశఇత్యర్థఃఅత్రమధురేత్యాదిశ్లోకత్రయస్యకు
ళకత్వాత్తృతీయశ్లోకస్థదేవకపదస్యద్వితీయశ్లోకస్థేనానుచకారేత్యనేనాన్వ
యః॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥హారణాత్మనేతి॥వివాహకాలేదుహితుర్దీయమానం
వస్తుహారణం-పారిజ్యమధికం॥ని॥పరిభూతంప్రచురంపారిజ్యమిత్యమరః

మహీపతిః । గుణైరనుచకారైనమనుజో మనుజోత్తమః ॥
౪౩ ॥ దేవకస్తనయాతస్య దేవకీదేవతోపమా । తనయో
గ్రసేనస్యకంసోహికులపాంసనః॥౪౪॥గ॥అథకదాచి
దానకదుందుభిరధిమధురానగరముపయమ్య దేవకతనూజా
ముపజాతహర్షప్రకర్షస్సహజాయయా పరిజనేనచ ని
జభవనజిగమిషయాసమారురోహ రథమనుపహత మనోర
థః॥౪౫॥వ॥వాత్సల్యంభగినీజనేప్రకటయన్కంసస్తతస్సా
దరంసారథ్యంసముపేయివాన్పరివృతోరాకై రథానాంశ
తైః । సానందంహారణాత్మనాదుహితరిప్రేష్ణాదదౌదేవ
కఃపారిజ్యంహస్తిరథాశ్వముజ్జ్వలతరాదాసీస్సురూపా
అపి ॥ ౪౬ ॥ గీతైర్వారవిలాసినీపరిచితైఃకల్యాణవాదాం
కురైరుజ్జ్వలైరపికాహళీకలకలైరాపూరిరోదోంతరమ్ ।
కంసంనిర్వృతమంతరేణ గగనేదైవీతదావాగభూదస్యా
స్తేలయమష్టమఃకలయితాగర్భో భగిన్యాఇతి ॥ ౪౭ ॥ ఏనా
మాకర్ణ్య వాణీంవికలితహృదయఃకంసఏషస్స్వసారంహ
స్తగ్రాహంగృహీత్వాకచనిచయమిమాంహంతుమభ్యుద్య

హస్తిరథాశ్వమితి-సేనాంగత్వాదేకవద్భావః ॥గీతైరితి॥౪౬॥ రోదోంతే
రంబ్రహ్మాండమధ్యంఅంతరేణేతి-ఉద్దిశ్యేత్యర్థః॥ప్ర॥అహంతుంమ అదరే
ణకీరిసోదింరీరాఓఇతిశాకుంతలేప్రయోగః॥*॥చళఅణామణాడ అఅ
దరేణకీరిసీమా ళవిఏత్తితిమా ళవికాగ్నిమిత్రేచ -లయంకలయితా-లుట్
హనిష్యతీత్యర్థః॥౪౭॥ఏనామితి॥కచనిచయంకేశపాశః॥ని॥ చికురాశ్చ

హుకరాః కచాఇతిభోజనిఘంటుః- హస్త గ్రాహం గృహీత్వా హస్తేనగృహీత్వేత్యర్థః -హస్తేవర్తిగ్రహోరితిణముల్ - సామాన్యవిశేషభావేనాభేదాన్వయః-కష్టాయమానం పాపంకతుం ముత్సహమానమిత్యర్థః-కష్టాయకర్మణఇతిక్యజ్ -శౌరిర్వసుదేవః-నసాంప్రతమేవనయుక్తమేవ- తపస్వినీమనాథతయాశోచ్యాం॥ని॥ తపస్వీతాపసేశోచ్యఇతివైజయంతీ-సభాజన

తోభూత్ । దృష్ట్వాకష్టాయమానంతమథమృదుగిరాసాం
త్వయామాసశౌరిఃప్రత్యాదిష్టోథతేనప్రకృతిముపగతోన
ప్రియాభంగభీరుః ॥ ౪౮ ॥ అనివార్యమథాలోచ్యసాం
తైవస్తస్యవినిశ్చయమ్ ।ఉవాచవచనంశౌరిదయితాప్రే
మవిహ్వలః॥ ౪౯॥వ॥ అయిభగవన్ భోజకులతిలకప్రతీత
దీనదయాళుభావస్యదిశాంతవిశ్రాంత యశోవైభవస్యన
సాంప్రతమేవతపస్వినీమేనామనుజామపితనుజామివ
సభాజనభాజనభూతామసుభిర్వియోజయితుమ్॥౫౦॥కిం
తుభవదత్యాహితహేతుభూతమేతదీయమపత్యముద్భవిష్య
తియదిసద్యఏవవ్యాపాద్యతామితి॥౫౧॥వ॥మత్వాహితమి
దంవాక్యంపరిణామవిపాయితమ్। తతోనివవృతేకంసోభ
గినీవధపౌరుషాత్॥౫౨ ॥ వ॥ ఇత్థమానకదుందుభిరుగ్ర
సేనసుతసమాలంభితాంనిజవధూవధవిధిత్సా ముత్సార్య
సప్రమోదమేవనిజసదనమాససాద ॥౫౩॥వ॥ వాసరైస్త
దనుస్తోకైఃకీర్తిమన్తామభాజనమ్। సుషువేదేవకీసూను
మైందీప్రచంద్రమసంయథా॥౫౪॥వ॥ తదనుయదుపతిరపి

మానందనం-సభాజప్రీతిసేవయోరితిధాతోశ్చౌరాదికాల్ల్యుట్॥ని॥ ఆనందనసభాజనఇత్యమరః-తస్యభాజనభూతాం॥ని॥ అర్హంభాజనంయోగ్యపాత్రయోరితిభాస్కరః - అసుభిర్వియోజయితుం ॥ ౫౦ ॥హంతుం-అత్యాహితంమహాభీతిః ॥ ని ॥ అత్యాహితంమహాభీతిః కర్మజీవానపేక్షిచేత్యమరః - వ్యాపాద్యతాంహన్యతాం॥ - ౫౧ ॥ ౫౨॥౫౩॥౫౪॥

౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ అథేతి ॥ ఔగ్రసేనిః కంసః - అమరముని బృందారకం దేవర్షిశ్రేష్ఠం ॥ ని ॥ బృందారకౌ రూపిముఖ్యావేకే ముఖ్యాన్యకేవలా ఇత్యమరః - విగ్రహసముత్సుకమితి - నారదః కలహప్రియ ఇతిప్రసిద్ధం-సముజ్ఝిత విగ్రహాభినివేశమితి ప్రత్యక్ప్రవణతయా శరీరాభి

తనయసముదయనిశమనసముపనతమానందమనుభూయస త్యవ్యత్యాససాధ్వసాదేనముపనీయకథమపికంసాయసమర్పయామాస॥౫౫॥వ॥కంసోపిధైర్యమనివార్యమథోవిచార్య తస్యాతివీర్యమభిసంధ్యతమాబభాషే । నాస్మాద్బభేమికలభాయముపైతు సద్మ గర్భోష్టమో మమ జిఘాంసురభాణి పూర్వమ్ ॥ ౫౬ ॥ గ॥ఇత్థమనుకంప్యమానోపికంసేనశంకితమానసఏవవసుదేవస్తనయమాదాయనిజనివేశమావివేశ ౫౭॥గ॥అథకదాచిదౌగ్రసేనిరనవరతబృందారకబృందవంద్యమానచరణారవిందమరవిందభవనందనమమర మునిబృందారకమవిరతవిగ్రహసముత్సుకమపిసముజ్ఝితవిగ్రహాభినివేశమధరీణగుణగణమపిమురరిపు గుణగణ ముపవీణయంతంభగవంత మఖిలనిగమధర్మమర్మనిర్భేదనవిశారదం నారదమ్మునిమద్రాక్షీత్॥౫౮॥ తదనునారదోపియథావిధితదభ్యర్చనాముపగమ్యకంసమిదమవాదీత్ ॥ ౫౯ ॥వ॥ వార్ష్ణేయా వసుదేవదేవక ముఖా గోపాశ్చ నందాదయస్తత్కాంతాఅపిదేవతాఇతిమతిం పర్యాకులాం మాకృథాః । త్వద్గృహ్యానపిదానవాన్బకముఖాన్ త్వాంకా

మానరహితమిత్యర్థః॥ని॥విగ్రహస్సమరేదేహఇతిభాస్కరః-అధరీణగుణగణంతిరస్కృతశబ్దాదివిషయంజితేంద్రియంవా॥*॥గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వితివైజయంతీ-ఉపవీణయంతంవీణయాఉపగాయంతం - సత్యాపపాశేత్యాదినాణిచ్॥౫౯॥వార్ష్ణేయాఇతి॥అత్రవసుదేవస్యవార్ష్ణేయత్వేపిపృథగ్గ్రహణముత్కర్షార్థం-తత్కాంతాఇతి -

దేవకీయశోదాదయ ఇత్యర్థః - త్వద్గృహ్యానితి - త్వత్పక్షాశ్రితానిత్యర్థః - పదాస్వైరిబాహ్యపక్షేషు చేతిక్యప్ ॥ ౬౦॥ ఇత్థమితి ॥ శూరసేనవిషయః శూరసేనజనపదః॥ ని॥విషయస్స్యాదింద్రియార్థే దేశే జనపదేపి చేతివిశ్వః -

లనేమింపురాభూతంవిద్ధిచతుర్భుజోపిభవితానాథోయ
దూనామితి ॥ ౬౦ ॥ గ ॥ ఇత్థముపదిశ్యసురతపస్విని విని ర్గ
తేతద్వచనవిదితయాదవదేవభావసంభూత భయవిధూన
నాయదేవకదుహితరమానకదుందుభిమపికారాగార సీమ
నివిధాయనిగళసందానితౌపితరమపిపరిభూయనిజశాసనవి
షయీకృతశూరసేనవిషయశ్చాణూరజరాసంధకేశిమహా
శనముష్టికారిష్టధేనుకబకతృణావృత్తాదియాతుధాన వివృ
త్తపరివృతస్సపదియదుకదనమమితమతనుత ॥ ౬౧ ॥గ ॥
తదనుభగినీగర్భసముద్భవమర్భకపటలమపి వ్యాపాదిత
వాన్ ॥ ౬౨ ॥ ప ॥ శేషాఖ్యంబిభరాం బభూవభగవద్ధా
మానువిద్ధంతతోగర్భం దేవకనందనాహరిరథత్రాతుంత
మత్యాహితాత్ । శీఘ్రంగర్భమముంవికృష్యసకలాంత్సం
మోహ్య నందవ్రజే రోహిణ్యా వినివేశయేతి జఠరే మా
యాంనిజామాదిశత్ ॥ ౬౩॥ ప॥తయాసపదినిర్వ్యూఢేవచ
నేవనమాలినః । గర్భోవిగళితోదేవ్యాఇతి పౌరావిచు
క్రుశుః ॥ ౬౪ ॥ ప ॥ అథాతనుతనుచ్ఛాయవిశదీకృతది
ఙ్ముఖమ్।రోహిణీసుషువేసూనుంరోహిణీవగరీయసీ॥ ౬౫॥
గ ॥ భగవానపిసమనంతరమానకదుందుభిమనోరథపరిపూ
రణాయదేవకీజఠరమవజగాహే ॥ ౬౬॥గ॥అథకమపిసమ

యదుకదనంయదుభిస్సహకలహః॥ ని॥కదనంకలహేయుద్ధ ఇతినిఘంటుసారే॥౬౧॥౬౨॥ అథబలభద్రస్సమవతీర్ణ ఇత్యాహ - శేషాఖ్యమితి॥౬౩॥౬౪॥ అథేతి ॥ తనోశ్ఛాయాతనుచ్ఛాయం - విభాషా సేనాసురాచ్ఛాయాశాలానిశానామితిక్లీబత్వం॥౬౫॥౬౬॥అథేతి॥ఆపన్నసత్వామితి॥ని॥ ఆపన్నస

త్వాస్యాద్గుర్విణ్యంతర్వత్నీ చ గర్భిణీత్యమరః-సందానితంబద్ధం॥ని॥ బద్ధేసం
దానితం మూతమిత్యమరః॥౬౭॥అథేతి॥దేవకీగర్భ ఏవ గర్భగృహం గంభీ
రాభోగావాసగృహం-అధ్యాసీనమాశ్రితం॥౬౮॥అ॥అథనవభిః శ్లోకైః ప
రమేశ్వరంస్తౌతి॥దామోదరాయేత్యాదిభిః॥దారిద్ర్యమేవదావో వనంతస్య
దహనః॥ని॥వనే చ వనవహ్నౌ చ దవో దావ ఇవేష్యత ఇతి శాశ్వతః- దారుణ

యమాగ్రసేనిరనను భూతపూర్వసుషమావిశేషవిషయీ
భూతామేతామాపన్నసత్త్వామాలోక్యనియతమవిలంబిత
ముత్పత్స్యమానమపత్యమేవమదత్యాహిత హేతుభూతమి
తిచింతాసంతానతంతువితానసందానితాంతఃకరణోయమ
భవత్॥౬౭ ॥గ॥అథపితామహపురస్సరాస్సురాః నారదా
దిభిరమరమునిభిస్సహవసుమతీమవతీర్యాగర్భీకృత చతుర్దశభు
వనమపి దేవకీగర్భగర్భభవనమధ్యమధ్యాసీనంభగవంతమం
భోజలోచనమస్తోషుః॥తథాహి॥౬౮॥ప॥దామోదరాయ
దమితామితదానవాయదారిద్ర్యదావదహనాయ దయా
పరాయ।దూరీకృతాతి దురితాయ దురాసదాయధద్యాంన
మస్సపది దారుణదారణాయ ॥ ౬౯ ॥ ప ॥ నీలాభ్రకాంతి
నికురుంబకరంభితాయకల్యాణజాలనిధయే కరుణార్ణవా
య।లీలాలయాయపలలాశపలాలజాలఝంఝానిలాయపురు
షాయనమఃపరస్మై ॥ ౭౦॥ ప ॥ దృష్ట్వాత్వమేవసకలస్యనదృ
శ్యమేతదిత్యాకలయ్యతదనుత్వదనన్యభూతమ్। వ్యామృశ్య

దారణాయదుష్టశిక్షకాయనమఃప్రణామందద్యాం-ప్రార్థనాయాంలిఙ్ స
పదీదానీమిత్యర్థః॥❋॥ సపదివిధివిపాకాద్వ్యాహరంతీదురుక్తిమితిభోజప్ర
యోగః॥౬౯॥నీలేతి॥నీలాభ్రాణాంనీలమేఘానాంకాంతినికురుంబేణకరంభి
తోమిశ్రితఃసాక్షాత్త్వత్కాంతేరేతస్మిన్సంభవేనతత్సదృశకాంత్యాక్షేపాత్
పదార్థవృత్తినిదర్శనాలంకారః-అనేనచనీలమేఘస్యేవజగత్సంతాపహారిత్వం
వస్తువ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః-పలలాశాః క్రవ్యాదాః॥ని॥ పలలంక్రి

వ్యామామిషమిత్యమరః-అతఏవపలాలజాలానితుషసంఘాః॥ ౭౦॥ ద్రష్టేతి॥
సకలస్యప్రపంచస్యద్రష్టాజ్ఞాతైవత్వం-ఏవకారోభిన్నక్రమః-నతుదృశ్యంజ్ఞే
యమేతత్ప్రపంచజాతం-భవాన్-జడత్వాదపరమార్థత్వాచ్చేతిభావః ఇ
త్యాకలయ్యజ్ఞాత్వా* సర్వంమాయామయంసాక్షాదాత్మాసర్వావభాసకః
ఇతియస్తువిజానాతిసహిబ్రహ్మవిదేవహీతివచనావగతాంబ్రహ్మవిత్త్వమా
త్రసంపాదికాందృగ్దృశ్యవివేకరూపాంప్రథమభూమికామారుహ్యేత్య
ర్థః-తదనుసాక్షిబోధదార్ఢ్యానంతరం దృశ్యమపిత్వదనన్య భూతంవ్యా
మృశ్యత్వదభిన్నంజ్ఞాత్వా॥*॥దృశ్యజాతమిదం సర్వంస్వరూపేణప్రపశ్య
తి-అకర్త్రాత్మస్వరూపేణసహిబ్రహ్మవిదుత్తమఇతివచనావగతాంబ్ర
హ్మవిదుత్తమత్వప్రయోజికాంబ్రహ్మసత్తాతిరిక్తాం ప్రపంచసత్తాశూన్య

దృశ్యమపి తాం ధియమప్యపాస్య సంవిత్సుఖైకరసికాస్స
ముపాసతేత్వామ్॥ ౭౧॥ వ॥ స్రష్టాత్వమేవజగతఃపరిపాల
కోపిసంహారకోపిభవసీతిసమామనంతి। కారుణ్యపూరపరి

త్వజ్ఞానరూపాంద్వితీయభూమికామాశ్రిత్యేత్యర్థః - పూర్వభూమికా
యాంబుద్ధ్యారోహార్థం దృశ్యస్య సత్తామంగీకృత్య ద్రష్టృత్వవిశేషణా
త్మావగమః - అత్రతుతత్ప్రతీతిభేద ఇతిధ్యేయం - తాంధియమపివిజాతీ
యప్రత్యయతిరస్కారపూర్వకసజాతీయ ప్రత్యయప్రవాహీకరణరూ
పంసవికల్పసమాధిమిత్యర్థః - అపాస్యేత్యుక్త్వానచాత్ర యత్నపూర్వక
స్త్యాగః కింతునిద్రాదిపరతంత్రస్యజాగ్రత్పదార్థగ్రహణశైథిల్యవత్పూ
ర్వోక్తసమాధిద్వయదార్ఢ్యబలేన సకలవికల్పవిలయస్స్వతఏవభవతి- త
దుక్తందృగ్దృశ్యవివేకే॥*॥స్వానుభూతిరసావేశాద్దృశ్యశబ్దానుపేక్షితుః-
నిర్వికల్పసమాధిస్స్యాన్నివాతస్థితదీపవదితి॥ తతస్సంవిత్సుఖైకరసికాః చిదా
నందైకరసికాః॥*॥దర్శనాదర్శనేహిత్వాకేవలాత్మస్వరూపతః-యస్తిష్ఠ
తిసహిబ్రహ్మన్ బ్రహ్మవిద్వోక్తాతునేతరా - ప్రశాంతసర్వసంకల్పాయాశ్శి
లావదవస్థితిః - జాగ్రన్నిద్రావినిర్ముక్తా సాస్వరూపస్థితిః పరేతి - వచన

ప్త్యయావగతాం నిర్వికల్పసమాధి రూపాం తృతీయభూమి కామాపన్నా ఇ
త్యర్థః- త్వాం సముపాసతే. స్వస్వరూపత్వేనానుభవంతీత్యర్థః- అత్ర
ప్రథమభూమికాయాం జిజ్ఞాసాది భూమికాత్రయ జాగ్రదవస్థారూపస్య
ద్వితీయభూమికాయాం స్వప్నరూపాయాః చతుర్థభూమికాయాః తృతీ
యభూమికాయాం సుషుప్తిరూపస్య పర్యాదిభూమికాత్రయస్య ఫలభూత
స్య చాంతర్భావ ఇతి రహస్యం ॥ ౧౨॥ ఆనందజేతి ॥ సంవిదరవిందం హృ
దయకమలం ॥ ౧౩ ॥ తీర్త్వేతి ॥ చరణకమలధ్యానమాత్రేణ సకలశోకని

పూరితమానసస్య సంహారధీ స్తవకథస్వితి నప్రతీమః ॥ ౧౨॥
ప॥ ఆనందజాశ్రుభరితాత్ముదీతకంపముద్భూతగద్గదము
దంచితరోమహర్షమ్। త్వామేవ సంవిదరవిందమరందబిందు
సందోహసాంద్రమభివంద్య ముదం ప్రయాంతి॥ ౧౩ ॥తీర్త్వా
నిశోకజలధిం యమినాం మనాంసి ధృత్వా తవాతి మృదుళం
చరణప్రవాళమ్। మజ్జంతి హంత మహతీ మపిగాత్రయష్టి
మాలంబ్య నిర్భరసుఖామృత దీర్ఘికాసు॥ ౧౪॥ లబ్ధ్వా భవ
త్పదసరోజపరాగజాలసంగం శిలాపిజడభావమముంచదా
శు। స్తంభం భజంతి హృదయేన భవంత మేవ చిత్రం చిరా
యపరిరభ్య శరీరిణోపి॥ ౧౫॥స్థానే విదారిత హృదానఖరైర
భావియద్వైరిణా నరహరే తవగర్వ భాజా । యాంతి శ్రి
తా అపి విలోకనమాత్రతస్తే హృద్గ్రంథిభేద మితి కింతు విచి

త్రిః తదను ధ్యానాభ్యాస పాటవేన కృత్స్నవయవ పరిస్ఫూర్తౌ సత్యాం సుఖపారవశ్యమపి సమభూదితి తాత్పర్యార్థః ॥ ౧౪ ॥లబ్ధ్వేతి ॥హృదయేన వక్షసా పరిరభ్య ఆలింగ్య అన్యత్ర హృదయేన మనసా ఆలింగ్య ధ్యాత్వా॥ని॥హృదయం వక్షసి స్వాన్తే ఇతి హలాయుధః- స్తంభం జడీభావం- తన్నామకం సాత్వికభావంచ ॥ ౧౫ ॥స్థానే ఇతి॥ దృష్టశత్రు వినాశనం యుక్తమిత్యర్థః- అభావి భూతం- భావేలుజ్ - యాంతీతి॥విలోకనమాత్రత ఇతి- తత్ర తు- నఖవిదళనాత్ అత్రతు దర్శనమాత్రాదేవేత్యర్థః- హృద్గ్రంథిభేదమితి- భిద్యతే

హ్రాదయగ్రంథిరితివచనమత్రానుసంధేయం-అన్యత్రివక్షో విదారణం॥ ౨౨
అసీశేతి ॥ అశక్తేత్యర్థః॥ని॥ ఈశఃప్రభుశ్శంకరేస్యాదితివిశ్వప్రకాశః-
యాథార్థ్యం తత్త్వం-కిముతేతికింత్విత్యర్థః॥ ని ॥ కింపునరర్థేఽతిశయేప్ర
శ్నే పక్షాంతరేచ కిముతేతిగణరత్నమహోదధౌ- సతావదస్మదీయస్తత్త్వా
జగత్పరిపాలనే ప్రవర్తనేకింతుస్వతఏవేతిభావః-సముపలక్షితదౌహృదలక్ష
ణావ్యక్తగర్భచిహ్నా॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥యచ్చింతనేనేతి॥యస్యకృష్ణస్యచింతనే

త్రిపాత్రమ్॥౨౬॥ అనీశాయాథార్థ్యం గహనమభిధా
తుంశ్రుతిరపిస్వశక్తేశ్శైథిల్యం స్ఫుటయతి యతో వాచమ
తితే।అతస్తోతుంశక్తాః కథమివవయం త్వాంకిముతతేకృపా
పారావారో జయతుజగతీపాలనకృతే॥ ౨౭॥ స్తుత్వైవమ
రవిందాక్షముగ్రసేనసుతాదితామ్। దేవకీంముహురా
శ్వాస్యదేవాస్స్వభవనంయయుః॥౨౮॥తదనుదేవకనందనా
సముపలక్షితదౌహృదలక్షణావిలక్షణ సుషమావిశేషామం
దమందమపహాయ వివిధ భూషణభర మపచితబలమపిస
ముచిత రుచినిచయమవయవ సముదయమదీధరత్॥ ౨౯॥
యచ్చింతనేనాపినిమేషమాత్రం సారూప్యమాప్నోతి తమ
భ్రనీలమ్ । గర్భేవిధాయాపివిరూపభావంబభారగా
ఢాపసుదేవదారాః॥౩౦॥గౌరవంభజతిగర్భసంభవాన్మధ్య
మేమృగదృశస్తనీయసి। సాధుతద్రఢిమకృద్వళిచ్ఛలం హో

నాపికిముతగర్భధారణేనేతిభావః- సారూప్యంసమానస్వభావతాసమాన
నీలపీతాదిరూపవత్త్వంచ॥ని॥ రూపంస్వభావేసౌన్దర్యేఆకారశ్లోకయోరపీతి
విశ్వః-అభ్రవదాకాశవన్నీలం-అత్ర గర్భేహరేర్ధారణేపి తదీయనైల్యాసం
క్రమాభావాదతద్గుణః ॥ * ॥ సంగతాన్యగుణానంగీకారమాహురతద్గుణ
మితిలక్షణాత్ ॥ ౩౦ ॥ గౌరవమితి॥మృగదృశోదేవక్యాః-తద్రఢిమకృదితి
మధ్యస్యతనీయస్త్వాత్తద్భంగభియావిధినాకృతమిత్యర్థః - అత్రవళిషు వళి
త్వమపహ్నుత్యహేమదామనిరుంబత్వోత్ప్రేక్షా-వ్యంజకాప్రయోగాద్గ

మ్యా॥౭౧॥గభీరేతి॥ మహాబిలమాకాశః అతిగభీరంబిలంచ పూర్వం నాభేరతిగభీరత్వాన్మహాబిలత్వం-ఇదానీంతు గర్భస్థౌల్యేన గాంభీర్యనాశేప్యాకాశత్వాన్మహాబిలత్వం-ఆకాశత్వంచ విష్ణుపదత్వకృతమితి తాత్పర్యార్థః-నాభేర్విష్ణుపదత్వంచ గర్భస్య నాభిసంశ్లిష్టత్వాత్-అతఏవాత్ర పూర్వరూపవిశేషాలంకారః॥*॥పూర్వావస్థానువృత్తిశ్చ వికృతే సతి వస్తునీతిలక్షణాత్॥౭౨॥అ॥అథైకేన గద్యేన కృష్ణప్రాదుర్భావం వర్ణయతి॥ఆనందేనకందళితేషు

మదామనికురుంబమత్రుటత్॥౭౧॥ గభీరభావేన బభూవ
నాభీమహాబిలంలోలవిలోచనాయాః। గాఢాపి గర్భస్ఫుర
ణేన విష్ణుపదచ్ఛలాత్ప్రాపమహాబిలత్వమ్॥౭౨॥ ౫ ॥ అథ
కదాచిదఖిలదేహిస్వమందానందకందళితేషు దళితేషుచ మ
నుజభువనకలుషేషు కలుషేషుచ విమలహృదయకమలేషు
విమలేషుచ సకలసలిలాశయేషు విమలాశయేషుచ విబుధజన
సమూహేషు సంమోహేషుచ సకలాసురేషు భాసురేషుచ
నిఖిలదిగంతేషు శాంతేషుచ జీమూతగర్జితేషు తర్జితేషు
చవ్యసననిర్ఝరేషు ఝర్ఝరేషుచ సకలసమయారిష్టేషు
వృష్టేషుచ కల్పపాదప కుసుమతరంగితేషు తరంగితేషు
చ గీర్వాణవరవర్ణినీనృత్తేషు వృత్తేషుచ గగనకల్లోలినీక
ల్లోలమాలికాకలకల విడంబ శౌండనిర్జర జయడిండిమా
డంబరేషుపరి మథురా నగర మధినిశీథ మభిభూత విరో

సంజాతకందళేషు సంజాతానందేష్విత్యర్థః - మనుజభువనస్య భూలోకస్య కలుషేషు దురితేషు అన్యత్ర కలుషేషు మలినేషు కలుషశబ్దస్సుఖాదిత్వాద్ధర్మధర్మివచనః- సమయారిష్టేషు విషఘటికాదిదుస్సమయేషు-కల్పపాదపకుసుమానాం తరంగితేషు తరంగేష్విత్యర్థః - తదస్యసంజాతం తారకాదిభ్య ఇతజితి సంజాతార్థే ఇతచ్ప్రత్యయః - ప్రత్యయార్థస్యావివక్షితత్వాత్ప్రకృత్యర్థమాత్రలాభః- తిసృభిరాహుతీర్జుహోతీత్యత్ర ప్రకృత్యైవ త్రిత్వలాభే బహువచనమవివక్షితమితిమీమాంసకాః-దర్శయతే

భవఇత్యత్రావివక్షితాణిజర్థః ఇతిశాబ్దికాశ్చ - ప్రకృతేపితద్వదితిద్రష్ట
వ్యం-అస్యత్రతరంగితేషువర్ధితేషు-విరోచనాభిధానేతి॥ని॥ చంద్రాగ్న్యర్క
కాః విరోచనాఇత్యమరః-అభూతపూర్వమితి-పూర్వంభూతంభూతపూ
ర్వంసుప్సుపేతిసమాసఇతిచరట్సూత్రేకాశికాకారః - తన్నభవతీతితథో
క్తం ॥ ౭౩ ॥ ఆవిర్బభూవేతి ॥ శీతాంశురపితత్క్షణంఆవిర్బభూవేత్యన్వ
యః - ప్రకృతస్యకృష్ణస్య-అప్రకృతస్యచంద్రస్యచోభయరూపైకక్రియా
న్వయాద్దీపకాలంకారః॥*॥వదంతివర్ణ్యావర్ణ్యానాం ధర్మైక్యం దీప

చనాభిధాన తేజస్త్రితయ ముద్భాసిత జగత్త్రయమను
ద్భూతపూర్వంకిమపిమహఃప్రాదురభవత్ ॥ ౭౩ ॥ ప ॥
ఆవిర్బభూవదేవక్యాస్తతశ్శ్రీవత్సలాంఛనః । ద్రష్టుమే
నమివప్రాచ్యాశ్శీతాంశురపితత్క్షణమ్ ॥ ౭౪॥ కిశోరంస్వ
ధ్యాయత్తదనువసుదేవస్తపసామసీమానామేనం ఫలమి
వనవీనారుణనిభమ్ । కృపాపారావారంకరబదరకల్పంసు
కృతినాంసుధాధారాధారాయితనయనధారాంచితము
ఖమ్ ॥ ౭౫॥ ప ॥ ఖనింకల్యాణానాంయదుకులమహాభా
గ్యవిభవంస్ఫురల్లీలాజాలంవలభిదుపలశ్యామలతనుమ్ । గ
దాంశంఖంచక్రంధనురపిదధానంకరతలైస్తనాపీతంవాస
శ్శిరసిమకుటంకౌస్తుభమపి ॥ ౭౬ ॥ ప॥తనూజానాంపాం
డోఃకిమపికులదైవం సకరుణంవిలోలల్లావణ్యామృతజలధి
వేలాయితతనుమ్।గుణానామంభోధింసుకృతనిచయంవిగ్ర
హభృతంప్రకాశాస్తన్వానంచకచకితభాసైర్దశదిశః॥౭౭॥

కంబుధాఇతిలక్షణాత్॥౭౪॥కిశోరమితి॥స్వధ్యాయద్దదర్శ॥సి॥నిధ్యానముప
లోకనమితివైజయంతీ- సుధాధారాయాః ఆధారాయితా ఆశ్రయీ
భూతానయనస్యధారాఅంచలః తయాఅంచితం రమ్యం ముఖంయస్యతం
తథోక్తం-శిరసిమకుటంకౌస్తుభమపీతి॥*॥యయోరాత్మాలక్ష్మీరరుణ హరి
చూడామణిరుచిరిత్యత్రహరేశ్చూడామణిఃకౌస్తుభఇత్యాఖ్యాతంసర్వజ్ఞ
శ్లోకాత్మలక్ష్మణేన ॥ ౭౬ ॥ తనూజానామితి ॥ ప్రకాశాస్తన్వానమితి

ప్రకాశశబ్దో ధర్మధర్మివచనః॥ ❋ ॥ ప్రకాశశ్చాప్రకాశశ్చలోకాలోకఇ
వాచలఇతిరఘువంశే॥ ౭౮ ॥ ఏవమితి॥ సురభిశతంగోశతం-అవనిసురసాద్బ్రా
హ్మణాధీనం దేవమంత్రాచేతి సాతిప్రత్యయః॥ ౭౭ ॥ అథపంచభిః శ్లోకైః స్తౌతి॥ పు
రాణఇతి॥ హరే త్వంపురాణః-అనాదిః అసి-అసీతి సర్వత్ర సంబధ్యతే-నీరూపః
నిరాకారః విగుణో నిర్గుణః గిరాం వశగః అధీనో వా నాసి॥ ❋ ॥ యతో వాచోని
వర్తంత ఇతి శ్రుతేః - నిశ్చేష్టహితాహితప్రాప్తిపరిహారార్థస్పందరహి
తః శరీరాభావాదవాప్తసకలకామత్వాచ్చేతి భావః - అపితు చైతన్యనిలయః
పరం చిన్మాత్రమిత్యర్థః-చైతన్యనిలయ ఇత్యత్ర స్వే మహిమ్ని భూమా ప్రతి
ష్ఠిత ఇత్యత్ర భూమ్నోనన్యాశ్రితత్వలాభవచ్చైతన్యస్యాప్యనాశ్రితత్వలా

ఏవమానకదుందుభిరత్యద్భుతానుభావమభూతపూర్వ
మావిర్భూతమేనమర్భకం చతుర్భుజమవధార్య నిర్భ
రానందసింధునిమజ్జనమనుభవన్నపి పునరుక్తసలిలావగాహ
నశ్చేత్తస్యైవ సురభిశతమవనీసురసాద్విధాయ భగవంత
మంభోజలోచనమస్తౌషీత్ ॥ ౭౭ ॥ తథాహి ॥ ప ॥ పురా
ణో నీరూపస్త్వమసి విగుణో నైవ వశగో గిరాం వా నిశ్చేష్టః
పరమపితు చైతన్యనిలయః । కథం వా రజ్యంతి శ్రుతియువత

భనచైతన్యస్వరూపత్వే పర్యవసానం-ఈదృశేష్వప్యపి శ్రుతయ ఏవ యువత
యః కథం వా రజ్యంతి కథం వా తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయంతీత్యర్థః - అ
ప్రాప్యేతి శక్తినిషేధాదసంగత్వేన శక్యసంబంధరూపలక్షణాయా అప్యభా
వాన్నిర్ధర్మకత్వేన వేదాంతవేద్యత్వరూపధర్మాసంభవాచ్చేతి భావః ॥
మాయావైభవేన సర్వం సంగచ్ఛత ఇత్యాహ - భువనసమ్మోహనకరీ జగన్మో
హినీ తవ మాయా న జయ్యా జేతుమశక్యా అఘటితఘటనాపటీయసా మా
యయా సర్వం సంభావ్యత ఇతి భావః ॥ వ్యంగ్యార్థస్తు ॥ హరే త్వం పు
రాణః స్థవిరోసి న వా సుందర ఇత్యాహ-నీరూప ఇతి - విగుణో యువతిశ్లాఘ్య
గుణరహిత ఇత్యర్థః- గిరాం వా వశగో న ప్రియవచనాదినా వశీకర్తుమశ
క్య ఇత్యర్థః- నాపి స్త్రీభోగానుకూలా శక్తిరస్తీత్యాహ - నిశ్చేష్ట ఇతి-హ

స్తపాదాదిచాలనేప్యసమర్థ ఇత్యర్థః- అపితుపరంచైతన్యనిలయః పరం ప్రాణమాత్రసంపృక్త ఇత్యర్థః- ఈదృశేత్వయ్యపిశ్రుత ఏవయువతయః కథంవారజ్యంతిమాయామహిమ్నా సర్వంసంగచ్ఛత ఇత్యాహ - భువనేత్యానేనతదాశ్రితజనోవ్యజ్యతే- తస్యసంమోహనకరీతవమాయామణిమంత్రౌషధాదికృతా వంచనా॥ ని॥ వంచనాదంభహింసాసుమాయేతిభాస్కరః- నజయ్యా అచింత్యోహిమణిమంత్రౌషధీనాం ప్రభావ ఇతిభావః - అత్రచ పురాణ ఇత్యాదౌ శ్లేషః శ్రుతీనాంయువతిత్వ రూపణాద్రూపకాలంకారః ఏతదుభయోత్థాపితః ఈదృశేపిత్వయియువతయోరజ్యన్తీతివిరోధస్యాభాసత్వాద్విరోధాభాసోలంకారః - కథంవేత్యాదినాసోవ్యక్తాయా అనురాగానుపపత్తేః నజయ్యేత్యాదినానిషేధాదాక్షేపాలంకారః- పూర్వప్రతిపాదితవిరోధస్యనజయ్యేత్యాదివాక్యార్థేనసమర్థనాద్వాక్యార్థహేతుకం

యస్త్వయ్యపి హరేనజయ్యాతేమాయాబతభువనసంమో
హనకరీ ॥ ౧౯ ॥ ప ॥ నిధిః కల్యాణానాం త్వమధికముదా
రస్సకరుణః కృతార్థాస్తే భృత్యా ఇతిచతవసేవాపరవశః॥

కావ్యలింగంచాలంకారః - నచవిరోధస్యసమర్థనే విరోధాభాసత్వం న స్యాదితివాచ్యంసమర్థితస్యాపివిరోధస్యవస్తుత ఆభాసత్వేనతత్సంభవాత్ కావ్యలింగాక్షేపయోరేకవాచకానుప్రవేశలక్షణస్సంకరః-అర్థాలంకారయోరేవాయంసంకరః - స్వారసికవాచ్యప్రతియోగిత్వాద్వాచకత్వస్యేత్యలంకారసర్వస్వరహస్యం- సందేహసంకరోవా - ఏతైస్సర్వైరుత్థాప్యమానానిందయాస్తుత్యభివ్యక్తిరూపావ్యాజస్తుతిః-పురాణత్వాదీనాంగుణానాందోషత్వకల్పనరూపలేశగర్భేణచోత్థాప్యత ఇతిలేశవ్యాజస్తుత్యోస్సమప్రాధాన్యసంకర ఇతివివేకః- ఏవమేతేషుస్తుతిశ్లోకేషుసంసృష్టిసంకరాదికం బహువివేచనీయమస్తి- అథాపిగ్రంథవిస్తరభయాదుపరమ్యతే॥ ౧౯॥ నిధిరితి॥ త్వంకల్యాణానాంనిధిస్స్వయంకల్యాణనిధిరేవపరస్యకల్యాణందాతుం శక్నోతీతిభావః - అతఏవ పరికరాలంకారః - అధికమత్యంతముదారోమహానత్యుత్కృష్ట ఇత్యర్థః - కర్తవ్యోమహదాశ్రయ ఇతిన్యాయాదితి భా

షః॥ ని ॥ ఉదారోదాత్తమహతౌరిత్యమరః - సకరుణోనిరుపాధిక కృపానిధిరిత్యర్థః - తేభృత్యాఃకృతార్థాఃకృతకృత్యాధన్యాఇతియావదితిచమత్వేత్యర్థః - గమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగఃప్రయోగేపౌనరుక్త్యమిత్యాలంకారికాః - తవసేవాపరవశఃనిరంతరసేవౌత్సుకఃజనఇతిశేషః ॥ సర్వస్వే స్వధనేపి హృతే సతి ॥ * ॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్యవిత్తం హరామ్యహమితి విష్ణుపురాణవచనాదితి భావః - అఖిల జనాత్ప్రాపంచికసకలజనాపేక్షయా అతిరిక్తఃఅధికః ॥ ని ॥ అతిరిక్తస్సమధికఇత్యమరః - అభవదితియత్ నిర్ధనత్వేన హేతునామదనాశేసతి మోక్షాధికారిత్వాదితి భావః - తదస్తునతావన్మాత్రమేవ పురుషార్థ ఇత్యర్థః - కస్తర్హిపురుషార్థఇత్యతఆహ - ఆత్మా పరముత్కృష్టం నిర్విచికిత్సం యథా తథా లబ్ధ ఇతిహి సమధికో లాభః- ఆత్మలాభాన్న పరం విద్యత ఇతి శ్రుతేరితిపరమార్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-త్వంకల్యాణానాంసువర్ణానాం

హృతేయత్సర్వస్వేస్యభవదతిరిక్తోఖిలజనాత్తతస్త్వాత్మాలబ్ధః

నిధిఃఅతిధనికఇత్యర్థః॥ని॥ కల్యాణంమంగళేస్వర్ణఇతిభాస్కరః- అధికమత్యంతముదారోదాతాసకరుణఃపరదుఃఖప్రహాణేచ్ఛుః-తేభృత్యాః కృతార్థాః లబ్ధధనాశ్శూరశ్చ కృత విద్యశ్చేత్యాదావివకృత శబ్దోలాభార్థకఇతిచమత్వాత్తవసేవాపరవశః నిష్కపటసేవాసక్తఇత్యర్థః-సంపత్తిరాదార్యంకరుణేతిగుణత్రయంభృత్యసంపత్తించవిచార్యప్రభుంసేవంతఇతిభావః-సర్వస్వేపిహృతేసతి*అన్యథాచింతితంకార్యందైవమన్యత్రచింతయేదితిన్యాయాదితిభావః-అఖిలజనాదతిరిక్తఃఅతిదరిద్రః అభవదితియత్-అతఏవాత్రవిషాదనాలంకారః*॥ఇష్యమాణవిరుద్ధార్థసంప్రాప్తిస్తువిషాదనమితిలక్షణాత్-తదస్తుసర్వస్వంహృతఇత్యేతావన్మాత్రమేవనశోచనీయమిత్యర్థః-ఆత్మాలబ్ధఇతిపరమిత్యేవసమధికోలాభఃచోరాది భిర్హృతసర్వస్యప్రాణమాత్రావశేషణమాత్మలాభశబ్దార్థః-అత్రప్రభోఃఖలత్వదోషేణవధాభావస్యగుణత్వేనవర్ణనాదుల్లాసాలంకారశ్చ॥*॥ఏకస్యగుణదోషాభ్యామల్లాసోన్యస్యతౌయదీతిలక్షణాత్ ।౯౦। మురారిమితి॥జగతివితతమతోయో

విస్తృతబుద్ధయఃనిత్యానిత్యవస్తువివేచనచతురా ఇత్యర్థః- సుదృశాంసుధీ
యాంభక్తానామితియావత్ వశ్యమధీనంత్వాంఅపరైరభక్తైర్దురాపం
మత్వాతేఅభీష్టామభిమతాంభక్తిం. యోమద్భక్తస్సమేప్రియఇత్యాదౌభ
క్తిసంబంధస్యప్రియత్వదర్శనేనభక్తైః ప్రియత్వంకైముతి కన్యాయసిద్ధమితి
భావః-శరణంయాంతిదృఢాంభక్తిమవలంబంత ఇత్యర్థః- తదవలంబోభ
క్తికర్తృక పరిగ్రహః దృఢతరోయదిదృఢభక్తిస్స్యాచ్చే దిత్యర్థః - శ్రే
యోదాతా మోక్షప్రదః॥ ని॥ శ్రేయోనిశ్శ్రేయసామృతమిత్యమరః-ఏవం
నచేత్తేషాంభవతః సకాశాత్ఫలలేశోపినభవేత్॥*॥కర్మేంద్రియాణిసం
యమ్య య ఆస్తేమనసాస్మరన్ - ఇంద్రియార్థాన్విమూఢాత్మా మిథ్యా
చారస్సఉచ్యతే - నకర్తృత్వం నకర్మాణిలోకస్యసృజతిప్రభుః - నకర్మ

ఫలమితి హిలాభస్సమధికః ॥ ౯౦ ॥ దురాపం త్వాం మ
త్వాజగతిసుదృశాంవశ్యమపరైరభీష్టాంభక్తింతేవితతమ
తయోయాంతిశరణమ్। అపిశ్రేయోదాతాయదితదవలం
బోదృఢతరోనచేదేవంతేషాంనఖలుఫలలేశోపిభవతః॥౯౧॥
నాథత్వద్గుణజాలబద్ధహృదయాభక్తావిముక్తాఃకథంసంజా

ఫలసంయోగంస్వభావస్తుప్రవర్తతఇత్యాదిగీతావచనాదితిభావః- వ్యా
ఖ్యార్థస్తు॥ వితతమతయస్సుధియః - జగతిసుదృశాంస్త్రీణాంవశ్యమధీ
నంత్వామపరైర్బహిర్ముఖైః సేవకైర్దురాపంత్వాం మత్వాస్త్రీలోలత
యాఅంతఃపురగతత్వాదితిభావః -తేఅభీష్టాంప్రేయసీంభక్తింతన్నామి
కాంస్త్రియంశరణంయాంతిమాతీద్వారాతామేవవశీకుర్వంతీతిభావః-త
దవలంబఃప్రేయసీకర్తృకపరిగ్రహః దృఢతమోయదిత్వత్ప్రేయసీకంచి
దాత్మీయత్వేనపరిగృహ్ణాతిచేదిత్యర్థః శ్రేయోదాతా కల్యాణప్రదః అపి
కామాంధాః కింనకుర్వంతీతిభావః - ఏవంనచేత్తత్పత్నీపాతో నస్యాచ్చే
దిత్యర్థః- తేషాంభవతస్సకాశాత్ఫలలేశోపినస్త్రీపరతంత్రస్యతవదర్శ
నస్యైవదుర్లభత్వాదితిభావః॥ ౯౧॥ నాథేతి॥ తవగుణజాలంరజ్జునివహః
తేనబద్ధహృదయాః సంతానితవక్షసః భక్తావిముక్తాః కథమితివిరోధః-గుణ

జాలంసత్యకామత్వాదికల్యాణగుణగణః తేనబద్ధంతద్ధ్యానశీలమిత్యర్థః - హృదయంమనోయేషామితివిరోధపరిహారః॥ ॥హృదయంవక్షసిస్వాంతఇతిహలాయుధః - సంజాతాఅమితావ్యథాయేషాంతేతథోక్తాఃఈదృశా అపిభక్తాస్సుఖాంభోనిధౌకథంమగ్నా ఇతివిరోధః సంజాతంఅమితం వేదనంజ్ఞానం-విదజ్ఞానే అస్మాల్ల్యుట్ యేషామితివిరోధపరిహారః ధ్యానేనతవైవప్రకృతింమాయాంగమితాఃప్రాపితాభక్తాఃమాయామతీతాఃకథమితి విరోధః తవైవప్రకృతింస్వభావంగమితాః సారూప్యంప్రాప్తాఇతిపరిహారః - నాశ్చర్యమితివిరుద్ధధర్మాణామేకత్రసమావేశనంనాద్భుతమిత్యర్థః-హేయస్మాత్కారణాత్ తవవాంఛాఇచ్ఛా-జగదేవేంద్రజాలంతస్యకలనేనిర్మాణేపించా యథేంద్రజాలికః పించాభ్రమణమాత్రేణ గగనే సము

తామితవేదనా అపికథం మగ్నాస్సుఖాంభోనిధౌ। ధ్యానేన
ప్రకృతింతవైవగమితామాయామతీతాఃకథం నాశ్చర్యం
జగదింద్రజాలకలనే పించాహివాంఛాతవ ॥ ౯౨ ॥ ప్రా
ప్తాస్తమఃపరిచయాద్విరసంభవాంధుంనిర్యాంతుతే గుణ
గణానవలంబ్యధీరాః। మగ్నాత్మనాం త్వయి సుఖాంబుని

ద్రాదికంరచయతి - తద్వదిచ్ఛామాత్రేణాచింత్యనిర్మాణం జగద్రచయేత స్తవనకించిదపిదుష్కరమిత్యర్థః - విరోధ సమాధాన శిరస్కోవిరోధాభాసాలంకారః॥ ॥ఆభాసత్వేవిరోధస్య విరోధాభాసఇష్యతఇతిలక్షణాత్॥౯౨॥ప్రాప్తాఇతి ॥ ధీరావిద్వాంసః॥ని॥ధీరోమనీషీజ్ఞఃప్రాజ్ఞఇత్యమరః-ధృష్టాశ్చేతిగమ్యతే-తమఃపరిచయాత్తమోగుణప్రాచుర్యా దంధకారప్రాకట్యాచ్చవిరసంఅసారంనిర్జలంచ॥ని॥రసోగంధరసేస్వాదే తిక్తాదావిషరాగయోః-శృంగారాదౌద్రవేవీర్యేదేహధాత్వంబుపారదఇతివిశ్వః భవస్సంసారఏవాంధుఃకూపః॥ని॥పుంస్యేవాంధుః ప్రహిఃకూపఇత్యమరః తేగుణగణానవలంబ్యధ్యాత్వేత్యర్థః-గుణగణావ్రజ్జుగణానవలంబ్యధృత్వేతిచవ్యజ్యతే- నిర్యాంతునిర్గచ్ఛంతుయుక్తమిత్యర్థః - సుఖాంభోనిధౌత్వయిమగ్నాత్మనాంమగ్నస్వరూపాణాంత్వదైక్యంప్రాప్తానామిత్యర్థః-

మాన్న శరీరాణామితిచ॥ ని ॥ ఆత్మా జీవేభృతౌదేహస్వభావేపరమాత్మనీతి యాదవః-అమీషామంధీరాణాంనిరయస్యనిగమస్య పునరావృత్తేరితియా వత్-సంభావనాపిక్వనాస్తీత్యర్థః- అంధకారేనిజజలకూపపతితోధృష్టః రజ్వాద్యవలంబనేనకథంచిన్నిగచ్ఛేత్ - మధ్యేసముద్రంమగ్నస్యతునపున రావృత్తిగితితాత్పర్యార్థః॥౯౩॥ఇతీతి ॥ స్తావంస్తావంస్తుత్వాస్తుత్వాఏవ ముత్తరత్రాపిజ్ఞేయం-ముహుర్ముహురిత్యర్థః- వీప్సాయామవ్యయీభా

ధావమీషాంసంభావనాపినిరయస్యకథంపునస్స్యాత్ ౯౩

ఇతిస్తావంస్తావంప్రతిముహుఃకనంసీస్మరరిపుం దృశాపా యంపాయంచిరమపిససౌహిత్యమగమత్ । సుఖం ధ్యా యంధ్యాయం కృతినమయమాత్మానమభజద్గిరిప్రుంస్మారం స్మారంవ్యధితపరమత్యాహితమపి॥౯౪॥గ॥తదనుదేవకనం దనాపిముకుందమమందానందకందళితమభివంద్యచ సుధా సారసారతరాభిరమి తస్తుతిభిరిత్థమేనంప్రార్థయత॥౯౫॥

శ॥ భగవన్ననను భూతచర మభిరూపం రూపమిదంసుని రూపంమాదృశాంమా కుర్వీధాః ॥ ౯౬ ॥ అపితు తనయ విరహదూయమానమానసా మేనామానందయతురిపుఘయ మపి పరిహరతు భవానితి ॥ ౯౭ ॥ ఏవమభిదధానాతనయ విరహకాతరౌమాతాపితరౌమురశాసనస్సాదరమిదమవా దీత్॥౯౮॥ప॥పురాఖలుయువాంపృశ్నిసుతపోనామధార

వ్యా॥-ఆత్మానంకృతినంధన్యం ధ్యాయంధ్యాయంసుఖమభజదిత్యన్వయః-రి పుంకంసంవ్యధితఅకరోత్-అమందానందకందళితమితివ్యాఖ్యాతమేతత్- మాదృశాంసునిరూపంసుఖేనద్రష్టుంయోగ్యం॥*॥నిరూపయత్యపినిచాయ తినికుందతీతిదర్శనపర్యాయేషుభట్టమల్లః-అతఏవ ॥ * ॥ తంపర్వతీయప్ర మదాశ్చచాయిరే ఇతిమాఘేద్వాదశ సర్గేప్రయోగః మాకుర్వీధాః ఏత ద్రూపముపసంహరేత్యర్థః-ఏనాంమామిత్యర్థః॥౯౪॥౯౫॥౯౬॥౯౭॥౯౮ పురేతి ॥ సుతపసఃపత్నీపృశ్నిః - ఆత్మస్యేథామితితపస్తపఃకర్మకస్యైవే

తికర్తుః కర్మవద్భావాదాత్మనేపదం - యువాంపూర్వంతపఃకృతవంతా విత్యర్థః-పుత్రోభవామిభవిష్యామి - యావత్తరథః తరిష్యథః - సంప్రా తారణాత్ వంచనాత్ పురతోరణతః పురబహిర్ద్వారాత్ ॥ ని ॥

యా । తపఃపరమతస్యేర్థాం తేనప్రముదితోభవమ్॥౯౯॥
వ॥ పుత్రః పురాభవామీతి యువయోర్వరమప్యహామ్ । తే
నాహమిహజాతోద్యభవతిప్రియవిధిత్సయా ॥ ౧౦౦॥ యా
వన్మమానుభావేనతరథశ్లోకవారిధిమ్ । నందవ్రజమహా
స్నేయసాం ప్రతం సంప్రతారణాత్॥ ౧౦౧॥ ఏవంవ్యా
హృత్యభగవాన్ బభూవప్రాకృతశ్శిశుః । రోదితిస్మతత
స్తారంతారకోభవవారిధేః ॥ ౧౦౨ ॥ మాయాపినంద
జాయాయామజాయతతదాహరేః । తయావిమోహితాః
కంసపురాంతఃపురరక్షిణః ॥ ౧౦౩ ॥ సమనంతరమానక
దుందుభిరపిజనార్దనప్రచోదనైవనందమందిరముపయా
తుకామః స్తత్క్షణమేవవిగళితనిగళబంధస్సూతికానికేతనాద్వి
నిర్గత్య గత్యనుకూలమయత్నసంభూతమరరవిఘటనము
పలభ్యఫణిపతిఫణాగణనివారితవారిధారమవిలంబితమం
తఃపురతః పురతోరణతోపిచ నిష్క్రమ్య తరణితనూభువ
మతిసృష్టసరణిమంతరేణ తరణిమతిలంఘ్యనందవ్రజమేవ
జగాహే॥౧౦౪॥వ॥నందప్రజంశౌరిరుపేత్యతత్రశిశుంయ
శోదాశయనేనివేశ్య । తస్యాస్సుమాదాయసుతాంమథా
ప్రవివేశహర్షేణనిజంనివేశమ్॥౧౦౫॥ తామసౌనిజదా
రాణాంనిధాయసవిధేతతః। చరణౌనిగళైరాశు యథా

తోరణోస్త్రీ బహిర్ద్వారమిత్యమరః - తరణితనూభవం యమునాం - అతిసృష్టసరణిం దత్తమార్గాం - తరణిమంతరేణ నావం వినా ॥ ని ॥ స్త్రియాంనౌస్తరణిస్తరిరిత్యమరః॥౯౯॥౧౦౦॥౧౦౧॥౧౦౨॥౧౦౩॥౧౦౪॥ ౧౦౫॥ తామసౌ ఇతి॥ అనహ్యాతేతి- నహిరుఫధాపదే - యథాపురాయథా

పురమిత్యవ్యయీభావః-పూర్వవదిత్యర్థః॥౧౦౬॥ ఆదత్తేతి॥ తత్రైవకృష్ణే ఏవనిర్విశయయా నిస్సంశయయా- పరతాధియా పరమాత్మత్వబుద్ధ్యాపి॥ని॥ పరందూరాన్యముఖ్యేషు పరోరిపరమాత్మనోరితి వైజయంతీ- తాదృగ్విధం పుత్రత్వభ్రాంతిజన్యానంద సదృశ మిత్యర్థః - సుఖంఅనయా సులభంస్యాత్కిం-నసులభమేవయశోదాయాః భ్రాంతిసిద్ధంపుత్రదర్శనసుఖంబ్రహ్మసాక్షాత్కారసుఖాదతిరిచ్యతఇత్యర్థః - యద్యప్యానందశబ్దస్యఘుఙంతత్వాత్పుల్లింగత్వమేవయుక్తం-తథాపిచిన్మాత్రమమలవిషయమద్వయమానంద

పురమనహ్యాత ॥ ౧౦౭ ॥ ఆదత్తనందరమణీ వసుదేవసూ
నావానందమాత్మజధియా భ్రమమూలయాయత్। తత్రై
వనిర్విశయయా పరతాధియా పితాదృగ్విధంకిమనయా సుల
భంసుఖంస్యాత్ ॥ ౧౦౮ ॥ ౫ ॥ సమనంతరమంతఃపుర
ద్వారేషుపురగోపురేషుచయుద్ధాపురమావృతేషుబాలికా
కలకలమాకలయ్యానిలయపాలికాస్సత్వరమవబుధ్య కంసా
యసుతావతరణంన్యవేదయన్ ॥ ౧౦౯ ॥ ఘోషితద్వచన
నిశమనసమయమశనిహతఇవధారాధరస్సమధికగతహృద
యవేగస్సమజనినిజవిలయహేతురంతకఇతిసాతంకఃపంక
నిమగ్నపదఇవద్విరదఃకృత్యాకృత్యవివేకమకలయన్ ద్వివిధ

మనుభవారూఢం - బ్రహ్మైవాస్మితదన్యంనకిమప్యస్తీతివిస్మయోవిదుషాం- అఖండానందమేతంయత్తత్ప్రేమ్ణాత్యవధారయేత్యాదిభగవత్పాదప్రయోగదర్శనాత్రప్రకృతేనపుంసకలింగనిర్దేశః-అతఏవక్వచిదానందశర్మశాతసుఖానిచేతిసమాసపాఠఇతివేదితవ్యం- ప్రాచాతుపరతాధియాఅన్యత్వబుద్ధ్యావసుదేవసుతత్వబుద్ధ్యేత్యర్థః - పుత్రత్వభ్రమాదేవాయమానందః నాయంమమపుత్రఇతియాథార్థ్యజ్ఞానేతుకుతస్సుఖమిత్యర్థఇతి వ్యాఖ్యాతం॥౧౦౮॥పురగోపురేషుపురద్వారేషు॥ని॥గోపురంతుపురద్వారేద్వారమాత్రేచపుస్తకఇతివిశ్వః-ద్వివిధమప్యరిష్టమితి-సూతికాగృహంఅశుభంచేత్యర్థః॥ని॥అరిష్టంసూతికాగారేతక్రేచాప్యశుభేశుభఇతివైజయంతీ॥

౧౦౯ ॥ భూయాంస ఇతి ॥ సుధాధామాననాశ్చంద్రసదృశవదనాఃమా
ననాఃయోగ్యాఃబహుమానార్హాఃభాగినేయత్వాదితిభావః- భీరురంగనా
అయమూజంత ఇతివందిఘటినావ్యాఖ్యాతం - త్వంరక్షసాభీరుయతోపనీ
తేతిప్రయోగశ్చదర్శితః-హ్రస్వాంతఏవాయమిత్యపరే - ఆపతంతికుసు
మాన్యభియాలి-త్వాపభీరుకులకుంతలబంధాదిత్యాద్యభియుక్తప్రయోగ
శ్చ ॥ అసావిఅసూత ॥ కర్మణిలుఙ్ చ్లేశ్చిణ్ ॥ సపదిఇదానీంమానయున

మప్యరిష్ట మాసాదయన్ వ్యాపాదనాయ దేవకతనయాం
తనయామయాచత ॥ సాపి పాపా శయమేనం ప్రత్యవా
దీత్ ॥ ౧౦౯ ॥ ప ॥ భూయాంసోనిహతాస్సతామ
మ సుధా ధామా [illegible] నా యోగ్యా [illegible] రు [illegible] సా వ
సాపి పది[illegible]తామ్ ॥ క్లేశంమానయమా
[illegible]నోసించంతిధరాధరా
[illegible] ॥ ౧౧౦ ॥ గ ॥ ఏవమపకరుణ
[illegible]తహారి
[illegible]లాతలము
[illegible] ॥ ౧౧౧ ॥ [illegible]ముద్దే
[illegible]ణీమ్ ॥ ఆ[illegible]ముభిశ
[illegible] ॥ ౧౧౨ ॥ [illegible]
[illegible]గవ్యాచ

[illegible] - అసూ
[illegible]ష్టాం
నాథినాఅధిక[illegible]
తమూహం ॥ నోసించంతీతి [illegible] - [illegible]
నాదక్షా[illegible] ౧౧౧ ॥ [illegible] ॥ దేవకజాదే
వకీతతఇతి(స్త్రీ)త్వప్రయుక్తా [illegible] - ఆనకదుందుభిర్వసుదేవః
విస్మయాయేతి - పురుషవచనమపి [illegible] విస్మయః - అత్రాదరపూ
ర్వక శ్రవణనిషేధః- దుర్బలోచ్చారితశబ్ద[illegible]తయా శ్రవణాభా

వోయుక్తః పటహభేరీశబ్దమపినాశృణో దిత్యహోబాధిర్యమితి ధ్వనిః ॥
౧౧౨॥౧౧౩ ॥ అయీతి ॥ వైధేయో మూర్ఖః॥ని ॥ మూర్ఖవైధేయ
బాలిశా ఇత్యమరః - నిబర్హణతయా హతయా ॥ ౧౧౪ ॥ అపీతి॥సమభ్య
ర్చనాయామిత్యత్ర విపరీతలక్షణయా సమున్మీలనాయా మిత్యర్థో లభ్యతే ॥

సురసుందరీరూపం విస్మయమానమేనముగ్రసేనతనయ మ
వాదీత్ ॥ ౧౧౩ ॥ గ ॥ అయిభో వైధేయకులతిలకకిమన
యా బాలిశయా మయా నిబర్హణతయా ॥ ౧౧౪ ॥ గ ॥ అ
పితు భువి సముద్ఘాతఏవ తవ సమభ్యర్చనాయ కోపి నిరంకుశ
మహిమానుభావ స్సావధానమేవ తదవధారయతు భవాని
తి ॥ ౧౧౫ ॥ గ ॥ కంసోపి నితాంతమరుంతుదవచనఝర్ఝ
రితహృదయకోటరః కమపి కర్కశదశావిశేషముపగమ్య వ
సుదేవపవశరణీకరణీయ ఇతి ధియమయాసీత్ ॥౧౧౬ ॥ప ॥
ప్రాప్తోపి పుత్రార్దనవజ్రఘాతాత్కంసాంబువాహాద్వ
సుదేవశైలః । బభారతస్యైవ వచోంబుధారాశ్శీర్షేణగు
ర్వీంఖలుజీవనాశామ్ ॥ ౧౧౭ ॥ గ ॥ దేవకీచ సాంత్వవచనైర
భ్యర్థ్యమాన మేనం సానుశయమాశయసంధుక్షణవిచ
క్షణం తత్క్షణమానందయామాస ॥ ౧౧౮ ॥ గ ॥ ఏవం ప్ర
సాదమేదురహృదయారవిందౌ దంపతీ పుండరీకవిలోచన
విలోకనవికలసకలబంధావపివిగళితనిగళబంధావాధాయ
తాభ్యామాశ్వాసితః కంసోపినిజసదనమాససాద॥ ౧౧౯ ॥
తతః ॥ గ ॥ అపచితరుచినిచయహిమకరవిరహవిధురితరజ

౧౧౫ ॥ ౧౧౬ ॥ ప్రాప్తఇతి ॥ శీర్షేణ- బభారబహుమన్యతేస్మ - అన్య
త్ర అగ్రేణధృతవానిత్యర్థః - జీవనాశా జీవితస్పృహా ఉదకవాంఛాచ - గ
మనికాభిః రచనావిశేషైః ॥ ౧౧౭॥ దేవకీతి ॥ సానుశయం సపశ్చాత్తాపం ॥
ని ॥ భవేదనుశయో ద్వేషే పశ్చాత్తాపానుబంధయోరితి వైజయంతీ-ఆశయ
సంధుక్షణవిచక్షణం హృదయోల్లాసనచతురం ॥ ౧౧౮ ॥ ౧౧౯ ॥ అపచి

తేతి ॥ పూర్వస్యాంసహాభృదుదయపర్వతఏవపూర్వదేశస్థ భూపతిరితి శ్లి
ష్టరూపకం - సముదక్తముద్ధృతం॥ని॥సముదక్తోద్ధృతేసమఇత్యమరః-ఉచ్చా
వచమనేకభేదం-ఉల్లిఖ్యమానేవర్ణ్యమానే- హరిహయశ్శక్రః తస్యహరి
త్ప్రాచీ॥౧౨౦॥౧౨౧॥ ౧౨౨॥ సఇతి ॥ తదనువిధేయంతదనంతరకృత్యం-

నీయువతీపరిదేవనవిరావాయితనానావిధపతగవిరుతముఖ
రితేషుహరిన్ముఖేషుకిన్ను ఖలుపూర్వసర్వంసహాభృ దవలం
బ్యమానభాసురమణిముకురమిదంకిముతపరిసరవిస్మృమరకేస
రవాసరకమలావిలాసకోకనదమిదమాహోస్విదవనీతలావ
తీర్ణమధుసూదననిషేవణాయబలి సదనసముద్గత భుజగప
రివృఢచూడాశోణ రత్నమిద మథ వారధాంగవిహంగదూ
రీకృతవిరహానలజ్వాలాపటలమిదంకిముతద్విజరాజవసుహా
రణసముపనతవిగర్హణానిబర్హణాయ వాసరకరసము
దక్తత ప్తలోహఫలకమిదమేవముచ్చావచ ముల్లిఖ్యమానే
హరిహయ హరిన్ముఖచుంబ్యమానే సముదంచతి భగవతి
భాస్వతి ॥ ౧౨౧ ॥ ప ॥ దుర్మంత్రిభిరసావాశుసమ్మంత్ర్య
యితుమంతరాత్ । సమాజమాజగామాథకంసస్సంతాన
పాంసనః॥౧౨౨॥క॥సాయమముయాకపటబాలిశయాసల్ల
పితమఖిలమపితేభ్యోనివేద్యతదనువిధేయమభిదధే॥౧౨౩॥
క॥తేపిమంత్రిణస్తన్నియంత్రణపరతంత్రతాస్సకలవసుమ
తీవాస్తవ్యపృథుకమథనకృతనిశ్చయాన్నిశ్చక్రముః-స్వయమ
పినిజనిలయమయాసీత్ ॥ ౧౨౪ ॥ ప ॥ తద్దైవనందస్సుతభా
వభాజఃపరస్యసాక్షాత్కరణేనపుంసః । నిర్వాణమాపాన

సకలబాలహననమిత్యర్థః - సకలశిశునాశనేస్వశత్రోరపినశ్యేదితితాత్ప
ర్యం॥౧౨౩॥తఇతి॥నియంత్రణంనియమనం వాస్తవ్యావర్తమానాః-వసే
స్తవ్యత్కర్తరిణిచ్చేతికర్తరితవ్యత్॥౧౨౪॥ తద్దైవేతి॥సుతభావ భాజః
పరస్యపుంసఃపరమాత్మనః-సాక్షాత్కరణేనదర్శనేన-నిర్వాణంసుఖం॥ని॥

నిర్వాహంనివృత్తౌమోక్షఇతిభావః - ఆపచక్రిధరేపరోక్షేసతికృష్ణస్యనందవ్రజ ప్రాప్త్యనంతరమిత్యర్థః - బంధఃఅభవత్ పునఃకారాగారే ప్రాపితఇత్యర్థః - నందస్యపరమాత్మసాక్షాత్కారాన్ముక్తిరభూత్ వసుదేవస్తుతత్పారోక్ష్యాద్బద్ధఇతిధ్వనిః॥ ౧౨౫॥ స్థానేఇతి ॥ హృదాపరిరభ్య వక్షసా ఆలింగ్య [illegible] అత్రవిరాగాణాంయతీనాముపితిదీయ [illegible] మోహః [illegible] దాయా ఇత్యర్థాపత్తిరలంకారః॥ [illegible] కావ్యార్థాపత్తిరిష్యతే ఇతిలక్షణాత్ ॥ ౧౨౬॥ [illegible] యశోదాయాఃపుత్రలాభజన్యానందఃస [illegible] విజ్ఞాయతఇత్యర్థః - [illegible] యశోదయా [illegible] పీత్యర్థః - నెదంఆనంద

కమందం [illegible] బంధో భవన్ [illegible] ॥ ౧౨౫ ॥వ॥ స్థా
నెతమాంచా [illegible]
తి । హృదా [illegible] పరిరభ్య [illegible]
యోషిధూతాః ॥ ౧౨౬॥వ॥ బభూవచిత్రం వసుదేవసూ
నో [illegible] వృతాయా అపి [illegible] । ప్ర [illegible]
నందమమున్నత [illegible] నెదం వసుదేవత [illegible]॥

స్యప్రకాశనంనాస్తీత్యర్థః - పుత్ర [illegible] నందం స్వయమేవానుభవతి నతు కంసభయాత్ప్రకట [illegible] అత్ర [illegible] పూర్వవాక్యే యశోదాయాంఅజ్ఞానావృతస్యాప్యానంద [illegible] ఇతివిభావనాలంకారవిశేషోవ్యజ్యతే- తల్లక్షణంతు॥ * ॥ [illegible] స్వతీయాస్యాత్సత్యపి ప్రతిబంధకఇతి - ఉత్తరవాక్యేతు [illegible] వృతస్యాప్యానందస్యానస్ఫురణమితి విశేషోక్త్యలంకారోవ్యజ్యతే- తల్లక్షణంతు ॥ * ॥ కార్యాజని ర్విశేషోక్తిస్సతి పుష్కలకారణఇతి - తథాచోక్తం - అలంకారోథవస్త్వేవ శబ్దాద్యత్రావభాసతే- ప్రధానత్వేన విజ్ఞేయ శ్శబ్దశక్త్యుద్భవోద్వి ధేతి - అత్రయద్యప్యలంకారోపివస్త్వేవ తథాప్యలంకారోవిచిత్రంవస్తు - ఇతరత్తుశుద్ధ వస్త్వితి ప్రతిపాదయితుం వస్త్వేవేత్యేవకార ఇతిరహ

స్యం॥౧౭౭॥ నందోపీతి॥ నిస్సాణరాణేతినిస్సాణధ్వనిరిత్యర్థః - యద్య
పివశిరణ్యోరుపసంఖ్యానమితిఅచోవిధానాద్ఘఞ్ బాధితః - అతఏవామ
రః- వశః కాంతౌ - రణస్త్రీ రణేరణః క్వణఇతి-తథాపిసాత్రివాదివద్బాహుళ
కాద్ఘఞ్ ద్రష్టవ్యః - పాత్రచాతురణ ఎవరాణః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేఅ
ణితివ్యాఖ్యాతం - లాస్యవిలాసేతి - లాస్యంనామనృత్తవిశేషః - తదు
క్తంసంగీతచూడామణౌ ॥ ✽ ॥ శృంగారరసభూయిష్ఠైర్యాభిభావత
రంగితైః । అంగైరనంగసర్వస్వశోభాతిశయశాలిభిః । అన్వితోనృత్త

౧౭౭॥ గ॥ నందోపితత్సునందనసమయసముచితసమస్తవి
తమానందమనుభూయ యశస్వినీశతము [illegible] కనకమవ్యా
వనీసురసాద్విధాయ తతో [illegible] నకాననభూమినికేష
నికేతనేషుదుందుభిపటహనిస్సాణరాణముఖరితేషు హరి
న్ముఖేషులాస్యవిలాసలాలసాసువేశమత్తకాశినీషుపత్రితరు
జాపహారిగానరసాయనేషుగాయనేషుపీతాంబరసుమనోగ
ణేషుసుమనోగణేషుప్రకటితకల [illegible] ప్రహసిత
ముదితానందపల్లవేషుపల్లవేషు పవిత్రితపవనసూక్త
జాతేషుద్విజాతేషుచతత్క్షణమాత్మజన్మనో [illegible] తకర్మ
శంనిర్వర్తయామాస॥౧౭౮॥ పుత్రమేకావృథాశౌరిర్ధ
ర్మ్యావిగ్రహవానివ।తథాదువినయా [illegible] చని
భదోయస్తల్లాస్యమితికథ్యతఇతి - వేశోవేశ్యాగృహ [illegible] తత్రస్థితామత్తకా
శిన్యః వేశ్యాఇత్యర్థః॥✽॥ నేపథ్యేగృహమాత్రేపి వేశోవేశ్యాగృహేపిచే
తిరభసః-గాయనేషుగాయకేషు-ణ్యుట్చేతికర్తరిల్యుట్-సుమనసోదేవాః
పుష్పాణిచద్విజాతేఉత్పత్తిర్యేషాంతేద్విజాతాః బ్రాహ్మణాః॥౧॥జాతం
జన్మసమూహయోరితిశాశ్వతః॥౧౭౮॥ క్రమేణేతి॥ విగ్రహవాన్ సశరీరః
దుర్విసస్యాంకూరః అంకురః॥ ని॥అంకేలోపిప్రరోహస్స్యాదంకూరోం
కురమప్త్రియామితివైజయంతీ-అత్రప్రస్తుతయోఃకంసదుర్వినయాంకురకృ
ష్ణయోర్వృద్ధిరూపైకధర్మాన్వయాత్ప్రస్తుతతుల్యయోగితాలంకారః॥✽॥ వ

ఖ్యానామితరేషాం వాధర్మైక్యం తుల్యయోగితేతి లక్షణాత్ ॥౧౨౯॥ అదసీయమితి ॥ త్యదాదీని చేతి వృద్ధసంజ్ఞాయాం వృద్ధాచ్ఛః- ఉదవసితం గృహం॥ ని॥ గృహం గేహోదవసితేత్యమరః ॥౧౩౦॥ తావితి ॥ భ్రాతరావితి నందవసుదేవయోర్వైశ్యక్షత్రియయోర్భ్రాతృభావః స్నేహకృతః - స్నిగ్ధో వయస్యోమిత్రం చ సగంధో మిత్రయుస్సుహృదితి సజ్జనకోశే - అనామయమితి క్షేమస్యాప్యుపలక్షణం ॥*॥ బ్రాహ్మణం కుశలం పృచ్ఛేత్క్షత్రబంధుమనామయం - వైశ్యం క్షేమం సదా పృచ్ఛేచ్ఛూద్రమారోగ్యమేవ చేతి వచనాత్ - చ్యుతసుతాశస్యేతి- గతయౌవనత్వాత్పుత్రప్రాప్తివిషయే నిరాశస్యేత్య

రంకుశః॥౧౨౯॥౧॥ అథ కదాచిదుపహారవితరణాయ వ్రజపరిత్రాణభరమఖిలమపి నిజమనుజీవిజనసాద్విధాయ సమధిగతమధురానగరముపహృతసమస్తవస్తునికరతయా పరితోషితపరివృఢం నందగోపముపగతమాకర్ణ్య వసుదేవస్సత్వరమదసీయముదవసితమయాసీత్ ॥ ౧౩౦ ॥ తావథ భ్రాతరౌ స్నిగ్ధౌ దైవాత్కృతసమాగమౌ । పరస్పరం పరిష్వజ్య పప్రచ్ఛతురనామయమ్ ॥ ౧౩౧ ॥ భ్రాతస్తనయసారేణ మధురేణ వివర్ధసే । జాతాచ్యుతసుతాశస్య యదచ్యుతసుతస్పృహా ॥ ౧౩౨ ॥ కుశలీ రౌహిణేయస్తే భా

ర్థః- అచ్యుతసుతస్పృహా నిరవధికసుతానురాగః - అచ్యుతరూపసుతానురాగశ్చేతి వ్యజ్యతే- అత్రైకపదగతోపి ధ్వనిః కృత్స్నశ్లోకశోభావహః - తదుక్తం ధన్యాచార్యైః ॥*॥ విచ్ఛిత్తిశోభినైకేన భూషణేనేవ కామినీ పదద్యోతేన సుకవేర్ధ్వనినా భాతి భారతీతి ॥౧౩౧॥౧౩౨॥ కుశలీతి ॥ కుశలీ కుశలవానితి సిద్ధవన్నిర్దేశః- రౌహిణేయో బలభద్రః భాస్వతః తేజస్వినః ॥ని॥ భాస్వాన్ భాస్వరసూర్యయోరితి వైజయంతీ - తే తవ సద్మని తాతసద్మీయతి ॥*॥ తాతసద్మనీవాచరతి కిము- అధికరణాచ్చేతి వచనాదాచారక్యచ్ నఃక్యే ఇతి పదసంజ్ఞాయాం నలోపః- క్యచి చేతీకారః- మౌగ్ధ్యాత్త్వామేవ తాతం మన్యతే కిమిత్యర్థః- ప్రాఖ్యామిత్రగృహీయతి మిత్రగృహానివాచరతి వా కిమితి ప్రశ్నః-

మమపితావసుదేవఏవనందస్తుమిత్రమితిమన్యతేకిమిత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తురోహిణేయోబుధః-భాస్వతస్సూర్యస్యసద్మనిసింహరాశౌతాతసద్మియతికిము॥*॥రాజానౌరవిశీతగూ శశితిసుతౌనేతాకుమారోబుధఇతివరాహమిహిరేణసూర్యస్యాపిబుధజనకత్వోక్తేః - కింవామిత్రగృహీయతీతి ॥*॥ మిత్రేసూర్యసితౌబుధస్యేతి శాస్త్రాత్ - కంసాజ్ఞయాపూతనా వ్రజంగమిష్యతీతిచేతసికృత్వాహ ॥ ౧౩౩॥ తవేతి॥ ఆర్పితకరస్యదత్తోపాయనస్యతవఇహమధురాయాంఆదేయంఆదాతుంయోగ్యంప్రాప్యమితియావత్

స్వతఃకిముసద్మని । తాతసద్మియతిప్రార్థ్యాకింవామిత్రగృహీయతీ॥ ౧౩౩॥ తవార్పితకరస్యాద్యనాదేయమిహకించన।అతోర్హసివ్రజంగంతుంకర్తుంనైవాసనగ్రహమ్ ॥ ౧౩౪॥భ్రాతవ్రజముపేక్షస్వనోత్పాతశతసంకులమ్ । విరరామాభిధాయేదంనందమానకదుందుభిః ॥ ౧౩౫ ॥ ప్రముదితహృదయంవిధాయశౌరింతదభిహితం హితమాకలయ్యభూయః। భవనమనుతతశ్చచాలనందస్సమనుజీవిభిరాదృతైర్గవీశైః ॥ ౧౩౬ ॥ పూతనాతదనునందమందిరంపాతనాయసకలార్భసంతతేః । యాతనాసునిపుణాసమాయయా చేతనా దన పరాయణాశయా ॥ ౧౩౭ ॥౫॥సెయమవతంసితకంసశాసనాకమనీయతరకామినీరూపసంపదతిసంహితవసుంధరాబాలిశపరాసన పరా

కించిదపినాస్తీఅతఇతిప్రయోజనాభావాదిత్యర్థః-ఆసనగ్రహంకర్తుం స్థాతుం - వ్యంగార్థస్తు-అర్పితకరస్యదత్తపాణేరాదేయంఆదాతుంయోగ్యంవస్తునాస్తి-వచనాదానగమనవిసర్గానందానాంవాక్పాణ్యాదికర్మేంద్రియవిషయత్వాత్-అతోవ్రజంగంతుమర్హసి - పాణివైకల్యేపిపాదవైకల్యాభావాదితిభావః - ఆసనగ్రహంకర్తుంపిత్రాద్యాసనంగృహీతుంపునఃపునశ్శబ్దస్త్వర్థః-నార్హసిపాణివైకల్యాదితిభావః-ప్రాచాంతుపూర్వార్థేనాదేయ మిత్యత్రనఆదేయమితి చ్ఛేదంకృత్వాయః పరో

పకారాయహస్తమేవప్రయచ్ఛతి- కిమన్యద దేయమితివ్యజ్యత ఇతివ్యాఖ్యా
తం-సకలార్భక సంతతేః సకలబాలసంఘస్య-అర్భకస్త్వాఖ్యాంభస్ప్రిత్యయః
అతిసంహితవసుంధరేతి॥అతిసంహితా వంచితా-సమోవాహితతతయోరి
తి వైకల్పికో మకారః॥ని॥ వంచనంచాతిసంధానమితి వైజయంతీ- వసుంధరా
శబ్దేనతద్ధ్వజనాలక్ష్యంతే- పరాసనం మారణం కరగ్రహంగృహీత్వాకరే
ణగృహీత్వేత్యర్థః- హస్తేవర్తిగ్రహోరిత్యత్రార్థః గ్రహణాన్ణము

యశానందభవనభూషణీభూత ముపధిబాలిశం వనమాలి
నమతివేలబాలలీలావిలోకన లాలసేవ కరగ్రహంగృహీ
త్వాతదీయ మధురతరభారతీ భరనిశమనపరవశనిజాశయే
వకమప్ప్రమోదభరమభినీయ హాలాహల నిలయా మాత్మ
నస్తనయుగళముపాయయత్ ॥ ౧౩౪ ॥ గ ॥ యదునం
దనోపి త్రిభువనవిమోహన విశారదమపి మామియమతిసం
ధాతుమస్త్రీ ప్రతీతరేత్యచ్ఛందమనుసంద ధానస్తదీయ
మహామంత్రశరబలావలేపమపిప్రాణసమీరణైస్సమమసిస్వ
దత్ ॥ ౧౩౭ ॥ వ ॥ యత్పూతనా ప్రాణసమీరవారమసౌ
స్తనాస్వాదనిభాదధాసీత్ । చక్రీతతోసౌ నిరధారికింతు
చిత్రం సుపర్ణప్రణయిత్వమస్మిన్ ॥ ౧౩౮ ॥ వ ॥ సాసీజ్జగ
త్ప్రాణభయానాశం ప్రాణానిలానేవనినాయనాశమ్।

లో - తదీయ ఛందం [illegible] ॥ ని ॥ ఛందోభిప్రాయఆశయఇత్యమరః
అవలేపంగర్వం ॥ [illegible] వారంసమూహం ॥ ని ॥ నివహోవసరోవారా
విత్యమరః-స్తనాస్వాదనిభాత్ స్తన్యపయఃపానవ్యాజాత్॥ని॥నిభోవ్యాజస
దృశయోరితిభాస్కరః- అధాసీత్ పిబతిస్మ- ధేట్పానే-విభాషాధేట్శ్వోరి
తిచజో వైకల్పికత్వాచ్ఛజభావపక్షేసిచిరూపం-విభాషాఘ్రాధేట్శాఛాసఇతిసి
జ్ఞోపస్యచ వైకల్పికత్వాత్-తత్రఇతిసపన్నాశనత్వాదిత్యర్థః-చక్రీసర్పోహ
రిశ్చనిరధారిసశ్చితః- సుపర్ణప్రణయిత్వంగరుడసఖ్యం॥ ౧౩౪ ॥ ౧౩౫॥
౧౩౬॥౧౩౭॥౧౩౮ ॥ సేతి ॥ జగత్ప్రాణభయాసకలజగత్ప్రాణ

హారిణీవాయుదో్రహిణీచ॥ని॥ సమీరమారుతమరుజ్జగత్ప్రాణసమీరణా
ఇత్యమరః ॥ తుల్యేతి ॥ వాతదో్రహిసామ్యేపీత్యర్థః॥౧౪౦॥నిపీయేతి
రుతాందేవానాంపవనానాంచ॥ని॥మరుతౌపవనామరా విత్యమరః- విషధి
ర్జలధిగఙరళనిధిశ్చ-నవివ్యథేనఖిన్నః-కథమేతదిత్యాశంక్యవిషఘుణన్యాయే
నసంగచ్ఛతఇత్యాహ- ఆవాసభూమిరిత్యాదినా- విస్తంప్రసిద్ధం॥౧౪౧॥

తుల్యే పరాధే మరుతాం హితో భూదసౌరిపుస్సేతి విచి
త్రమేతత్ ॥ ౧౪౦ ॥ ప ॥ నిపీయతస్యాగరళాయతానిన
వివ్యథేస్తన్యపయాంసిసోయమ్ । ఆవాసభూమిర్విషధి
స్సుతాపితస్యైవయస్యేష్టతమేతివిత్తమ్ ॥ ౧౪౧॥ ప ॥ అ
లమలమితివాదినీతతోసౌర్ఘుడితి విభిన్న నవగ్ర సంధిబం
ధా । అధిధరణిపపాతనష్టసంజ్ఞాగిరిరివదుస్సహరౌద్రవ
జ్రఘాతాత్ ॥ ౧౪౨ ॥ ప ॥ అపపురమిదమీయంగాత్ర
మాధాయఘోరంకలయతిశిశురక్షాంరక్షిణాంచక్రవాళే।
నిజసదన ముపాగా న్నందగోప స్సహాసైర్నిశమి తసుత
వార్తోఽవిస్మయంచవ్యతానీత్ ॥ ౧౪౩ ॥ గ॥ అథకదాచి
దాస్థానికమహోత్సవసముత్సుకసకలవల్లవవిలాసినీకులకల
కలకబళితాసుహరిద్దరీషుపయః పిపాసాసమాకుల యశో
దాకిశోరచరణతలసమీరితవిశంకటనికటశకటఝఝఙరీభా
వముత్పాతశతమాశంకమానానంద గోప పురోగమాస్త
త్కర్మణా ప్యనభిభూతమర్భకమవలోక్యకమపి ప్రమో
దమనుబభూవుః ॥ ౧౪౪ ॥ గ ॥ ఏవముత్పాతశతమపిపరిభ

అలమితి॥ నష్టసంజ్ఞాఅచేతనా ॥ ని ॥ సంజ్ఞాస్యాచ్చేతనేత్యమరః॥౧౪౨॥
అపపురమితి॥ గాత్రమార్గ్రహిరిత్యర్థః॥ ॥ అపవరిభహిరంచపఃపంచ
మ్యే త్యవ్య యీ భావః ॥ ౧౪౩ ॥ అథేతి ॥ సమీరితఃక్షిప్తః విశంక
టఃవిశాలః ॥ ని ॥ విశంకటంపృథుబృహద్విశాలమిత్యమరః -ఝఝఙరీభా
వశ్చూర్ణీభావః - తత్కర్మణాప్యనభిభూతమితి - పాదాగ్రస్థిత శక

టనాశేష్యవినశ్యంతమిత్యర్థః ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫ ॥ ౧౪౬ ॥ ౧౪౭॥ తృ
ణావృత్తఇతి ॥ యథాతూలమితి - తూలమివేత్యర్థః ॥ ౧౪౮ ॥ తదన్వి
తి ॥ అనురహసమేకాంతే - అన్వవతస్త్వాదప్రహసఇతి సమాసాంతోప్ప్ర

వంతమనంతమహిమానమేనమర్భకం యశోదాకదాచి
దుత్సంగసంగినమాధాయవర్తమానాగిరిశిఖరభరమివ త
త్కళేబరభరంనిమిషమపినవిషేహే ॥ ౧౪౫ ॥ ప ॥ కుక్షి
స్థాఖిలలోకోయమబలానందసుందరీ । విస్మయావిషమె
ప్యస్మిన్వ్యస్మయంతతదాజనాః ॥ ౧౪౬ ॥ ప ॥ అద్భుతంప
రమాస్థాయజననీభారపీడితా । అవతార్యశిశుంభూమా క
ర్మసువ్యాపృతాభవత్ ॥ ౧౪౭ ॥ ప ॥ తృణావృత్తఃక్ర
వ్యాత్తదనుకృతచక్రానిలతనుర్యథా తూలం నీత్వా శిశు
ముపరిభారార్దితకరః । వ్యవస్యన్నుత్స్రష్టుంపృథుకకరని
ష్పీడితగళోగళత్ప్రాణః ప్రాయాద్ధరణిమిదమత్యద్భుత
మభూత్ ॥ ౧౪౮ ॥ గ ॥ తదనుయదుకులపురోధాగర్గా
భిధానోమహామునిర్వసుదేవనిదేశేననందమందిరమధిగమ్య
యథావిధిసమభ్యర్చిత స్తనయయోరనురహసమేవనామ
కర్మమంగళంవిధివద్విధాతుమారభత ॥ ౧౪౯ ॥ తతః ॥
ప ॥ రౌహిణేయంబలోరామస్సంకర్షణఇతిద్విజః । అవ
దద్వాసుదేవోసౌకృష్ణఇత్యపినందజమ్ ॥ ౧౫౦ ॥ ప ॥ నపో
తఃపోతోసౌనిరవధికసంసారజలధేర్న పాకః పాకోయం
యదుకులగళద్వేలతపసామ్ । తథాప్యేతౌపోతప్రకృతిమ
వలంబ్యాధజగతీంనిజైర్లీలాజాలైరహహావిదధాతే ప్ర

త్యయః ॥ ౧౪౯ ॥ ౧౫౦ ॥ నేతి ॥ పోతఇతి- నౌశ్శిశుశ్చ॥ని ॥ పోతశ్శి
శువహిత్రయోరితిభాస్కరః - పాకఃపరిపాకశ్శిశుశ్చ ॥ని॥ పాకోరజనిని
ష్ఠాయమర్భకేపచనేపిచేతిభాస్కరః - గళద్వేలతపసామమితసుకృతినాం
నిజైర్నిలాజాలైరితి-ద్వితీయవిలాసెప్రథమతోవర్ణనీయానాంబాలలీలానా

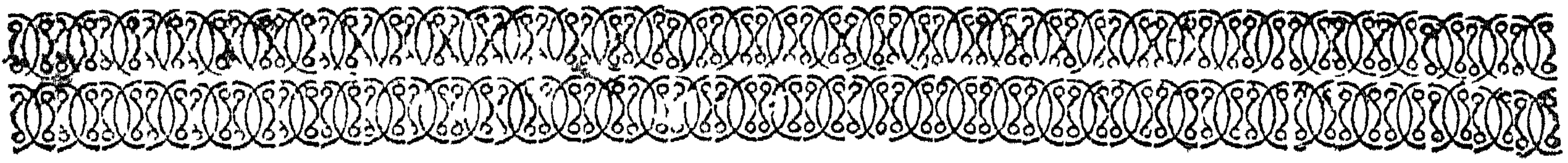
మయముపోద్ఘాతః ॥౧౫౧॥ అ॥ అథయావత్కీర్తిమనుష్యస్యలోకేతిష్ఠతిశా
శ్వతీతావత్పుణ్యకృతాంల్లోకానసంతాన్పురుషశ్నుత ఇతిశాస్త్రార్థమనుసంద
ధానః ప్రబంధే నిజనామాఖ్యానపూర్వకంపరిచ్ఛేదసమాప్తింకథయతి ॥ య
స్మిన్నితి ॥ శంకరదారాణాంభవాన్యాఃసౌరభంసౌందర్యం ॥ని॥ సుగంధౌ
చమనోజ్ఞేచవాచ్యవత్సురభిస్మృత ఇతివిశ్వః- ద్రుహిణహరగిరస్సౌరభంనా
రభంత ఇతిసంకల్పసూర్యోదయేప్రయోగశ్చ తేనజరీజృంభంతః అతిశయేన
జృంభమాణాఃఅతిసుందరాఇత్యర్థః-యేకటాక్షాః-*॥ యద్గతా గతవి
భ్రాంతివైచిత్ర్యవివర్తనం- తారకాయాఃకళాభిజ్ఞాఃతంకటాక్షంప్ర
చక్షత ఇతి సంగీతరత్నాకరోక్తలక్షణాః తేషాంఛటాఃతాసాంపాతాః
ముదితామ్ ॥౧౫౧॥ ... ... *

ప ॥యస్మిన్ శంకరదారసౌరభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛ
టాపాతాఃకల్పలతావితానసుమనోగుంభప్రియం
భావుకాః । తస్యాసౌ నవ కాళిదాస విదుష
శ్చంపూ ప్రబంధామృతేపూర్వైఃకావ్య
విదాం ప్రకల్పిత సముల్లాసో
విలాసోఽగమత్ ॥౧౫౨॥

ప్రవృత్తయఃకల్పలతేత్యాదిసకలేప్సితార్థప్రదాఇత్యర్థః - ప్రియంభా
వుకాఇత్యత్ర ॥*॥ కర్తరిభువఃఖిష్ణుచ్ఖుకఞావితికర్తరిఖుకఞ్ప్రత్యయః
అరుర్ద్విషదజంతస్యముమ్- పూర్వఆదిమః॥ ని॥ పుంస్యాదిఃపూర్వపౌరస్త్యే
త్యమరః- విలాసఇతిపరిచ్ఛేదస్యసంజ్ఞా ॥శిష్టంస్పష్టం॥ .... *

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావార పారీణ శ్రీమహో
పాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభ్రాతృ తనయేన
అక్కయసూరిణావిరచితాయాం భాగవత
చంపువ్యాఖ్యాయాంరత్నావళీసమా
ఖ్యాయాంప్రథమోవిలాసః-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే-

ద్వితీయవిలాసప్రారంభః-

అ॥ అథేదానీంబాలలీలాస్త్రింశత్ శ్లోకైర్వర్ణయతి ॥ మత్సర్వస్వేత్యాదిభిః ॥ అమూల్యంలోకోత్తరమిత్యర్థః - లీలాజాలం విలాససమూహం ॥ ని ॥ లీలావిలాసక్రియయోరిత్యమరః - ఆదితస్స్వీకృతవాక్-చ

మత్సర్వస్వమదీయజీవితమమప్రాణాంబతాతేతితం ప్రేమ్ణా
మేనముహుశ్చుంబజననీయద్వాహరిర్బాలిశః । స్మేరా

కారేతియావత్-తస్మైయశోదాప్రేమ్ణేతస్మైకృష్ణలీలాజాలాయచఅస్మాకంనమోనమస్కారః - అస్తీతిగమ్యతే ॥ * ॥ అస్తిర్భవంతిపరః ప్రయుజ్యమానోప్యస్తీతి మహాభాష్యవచనాత్ - భవంతీతిపూర్వాచార్యాణాంలటస్సంజ్ఞా - అత్రహరిర్బాలిశ ఇతిపదసూచితేనలోకాంతరాలంబనవిభావేననిర్నిమిత్తహాసాస్పష్టభాషణోల్లలనాదిభిః- ఉద్దీపనవిభావైశ్చాటువచనచుంబనాదిభిరనుభావైర్హర్షాదిభిస్సంచారీభావైరనురక్తసిద్ధైరన్యైశ్చరోమాంచాదిసాత్త్వికభావైశ్చాసంయుక్తకోమలవర్ణసందర్భసహకృతైర్నిరతిశయానందనిరతిశయరూపోవత్సలరసఃప్రతీయతే - నను వత్సలరసస్యైవానంగీకారాదిదమయుక్తమితిచేత్ - వత్సలరసమనంగీకుర్వన్నైవద్రష్టవ్యః - కింస్థాయ్యభావాదుతసామగ్ర్యభావేన రస్యమానత్వాభావాత్ - నాద్యఃవత్సాదివిషయకరతేరేవస్థాయిత్వాత్ నద్వితీయః - లోకోత్తరవత్సరూపవిభావస్యఅస్పష్టభాషణానిమిత్తహాసాదేరుద్దీపనవిభావస్యముహుర్ముహురవలోకనచాటువచనాద్యనుభవస్యరోమాంచాదిసా

త్వికభావస్యచింతాదిసంచారిణాంచసత్వేనవిశిష్ట సామగ్ర్యారస్య మాన
త్వాత్ - ఏతేనశృంగారఏవాంతర్భావఇతి పరంతఃపరాస్తాః - విలక్ష
ణవిభాగాది సామగ్రీకత్వేన అన్యోన్య విషయక రతి స్థాయి కత్వాభావేన
చ అభేదాభావాత్ - నచరతిస్థాయికత్వేన స్థాయ్యభేదాద్భేదోపి నసంభ
వతీతివాచ్యం - నాయికానాయక విషయత్వేనవత్సాదివిషయకత్వేనచ భే
దాత్ వైజాత్యస్యానుభవసిద్ధత్వేజాతికృతభేదస్యాపిసత్వాత్ రతిత్వమాత్రే
ణాభేదెమనోధర్మత్వమాత్రేణస్థాయిభేదాభావా చ్ఛృంగారహాస్యాదీ
నామపిభేదోనస్యాత్ నచవీరాదిస్థాయీభావవిలక్షణరతిత్వానుగతస్థాయిక
త్వాద్వీరాదివద్వాత్సల్యస్యరసా న్తర్గత్వంనసంభవతీతివాచ్యం-పూర్వోక్త
రీత్యాప్రసిద్ధశృంగారవిజాతీయత్వేనఇతరవ్యావృత్తరతిత్వానుగతస్థాయిక
త్వేపిఅంతర్భావాభావాత్-అతఏవనైయాయికమతే ద్రవ్యవిభాగెపృథివీజల

స్యాః కిమపి బ్రువన్ నిజజనన్యా లోకనాదులగాలల్లీలాజాల
మమూల్యమాదితనమ స్తస్మైచత స్మైచనః ॥ ౧ ॥గుణైరనవ
లంబితాంనియమిచిత్తడోలాంగమాగమత్యజమణీయసీ మ

యోరితరవ్యావృత్తరసవత్వేనానుగమేపిగంధవత్వస్నేహవత్వాభ్యాం వై
జాత్యాన్నజలస్యపృథివ్యామంతర్భావః - అతఏవదశమరసఇత్యేక దేశినః
అస్తువా అనయోరేకరసత్వం అన్యోన్యవైజాత్యా ద్దానవీరదయాదివదే
కరసావాంతరభేదాశ్శృంగారవాత్సల్యాదయః-అతఏవప్రాచాం గ్రంథే
షుశృంగారశబ్దఃసజాతీయవాత్సల్యాదీనా ముపలక్షకః- అతఃశృంగారవివి
క్తఃవత్సలరసోప్యస్తీతిసిద్ధం॥౧॥ ....

గుణైరితి॥గుణైర్విషయైస్సత్వాదిభిర్వాఅనవలంబితాం ॥నీ॥గుణస్త్వావృత్తిశ
బ్దాదిజ్యేంద్రియాముఖ్యతంతుష్వితివైజయంతీ - అతఏవగమాగ మత్యజం
గమనాగమనరహితాం వైరాగ్యేణ నిశ్చలామిత్యర్థః- అణీయసీంనైయా
యికమతేఅణుత్వాభ్యు పగమాత్ అసంత్యపరమార్థభూతానిఅనుచ్ఛ
భూతానిసూక్ష్మపృథివ్యాదిభూతానితైరాశ్రితాంసూక్ష్మభూతమయీమి
త్యర్థఃడోలాపక్షేతుగుణైఃరజ్జుభిఃఅనవలంబితాంఅతఏవగమాగమత్యజం

నిశ్చలాంఅజ్ఞేయసంశయనార్థమపర్యాప్తాం అసంతిదుష్టానిఅనుచ్ఛభూతానిత్యుదగ్రజంతవోమత్కుణాదయస్తైరాశ్రితాం ఈదృశీంనియమినాంచిత్తమేవడోలాంతాంయోహరిఃస్వయంజగద్గురుః జగదీశ్వరోపిసన్ అన్యత్ర జగతోపిగురురతిస్థూలోపిసన్ శ్రితస్సన్ సంమదమవాప ॥ తస్యేతి ॥ తాదృశదోషబహుళాండోలామప్యాశ్రిత్య సుఖమనుభూతవత ఇత్యర్థః - అస్యాండోలాయాంతుపూర్వోక్తదోషాఽసంతీత్యాహ - చలేత్యాదినా - ధృతగుణాసరజ్జుఃమత్కుణాద్యభావరూపగుణశాలినీచేతిదోషద్వయనిరాసఇతి ధ్యేయం - అత్రాధారాధేయయోర్మనః పరమాత్మనోరానురూప్యా

పదనుచ్ఛభూతాశ్రితామ్ । జగద్గురురపి శ్రితస్సన్ యమ
వాపయ స్సంమదంచలాధృత గుణాగురుర్నఃకిము తస్యడో
లామునే॥౨॥ యత్నాస్యదజస్రామృతదంకరాబ్జంవిగృహ్యా
యద్వామధుసారమాధాత్। తత్సంగినీమంగుళిమేషనిత్యం
బాలోహరిశ్చుంబతునాత్రచిత్రమ్ ॥ ౩ ॥ పురాభవేకింకర
వాలమాత్రంయోమేకృశానునఃశశాకదగ్ధుమ్। సమేకియా
నేషఇతీవబాలస్పృష్టుంహరిర్దీపశిఖాంవ్యవాస్యత్ ॥ ౪ ॥
మనోగతంస్వప్రతిబింబమాప్తుం చక్రేహరిర్యచ్ఛిథిలంమ
నఃప్రాక్।స్మృత్వైవతద్దర్పణగంస్వమాప్తుంబాలోనఖైస్త

ఖ్యావాదధికాలంకారః॥ ✻ ॥ఆధారాధేయయోరానురూప్యాభావాధికో మత ఇతిలక్షణాత్ ॥౨॥యదితి॥అమృతదంముక్తిదంసుధాప్రదంచ॥ని॥అమృతందివిఖేమోక్షేయజ్ఞశేషే మరాశనఇతి వ్యాడికోశే॥మధుసారంమధునామకరాక్షసబలంక్షౌద్రస్థిరాంశంచ॥ని॥సారోబలేస్థిరాంశేచేత్యమరః॥౩॥ పురేతి॥పురాభవేపూర్వజన్మనిరామావతారఇత్యర్థః- కింకరోహనుమాంస్తస్యబాలోవబయోరభేదాత్పుచ్ఛః- కింకరీభూతబాలోవ్యజ్యతే-అర్థాపత్తిరలంకారః- లక్షణంతూక్తం ॥ ౪ ॥ మనోగతమితి ॥ అంతఃకరణగతపరమాత్మప్రతిబింబత్వాజ్జీవస్యేతిభావః - ఆప్తుంస్వాభిన్నంకర్తుమిత్యర్థః- శిథిలంచక్రే జ్ఞానసంపాదనద్వారానాశయామాసేత్యర్థః - స్మృ

త్వేవేత్యత్ప్రేక్షా ॥ ౫ ॥ పురాతనస్యేతి ॥ భక్తస్యాన్నస్యాశ్రితస్యచ ॥

అంధః కూరంభక్తమితిహలాయుధః- నిర్వాణంతృప్తిజన్యసుఖం మోక్షశ్చ -

మహోత్సవే క్వాపిఅన్న పాశనమహోత్సవమిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ చిత్తేతి ॥

స్పష్టమేతత్ ॥ ౭ ॥ మాతేతి ॥ త్వంకస్యాఃమాతాపితాభవసీతి అనయుక్తః

పృష్టః ॥ ౯ ॥ ప్రశ్నోనుయోగఃపృచ్ఛాచేత్యమరః - మృషానాభూదితి- జన్మ

జ్జనకత్వాత్తస్యేతిభావః ॥ ౮ ॥ స్తంభమితి ॥ సకిశోరోబాలః హరిః గృహాం

తరస్థం స్తంభంస్థూణాంసమాలంబ్యధృత్వాఆదౌఉదస్థాదుత్థితః-తస్య ఉత్థి

తస్య కృష్ణస్యవా విలోకనే నపితు నందస్య ప్రహ్లాదవృద్ధిస్సంతోషాతిశయః

ప్రళయస్తన్నామకస్సాత్త్వికభావశ్చ నాస్తుకిం స్యాదేవేత్యర్థః - వ్యంగ్యా

చ్ఛిథిలంవ్యధిత్సత్ ॥ ౫ ॥ పురాతనస్యాభినవస్యవాస్యాద్భ

క్తస్యనిర్వాణమితోముకుందాత్ । మహోత్సవేక్వాపిన

వీనభక్తాద్భభూవనిర్వాణమముష్యచిత్రమ్ ॥ ౬ ॥ చిత్తేని

రుద్ధస్యచిరంమునీనాంబద్ధస్యచాపిస్మృతితంతుజాలైః । నిర

ర్గళోనిష్క్రమణోత్సవేన యుక్తో ముకుందస్యశిశోఃప్ర

మోదః ॥ ౭ ॥ మాతాపితాత్వంభవసీతికస్యాఃపృష్టోను

యుక్తస్సయశోదయార్భకః । తవేతియత్ప్రాహనతన్మృ

షాభూత్సమీకృతం ప్రాకృతపోతవాచా ॥ ౮ ॥ స్తంభం స

ర్థస్తు ॥ సహరిర్నృసింహఇత్యర్థః- గృహాంతరస్థం స్తంభంసమాలంబ్యా

ఉదస్థాత్- స్తంభంనిర్భిద్యోద్గతఇత్యర్థః- తస్య నృసింహస్యవిలోకనేన

ప్రహ్లాదస్య భక్తస్యవృద్ధిః పితుస్తత్పితుః హిరణ్యకశిపోః ప్రళయోనాశోపి

నాస్తుకింస్యాదెవేత్యర్థః- అత్రార్థాంతరప్రతీతిః - శబ్దశక్తిమూలధ్వ

నిరేవప్రకరణాదినా అభిధాయా నియంత్రితత్వేనఅభిధయా అర్థాంతర

ప్రతీత్యసంభవాన్న చాప్రకృతార్థస్యాపిశక్త్యా ప్రతిపాద్యస్యాభిధేయ

త్వావశ్యం భావేనవ్యక్త్యనపేక్షణాదితివాచ్యం- అర్థశక్తిమూలధ్వనా

వపిలక్షణమైవాపపత్తౌ వ్యంజనానస్యాత్ - యదిచ ముఖ్యార్థబాధా

ద్యభావాల్లక్షణా నసంభవతీతి వ్యంజనాపేక్షేతి మతం - తర్హి నా

నార్థశాబ్దప్రయోజకప్రకరణాదస్యతమాభావేనఅభిధయా అప్రకృతా ర్థప్రతీత్యసంభవాద్వ్యక్తిరవశ్యం వాచ్యేతితుల్యం-అన్యథా ప్రథమ ఏ వా ప్రకృతార్థప్రతీత్యాపత్తేః- నచ ప్రకరణాదేకం ప్రతిబంధకమితివా చ్యం- పశ్చాదపితతఏవప్రతిబంధాదభిధాయాఅర్థాంతరప్రతీత్యసంభ వాత్సచాభిధామూలకప్రతీతింప్రతి అర్థాంతరీయప్రకరణాదేః ప్రతి బంధకత్వాద్వ్యంజనయావ్యర్థాంతరప్రతీతిర్నసంభవతి॥ అత్రవ్యంజ నాయాశ్శబ్దశక్తిమూలత్వేన అర్థాంతరప్రతీతేః శక్త్యాపి జన్యత్వా దితి వాచ్యం - శక్తిమాత్రప్రయోజ్యఎవజ్ఞానేతస్యప్రతిబంధకత్వేనఅభిధాస హకృతవ్యక్తిప్రయోజ్యేతస్యాప్రతిబంధకత్వాత్- వస్తుతస్తుశక్తేఃపదార్థ

మాలంబ్య గృహాంతరస్థ మాదావుదస్థా త్సహరిః కిశోరః। ప్రహ్లాద వృద్ధిః ప్రళయోపికిన్ను పితుర్న తస్యాస్తువిలోకి నేన॥ ౯ ॥ పదే పదే సస్ఖలనంసబాలశ్చచాలయత్తజ్జ యతుశ్రియైనః। సతీగతిస్సంస్మరణేపియస్యముగ్ధైరవాప్యే తి నచిత్రమల్పమ్ ॥ ౧౦॥ సమంద మందం విచచారచా రు తదాయ దానంద పదం తదస్తు । ప్రాప్తైవిన పద్భా వమపి ప్రకామ ముచ్చైర్గతిర్యత్కాలనేనగమ్యా॥ ౧౧॥

స్మరణమాత్రఏవోపయోగః - శాబ్దప్రతీతౌతువ్యంజనాయాఏవ వ్యాపా రఇతినతత్రప్రతిబంధకత్వశంకాపీతిశబ్దశక్తిమూలధ్వనౌనకాచిదను పప త్తిరిత్యలంవిస్తరేణఏవమస్మిన్కావ్యేయావద్గ్రంథసమాప్తిశబ్దశక్తిమూల ధ్వనిరేవప్రాయశఃతత్రసర్వత్రాపిశ్లేషాదిబుద్ధిమపహాయహృదయాళుభి రవధాతవ్యం॥౯॥పదేపదఇతి॥సతీగతిరస్ఖలితగతిఃనిర్విచికిత్సంపరమాత్మజ్ఞా నంచస్ఖలితగతిసంస్మరణేనసతీగతిర్భవతీతివిచిత్రమిత్యర్థః॥ విపద్భావ మితి॥విపదాంభావస్సత్తాతాం ప్రాప్తైరపివిపత్పరంపరా పరిభూతైరిత్య ర్థః - అన్యత్రవిపద్భావంపదరహితత్వంప్రాప్తైఃపంగుభిరిత్యర్థః ॥ ౧౦॥ సమందమందమితి ॥ యత్కాలనేనయదీయమందగత్యనుసంధానేన॥ ౧౧॥

సతీగతిరితి॥హంసోనచేదీదృశంగతిసౌన్దర్యంనఘటేత ఇత్యర్థః-అతఏవా త్రానుపమాలంకారః-అన్యత్రసతీగతిర్మోక్షః-తత్పదమాత్రేత్తదీయ చరణాభ్యామేవైవలభ్యా - భక్తైరితి శేషః- యతస్తతః కారణాత్ హంసః పరమాత్మా కథం నభవేత్ భవేదేవేత్యర్థః - హంసత్వేపి త్రివిధ హంసేషు కోసౌ హంస ఇత్యత ఆహ - కృష్ణపదే నీలచరణేస్థితేపి ధార్త రాష్ట్రత్వం నేతి విచిత్రం - నీలచంచుచరణోహంసో ధార్త రాష్ట్రః॥ని॥ రాజహంసాస్తుతేచంచుచరణైర్లోహితైస్సితాః। మలినై ర్మల్లికాక్షాస్తేధార్తరాష్ట్రాస్సితేతరైరిత్యమరః - అన్యత్రకృష్ణపదే కృష్ణ త్వేధార్తరాష్ట్రత్వంధృతరాష్ట్రసంబంధిత్వంతత్పక్షపాతిత్వమితి యా

వ ॥ సతీగతిస్తత్పదమాత్రలభ్యా యతస్తతోసౌన
కథన్నుహంసః। అతిస్ఫుటేకృష్ణపదేప్యముష్మిన్నధార్త
రాష్ట్రత్వమిదంతుచిత్రమ్ ॥౧౨॥ తత్పాదపంకేరుహము
ద్రితాసుభూమీషులక్ష్మ్యానకథన్నివాసః। నవీనమేతత్స్థ
లపద్మగాపిసరోజలక్ష్మీమతియాతిసేతి॥ ౧౩ ॥అక్రూరంబ
తాతేతివచాంసి తూర్ణం శిశుంప్రసూర్గ్రాహయతి
స్మ శౌరిమ్। కదాచి దేనం నగిరస్స్పృశేయురితిశ్రుతి
వత్ ॥ ౧౨ ॥

తత్పాదేతి॥లక్ష్మ్యాస్సంపత్తేఃకాంతేఃశ్రియోవా ॥ ని ॥ శో భాసంపత్తిపద్మాసులక్ష్మీఃశ్రీరితిగద్యతఇతిశాశ్వతః - నవీనంచిత్రం-స్థలప ద్మగాస్థలగతపద్మముద్రారూపకమలగతేత్యర్థః - అన్యత్రస్థలకమలవా సినీసాలక్ష్మీస్సరోజకాంతింతత్రత్యాంలక్ష్మీంచఅతియాతిఅతిశేతే - సరో జాపేక్షయాస్థలకమలస్యనికృష్టత్వాదిదంచిత్రమితిభావః॥ ౧౩ ॥ అక్రూ రేతి ॥ తూర్ణంగ్రాహయతిస్మఉపదిశతిస్మేత్యర్థః - గ్రహేఃద్వికర్మక త్వంకేచిన్నేచ్ఛంతి-ధాతువృత్తికారాస్తుద్వికర్మకోయమిత్యాహుః- క దాచిదేనంగిరోనస్పృశేయురితిఅయంమూకోభవేదిత్యర్థః - సాశ్రుతిః ※॥ యతోవాచోనివర్తంతఇతిశ్రుతిరితిభావః-కథమాబభాషేకథమవదత్ స్వోక్తార్థస్యాన్యథాభావాదితిభావః॥౧౪॥ యస్మిన్నితి ॥ అసంకీర్ణం

యథాతథా యథా పూర్వోత్తరాక్షరయోస్సంసర్గోనభవతి తథేత్యా
ర్థః- వర్ణనిర్మాణంకాద్యక్షరలేఖనం-అన్యత్ర అసంకీర్ణంగుణకర్మ
విభాగేనఅశేషవర్ణానాంబ్రాహ్మణాదీనాంసృష్టిః- సోయంకృష్ణోపిఅశే
షవర్ణపరిగ్రహేసర్వాక్షరస్వీకరణే-అశిక్షిశిక్షితఇతిచిత్రం-కృష్ణఃనీలోపి
శుక్లపీతాదిసకలవర్ణపరిగ్రహేశిక్షితఇతిధ్వనిః॥ ౧౫ ॥ ప్రౌఢానితి॥లో
కేవయస్సాప్రౌఢాఃచిరమనశ్నతోబాలకాః అక్షరగ్రహణాయనిరుంధంతి
ప్రకృతేతుతద్వైపరీత్యమితితాత్పర్యార్థః-వాస్తవార్థస్తుయఃకృష్ణఃగా
ఢమనశ్నతఃఅనశనరూపంతపఃకుర్వాణాః ప్రౌఢానధీతసాంగస్వాధ్యా
యాః సశ్లాఘ్యమక్షరంబ్రహ్మ॥ని॥అక్షరంబ్రహ్మవర్ణయోరితిరుద్రః-గ్రా

స్సాకథమాబభాషే ॥ ౧౪ ॥ యస్మిన్నసంకీర్ణమశేషవ
ర్ణనిర్మాణచాతుర్య మనన్యలభ్యమ్ । అశిక్షి కృష్ణోపిసమ
స్తవర్ణపరిగ్రహేసోయమిదంనవీనమ్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రౌఢా
నపిగ్రాహయితుంరుణద్ధి సదక్షరంగాఢ మనశ్నతోయః ।
సదంభడింభఃకథమక్షరాప్త్యైపలాయదక్షో గురుణానిరో
ధ్యః ॥ ౧౬ ॥ అయంగజోయంవృషభోమమేతిసజంతుభి
ర్దారుమయైరఖేలత్ ।యత్క్రీడనం ప్రౌఢపదేప్యుదార
కాష్ఠాశ్రితేనైవవృషేణచిత్రమ్ ॥ ౧౭ ॥ యదేషవత్సాన్సప్ర

హాయితుంప్రాపయితుంరుణద్ధివిషయేభ్యోనివర్తయతిజ్ఞానంసంపాదయతి
చేత్యర్థః॥ తేషామహంసముద్ధర్తామృత్యుసంసారసాగరాదితిగీతావచ
నాత్ - దంభడింభఃకపటబాలః-పలాయనంపలాయః-భావేఘఞ్ -తత్ర
దక్షః ॥ ౧౬ ॥ అయమితి ॥ ప్రౌఢపదేప్రౌఢత్వేబాల్యాతిక్రమేపీత్యర్థః
ఉదారకాష్ఠాశ్రితేనస్థూలదారుమయేన-వయోగౌరవవశేనస్థూలదారుమ
యవృషభాపేక్షేతిభావః- అన్యత్ర ఉదారకాష్ఠా అత్యుత్కర్షః॥ని॥కాష్ఠో
త్కర్షేస్థితౌదిశీత్యమరః - తామాశ్రితేనఅత్యుత్కృష్టేనేత్యర్థః - వృ
షేణసుకృతేనసహ॥ని॥ సుకృతేవృషభేవృషఇత్యమరః - యస్య కృష్ణస్యక్రీడ
నంధర్మసంస్థాపనార్థాయప్రవృత్తిరితిభావః॥౧౭॥ యదితి॥వత్సాన్లా

త్వాదత్త ఇతి వత్సలః - లా ఆదానే ఇత్యస్మాద్ధాతోరాతోనుపసర్గే క ఇతి క ప్రత్యయః - తస్య భావో వత్సలత్వం - జనానర్దయతి బాధత ఇతి జనార్దనః - ప్రతీమో విశ్వసిమః ॥ ౧౮ ॥ కూరమితి ॥ కూరమన్నం అశనం ॥ ని ॥ కూరమాహార ఇత్యన్నపర్యాయేష్వజయ్యః - ప్రతిగ్రాసం ప్రతికబళం ఉపాసనాభిరభ్యర్చనాదిభిర్నిబధ్నతామేవేతి ॥ లోకే ఇష్టసాధనతాజ్ఞానశూన్యతయా అభుంజానస్య బాలస్య మాధ్యం నిబధ్నతాం తు ప్రౌఢిః - ప్రకృతే తు తద్వైషరీత్యమితి భావః - తత్ర హేతుమాహ - అజస్రతృప్తమితి - చోరిత దుగ్ధ

రిగృహ్యారేమే తదస్యాయుక్తం ఖలు వత్సలత్వమ్ । విచారయాం
తః కథమన్యధాతు జనార్దనే వత్సలతాం ప్రతీమః ॥ ౧౮ ॥ కూ
రం సుధాకల్పమభుక్తకృచ్ఛ్రం సోయం ప్రతిగ్రాసముపా
సనాభిః । నిబధ్నతామేవ హి మాధ్యమాసీదజస్రతృప్తం
తమహో నతస్య ॥ ౧౯ ॥ యదర్థితో భోక్తుమసౌ సవిత్ర్యా
ముహుస్తదుద్వేలవిలాసమాత్రమ్ । భక్తానురక్త్యా కథమన్య
ధాతు సభక్తవైరస్య భరం బిభర్తు ॥ ౨౦ ॥ ఉచ్చైస్స్వర్ధీయం
తపయాంసి తస్య పయోముషః ప్రేక్ష్యతు వామనత్వమ్ । అ
పాహరత్తాని తథాపి కేన తస్యావగమ్యం నిఖిలోన్నత
త్వమ్ ॥ ౨౧ ॥ లబ్ధాం స్వమాతురపి చౌర్యవశాదవాప్తామా
స్వాద్య దుగ్ధలహరీమనవాప్తతృప్తిమ్ । సంస్మృత్య బాలవన

పానాదినా సంతతతృప్తమిత్యర్థః - అన్యత్రావాప్తసమస్తకామమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ యదితి ॥ అర్థితః ప్రార్థితః - సవిత్ర్యా జనన్యా ॥ ని ॥ అంబా సవిత్రీ జననీ మాతేతి హలాయుధః - ఉద్వేలవిలాసమాత్రమితి - న త్వన్నవైరస్యాదితి భావః - భక్తానురక్తిః అన్నాభిలాషీ ఆశ్రితకృపాళుశ్చ ॥ ని ॥ భిస్సా స్త్రీ భక్తమంధోన్నమిత్యమరః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ లబ్ధామితి ॥ వ్యాయితా నష్టా - నిరవధికదుగ్ధపిపాసాభావే నిరంతరదుగ్ధాబ్ధిశాయీ కథం భవేదితి భావః ॥ ౨౧ ॥ భూత్వేతి ॥ ప్రకటం యథా తథా స్వయం విధుర్విష్ణుశ్చంద్రశ్చ భవన్నపి ॥ ని ॥ విధుర్విష్ణౌ చంద్రమసీత్యమరః - రిరంసుః రంతుమిచ్ఛుః యేన మాధ్యేన బాలాః క్రీడ

నాయచంద్రం వాంఛతీతి ప్రసిద్ధిః - స్వపదాశ్రితే విష్ణుపదా పరనామకే
వ్యోమాశ్రితే॥ని॥ వియద్విష్ణుపదమిత్యమరః - స్వచరణసేవకే చ అస్మిన్ చం
ద్రే దుష్ప్రాపతా మతిః దుర్లభత్వబుద్ధిః స్వపదాశ్రితో న దుర్లభ ఇతి॥ ౨౩॥
యదితి॥ వ్యతనుత - తనువిస్తారే॥ ౨౪॥ పయ ఇతి॥ అమృతం సుధాం మోక్షం చ
నిగూఢం ప్రకాశం యథా తథా చౌర్యేణ నీయమానం వస్తు స్వల్పమూల్యం
ప్రకటతయా దీయమానం తు మహార్ఘమితి అహో వైచిత్ర్యమితి భావః -
ముషిత్వైతద్వృత్తమితి॥*॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య విత్తం హరామ్యహ
మితి వచనాదితి భావః - అవినయం దౌర్జన్యం - అత్ర పరివృత్తిరలంకారః॥*॥ ప
రివృత్తిర్వినిమయో న్యూనాభ్యధికయోర్మిథ ఇతి లక్షణాత్ - నను యత్ర న్యూ

మాలినమాశ్రితోఽసౌ దుగ్ధాంబుధిం కుత ఇతి వ్యయితాద్య
శంకా॥ ౨౨॥ భూత్వా స్వయం విధురపి ప్రకటం రిరంసుః
యేనాసకృద్విధుమసౌ జననీం యయాచే। దుష్ప్రాపతామతి
రపి స్వపదాశ్రితేస్మిన్ తేనైవ మాగ్ధ్యమిదమస్తు ముదాం నిదా
నమ్॥ ౨౩॥ యదవ్యక్తైర్వర్ణైర్మధురమధురం వ్యాహ
రదసావహేతుం హాసం వా వ్యతనుత దరస్మేరవదనమ్। ని
రుద్ధో యత్ప్రేక్ష్యాప్యసరదరమానర్తితకరో న తస్మై కో నా
మ స్పృహయతు విలాసాయ జగతీ॥ ౨౪॥ పయః పీత్వా చౌ

నం దత్త్వా అధికం గృహ్యతే తత్రైవ పరివృత్తిరలంకారః - విచ్ఛిత్తి విశేషస
ద్భావాత్ - ఉదాహృతం చ తథా ప్రాచీనైః॥*॥ జగ్రాహైకం శరం ముక్త్వా
కటాక్షాన్ సరిపుశ్రియామితి॥ న్యూనం గృహీత్వా అధికసమర్పణస్యమా
ర్ధ్యపర్యవసాయితయా నాలంకారత్వం - క్వచిద్విచ్ఛిత్తివిశేషసద్భావేపి ప్రా
చీనైరనుదాహృతత్వాచ్చేతి చేత్ నాయం కులధర్మః - విచ్ఛిత్తివిశేషసద్భా
వే తస్యాప్యలంకారత్వౌచిత్యాత్ - ప్రకృతే హి న్యూనమపి దుగ్ధాది స్వీకృ
త్య మోక్షాఖ్యం పరమపురుషార్థం దత్తవానిత్యనేన విచ్ఛిత్తివిశేషోఽస్త్యేవ -
కుతః అయం పరమాత్మేతి జ్ఞానాభావాత్ - గోపాస్స్వత ఏవ దుగ్ధాది న ప్ర
యచ్ఛంతి - అప్రదానేన భగవదారాధనాభావాత్ ముక్తిర్న సిద్ధ్యేదతో బ

లాత్కారేణదుగ్ధాదికంతేభ్యోగృహ్ణాన్ముక్తింప్రయచ్ఛతీత్యనేనభగవతః
పరమకారుణికత్వంవ్యజ్యతే-కించ॥*॥స్వల్పమేవగుణంగృహ్ణాన్ప్రమోదమద
దాద్బహుమిత్యుదాహరణాంతరేకస్యచిదనతి రమ్యంస్వకావ్యంశ్రావయ
తఃకవేఃకావ్యాత్స్వల్పమపిగుణంగృహ్ణాన్ అతివిదగ్ధఃకశ్చనవిద్వాన్ పునః పు
నరభినందనేనతస్మైప్రమోదాతిశయందత్తవానిత్యనేనశ్రోతుర్నిరవధి
కసౌజన్యంవ్యజ్యతఇతివిచ్ఛిత్తివిశేషస్యైవేత్యలంకారత్వమవివాదం- నచ
ప్రాచీనైరనుదాహృతత్వమాత్రేణఅలంకారత్వంనసంభవతీతివాచ్యం-సా
హిత్యచింతామణికృతావీరనారాయణేన॥*॥బాలేనాథవిముంచమానినిరు

ర్యాదమృతమనిగూఢం వితరతః ఫలంకించిన్నిత్యానిఖిలఫ
లజాలానిదధతః। ముషిత్వేవ ద్వత్తంస్వపదమపితేభ్యోవిత
రతఃకథంభూయాస్తస్యావినయమపినక్షామ్యతుజనః ॥౨౫॥
పయస్స్వాదం స్వాదంత్వరితమతిదూరం ప్రసరతః పున
ర్మాతుర్ముగ్ధైరనునయనజల్పైరుపయతః। ఘృతక్షీరద్ర
ప్సాకలిత వపుషస్తస్యహసతస్సుఖం లీలాజాలైఃకియదివ
సవిత్రీనభజతామ్ ॥ ౨౬ ॥ అకాలుష్యంజజ్ఞైతదవయవ
ధూళీవ్యతికరాదభూత్పంకాపాయస్తదురుపదపంకచ్ఛుర
ణతః। అభూన్నిర్లేపత్వంతదవిరళలాలాప్లుతతయాయశో

షమిత్యాదావుదాహృతస్య ప్రశ్నోత్తరికాలంకారస్య అప్పయదీక్షితశ్రీ
చరణైరుదాహృతస్యలలితాలంకారస్యసమప్రాధాన్య సంకరస్యచ ప్రాచీ
నైరనుక్తత్వేపివిచ్ఛిత్తి సద్భావేనాలంకారత్వానపాయాత్ అతఏవోక్తం
సాహిత్యచింతామణౌ॥*॥తేచాద్యాపిహికల్ప్యంతేకస్మాత్కార్త్స్న్యేననవ
క్ష్యతీతి॥౨౬॥ పయస్స్వాదమితి ॥ ఉపయతస్సమీపమాగచ్ఛతః-ఉపపూ
ర్వాదిణోలటశ్శత్రాదేశః ద్రప్సాబిందవః॥ని॥విప్రుట్స్త్రీప్రుషతోబిందుస్తో
కౌద్రప్సఇతివైజయంతీ॥౨౫ ॥ అకాలుష్యమితి ॥ ఏకత్ర మాలిన్యాభావః
అన్యత్రపాపాభావఃపంకాపాయఃకర్దమాపాయఃపాపరాహిత్యంచ॥
ని॥పంకోస్త్రీకర్దమైనసోరితివైజయంతీ-నిర్లేపత్వం ద్రవీభూత వస్తుసం

సర్గాభావః - పాపసంబంధరాహిత్యంచ ॥ ౨౭ ॥ అనశ్రురుదితైరితి ॥ అ
సాంత్వవచనగ్రహైః సాంత్వవచనాశ్రవణైఃజనన్యాస్తద్విప్రియమహి
తంకుతఃతత్స్థానామపిహితంతద్విప్రియంకథంజనన్యాః అహితమిత్యర్థః॥
౨౮ ॥ మాతరితి ॥ అధునాఅపరాహ్ణేకదాతర్హితర్హి కదావా దా
స్యసీత్యర్థః-ఆయాతు-పితృప్రసూరితి-సాయంకాలస్సమాగచ్ఛత్విత్యర్థః॥
౨౯ ॥ సాయంసంధ్యా పితృప్రసూరిత్యమరః- పితుర్నందస్యప్రసూర్మా
తాపితామహీతియావత్- సాఆయాత్వితివ్యజ్యతే - గర్భగృహే గృహం

దాయాః కస్మాదితిఖలునవిద్మః కథమపి ॥ ౨౭ ॥ అనశ్రురు
దితైరసావసమయేపయఃప్రార్థనైః కరాంబరవికర్ష
ణైర్భువిసరోషముల్లుంఠనైః । అసాంత్వవచనగ్రహైరకృ
తవిప్రియం యత్తదాతపోనిచయ సంచితంతదహితంజ
నన్యాఃకుతః ॥ ౨౮ ॥ మాతర్దేహిపయశ్శిశోకిమధునావ
ర్తేతదుగ్ధంకదాతర్హ్యాయాతుపితృప్రసూఃకిమధునాతా
తప్రసూర్జీవతి । నో సాయంకిమిదంతమఃప్రకటతాంసా
గర్భగేహేస్ఫుటేత్యాలాపాస్తుయశోదికాతనయయోఃన
శ్శ్రేయసేభూయసే ॥ ౨౯ ॥ గాయంతీవివిధాఃకథామురరి
పోఃపూర్వావతారాశ్రితాడోలాచాలనమాదధే యదుద
యన్నిద్రాయశోదాశిశోః । శ్రుత్వైవతత్సుఖపారవశ్యము
భజద్వ్యాసతంద్రిచ్ఛలాదాకల్పంవితనోతునస్తదుభయం

తర్హ్యర్తిః-గృహేయశోదైవయశోదికా-స్వార్థేకప్రత్యయేకేణ ఇతిహ్ర
స్వప్రత్యయస్థాదితీత్యాదినేత్వం-అత్రప్రశ్నోత్తరికాలంకారః-తదుక్తం
సాహిత్యచింతామణౌ॥అన్యోన్యభాషణంయత్స్యాత్సాప్రశ్నోత్తరికామ
తేతిలక్షణాత్ ॥ ౨౯ ॥ గాయంతీతి॥ నిద్రోత్పాదనార్థమితిభావః-తం
ద్రీచ్ఛలాదితి -నయంతంద్రీ-కింతుస్వకీయపూర్వావతారలీలాశ్రవణ జన్య
సుఖపారవశ్యమేవేత్యర్థః-అతఏవాత్రకైతవాపహ్నుతిరలంకారః-కైత
వాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజాద్యైర్నిహ్నుతేః పదైరితిలక్షణాత్ ॥ ౩౦ ॥ ఏవమి

తి॥నియంతుమ పారయంతీశిక్షితుమశక్తా ప్రభుపుత్రత్వాదజేయత్వాచ్చేతి భావః-సంభూయమిళిత్వా ॥ ని ॥ సంభవస్సంహతావపీతినిఘంటుసారే॥ ౩౧॥సేతి ॥ ఉపాలంభోనిందా-అనాకర్ణితకమనాకర్ణనవటునం-అనురహా

కల్యాణపారంపరీమ్॥ ౩౦॥౫॥ఏవమతిదుర్లలితమపికమనీయ చరితం ప్రతారితవల్లవయువతీజనమనవరతనవనీతచౌర్య పర్యుత్సుకమేనమర్భకంనియన్తుమపారయంతీగోపసీమంతినీ సంహతిస ంభూయతదీయమవినయంమాత్రేన్యవేదయత్॥ ౩౦ ॥ ౫ ॥ సాపిసమనంతరమతిమాత్రపుత్రవాత్సల్యాత్ తత్సమర్పిత మశేషమపితదుపాలంభ భాషిత మనాకర్ణిత కేనపరిభూయతనయనియమనమనురహసమభి నినాయ ॥ ౩౨॥తతః॥ప॥ఆలోకైశ్చకితైస్సగద్గదశవైర్గీర్భిస్సుధాసోద రైరాలాపైరపరాధమార్జన పరైర్బాష్పోద్భవైర్దారుం భికైః।భీతింనాటయతస్సమీక్ష్యవదనంమాయావినస్స్వప్రతేః ప్రేమార్ద్రాద్రుమనామనాగపినసావైరస్యమస్యాతనో త్॥ ౩౩ ॥ పాయంపాయంరుచిమపితనోర్లూనబాలేం దులీలాం శ్రావం శ్రావం గిరమపిసుధాసారసారాముదా రామ్ । చుంబంచుంబంముఖమపితనూజన్మనస్సానురాగం శ్లేషంశ్లేషంతనుమపినసాసౌహిత్రీమాలలంబే ॥ ౩౪ ॥ అ థకదాచనవ్రజనివాసిన స్సబ్రహ్మచారిణస్సకల బాలకా స్సంభూయయదునందనశ్చఖాదమృదమితియశోదాయైన్య వేదయన్ ॥ ౩౫ ॥ ౫ ॥ సాపితదుదితనిశమనాదనునియమ నకామనయాసరయమాహూయతనయ మయిభోదుర్ల లి తకిమిదమనార్యమాచరసీతిసరోషముపాలభత ॥ ౩౬ ॥౫॥

మేకాంతే- అభినినాయ వస్తుతఇత్యర్థః-వాత్సల్యాదితిభావః॥ ౩౨॥ఆలోకై రితి॥అత్రశ్లోకద్వయేనిర్భరానందసంవిదూప్రపవత్సలరసాభివ్యక్తిర్వత్సలరస ఎవనాస్తీతివదతా కేనవా ర్యేతఅతఏవసహృదయైకశరణోరసఇతి ధ్వన్యా

చార్యాః॥ ౩౩ ॥౩౬॥సఇతి॥సప్రశ్రయంసవినయంవిశ్వంకృత్స్నం॥౩౪॥ ౩౫ ॥ తదన్వితి ॥ అనుధావమానయాఅనుధావనశీలయేత్యర్థః - తాచ్ఛీల్యవయోవచనశక్తిషుచానశితితాచ్ఛీల్యేచానశ్ - సృగతావిత్యస్యపరస్మైపదిత్వాన్నాయంచానశ్ - తఙానావాత్మనేపద మిత్యత్రలః పరస్మైపదమిత్యతోలఇత్యనువృత్తేర్లాదేశస్యానస్యైవగ్రహణం - చానశస్తులాదేశత్వాభావాన్నాత్మనేపదిత్వమితిరహస్యం -(ప్రా)చాతుసృగతావి

సాపిసప్రశ్రయమయిజననివిశ్వసిహివిశ్వమపితదీయమాలాపకలాపమవధారయజనమిమముపగతాసూయమిత్యభిధాయవ్యాదాయచవదనమదర్శయత్ ॥ ౩౭ ॥ × ॥ యశోదాపివదనమనాలోకిత చరమశేషమపిచరాచరమవలోక్యవిస్మయమానమానసా పరమపురుష ఏవాయమితితత్క్షణమభిదధానాపునరపిమోహాంగహనమగాహత॥ ౩౮ ॥ అథకదాచనవిశంకటదధిఘటవిఘటనసంజాతరోషయాయశోదయాసముద్వేజితస్సపదియదునందనస్సరయమతిదూరముపాసరత్ ॥ ౩౯ ॥ తదనుతమనుధావమానయాచిత్రచక్రచంక్రమణచతురంఅతిరుచిర మభర్తకమేనమవలంబితుమపారయంత్యాపరిశ్రమఃపరమనుబభూవే॥౪౦॥స్థానేహితత్॥౪౧॥ప॥ జంఘాలతాయాముపమానభూతంమనోపియన్నప్రభవేద్గృహీతుమ్। కథన్నుగృహ్ణాతుతమేనమేషాసదానదంతావదమందయానా ॥ ౪౨ ॥ ప ॥ తతః ॥

తిధాతోశ్శానచ్ప్రత్యయానుపపత్తిమాశంక్యధావుగతిశుద్ధ్యోరితిధాత్వంతరమేవేదంతస్యచోభయపదిత్వాచ్ఛానచ్ కేవలగత్యర్థస్యాపిధావధాతోశ్శీఘ్రగత్యర్థకత్వంచ ప్రకరణాల్లభ్యతఇతివ్యాఖ్యాతం॥౪౦॥౪౧॥జంఘాలతాయామితి॥ వేగవత్తాయామిత్యర్థః ॥ నప్రభవేదితి॥ అప్రాప్యమనసాసహేతిభావః - మనసోవేగవానితివ్యజ్యతే - సదానదంతావతో మత్తహస్తితద్వన్మందయానేతి గతిసౌందర్యవర్ణనేనమందగతిత్వంవ్యజ్యతే -

అత్రానురూపఘటనాద్విషమాలఙ్కారః ॥ ౪౨ ॥ మత్త్వేతి ॥ ఏషాయశోదాయో
గం వంచనారూపముపాయం వినా ॥ ని ॥ యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసం
గతియుక్తిష్విత్యమరః - ఏనం కృష్ణం సమానం నిశ్శబ్దం నిగూఢాం గతిమాలం
బ్యపశ్చాద్భాగాదాగత్యేత్యర్థః - కథంచిత్క్రమేణ జగ్రాహ - తతో విము
క్త్వా ప్రయత్నః క ఇవ విమోచనార్థం కరాదిచాలన మప్రయోజనక మిత్య
ర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - యోగం ధ్యానం వినాపి సములభ్యం మత్వాపి సిద్ధి
ధ్యాసితవ్య ఇతి విధేరితి భావః - సమానం లోకవార్తాకథనం హిత్వేత్యర్థః
నిగూఢామంతః రహస్యభూతాం గతిం జ్ఞానం క్రమేణ జగ్రాహ సాక్షాత్కా
రాదిత్యర్థః - తతః విముక్త్వా ప్రయత్నః క ఇవ ప్రయత్నాంతరేణ కిమిత్య

మత్వా వినా యోగమలభ్యమేనం సమానమాలంబ్య గతిం ని
గూఢామ్ । క్రమేణ జగ్రాహ కథంచిదేషా తతో విముక్త్వా క ఇవ ప్ర
యత్నః ॥ ౪౩ ॥ గ ॥ ఆదాయ చ తే వసనములాఖిలసీమని నిబద్ధు
మారభత ॥ ౪౪ ॥ వ ॥ పర్యాప్తభావం బహవోపి తస్య బంధే
గుణా నైవ యయుస్తదానీమ్ । తస్యాః క్రమేణాపి స్మితయా త
యా నబద్ధో గుణాలీతతనుః కథంచిత్ ॥ ౪౫ ॥ గ ॥ తదను
యదుపతిరపి పురా విషమశరసంగత విగత సిచయ యువతి శ
తపరివృతావప్రావృతకళేబరో తత్క్షణమేవ తదవలోకనసు

ఖః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ పర్యాప్తభావమితి ॥ తస్య కృష్ణస్య బంధే బహవోపి గుణాస్తం
తవః పర్యాప్తభావం సాకల్యం నయయుః - గుణాలీతతనుః రజ్జుప్రమాణాతి
తతనుః కథంచిద్బద్ధ ఇతి భావికార్యసిద్ధ్యర్థం బంధః స్వేనైవాంగీకృత ఇత్యర్థః -
వ్యంగ్యార్థస్తు - తస్య పరమాత్మనః బంధే బహవోపి గుణాస్సత్త్వాదయః
పర్యాప్తభావం సామర్థ్యం న యయుః - తయా మాయయా గుణాతీత త
నుః నిర్గుణస్వరూపః స కథంచిద్బద్ధః బంధస్యానాదిత్వేనైవోపపత్తేః - కార
ణం త్వనిర్వచనీయమితి భావః ॥ ౪౫ ॥ తదన్వితి ॥ సిచయో వస్త్రం ॥ నా ॥
స్త్రీ ॥ పటోస్త్రీ సిచయ ఇతి వైజయంతీ - అత్ర చ పూర్వం కుబేరసుతౌ
స్త్రీభిస్సహ నగ్నభావేన క్రీడంతౌ తదానీమాగతం నారదముపలోక్యాపి మత్తౌ

తయా తథైవ స్థితౌ- నారదేన చ కోపాచ్ఛాపో దత్త ఇతి కథానుసంధేయా ॥
౪౬ ॥ సాచీభూతమితి ॥ సాచీభూతం తిర్యగ్భూతం ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ తా
వితి ॥ తాం ప్రకృతిం స్వభావం అర్జునవృక్షత్వమిత్యర్థః- నిజం నిత్యం రూ
పం యక్షరూపమిత్యర్థః- ఉత్తరాం గతిమాశ్రితౌ ఉత్తరదిగాభిముఖ్యేన గ

పితనారదవిశ్రాణితశాపవ్యాపారాదుపాత్తార్జునమ
హీరుహభావౌ మణిగ్రీవనళకూబరాభిధేయౌ నరవాహన
నందనౌ మందిరపరిసరవర్తినావనుజిఘృక్షురులూఖలమపి
సమాకృష్య తత్సవిధముపససర్ప ॥ ౪౬ ॥ ప ॥ సాచీభూత
ములూఖలం విధివశాదాకృష్య శైలోపమం తస్మిన్ సత్వర
మంతరా తరుయుగం సాటోపమాధావతి । తత్సంరంభస
మీరితౌ నిపతితౌ క్షోణీరుహౌ తత్క్షణాత్తేనాభూన్నిబిడీకృ
తం పటపటధ్వానేన రోదోంతరమ్ ॥ ౪౭ ॥ ప ॥ బంధోఽయ
ముత నూజస్య మునిశాపవిపన్నయోః । అభవద్బంధమోక్షా
య యక్షరాజతనూజయోః ॥ ౪౮ ॥ ప ॥ తౌ తతః కృపయా శౌ
రేః ప్రకృతిం సమతీత్య తామ్ । ఉపగమ్య నిజం రూపమాశ్రి
తౌ గతిముత్తరామ్ ॥ ౪౯ ॥ గ ॥ అథ నందగోపపురోగమాః
ప్రవృష్ణ్యోపయో వాహనివహనిఘోష పారంపరీస
బ్రహ్మచారిణమాకస్మికమనోకహపతనసంభూతపటపటా
రవమాకర్ణ్య కిమిదముపస్థిత మతిభయానకమితి విస్మయపరీ
తమతయస్త్వరితమాపత్య శతధారవిదారితమివ ధరాధ
రశిఖరయుగళమాలింగితమహీతలమర్జునమహీరుహయు
గళమంతరా తరుయుగళ ముద్ఘూర్ణమానములూఖల నిబ

తావిత్యర్థః- దిగాశ్రితముత్తరత్వం తదభిముఖావుపచర్యతే - వ్యంగ్యా
ర్థస్తు- శౌరేః కృపయా తాం ప్రకృతిం మాయామతీత్య నిజం రూపముపగమ్య జీ
వత్వావేశమపహాయేత్యర్థః- ఉత్తరాం ఉత్కృష్టాం గతిం మోక్షమితి యా
వత్ ॥ ౪౯ ॥ అథేతి ॥ అమతోభయం కుతశ్చిద్భయరహితం- మయూరవ్యంజ

కాదిత్వాత్సమాసః- ఏతదర్భకకృతం కృష్ణకృతం- అసంభూతవిస్రంభాః అ
జాతవిశ్వాసాః ॥ ని ॥ సమౌ విస్రంభవిశ్వాసావిత్యమరః- కుంభినీభూమిః
పరిచ్ఛదః వస్త్రభూషణాదివస్తుజాతం- నీలకంఠో మయూరః హరిః సింహః

ద్ధముకుతోభయమర్భకమపినిజమవలోక్య సకలమిదమేత ద
ర్భకకృతమితి పరిసరవిసరదర్భకభారత్యామసంభూత
విస్రంభావిముచ్యచ పృథుక ముత్పాతశతపరీతం పదమిద
మనివాసయోగ్యమితిసంమంత్ర్యమంత్రిభిస్సద్యఏవశృంగ
వాద్యనినదమాపాద్యగోధనమపి పురోధాయకుంభినీరం
భాయితాభిరాభీర భీరుభిస్సమమశేషమపి పరిచ్ఛదమా
రోప్యశకటమతివిస్మయనీయకామనీయక మన్వర్థాభిధా
నగోవర్ధనధరాధరవర్తనమనోరమం కైలాసమివ నీల
కంఠనిలయం వైకుంఠమివహరినికేతనం చతురాననమివ సక
లాగమ సేవధిం యామునపులిన లోభనీయం బృందావ
నోద్దేశమవిశత్ ॥ ౫౦ ॥ ప ॥ బృందావనపదేనీన బృందావన
పరాయణాః । గోపావిరచయంతిస్మ గోపాలనకృతే వ్ర
జమ్ ॥ ౫౧ ॥ తౌ తతః పితృనిదేశతస్సుతౌ వత్సపాలపదమన్వతి
ష్ఠతామ్ । తద్విహాయవసుదేవసన్నిధిం గోపమందిరసమా
శ్రితేః ఫలమ్ ॥ ౫౨ ॥ అరమత మురవైరిమల్లయుద్ధైస్తదాయ
తిక్రముతదిదమఘాలీన్మల్లిచాణూరఘాతమ్ । యదపిముహు
రఖేలత్క్రంతుకైర్గోపకాంతాకుచకలశవిమర్ద ప్రౌఢ
యస్తత్కృతాను ॥ ౫౩ ॥ వృషవివర్తపదం ప్రథితంయయో
యోర్వృషభవేషభృతోశ్శిశుచాపలాత్ । గుణసమున్నత

సకలాగమసేవధింసకలవృక్షాశ్రియం ॥ ని ॥ పలాశ్ ద్రుద్రుమాగమమిత్యమ
రః ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ తావితి ॥ వసూనాం దేవః పతిర్ధనికఇతియావత్ ॥ ని ॥ దేవస్సురే
ధవే రాజ్ఞీతివిశ్వః ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ వృషేతి ॥ గుణసమున్నతయోర్యయో రామకృష్ణ
యోః వృషవివర్తపదం సుకృతపరిపాకత్వం వృషభవికారత్వం చేతిగమ్యతే

ప్రేక్షితం ప్రసిద్ధం - శిశుభావలాఞ్ఛనవృషభవేషభృతోస్తయోః పరస్పరస్య సలీలవిలంఘనం సవిలాసాక్రమణం లీలాయుద్ధమితి యావత్ - వాద్భుతం ఆశ్చర్యభూతస్య సచిత్రమిత్యర్థః ॥ ని ॥ లంఘనం తూపవాసే స్యాత్క్రమణే ప్లవనేపి చేతి విశ్వః ॥ ౫౪ ॥ సకలేతి ॥ సకలసత్త్వాస్సర్వజంతవః ॥ ని ॥ సత్త్వమస్త్రీ తు జంతుష్విత్యమరః - తేషాం గుణానామింద్రియాణాం ఆస్పదతా ఆశ్రయత్వం యయోరవిశయా నిస్సంశయా స్సకలజీవాభిన్నత్వాదితి భావః - ఇతరయోరగయోః ప్రాప్తసంగమయోః అవినాభూతయోరిత్యర్థః - తయోః శిష్టం స్పష్టం ॥ ౫౫ ॥ ఇత్థమితి ॥ శకృత్కరిస్సత్వః ॥ ని ॥ శకృత్కరిస్తు వత్సస్స్యాదితి

యోర్గతయోః పరస్పర సలీలవిలంఘనమద్భుతం ॥ ౫౪ ॥
సకలసత్త్వగుణాస్పదతాయయో రవిశయానతయోరిత యో
రగయోః । అఖిలసత్త్వగుణాస్స్ఫుటికీర్తయావిలసితోపసతంసు
భిక్షవత్కృతమ్ ॥ ౫౫ ॥ ౧ ॥ ఇత్థమతిక్షయతశ్శకృత్కరిసతి పాల
నలాలసమానసాదితానందమాద్యవిపిత్సదేశం హృషీకేశమ
థి మఘాసురగ్రసనసుతనియంత్ర తస్స్వరిత మాజగామ
వత్సాభిధానో యాతుధానః ॥ ౫౬ ॥ హితాహితజ్ఞానవిశే

త్యమరః ॥ ౫౭ ॥ హితేతి ॥ ఇదం హితమిదమహితమితి జ్ఞానరహితః ప్రబలపిపాసాదిభిభావః - పశుః పశుమాత్రా ॥ ని ॥ పరోపి పరమాత్మనోరితి వైజయంతీ - తస్యాశనాయా ఘషణా యుమారణాయేతి యావత్ - ఆగతః ఏష వత్సకితలోను గోవిందస్య భుజః ఏవ ఉరుమహాన్ దండస్తేన నున్నః తాడితః తృణావృత్తస్య పదం స్థానం ప్రాపే - తద్వన్మృత ఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - హితాహితజ్ఞానవిశేషశూన్యః పశుత్వాదితి భావః - పరా అధికా అశనాయా క్షుత్ ॥ ని ॥ అశనాయా బుభుక్షా క్షుదిత్యమరః - తాం గతః ప్రాప్తః అతిక్షుధిత ఇత్యర్థః - వత్సస్తర్ణకః - తతోసు గోవిందో గోపాలకః ॥ ని ॥ గోష్ఠాధ్యక్షేపి గోవింద ఇత్యమరః - తస్య భుజైయఉరుదండః తేన నున్నః ప్రేరితః తృణానామాసమంతాద్వర్తనమావర్తః - భావే ఘఞ్ - తస్య పదం స్థానం తృణాప్రచురప్రదేశమిత్యర్థః ॥ ని ॥ ఆవర్తో ఘర్షణే నేపి స్యాచ్చింతనేపయ

సాంభ్రమఇతిభాస్కరః - ప్రపేదే-శబ్దశక్తిమూలవస్త్వలంకారధ్వనిః॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ హంసమితి॥సతాంమానసంమనఏవఆవాసోయస్యతంతథోక్తం ఆశ్లిష్టఆసమంతాత్ శ్లిష్టఃపీడితఇతియావత్ - కమలాయాఃకరోయేన తంలక్ష్మీపతిమిత్యర్థః - యద్వాఆశ్లిష్టఃకమలాయాఃఆకరఉత్పత్తిస్థానం క్షీరాబ్ధిర్యేనతంక్షీరాబ్ధిశాయినమిత్యర్థః- యద్వాఆశ్లిష్టఃకమలాకరఃపద్మసరోయేనతంతులసీకాననవ్యయత్రయత్రపద్మవనానిచ ॥ *॥సంతిభాగవతాయత్రతత్రసన్నిహితోహరిరితిశాస్త్రాత్-ఉదారేణబలేనరామేణసంపృక్తంహంసంమరమాత్మానం ॥ ని ॥ హంసోవిహంగభేదేస్యాత్పరమా

మహాన్యఃపరాశనాయాంగతఏషవత్సః। తతోనుగోవింద
భుజోరుదండనున్నస్తృణావర్తపదంప్రపేదే ॥ ౫౭ ॥

గ॥ బకోపితదనుయదునందనపరిబుభూషయాసత్వరమాప
త్యపూతనాసాహచర్యమలభత ॥ ౫౮ ॥ ప ॥ హంసంస
న్మానసావాసమాశ్లిష్టకమలాకరమ్ । ఉదారబలసంపృక్తం
బకఃపరిభవేత్కథమ్ ॥ ౫౯ ॥ ప॥ముష్టాముష్టివిహారసార
సరసాగోపాలబాలాస్తదాజాతాస్తేన పరాజితాఃకిమిద
మిత్యాశ్చర్యపర్యాకులాః । గూఢంతస్యచతుర్భుజత్వమపి
వాసత్త్వైకసంవాసతాంవైదగ్ధ్యంచ బలిప్రతారణవిధా
కో నామజానాతుతత్ ॥ ౬౦ ॥ వ॥యామునేషుపులినేషుస

త్మనిమాత్సగళఇతివిశ్వః-బకఃకథంపరిభవేత్-వ్యంగ్యార్థస్తు-సత్ప్రశస్తంమానసంసరఃఆవాసోయస్యతంతథోక్తం-ఆశ్లిష్టఃకమలాకరఃసరోయేనతం-ఉదారబలసంపృక్తం ప్రబలంహంసంబకఃకథంపరిభవేత్ ॥౫౯॥ముష్టాముష్టీతి॥ఆశ్చర్యపర్యాకులాః-ఏకేనకథంబహవోవయంపరాజితాఇతివిస్మితాఇత్యర్థః - యుక్తంచైతదిత్యాహ - గూఢంవైదైకసమధిగమ్యం చతుర్భుజత్వంవిష్ణుత్వంభుజచతుష్టయశాలిత్వంచసత్వంబలంగుణశ్చతస్యఏకసంవాసతాం॥ ని॥సత్వంగుణేపిశాచాదౌబలేద్రవ్యస్వభావయోః।సద్భావేవ్యవసాయేచచిత్తేప్రాణిషుశబ్దితఇతివిశ్వప్రకాశః-బలప్రతారణంశక్తవంచనం

బలినామకదైత్యవంచనంచ॥౬౦॥౬౧॥ఏవమితి॥బర్హిర్ముఖాః దేవాః వసుంధ
రాజ్యభరో భూభారః అన్యత్ర వసుంధరాశబ్దలక్షితానాం మనుష్యాణాం రోగ
శ్చ ఇష్టం యాగాదిపూర్తం వాపీతటాకాదినిర్మాణం॥ ని॥ త్రిష్వథక్రతుకర్మే
ష్టం పూర్తం ఖాతాదికర్మణీత్యమరః - సశరీరబంధౌ శరీరధారిణౌ
విపినవర్త్మనా సంచరమాణౌ ఇతి సమస్తృతీయాయుక్తాదిత్యాత్మనేపదం -

శౌరిస్సేతుబంధవిధిభిర్వ్యదరంస్త । తత్పురాపరిపయోనిధి
హేతోస్స్వపట్టమారచనవాసనయేతి ॥ ౬౧ ॥ గ ॥ ఏవమా
నకదుందుభినయనాంభోజదుర్లభాభిరాభీరబాలకభాగ
ధేయపరంపరాపరిణతిభిరంభోజసంభవప్రముఖబర్హిర్ము
ఖనికరలోభనీయాభిరర్భకలీలాభిరశేషమపిభువనమానంద
యంతావాశ్వినేయావివవసుంధరారాజ్యనిర్వర్తనాయమ
ధ్యమలోకభాజౌ మదనమాధవావివవనసంచారిణౌ జయం
తసశికుమారావివభూలోకవిలోకనలాలసౌ ఇష్టాపూర్తజ
న్యసుకృతసంచయావివసశరీరబన్ధౌ రామణీయకసర్వస్వవిశ్ర
మప్రదేశౌ వత్సపరిపాలనాయ విపినవర్త్మనా సంచరమా
ణౌ గుంజామణిపుంజరంజితావవతంసితనానాకుసుమదామ
సముదాయౌ వనదేవతాభిరపి సవిస్మయమవలోక్యమా
నౌ పరశ్శతాభీరాభీరకిశోరరాజిభిరనుగమ్యమానౌ తావే
తౌ రౌహిణేయ నందనందనావధ్యక్షయన్నతిరూక్షః క్షణ
దాచరః కశ్చిదఘాభిధానోఽసన్నధాయాసోదరనిషూదనసం
జాతవైరనిర్యాతనసముత్సుకః కమపిమహా మహీధరవిడం

అధ్యక్షయన్ అధ్యక్షం కుర్వన్ పశ్యన్నిత్యర్థః॥ని॥ ప్రత్యక్షేధికృతేధ్యక్షఇ
త్యమరః- అతిరూక్షః అతిక్రూరః॥ని॥ రూక్షస్త్వప్రేమ్ణి చిక్కణ ఇత్యమ
రః- సోదరో బకః తస్య నిషూదనం మారణం వైరనిర్యాతనం పరకృతానిష్ట
ప్రతీకారః॥ని॥ వైరశుద్ధిః ప్రతీకారో వైరనిర్యాతనం చ తదిత్యమరః- మహా
మహీధరవిడంబి మహాశైలసదృశం వ్యాదాయవదనమవతస్థ ఇతి తత్కాలేపి

క్త్వా-క్వచిద్యథా నేత్రేఽమీల్యాహసతీతి వదనం వ్యాదాయ స్వశాంకరభాష్యే
ఉదాహృతం చ స దేశస్సమీపం॥౬౧॥తమితి॥నిధ్యాయేతి పశ్యతః ఉరస్సరః ఉ
రగః గహ్వరపరిసరవర్తి గుహాయాః పార్శ్వద్వయవర్తి ఆశితోజ్ఝితం అతిఖ
తుణాద్ధ్వాంతం గిళితుం ఉదరం ప్రవేశయితుం-గ్రాసనిగరణ ఇతి ధాతోస్తుము
న్నిశాత్స్వభావాద్గుణః-ఉత్ప్రేక్షమాణౌ ఇతి-వస్తుతస్సర్వైకల్పితపర్వతవేషే తస్మి

బిలే శయుకళేబరమాలంబ్య వ్యాదాయ చ వదనమనువిపిన
మవతస్థే ॥ ౬౨ ॥ తమేన మాభీరశాబకాస్సర్వే పినిఃస్వ
ఝ్యాణకమపి బృందావనస దేశవాస్తవ్యమవనీధరం మత్వా నాని
ధ్యాయతాం గిరిరయముర స్సక ఇవ తదీయ కంధరోదరమా
ననమితరమివ గహ్వరపరిసరవర్తి గండోపలయుగళమిదమి
యదంష్ట్రాయుగళమివ తదంతర పరిదృశ్యమాన ఘంటా
పథసరణి రాయతారసజ్ఞైవ తత్రత్యదావపావక పరిచితస
మీరణశ్శ్వాసానిల ఇవ దవదహనదగ్ధసత్త్వదుర్గంధస్తదశితో
జ్ఝితపిశితపూతిగంధ ఇవ శిఖరోపరి ఘూర్ణమానమభ్రపట
లమిదమీ యుఫణా నీలమణికిరణనికురుంబమివ నితాంత వ్యా
త్త దరీముఖతయా గిళితుమస్మాని వసో యమత్సుక ఇతి
పరస్పరముత్ప్రేక్షమాణా యది పునరిదమవితథమేవ
తర్హి బకలావంలా విష్యత ఇతి సాకూతస్థితకరతాళమ
ట్టోత్తుజమవలోకయంతస్సత్వరమవిమృశ్య సహాసకృతకారి
భిరదసీయవదనోదర-ప్రవేశమవిశన్ ॥ ౬౩ ॥ భగవాన
పిత స్వమాయా వినోమా యానుభావం విభావయన్ నతి

స్పర్శితత్వభ్రమేణ సర్వధర్మోత్ప్రేక్షణం స్వభావోక్త్యాపర్యవస్యతీతి ధ్యేయం॥
యది పునరితి - తస్మిన్నప్యేతే విలాసాదస్మాభిరుత్ప్రేక్ష్యమాణం సర్వతత్త్వ
మస్మిన్నిగరణోత్సుకత్వం తథ్యమేవ చేదిత్యర్థః - తర్హి బకలావంలా విష్య
తే బక ఇవ హా నిష్యతే కృత్స్నైనేతి భావః-ఉపమాకమణే చేతి ణముల్-కషాదిషు
యథావిధ్యనుప్రయోగః-సామాన్యవిశేషభావేన భేదాంగ్వయః - స్యసిచ్ సీ

యుడిత్యాదిసూత్రేణచిణ్వదిటివృద్ధిః॥౬౪॥వేగాదితి॥ త్రైవిక్రమంత్రివిక్ర
మసంబంధినంప్రక్రమంచక్రే|అతిస్థౌల్యమభజదిత్యర్థః - తేనశ్వాసనిరోధే
నఅసౌఅసురఃబలిచక్రవర్త్యపి సమర్థాన్గోసరోపిశిర పథాన్మస్తక
మార్గాత్॥ని॥రజోవాచీరజోదంతఃశిరోవాచీశిరస్తథేతికంఠభూషణకోశే॥
*॥విచకర్తశిరాన్ద్రౌణేరితిప్రయోగశ్చ-నిర్యత్ప్రాణసమీరణస్సన్ అథ
ప్రస్థితింనరకాభిముఖగమనంముంచన్ ఉచ్చైఃపదమాతిష్ఠత్ - ఆశ్రితః-స
హిభగవతాహతస్యదుర్గతిర్భవతి - ద్వేషాచ్చైద్యాదయోనృపా ఇతి
వచనాదితిభావః - భగవతా త్రివిక్రమధర్మణా శ్రియపెక్కృతేపి బలిచక్రవ

ర్త్యర్థకుశలమభ్యర్థ్య యమాన స్తదీయవదన కోటరమయా
సీత్ ॥ ౬౪ ॥ ప ॥ వేగాచ్చానన కందరాంతరగత
స్త్రైవిక్రమం ప్రక్రమం చక్రే చక్రధర స్తదా
నియమిత శ్వాసా నిలా పూరణః । తేనాసౌ బలి చక్రవ
ర్త్యపితతో ముంచన్నధః ప్రస్థితింనిర్యత్ప్రాణసమీరణశ్శి
రపథాదాతిష్ఠదుచ్చైఃపదమ్ ॥ ౬౫ ॥ వ్యముచ్యతాఘేన
హరేఃప్రసాదాదానందమాసీత్పరమంనరాణామ్ । బుద్ధై
రపిప్రీతిరహోవిశాలాకథంససిద్ధాంత ఇతివ్యథాయి॥౬౬॥
౫॥ అథసంక్రాంతయాతదీయతేజస్సంపదాసంపన్నః కృ
తాంతనిశాంతాదివతదీయవదనకందరాదాపతద్భిస్సవ

ర్తేషాం తాళగమనంవిహాయస్వర్గాధిపతిస్సంవృత్త ఇతిధ్వనిః॥ ౬౫ ॥వ్య
ముచ్యతేతి॥ అఘేనతన్నామకేనాసురేణఆనందమాసీదితి-జగదుపకారిత్వా
త్తస్యేతిభావః-ఏకస్యముక్తిరన్యస్యఆనందావాప్తిరిత్యసంగత్యలంకారో
వ్యజ్యతే॥*విరుద్ధభిన్నదేశత్వంకార్యహేత్వోరసంగతిరితిలక్షణాత్॥తస్మర
ణేనహృష్టాఇత్యాహ- సఃఅఘఃసిద్ధాంతోనివృత్తనాశఇతిమృతఇత్యర్థః-
ని॥సిద్ధనివృత్తనిష్పన్నాఅన్తోనాశఇతిచామరః- బుద్ధైర్దేవైరపికథంప్రీతిః
వ్యథాయి కృతాదేవానామపిహ్యాపయశల్యాయిత ఇత్యహోసామర్థ్య మి
తిభావః - అపసిద్ధాంతభూతంముక్త్యానందయోర్వైయ్యధికరణ్యం కథం

విద్వద్భిరపిసిద్ధాంత ఇత్యంగీకృతమితిధ్వనిః-కృతాంతనిశాంతాదిప్రయమసద
నాదివఅపదానమద్భుతశౌర్యాదికర్మ॥౬౭॥అఘవదనేతి॥సజగ్ధిమితి॥ని॥సజగ్ధి
స్సహభోజనమిత్యమరః-నర్మవాగ్భిః పరిహాసగోష్ఠీభిః॥౬౮॥కూరమితి॥ని॥అ
శనంకూరమాహారమిత్యన్నపర్యాయేష్వజయ్యః॥కథోపదంశమితి॥కథాభి
రుపదంశంకృత్వేత్యర్థః-ఉపదంశస్తృతీయాయామితిణముల్-రుచిప్రకా
శంస్వాదంప్రకాశ్యేత్యర్థః-ద్వితీయాయాంచేతిణముల్॥౬౯॥ గోపాలేతి॥

తైస్సర్వత్సపాలైరభినంద్యమానస్తదపదానముదితదివిషదు
పపాదితమందారకుసుమవీచీభిరభ్యర్చ్యమానశ్చక్రధరః క
మపివచసామవిషయంహర్షమభజత ॥ ౬౭ ॥ తతః॥ప ॥అ
ఘవదనవిముక్తైస్తత్ర గోపాల బాలైస్తటభువియమునా
యాస్సాదరంసేవ్యమానః । అవిరతపరితృప్త్యాప్యేషశౌరి
స్సజగ్ధింవ్యతనుతలలితాభిర్నందయన్నర్మవాగ్భిః॥౬౮॥
కూరంపురారికమనీయ కథోపదంశమాధాయభోజనవి
శేషసుధావధారి। మోదాత్తదానిజనిజాన్నరుచిప్రకాశ
మాచామతిస్మసురభీశకిశోరరాజిః ॥ ౬౯ ॥ గోపాలబాల
కులసంకులమూర్తిరేష వేషంపుపోషపులినే తలినేతరా
భః । రాకాసుధాకరకరప్రకరస్యతస్యతారాగ్రహైః పరి
వృతస్యఖమధ్యభాజః॥ ౭౦ ॥ తతః ॥ప॥ ప్రభూతమధుసూ
దనప్రియకథాసుధామాధురీ విజృంభపరిరంభజ ప్రమద

కులంసంఘః॥ని॥సజాతీయైకవృన్దేకులమితిభాస్కరః-సంకులావేష్టితా
తలినమల్పంతదితరాఅధికేత్యర్థః॥ని॥తలినంవిరళేస్తోకఇత్యమరః - సుధా
యాఆకరాఉత్పత్తిస్థానభూతాః॥ని॥ఆకరశ్శ్రుఖనిరితివ్యాళిః-ప్రకరాఃకిరణ
సంఘాయస్యసతథోక్తశ్చంద్రఇత్యర్థః-తారానక్షత్రాణితారాగ్రహాః
కుజాదిపంచగ్రహాః॥ *॥తారాగ్రహాణామన్యోన్యంయుద్ధంచాథసమాగ
మఇతిసౌరసిద్ధాంతాత్ -అత్రనిదర్శనాలంకారః॥ ౭౦॥ ప్రసూతేతి॥మా
ధురీవిజృంభోమాధుర్యాతిశయఃకస్యాపరిరంభఆస్వాదనంతత్ప్రాప్తః ప్రమ

చస్సన్తోషః ప్రకృష్టమవశ్చనబుబుధేతరామత్యంతంనబుబుధే- కిము త్రిజిత్యా
దిసూత్రేణాం ప్రత్యయః-అతిదవీయసీమతిదూరాం॥౭౧॥౭౨॥౭౩॥తమితి॥త
స్మిన్నేవసమయఇత్యర్థః-అత్యంతసంయోగద్వితీయా॰ అవష్టంభసంభార

భూమవిస్తారితా । తదానబుబుధేతరామతిదవీయసీమప్య
సౌశకృత్కరిపరంపరాంసురభిపాలబాలావళిః॥౭౧॥ గ॥
సమనంతరంసమంతతఃక్రిసార్యవిలోచనమవలోకనపథమ
తిక్రాంతంవత్ససంచయమనాలక్ష్యవైలక్ష్యవిషాదకబళితే
షువత్సపాలేషు ॥౭౨॥ప॥ యశోదాదాయాదానిరవధి
పరీతాపలహరీపరీతానాతన్వన్ సపదిముదితాన్ గోపతి
సుతాన్ । విచిన్వన్వత్సానాంచరణసరణింమంక్షుగహ
నంజగాహేభక్తార్తిచ్ఛిదురమధురస్మేరవదనః॥౭౩॥గ॥త
మేవసమయమంభోజసంభవః సరభసమఘాసురావష్టంభ
సంభారవిఘటనసమయమనుభూతమపిభగవతశ్చతుర్భుజ
స్యమహిమానుభావమసంభూత విస్రంభ తయాభూ
యోపివిభావయితుకామస్సమాపత్యసవత్సాన్ వత్సపా
లానపజహార ॥ ౭౪ ॥ భగవానపివిపినసీమనివిచిత్యచిరతర
మలబ్ధవత్సోపలబ్ధిఃపునరపిపులినోపకంఠ మాసాద్యతత్రవ
త్సపాలానప్యనవలోకయన్ ముహూర్తమాత్రమివచి
త్రీయమాణచిత్తస్సకలమేతదపికమలసంభవదంభసంభూ
తమితిదివ్యచక్షుషా సాక్షాత్కుర్వాణస్తత్క్షణమేవతదుభ
యాత్మకమాత్మానమకల్పయత్ ॥ ౭౫ ॥ ప॥వత్సాస్తేవత్స
పాలాయదుతనయమయాస్సాయమాసాద్యసద్మస్వంస్వం
ప్రేష్ణప్రరోహంపరిపుపుషురమీపూర్వవత్సర్వమాతుః।
యావత్సంవత్సమేవంవిహరణపరతామస్య గాఢామవా

విఘటనంగర్వాతిశయనాశనం॥ని॥సంభారస్సంభృతౌగణఇతివిశ్వః - భూ
యోపిపునరపివిభావయితుకామోదివ్యచక్షుశ్చిత్రీయమాణచిత్తోవిస్మితమనాః
సమోవరివశ్చిత్రజః క్యజితిక్యచ్ - తదుభయాత్మకంవత్సవత్సపాలమయం

యావత్సంవత్సంసంవత్సరపర్యంతం॥ని॥సంవత్సరశ్శరదోవత్సఇతినిఘంటు
సారే॥ని॥వత్సరేకుటజేవత్సఇతిభాస్కరశ్చ॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥గవామితి॥నిరవ
ధింప్రేమాణంనిపీయపరప్రేమాస్పదత్వందృష్ట్వేత్యర్థః-నిరచినోదితి-ఇ
దానీంగావోగోపాలాశ్చస్వస్వాపత్యేషుపరమప్రేమకుర్వంతి-పూర్వంతు
ప్రేమమాత్రంపరమప్రేమాస్పదత్వంచస్వస్వాత్మసపేవఘటతేనతుజాయా
పుత్రాదేః- కృష్ణస్యతుపరమప్రేమాస్పదత్వంయుజ్యతే-స్వస్వాత్మాభిన్న
త్వాత్ - అతఏతేవత్సావత్సపాలాశ్చసర్వేమురరిపు మయాఇతినిర్ధారి
తవానిత్యర్థః॥ ౭౭॥చతురాననఇతి॥యథాపురంపూర్వవత్॥ ౭౮॥ అ॥ అథ

గాద్రామోవానైవచిత్రంవిక్రుతిరుదభవత్తేషునప్రాగ్దశా
యాః॥ ౭౬ ॥గవాంగోపాలానామపినిజనిజాపత్యవిష
యేనిపీయ ప్రేమాణంనిరవధిమన్వాస్వాదితచరమ్ । బలో
విస్మేరాంతఃకరణసరణేర్వర్షవిరతౌకథంచిత్తానేతాన్ము
రరిపువతాన్నిరచినోత్॥ ౭౭ ॥గ॥చతురాననోపిసంవ
త్సరావసానేవసుమతీమవతీర్యయథాపురమేవవిహార మా
ణానసవత్సాన్వత్సపాలానవలోకయన్కిమపి మోహాగ
హనమవగాహ్యయాథార్థ్యమవగంతు మసమర్థఃపురు
షోత్తమమస్తౌషీత్॥ ౭౮॥ తథాహి॥ వ॥ జగజ్జీవాభేదస్ఫు
టనపరయైవశ్రుతిగిరానిరస్తంద్వైతంతే స్వగతమపినైవా

పంచభిర్శ్లోకైస్తౌతి॥జగజ్జీవేత్యాదిభిః॥ జగజ్జీవాభేదోజగదభేదోజీవాభేద
శ్చతస్యస్ఫుటనపరయావిజాతీయజగదభిన్నంసజాతీయాభిన్నంచ బ్రహ్మేతి
ప్రకటయంతీత్యర్థః-శ్రుతిగిరా-ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మేతిశ్రుత్యా
తేస్వగతం ద్వైతంభేదోద్విత్వంచేతివ్యజ్యతే- నిరస్తంఇదంనైవాద్భుతంఅ
యంచశ్రుత్యర్థః- సర్వైరపిజ్ఞాయతఇత్యర్థః-తథాపిత్వయిపంచజనతా
మానుషత్వం॥ని॥స్యుఃపుమాంసఃపంచజనాఃపురుషాఃపూరుషానరఇత్యమరః
అన్యత్రపంచసంఖ్యాయుక్తజనాఃపంచజనాఇతిమధ్యమపదలోపిసమాసః
తేషాంభావస్తత్తాచ-ప్రాగ్భ్యంభజతీతియాత్ - తస్మాయాకబళితహ్య

దామస్మాకం వంచనకళాపరిహారణచాతురీ - యస్మిన్ ద్విత్వమేవ ప్రసక్త్యా నిషిధ్యతే-తస్మిన్ పంచజనత్వమత్యంతాసంభావితం తథాపి తత్ప్రకటనం వంచనైవేత్యర్థః - వస్తుతస్సచ్చిదానంద విగ్రహస్య తవ ప్రాకృత శరీరభావం నాస్త్యేవ తథాపి మానుషవేష భాగినా స్వాభిమానాయా మోహితైర్దృశ్యస్స ఇతి పరమార్థః ॥ ౭౯ ॥..

సత ఇతి॥ హరే తవ సాక్షాత్కారాజ్జాయమానం ఫలం సతః సత్యస్య దుఃఖస్యాంతో నాశో న భవతి॥ ని॥ సత్యే సాధౌ విద్యమానే ప్రశస్తేఽభ్యర్హితే చ సదిత్యమరః- తరతి శోకమాత్మవిదితి శ్రుత్యాఽజ్ఞాననివృత్త్యర్థం నావగతస్య శోకస్య శుక్తిరూపవన్మిథ్యాత్వేన సత్యస్య దుఃఖస్యైవాభావాదితి భావః - అసన్మిథ్యాభూతం సుఖం వా న భవతి బ్రహ్మసాక్షాత్కారస్య సురూపసుఖాభివ్యక్తిఫలకత్వేన విషయవత్ క్షుద్రసుఖజనకత్వాభావాదితి భావః - యద్వా అసదవి

ద్యుతమిదమ్। తథాపి ప్రాగల్భ్యం త్వయి భజతి యత్పంచజన
తా తదస్మాకం మాయాకబళితహృదాం వంచనకలా॥ ౭౯ ॥
సతో దుఃఖస్యాంతో న హి సుఖమసద్వా తవ విభో ఫలం సా
క్షాత్కారాదపి తు నిజరూపేణ భవనమ్। అమత్వేదం తత్త్వం

ద్యమానం సుఖం వా న భవతి కంఠచామీకరన్యాయేన నిత్యసిద్ధసుఖస్యావిర్భావమాత్రం న తు త్వత్సాక్షాత్కారేణావిద్యమానః కశ్చిదానందో జాయత ఇతి భావః అపి తు నిజరూపేణ స్వస్వరూపేణ భవనమవస్థానం కాల్పనికం జీవత్వావేషమపహాయ చిదానందలక్షణేన స్వస్వరూపేణావస్థానమిత్యర్థః- ఇదం తత్త్వమమత్వా తత్త్వమజ్ఞాతమితి పశ్చాత్తాపం ప్రాప్యేత్యర్థః- కిమప్యనిర్వచనీయం ఫలం మోక్షాఖ్యముద్దిశ్య అపేత్య భజతాం సేవమానానామ నిష్పన్నతత్త్వజ్ఞానానాం-అనుదరా కన్యేతివదీషదర్థే పిసమాసః ప్రాంతే సమాధినిష్పత్త్యనంతరం ఉపనతాయాః ప్రసిద్ధాయాః భ్రాంతేరవిద్యాకృతస్య దేహాదిష్వహమితి భ్రమస్య విలయో నివృత్తిః ఫలమితి పరమార్థః-వ్యాంగ్యార్థస్తు - తవ సాక్షాత్కారాత్ దర్శనాత్ఫలం సతో విద్యమానస్య దుఃఖస్య అంతో నాశః స భవతి - అనేన అనిష్టనివారణరూప పురుషార్థాభావ

ఉక్తః అసదవిద్యమానంత్వదాశ్రయణాత్ పూర్వమవిద్యమానమిత్యర్థః - సుఖంవా నభవతి త్వదాశ్రయణానంతర మపూర్వ విషయాలాభేన తత్ప్రాయుక్తసుఖంనాస్తీత్యర్థః-యద్వాఅసత్తుచ్ఛంవాసుఖంనభవతికిముతమహాసుఖమితిభావః-అనేనఇష్టప్రాప్తిరూపపురుషార్థాభావఉక్తః - అపితు నిజరూపేణభవనమవస్థానంత్వదాశ్రయణాత్పూర్వంయాదృశమవస్థానం తాదృశమేవావస్థానమిత్యర్థః- గృహాలంబికుమారీవన్నైధతేనచశుష్యతీతి న్యాయాదితిభావః-కిమపిమరు మరీచికాజలవదసంభావితం ఫలముద్దిశ్య భజతాంసేవమానానాంఅబోధానాం పరకీయ కపటమజానతామిత్యర్థః - ప్రాంతేచిరసేవాకృతనిర్వేదానంతరం ఉపనతాయాః ప్రభుణాపునఃప్రు

కిమపిఫలముద్దిశ్యభజతామబోధానాంప్రాంతే ఫలముప
నతభ్రాంతివిలయః॥౩౦॥ పురాణస్త్వంమాయాతవచగృ
హిణీత్వంచనితరామసంగస్సాపిత్వాంస్పృశతి నకదాపిప్ర
ణయతః। తవేయంసాన్నిధ్యాత్పరమపితనూతేజగదితిప్ర

నః క్రియమాణైఃశుష్కప్రియై రుత్పన్నాయాఇత్యర్థః - భ్రాంతెలుర్బ్ధప్రభువిషయకదాతృత్వభ్రమస్యేత్యర్థః- విలయో నాశః ఫలందాతృత్వభ్రమనివృత్త్యనంతరంనిరర్థకసేవాప్రవృత్త్యభావాద్భ్రమనాశస్యఫలత్వమితిభావః॥౩౦॥పురాణఇతి॥త్వంపురాణఃఅనాదిఃతవ గృహిణీమాయాచ పురాణీప్రకృతింపురుషంచైవవిద్ధ్యనాదీఉభావపీతివచనాత్-త్వంనితరామ సంగశ్చ॥౪॥ అసంగోహ్యయంపురుషఇతిశ్రుతేః-సాపిమాయాపిత్వాంప్రణయతఃస్నేహాత్కదాచిదపినస్పృశతిమాయాయాస్స్వాశ్రయాధీనత్వస్యేతరవ్యామోహకత్వస్యచప్రసిద్ధత్వాత్ అపితుఇయంమాయాతవసాన్నిధ్యాత్పరంసన్నిధిమాత్రాదేవహేతోర్జగత్సూతేకల్పయతి- అయస్కాంతవన్నిర్వికారస్యాపితవసన్నిధిమాత్రేణజడాపిమాయాజగత్కల్పనసమర్థాభవతీత్యర్థః-ఇత్యయంప్రవాదఃనిశ్చితధియాంజ్ఞానినాంమిథ్యానకథంభవతుపామరదృష్ట్యైవప్రపంచస్సత్యఃతాత్త్వికదృష్ట్యాతుమిథ్యైవేతి పరమార్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు- త్వంపురాణోవృద్ధఃతవగృహిణీచవృద్ధైత్యనేనఉ

ఖయోరపి ప్రజోత్పాదనానర్హతా సూచితా క్వచిద్వృద్ధానామపి రిరంసా దృశ్యతే - తవతు సాపి నాస్తీత్యాహ - అసంగ ఇతి - మాస్తు తవానురాగః స్పృహణీ రిరంసుశ్చేత్ప్రజాసంభవేత్తదపి నాస్తీత్యాహ - సాపి త్వామితి - కదాచిన్న స్పృశతి సంభోగవార్తా తు దూరత ఏవేతి భావః - అపితు తవ సాన్నిధ్యాత్పరం జగత్సూతే జగచ్ఛ బ్దైనతత్త్వాజ నాలక్ష్యంతే తేనచ బహుప్రజత్వం వస్తు వ్యజ్యత ఇతి జహల్లక్షణామూలో వస్తుధ్వనిః-ఇత్యయం ప్రవాదో నిశ్చితధియాం తత్త్వమిథ్యావివేచనచతురాణామిత్యర్థః - మిథ్యా కథం న భవతు మహాధాస్తు కిం కిం న సంభావ్యత ఇతి న్యాయేన తదపి సత్యం మన్వతే న తు సుధియ ఇతి భావః ౭౧॥ మన ఇతి ॥ స్వైరం యథేచ్ఛం లోకే విహరత్ - భ్రామ్యద్విషయేష్వితి యావత్ - మనః ఉపరుధ్య అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాముపరతవృత్తికం కృత్వేత్యర్థః - అమితఫలే మోక్షాఖ్యే ఆశాం ప్రకల్ప్య ముముక్షోర్యో

వాదోఽయం మిథ్యా స భవతు కథం నిశ్చితధియామ్ ౭౧॥ మన
స్స్వైరం లోకే విహరదుపరుధ్యామితఫలే ప్రకల్ప్యాశాం
బోధాంకురభరణకృత్యే నియమయన్ । ఫలం భుక్త్వా తస్యా
మృతమయమహో ప్రాంతే జడమితి ప్రతార్యేదం మాయా కథమి

మనోధర్మత్వాదితి భావః - బోధాంకురస్య జ్ఞానాంకురస్య షడంగాధ్యయనజన్యస్యాపాతబ్రహ్మజ్ఞానస్యేత్యర్థః - భరణకృత్యే పోషణవిధౌ నియమయన్ నియుక్తం కుర్వన్ ఉత్పన్నోఽపి జ్ఞానాంకురో మనస్స్థైర్యాభావే నశ్యతీతి భావః - తస్య జ్ఞానాంకురస్య సంబంధి అమృతమయం మోక్షరూపం ఫలం ప్రాంతే జడమితి మోహోరిదం మనః ప్రతార్య భుక్త్వా మోక్షదశాయాం శతకరేణున్యాయేన జడస్య మిథ్యాభూతస్య చ మనసోఽపి నాశాదితి భావః - తవ మాయా కథం న స్యాత్ - న కథంచిదిత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - స్వైరం లోకే విహరత్ తత్ర తత్ర యథేష్టసంచారేణోదరభరణం కుర్వాణమిత్యర్థః - మన ఇత్యనేన కశ్చిత్పురుషాకారరహితో జనో వ్యజ్యతే - అమితఫలే ఆశాం ప్రకల్ప్య అంకురరక్షణే కృతే తవ మహాన్ లాభో భవిష్యతీతి ఆశాముత్పాద్యేత్యర్థః - నియమయన్ అనన్యవ్యాపారతయా తత్రైవ స్థాపయన్నిత్యర్థః - తస్య జ్ఞానాం

ఖురస్యఅమృతమయమితిమధురమిత్యర్థః - ఫలంఉపాంతేఇదంమనఃజడాప
రకీయకపటానభిజ్ఞమితిమత్వాప్రతార్యభుక్తైతవమాయాకపటః॥ ని ॥ వం
చనాదంభహింసాసుమాయామాయోస్త్రియాముభేఇతిభాస్కరః-జనైః
కథమివనివర్త్యేపరహృదయస్యాపరిత్యక్తత్వాదితిభావః॥ ౨౨ ॥ పురాణ
ఇతి ॥ త్వంపురాణఇత్యనేనభోగానర్హశరీరతాసూచితా - జాయాఅ
నపాయితయాపత్నీభూతాప్రకృతిర్మాయాఅసతీఅపరమార్థభూతాఅ
స్యజాయాయాఃప్రకృతిఃస్వభావఃఅసతీదుష్టాఅనేనఅనుకూలదాంపత్యా
భావస్సూచితః-త్వత్తోజాతానిఖిలాఆకాశాదయఃపదార్థాజడాఃఅన్య
త్రత్వత్తోజాతాస్సుతా ఇత్యర్థః జడావామదహీనహస్తానభిజ్ఞాః॥*॥పుత్ర
శ్శత్రురపండితఇతిన్యాయాదిదమతిదుఃఖావహమితిభావః-ఇతిహేతోఃజగ

వనివర్త్యేతవజనైః ॥ ౨౨ ॥ పురాణస్త్వం జాయాప్ర
కృతి రసతీహంతనిఖిలాజడాస్త్వత్తోజాతాఇతితవజగత్యా
అపివిభోః । నసంసారేసౌఖ్యంయదిహరుచిముచ్చాం విఘ
టయన్ కరోషిత్వత్తుల్యంశ్రితమపినవీనంతు తదిదమ్॥౨౩॥
తవాపాంగైస్తుంగైస్సరసిజవిలాసప్రతిభటైర్దయా సా

త్యాలోకస్యభువశ్చ॥ని॥జగతీభువనేక్ష్మాయామితివిశ్వః-విభోరపితవసంసా
రేసౌఖ్యంసుఖమేవ-స్వార్థేష్యఞ్-నాస్తి-భూపతేరపిజాయాపుత్రాద్యాను
కూల్యమూలకంహిసంసారసుఖమితిభావః-స్వరూపానందభరితస్యతవపర
మాత్మనఃక్షుద్రంసంసారసౌఖ్యంనాస్త్యేవేతిపరమార్థః-చిత్రంత్వేతదిత్యా
హ - ఇహసంసారేఉచ్చామధికాంరుచిమభిరతింవిఘటయన్నాశయన్ శ్రి
తమపిత్వత్తుల్యం కరోషీతియత్ త్వత్సాయుజ్యందదాసీతి యదిత్యర్థః -
అన్యత్రత్వత్తుల్యంకరోషిత్వామివసంసారసుఖరహితంకరోషీతియత్- స్వ
యంనష్టఃపరాన్నాశయతీతిన్యాయాదితిభావఃతదిదంతునవీనంచిత్రంనకస్మి
దపిసేవకస్యస్వపదందదాతిత్వన్తుతథాకరోషీతివిచిత్రమిత్యర్థః- అన్యత్రఈ
దృశీపునరసూయానక్వాపిదృష్టచరీతిభావః॥౨౩॥తవేతి॥ దయయాఆసా
రైర్ధారాసంపాతైరితిక్షేదేఅభేదోక్తిః వర్తితస్తంపశ్చాత్తస్తంమా మహాం

తైస్సిక్తంవిరచయేత్యన్వయః॥౭౪॥విరించిరితి॥దదాతీతిదాయః-శ్యాద్వ్యధే
త్యాదినాణప్రత్యయః॥౭౫॥కరుణేతి॥వరుణాలయస్సముద్రః॥౭౬॥అథేతి॥
శుండాలోగజఃకల్లోలమాలికాసుయత్సలిలంసవిలాసముచ్ఛలితాః సితపత
త్రాహంసాఃతేషాంపతత్రిసంరంభః పక్షవిక్షేపఃఉరగపరివృఢవివర్త

రైస్సారైరమృతరసకల్లోలమధురైః। ప్రీత స్తం సిక్తం మాం
విరచయ యదజ్ఞానవిధయా కృతం వా చాపల్యం తదపి సపది
క్షామ్యతు భవాన్ ॥ ౭౪ ॥ విరించిశ్శ్రియసాం దాయం
ధ్యాయంస్త్రిజగతామపి । స్తుత్వైవమఖిలేశానమగమత్స్వద
మాత్మనః ॥ ౭౫ ॥ కరుణావరుణాలయ స్తతో సౌ హరిరా
శ్వాస్య వయస్యవత్సపాలాన్ ॥ వ్రజమాపతదాపదానమ
స్య వ్రజసీమ్ని ప్రససార విస్మయాయ ॥ ౭౬ ॥ ౫ ॥ అథక
దాచనవిపినశుండాలశుండాఘాతసముద్ఘూర్ణమాననానా
నోకహనివహశిఖరకుసుమ కోటరోదర సముచ్చరదమంద
మకరందబిందుసందోహమేదురీభూతైః కళిందనందనాక
ల్లోలమాలికాసలిలసలీలోచ్ఛలితసితపత్రపతత్రిసంరంభ
సంభూత తుషారపృషత్కదంబకరంబితాకారై రురగపరి
వృఢవివర్తభూతసంకర్షణసంసేవనాయ మలయశైల వే
లానివాసినీభిరురస్సరవిలాసినీభిరాదరాదివసమీరితై రుదర
విసరదాసవాస్వాదమదశబ్దాయమానచంచరీక నిచయావా
చాలితవికచకుటజచాంపేయమచర్చికాపరిచయసముదం
చితామోదైర్వన దేవతావదనమారుతపరీరంభజృంభితై
ర్బాలానిలైరుపలాల్యమానంనందనమివహరినందనంసదను

భూతేతి - శేషావతారఇత్యర్థః ॥ సమీరితేతి ॥ ప్రియస్యాఃప్రియాయా
శ్లాఘ్యవస్తుప్రేషయంతీతిభావః - ఆసవోమకరందఃశబ్దాయమానాఃశబ్దం
కుర్వాణాః - శబ్దవైరకలహేత్యాదినాకర్మణిక్యఙ్ ॥ హరినందనమితి ॥
హరిరింద్రఃకృష్ణశ్చతంనందయతీతితథోక్తంసరభసంశీఘ్రంసహర్షంవా॥

ని॥ రభసో వేగహర్షయోరితి భాస్కరః- అత్ర విపినకుండాలేత్యాది విశేషణ బలాత్తదాఘాతజనితమాంద్యం తదీయమదగంధమిళితత్వంచ వ్యజ్యతే- కల్లోలమాలికా సలిలేత్యనేన హంసానాం తలగతజలసంబంధస్యాపి లబ్ధాంబిందూనామతి శీతలతా వ్యజ్యతే॥ ౮౭ పూరయన్నితి॥ రోషనాడింధమైః రోషాశ్రయీభూతసిరాభేదకైః రోషోత్పాదకైరితియావత్- నాడీముష్ట్యోశ్చేతి ఖశ్ ప్రత్యయః॥ *॥ పశ్యేతారుచయః పత ంగదృషదామాగ్నేయనాడింధమా ఇతిమురారిప్రయోగశ్చ- స్వవయస్యానాం మిత్రాణాం॥ ని॥ స్నిగ్ధోవయస్యస్సవయా

[గృహమివ సకలఫలాస్పదం బృందావనాంతరాళగతం తాళ విపినమనుచరసమభ్యర్థనాభిస్సంకర్షణమధుసూదనౌ సరభస మభజతామ్ ॥ ౮౭ ॥ తత్ర ఖలు ॥ స ॥ పూరయన్నారవై ర్యాతురోషనాడింధమైర్వనమ్ । రామస్స్వవయసాంతుష్ట్యై ఫలభారమపాతయత్ ॥ ౮౮ ॥ తత్ర తాలఫలపాతనజన్మా కోప్యభూచ్చటచటధ్వనిరుచ్చైః । తన్నిశమ్య కుపితః ఖర రూపీ ధేనుకస్సపదిసన్నదధేపి ॥ ౮౯ ॥ అసావపత్సాపాయ వ్యథితహృదయో ధేనుపదభృత్పదం వత్సస్యైవ త్వరిత మథ నిస్యోహలభృతా । శశంసుస్తే బాలాస్తదనుకృతసాకూతహసితా బలం హర్షోత్కర్షాదసురబలజన్యోః కథమితి ॥ ౯౦ ॥ స ॥ తదనుతదనుచరనికరమపి ఖరతరఘోరవవేషభీ

ఇత్యమరః॥ ౮౮॥ ౮౯ అసావితి॥ ధేనుపదభృత్ అసౌ అసురః ధేనుకపదే ధేనుపదసద్భావాదితిభావః- వత్సాపాయేనవత్సాసురనాశేన వ్యథితహృదయః ఖిన్నః- ఏకకార్యపరత్వాద్ధేనుకవత్సాదీనాం సఖ్యమితి ధ్యేయం- హలభృతా రామేణ వత్సస్యైవ పదం నిన్యే- వత్సాసురవన్మారిత ఇత్యర్థః- వ్యంగ్యార్థస్తు- ధేనుపదం ధేనుత్వం బిభర్తీతి ధేనుపదభృత్ ధేనురిత్యర్థః- వత్సాపాయేన తర్ణకవిరహేణ- వ్యథితహృదయో దిలింగవిపరిణామః- హలభృతా కృషీవలేన వత్సస్యైవ పదం స్థానం నిన్యే- వత్సేనయోజితేత్యర్థః- ఖలజన్యోః బలభద్రవ్యతిరిక్తజన్యోః సుబలజన్యోశ్చ- సమూలకాషంకషతాంస

మూలఘాతంజఘ్నతురిత్యర్థః - నిమూలసమూలయోఃకషఇతిణముల్ ప్ర

యథావిధ్యనుప్రయోగః॥౮౧॥తతఇతి॥పృథగ్జనేనమూర్ఖేణనీచేనవా॥ని॥

మూర్ఖనీచౌపృథగ్జనావిత్యమరః- భుజంగేనకాళీయేనకదర్థ్యమానాంవి

షప్రక్షేపాదినాకలుషీక్రియమాణాం- ప్రకృత్యాఅమలాం నిదోషాం

స్వచ్ఛాంచపావనయామక్స్యయమస్యసహోదరీంయమునామిత్యర్థః- గో

ప్తుంరక్షితుంకాళీయనాశనేనసుప్రవేశాం కర్తుమిత్యర్థః - పురుషోత్త

మఃకృష్ణఃప్రతస్థే - వ్యంగ్యార్థస్తు - పరోపకారశీలతయాపురుషశ్రేష్ఠః

షణముత్రిక్రోషణౌ రామకేశవౌసమూలకాషమకషతామ్ ॥

౮౧ ॥ ప ॥ తతోభుజంగేనపృథగ్జనేనకదర్థ్యమానామ

మలాం ప్రకృత్యా । సహోదరీం పావనియామకస్యగో

ప్తుం ప్రతస్థేపురుషోత్తమస్తామ్॥౮౨॥గ॥తత్క్షణమేవఖరతర

కిరణకిరణసంపాతసంపాదితపరితాపాతిరేక సముదితోద

న్యాతిప్రసంగతయాకాళీయవ్యాళనిష్ఠ్యూతనిరర్గళ గరళ

శబళిత కళిందనందనా సలిలరస మాస్వాద్య మూర్ఛాలే

షుసవ్యసేషు వత్సపాలేషు ॥ ౮౩ ॥ ప॥ కారుణ్యామృతపూ

రసార భరితైస్తుంగై రపాంగైర్ముహుస్సంసిచ్య స్వపదాం

బుజైకశరణాస్తానసముజ్జీవయన్ । మధ్యేయామునవా

రిఘోరగరళజ్వాలావలీఢాంతరంసాపర్ణంసద్మవిశేష సా

లశిఖరారూఢోలాకులాయోహరిః ॥ ౮౪ ॥ స్వభవనపరిభవసం

కశ్చిత్ - భుజంగేనవిటేనకదర్థ్యమానాంభోగాయనిబధ్యమానాంప్ర

కృత్యాఅమలాంపతివ్రతాంపావనియామకస్యేత్యనేనస్వయమేవకేవలం

నధర్మతత్పరః-కింతుపరానపిపాపాన్నివర్తయతీతికశ్చిత్పురుషధౌరేయోవ్యా

జ్యాతే·తస్యసహోదరీమిత్యనేనసత్కులోత్పన్నేతివ్యజ్యతే-తాంగోప్తుంవిట

హననేనతస్యాఃపాతివ్రత్యంరక్షితుమిత్యర్థః-ప్రతస్థే॥౮౨॥తదితి॥ఉదన్యా

తిప్రసంగఃపిపాసాతిశయః-మూర్ఛాలేషుమూర్ఛితేషు॥౮౩॥కారుణ్యేతి॥

సాంశిఖరారోహి సాలశిఖరమారుహ్యేత్యర్థః పెపంచమీ- లీలానాంప్రలా

యఆశ్రియః॥౯౫॥శౌరిరితి॥చక్రిణోరితి-కృష్ణకాళీయయోరిత్యర్థః॥ ని॥చక్రి
కృష్ణైకలాలెహసాఇతిభావః-సర్పయోరితివ్యజ్యతే అత్రలోకోక్తిరలం
కారః॥*॥లోకప్రవాదానుకృతిర్లోకోక్తిరితివర్ణ్యతఇతిలక్షణాత్॥౯౬
స్పందితుమితి॥ చలితుంకథంయుజ్యతామితి - అచింత్యశక్తిత్వాదితిభావః॥
౯౭॥ తదేతి॥ జడధియోబాలావత్సపాలబాలాః తస్మిన్నపిష్టే విషయే అ
రిపరి భవంకాళీయకృతతిరస్కారబంధంరజ్జుకల్పసర్పశరీర కృతవేష్టనంత
త్కృతం దృఢబంధన కృతందుఃఖ మోహాదజ్ఞానాత్ నిశ్చయమన్వృతమవిది

భవరోషాదాయతాశుభుజగేంద్రైః। మురరిపురపి వి
రచితోఘూరాకారైర్దందశదశనైశ్చ॥ ౯౫ ॥ శౌరిరా
పనభుజంగవిషాగ్ని జ్వాలజాల జనితాంపరిఘూతిమ్। చ
క్రిణోర్యదిపరస్పరయుక్తంక్ష్వేళతోహీనతదాన్యతరార్తిః॥
౯౬॥ స్పందితుంసనశశాక తదైవశ్రీపతిర్భుజగభోగపిన
ద్ధః। చిత్రమేవతదిదంకథమస్మిన్యుజ్యతాంభుజగభోగబం
ధః॥౯౭॥తదాబాలాస్తస్మిన్నరిపరిభవంబంధమపికృతం
దుఃఖంమోహాద్వితథమవిదిత్వాజడధియః। కథంవాముక్తి
స్స్యాత్కథమివతదధ్యక్షజనితం సుఖన్నశోకోవా విరమతు
కథంవేతివివశాః॥ ౯౮ ॥ ౫ ॥ భగవానపికంచిత్కాలమ
బలభావమభినీయ నితాంతచింతాదంతురితాంతరంగేషు

త్వా ముక్తిస్సర్వాంగవేష్టననివృత్తిఃతదధ్యక్షజనితంసుఖం ఆపాదమస్తకం
సర్పవేష్టితతయాదుర్దర్శస్యకృష్ణస్యదర్శనజన్యఆనందశ్చకథం స్యాత్
శోకోవాకథంవిరమత్వితివివశాఃజాతాఇతిశేషః - వ్యంగ్యార్థస్తు- జడధి
యఃఅపరిశుద్ధాంతఃకరణాఃఅతఏవబాలాఅజ్ఞాఅస్మిన్జీవెఅరిపరిభవంకామ
క్రోధాదిపారవశ్యంబంధంకర్మాధీనతాంతత్కృతందుఃఖంచమోహాద్వి
తథమనృతమవిదిత్వాముక్తిరవిద్యానివృత్తిఃకథంస్యాత్ తదధ్యక్షజనితంతత్త్వ
దార్థసాక్షాత్కారజన్యంసుఖంకథంస్యాత్ శోకోవాబడబానలసదృశఃకథంవి
రమత్వితివివశాస్సర్విణ్ణాఇత్యర్థః॥౯౮॥భగవానితి॥ చరణఘాతమాహాత్మ్యపా

దేనహత్వేత్యర్థః-కరణేహనఇతిమూలమ్॥౯౯ తతఇతి॥అనాశీదితినుస్తుతౌలు
ఙ్॥౧౦౧॥గజేంద్రమోక్షణకాలేకృపాంస్తౌతి॥ప్రియామితి॥యయాకృప
యానిభృతంనిభృతం॥ని॥నిభృతవినీతప్రశ్రితాస్సమాఇత్యమరః॥౧౦౨॥దీనా
త్మనామితి॥దీనాత్మనామపరాధఏవరీతిలోకేహావిశేషః॥ని॥రీతిప్రియామా
రకూటమిత్యమరః-తావకస్త్వదీయఃనిత్యసిద్ధోనుపాధికఃరసోనురాగఃకృ

సహచరేషుసచమత్కారముత్ప్లుత్యముహుర్ముహుశ్చర
ణఘాతమాహత్యచభుజంగమతిమాత్రమసమర్థం సమర్థ
యామాస॥౯౯॥తతఃప్రియాణోన్ముఖప్రాణంప్రాణే
శంనిగమ్యతదంగనాజనస్సరభసమధోక్షజంశరణమభజతస
వినయమనాపృచ్ఛ॥౧౦౦॥ తథాహి॥ ప॥ కృతంమాత్స
ర్యేణస్మరణమపినిర్వాణకరణంహకత్యన్యోద్దేశాద్గ్రహణ
మపినామ్నోభవభయమ్। పయోవాపత్రంవాహితమహ
హభక్తైరుపహృతంహరేపారం పిప్నోనతవకరుణాయాని
రవధిః॥౧౦౧॥ప్రియాంప్రాణప్రాయాంక్షణమపివి
నాభావవికసాంయయాహిత్వాయానంనిభృతమనుజీవిప్ర
జమపి। అయాసీస్సంభ్రాంతస్సపదికరిదీనారవభరైహహా
పేశేప్రియస్సాస్సఫలతుతవకారుణ్యలహరీ॥౧౦౨॥దీనా
త్మనాంతావకనిత్యసిద్ధరసప్రభావాదపరాధరీతిః।కల్యాణ
భావాయనకల్పతేచేదనర్థలాభఃకథమస్తువార్యః॥౧౦౩॥
అనాత్మజ్ఞస్త్వేనైవచమయామయాసీస్ప్వభురితి స్వరూపంమ
త్వాతేసపదిపరిత్రాణాత్యపశమమ్।పరీభావంశోకైర్యదిసపున

షేటియావత్-తత్ప్రభావాత్కల్యాణభావాయకల్యాణోత్పత్తయేనకల్పతే
నసంపద్యతేచేదనర్థలాభఃఅనిష్టప్రాప్తిః-కథంవార్యోస్తు దీనకృతా అప
రాధాస్త్వత్కృపాబలాదపరాధతామపహాయఉపచారాఏవభవంతి-అ
న్యథాపరితిపదమనాధాస్సంభవేయురితిభావః- వ్యంగ్యార్థస్తు- దీనాత్మ
నాందరిద్రాణాంఅపరాధఏవరీతిలోకేహః తావకోయోనిత్యఅక్షయ్యా

సిద్ధరసః సిద్ధపారదః తత్ప్రభావాత్ తత్సంపర్కమాహాత్మ్యాత్ కల్యాణభావాయ సువర్ణాయ న కల్పతే చేత్ - అనర్ఘలాభః ద్రవ్యలబ్ధ్యభావః కథం వా స్యాత్ న కథంచిదిత్యర్థః ప్రతీతిః ప్రసిద్ధిః॥ ని॥ ప్రతీతిః ప్రథితే హృష్టే దృష్టే జ్ఞాతే మనీషిత ఇత్యజయ్యః॥౧౦౩॥౧౦౪॥ స ఇతి॥ భోగిచూడామణిస్సర్పరాజః భోగికతత్పరశ్చ భోగిన్యో భుజంగ్యః భోగాసక్తాః స్త్రియశ్చ॥ ని॥ భోగిన్యో నృపస్త్రియ ఇత్యమరః। ఏతద్భోగభాక్త్వం గరుడధ్వజస్య కృపాం వినా కథం ఘటేత - జగదీశ్వరకృపాభావే కుతో భోగః ప్రత్యుత దుఃఖమేవ స్యాదిత్యర్థః॥ అ

రద్యాపి భజతే ప్రతీతిః కేయం తేనిరవధికృపానీరధిరితి॥౧౦౪
స భోగిచూడామణిరేష పృథ్వ్యాం వయం చ భోగిన్య ఇతి ప్ర
తీతిః। ఘటేత నైతత్ఖలు భోగభాక్త్వం కృపాం వినా తే గరు
డధ్వజస్య ॥౧౦౫॥ త్వయి నాథపి జగతామమునా న సనా
థతా। తేన నః కరుణాసింధో హరసౌభాగ్యవిప్లవమ్॥౧౦౬॥
౫॥ ఏవమభిధాయ బాష్పాయమాణనయనాభిరూష్మాయ
మాణహృదయాభిరజగరవధూటీభిరార్ద్రీకృతచిత్తవృ
త్తిః కారుణ్యకల్లోలమాలీ వనమాలీ తథేతి తత్క్షణమురరీకృ
త్య తత్క్షణముపసర్పతు పయోనిధిమిహ నివసతు నిమిష
మపి న భవానితి దందశూకమాదిశ్య సమాశ్వాస్య చ దూనమను
చరనికరమాత్మసదనమాససాద॥ ౧౦౭॥ అథ కదాచిదుప
చితరణకరణనిస్సాణరాణకల్పానల్ప శిలీముఖపటల ఝం

స్యత్ప్రభోగః సపర్శశరీరం తద్భాక్త్వం గరుడధ్వజస్య గరుడనియామకస్యేతి యావత్ - తస్య కృపాం వినా కథం ఘటేత న కథంచిదిత్యర్థః॥౧౦౫॥౧౦౬॥ ఏవమితి॥ బాష్పాయమాణం। సాశ్రు ఊష్మాయమాణం సోష్మ - పరితప్తమితి యావత్॥*॥ బాష్పోష్మభ్యాముద్వమన ఇతి క్యజ్ - అజగరవధూటీభిః సర్పయువతీభిః॥౧౦౭॥ అథ గ్రీష్మం వర్ణయిష్యన్నాదౌ మలయానిలాన్వర్ణయతి॥ అథ కదాచిదిత్యాదినా॥ ఉపచితం వర్ధితం రణరణకం ఉత్కంఠా యేన స ఉపచితరణరణకో మన్మథ ఇతి యావత్ - తస్య రణః కామయుద్ధమిత్యర్థః॥ ని॥ ఆయలకము

తత్కంఠాస్స్యాదుత్కలికారతిస్వరణరణకమితి హలాయుధః॥*॥రణరణకస్పృద్ధింబిభ్రదావర్తమానఇతిమాలతీమాధవేభవభూతిప్రయోగశ్చ-వనదేవతాభిరివేతి - నమేభృంగఝంకారాః కింతువనదేవతాకృతకుశలప్రశ్నా ఇత్యుత్ప్రేక్షా-ఇవేనసహసమాసోపి క్వాచిత్కః-అతఏవఉద్బాహురివవామనఇత్యాదివ్యస్తప్రయోగఇతికౌస్తుభకారః ప్రకృతేపి తద్వదితి ద్రష్టవ్యం-భృంగఝంకారాణాంగీతత్వరూపణవద్వ్యక్తభాషణత్వరూపణమప్యస్తి-

కారకరంభితాకారతయావనదేవతాభిరివవిహితకుశలా
నుయోగాభిరుస్మిలితమల్లికామతల్లికాపాటలపటలపరిమ
ళపరిశీలనకషాయాభిరనవరతజాగరూకధారాయం
త్రనిరర్గళవినిర్గళద్వారిధారావిరచితలీలావిహారాభి
రతివేలతరళశిఖరతయావనరాజిభిరివసానందమభినంద్య
మానసమాగమాభిః ప్రతిదిశమశనాయితసరీసృపచర్వ్య
మాణతయేవవిరళప్రచారాభిర్మలయాచలబాలానిలమా
లాభిఃకథంచనధార్యమాణప్రాణిప్రాణిసందోహః స్వ
కీయపరితాపాతిరేకమసహమానాభిరివప్రతిబింబదం
భాదభ్యంతరమవగాహమానాభిరహిమకరకిరణపరంప
రాభిర్మందోష్ణీకృతసకలసలిలాశయస్సముదంచితమరుమరీ
చికాసలిలవీచికావిహారవైఖరీవిషయపథికజనమనోరథవై
ధురీధురీణమధ్యందినవిజృంభణస్సముదితయావనయోషా

యథానాగానందే॥*॥మధురమివవదంతి స్వాగతంభృంగశబ్దైరితి-కషాయాభిఃసురభిభిః ॥ ని ॥ అస్త్రీకషాయోనిర్యాసేసౌరభేరసరాగయోః। క్వాథే విలేపనే చాథ ద్రవ్యేస్యాద్వేష వాచ్యవదితి భాస్కరః - ని ॥ కటుతిక్తకషాయాస్తు సౌరభేపి ప్రకీర్తితా ఇతి కేశవశ్చ- అనవరతజాగరూకంనిరంతరోద్ఘాటితద్వారం-అత్రధారాయంత్రేఅచేతనేజాగరణమనుపపన్నంసంతాపాతిశయంవ్యంజయతీతిజహల్లక్షణామూలవస్తుధ్వనిః-వైధురీధురీణంవైకల్యసంపాదకం॥ ని ॥ వైకల్యేపిచవిశ్లేషే

విస్ఫురం విక్లబేత్రి ష్వితి రభసః-పుష్పసమయో వసంతః ఆపతత్సమయశ్చ-ని ।వసంతేపుష్పసమయః-స్యాద్రజఃపుష్పమార్తవమితిచామరః- ఏతత్ప్ర శ్నపూర్వాక్యపంచకేపరిసంఖ్యాలంకారః- యువతీష్వేవ పుష్పసమయోనాన్య త్రేత్యాదిపరిసంఖ్యానాత్ లక్షణంతు॥*॥ఏకస్యవస్తునఃప్రాప్తావనేకత్రైక దాయదా. ఏకత్రనియమస్సాహిపరిసంఖ్యానిగద్యత ఇతి-శరదాయామఃశ ర్వాలధర్మవిజృంభణంవర్షదైర్ఘ్యంచ॥ని॥ స్యాద్వృతౌవత్సరేశరదిత్య మరః - ప్రబలతరవిరోధేతి - హేమంతగ్రీష్మయోఃశీతోష్ణప్రధానత్వేన

విశేష గవేషిత పుష్ప సమయ శ్చిరతర విరహిణీజన నయన మార్త్రవిశ్రాంతవర్షాసముత్కర్షః పితామహ పురుషా యుష మాత్రావలంబి శరదాయామఃప్రబలతరసంభా వితానర్థ పరి జిహీర్షయా తుషారగిరి కందరాంతరా శ్రితపశ్చర్యాపర్యుత్సుక హేమంతసమయః తరుణీకుచకల శసంఛన్న వాస్తవ్యశిశిరభావో భోజ్య విశేషవిరసపిపాసా సమాకులసకలలోకతయా జీవనభావమంభస స్సమర్థయ మానః క్వాయమాన నికాయై క్వాయనవిలాసి జన చిరపరి త్యాగకృతశోకాతిరేకాదివబాష్పాపదేశేననిరంతరనిస్సర న్నిశ్వాసశ్వసనగర్భ భవనాభోగఃపానకరసపానైకతాన తాంగపటీరపంకాలేపలోలుపతాం ప్రసూనశయనసంస్పృ హతాం ప్రపాసన్నివేశసాశయతాంవారివిహారసాదర

విరుద్ధత్వమితిభావః-తపశ్చర్యాపర్యుత్సుకఇత్యనేన. హిమాద్రిగుహాస్వపి తపః క్లేశసహిష్ణుఇతివ్యజ్యతే - శిశిరభావశ్శీతలత్వంశిశిరర్తులీలాచ॥ని॥భా వోఽబుద్ధివిభూత్యౌచయోనౌ లీలాపదార్థయోరిత్యమరశేషే - శీతకాలే భవేదుష్ణముష్ణకాలేతుశీతలమితివచనాదితిభావః - క్వాయమానంనామఉష్ణ కాలేనలవపత్త్రణాదినిర్మితంశిశిరోపచారబహుళం లీలాగృహం క్వా యమానసమానాభోగఇతి భావః - బాష్పాపదేశేన ఊష్మ వ్యాజేన నిరం తరనిస్సరన్నిశ్వాసశ్వసనోయస్యసతథోక్తః ఈదృశోగర్భభవనాభోగో

యస్యేతిబహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః- పానకరసేతి-ద్రాక్షామధూ
కఖర్జూరకార్మర్యైశ్చ సవర్ణైః॥*॥తుల్యాంశైఃకల్పితంపూతంశీతం
కర్పూరవాసితం-పానకంపంచసారాఖ్యం దాహతృష్ణానివర్తకమిత్యు
క్తలక్షణేత్యర్థః- పటీరపంకశ్చందనపంకః తథాలేపేలోలుపతామాసక్త
తాం॥*॥లోలుపోలోలుభోలోలోలంపటోలాలసోఽపిచేతియాదవః-తాళ
వృంతంవ్యజనంఅకించనోదరిద్రః సుభగంభావుకః అనుకూలః- కర్తరిభు
వఃఖిష్ణుచ్ ఖుకఞావితిసుభగపూర్వస్యభువఃఖుకఞ్-ఉష్మాగమఃగ్రీష్మః ॥

తాం వారిజమాలాకుతూహలితాం నిశాకర కరాలోకకా
ముకతాంనిశాసమయసముత్సుకతాంచ విషయ లంపటా
నాంసంపాదయన్ సరభసలిలావగాహతయా సుగమస
చ్ఛాయప్రవేశతయా పరిధాన నిరపేక్షయాసుప్రాపప్ర
పాశిశిర పానీయతయా సుకరతాలవృంతతయాచకించిద
కించనజనస్యాపిభోగసుభగంభావుకస్సముదంచదాంతరప
రీతాపమాత్రపరిభూతవిరహిణీజనసత్వరప్రాణ హరణా
యబహిరపిసమున్మేషితోష్మాతి భూమిరూష్మాగమసమయ
స్సమజృంభత॥౧౦౭॥ తత్రచ। ఎ॥ అయామయామభావేన
కృశాంగీ కామనీయకమ్ । సకలా సకలా నాథా యామి
నీకామినీయయా॥ ౧౦౮॥ తన్మాధవబలాక్రాంతంబృందా
వనపదంతదా । శుశుభేనతథాప్యాసీద్వికస్వరపలాశతా[illegible]॥

ని॥ ఉష్ణఉష్మాగమస్తపఇత్యమరః॥౧౦౭॥ అయామేతి॥ యామస్యదైర్ఘ్యా
భావేనహేతునేత్యర్థః- కృశాంగీసకళానాథాసచంద్రాప్రియసహితా
చకామినీకమనీయేతిభావః॥౧౦౮॥తదితి॥ మాధవ బలౌకృష్ణరామౌతదా
గ్రీష్మేవికస్వరావిజృంభమాణాః పలాశాః క్రవ్యాదాయస్మిన్ వనేతత్
స్యభావస్తత్తా॥*॥పలమున్మానమాంసయోరితిరుద్రః-రామకృష్ణనివాసభూ
మావుత్కరక్షఃప్రవృత్తిరితిభావః- వ్యంగ్యార్థస్తు-మాధవస్యవసంతస్య
బలేనశక్త్యాఆక్రాంతం.తథాపీతి- గ్రీష్మనీరసనైవసంతోన్మేషేపీత్యర్థః-

వికస్వరపలాశతాసంఫుల్లపలాశ కుసుమవత్త్వానా భూదితి విశేషోక్తిః ॥
౧౧౧॥ ఛిద్రైరితి॥ గాయకానాంముఖగత్త్రైః వేణుచ్ఛిద్రేషు ముఖంక్షిప్త్వా
గాయంతీతిప్రసిద్ధం- ఆగంతుకైస్సహజైశ్చ ఛిద్రైర్లఘీయాన్ భారహీ
నః వంశో వేణుః తదాహరికరగ్రహణస్యానుభావాత్ శ్రుతింశ్రవణంప్రా
ప్తస్సన్ ముదంజనయతీతి నచిత్రం - వేణోరచేతనత్వేన స్వతోమంజుస్వనా
భావేపి పరకీయ వ్యాపారేణవీణాదివత్కూణపి ప్రియంకరత్వంనచిత్రమిత్య

౧౧౦ ॥ బృందా వన పదె రమ్యే తదా విరహతో హ
రేః । వేణునాదవినోదేన కేవానైవాతిహర్షితాః॥ ౧౧౧ ॥
స్థానేహితత్ ॥ ఛిద్రైర్ముహుర్ముఖగతైరపి గాయకా
నామాగంతుకైశ్చసహజైబహుభిర్లఘీయాన్। వంశస్త
దాహరికరగ్రహణానుభావాత్ప్రాప్తశ్శ్రుతింజనయతీతి
ముదంనచిత్రమ్ ॥ ౧౧౨ ॥ గ ॥ తత్రైవగోరూపధారిప్ర
లంబనామానిశాచరస్సంకర్షణమభిభూయ ధేనుకస్సిద్ధిమ
లభత॥ ౧౧౩ ॥తదనుదందహ్యమానదావానలజ్వాలామా
లాపలయితేషుగోపాలేషు ॥ ౧౧౪॥ప ॥ హాకృష్ణహారామ
దయాపయోధేదీనాతిహారిన్ శరణంభవేతి।ఆర్తప్రణా
దంకురరీవిరావసరూపమేషాముశృణోత్స్మశౌరిః॥ ౧౧౫॥
శ్రీపతిశ్శ్రితవాత్సల్యాత్కల్పాంతదహనోపమమ్ ।తదా
యోగబలాద్వహ్నిముపసంహరతిస్మతమ్॥ ౧౧౬ ॥ ఇత

ఛః - వ్యంగ్యార్థస్తు- గాయకానాందూషకాణాంముఖగతైః-ఉద్ఘోష్యమా
నైరిత్యర్థః - ఆగంతుకైస్సహజైశ్చబహుభిశ్ఛిద్రైః దోషైః లఘీయాన్శ్లా
ఘ్యః - వంశః అన్వయః హరేర్యత్కరగ్రహణంతస్మిన్స్వాంశేకన్యాగ్రహణమి
తియావత్ -శ్రుతింప్రాప్తశ్శ్రుతస్సన్ ముదంజనయతీతి నచిత్రంఅత్యల్పో
పివంశోమహద్భిస్సహసంబంధాచ్ఛ్లాఘ్యోభవతీతి భావః- అత్రవంశ శబ్దే
న వేణుధ్వనిర్లక్ష్యతే॥ ౧॥ యథా- అస్త్రౌయత పాంచజన్య ఇతిమాఘే॥ ౧౧౩
తదితి॥దంద్యమానః అతిశయేనదహన్ ॥౧౧౬॥ఇత రైరితి॥ఇతరైస్సమం ఇ

తరాణివేత్యర్థః-సన్నిధిస్థాగ్రీష్మానంతరభావిత్వాత్ప్రావృషఇతిభావః-త
పేనగ్రీష్మేణ॥ని॥ఉష్ణఊష్మాగమస్తపఇత్యమరః-తాపితాకిమిత్యుత్ప్రేక్షా॥
౧౧౭॥నామోదితమితి॥తదావర్షాకాలేకాదంబః కదంబకుసుమసంబంధీ
ఉన్మేషోవికాసః తద్వైభవైః కింవా నామోదితంనసురభితం॥ ని॥ఆమోదో
గంధహర్షయోరితివిశ్వః-తథాపికాదంబోన్మేషజఆమోదోనేతివిరోధః
కాదంబాః కలహంసాః తేషామున్మేషోవిజృంభణం తజ్జన్యహర్షఆమోదః
నేతిపరిహారః॥ ని॥ కాదంబః కలహంసస్స్యాదిత్యమరః ॥ ౧౧౮॥ యదా
గతిరితి ॥ యదాగతిర్యస్యానుగమనంఅయోగోవిరహః సతీప్రశస్తా పరోష్ట

వైరస్సమమేవసన్నిధిస్థాః కిముపర్షాఅపితాపితాతపేన ।య
జసాస్తనితచ్ఛలాద్రటంతీరుదతీవృష్టిమిషాత్తదావిరాసీత్॥
౧౧౭॥నామోదితంతదాకింవాకాదంబోన్మేషవైభవైః।చి
త్రంతథాపినామోదః కాదంబోన్మేషజోనృణామ్॥౧౧౮॥
యదాగతిరయోగార్తవధూజనవినాశినీ। ప్రావృషి ప్ర
సృతోవాతః కుతస్స్యోయంసదాగతిః ॥ ౧౧౯॥ మలినోప్య
తిచంచలోపిమేఘః కలయన్సత్సుతిరస్క్రియాంసదాపి। వి
షపూరమయాశయోపిదీనైః ప్రణుతః కైశ్చనజీవనప్రదా
నాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ గర్జన్తైస్తర్జతామస్యతటిద్భిర్భీషితా
మపి।సర్వాంసహాంస్థిరాంనేతుంప్రసాదంశరదాయయౌ॥

శారాఖ్యేతియావత్-ఆగతిరాగమనంయస్యససదాగతిః కుతః దురాగతిరే
వేత్యర్థః॥ని॥వాయుర్మాతరిశ్వాసదాగతిరిత్యమరః-అతఏవాత్రనిరుక్తిర
లంకారః-*॥నిరుక్తిర్యోగతోనామ్నామన్యార్థత్వప్రకల్పనమితిలక్షణాత్
౧౧౯॥ మలినఇతి॥ మలినోనీలః పాపీచ అతిచంచలః అధికవిద్యుత్ ॥ ని॥ విద్యు
చ్చంచలాచపలాఅపీత్యమరః - చంచలచిత్తశ్చసత్సునక్షత్రేషు విషయేతిర
స్క్రియామాచ్ఛాదనంకలయన్కుర్వన్॥ని॥భవాన్యాంతుసతీస్త్రీస్యాన్నక్ష
త్రేతునపుంసకమిత్యమరశేషే - అన్యత్రసత్సుసాధుషుతిరస్క్రియాంపరి
భవంకుర్వన్ విషపూరమయాశయః ఉదకపూరితాభ్యంతరః అతిక్రూర

హృదాశయశ్చ ప్రాణుతస్తుతః ॥ ౧౨౧॥ ప్రతిపన్నేతి ॥ ప్రతిపన్నః ప్రా
ప్తః ఘనాగమో మేఘాగమః ప్రావృడితి యావత్ - అస్య అంతభాగో యేన
స తథోక్తః నివృత్తప్రావృడిత్యర్థః - మధ్యమో లోకో భూమిః - సమపద్య
త జాతః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అధ్యమః అనుత్తమః లోకో జనః ప్రతిపన్నో జ్ఞా
తః ఘనః అధికః ఆగమాంతభాగో వేదాంతభాగః యేన తథోక్తః - విమలీభూ
తః లడయోరభేదాజ్జడః ఆశయోంతః కరణం యస్య తథోక్తః - విపంకో నిష్పా
పశ్చ బభూవ - తదానీం హంసః పరమాత్మా కథం నావిరస్తు సాక్షాత్కారః
స్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౨౨ ॥ పక్షపాత ఇతి ॥ తదా శరది పక్షపాతో

౧౨౧ ॥ ప్రతిపన్నఘనాగమాంతభాగో విమలీభూతజలా
శయో విపంకః । సమపద్యత మధ్యమో హి లోకో న తదానీం
కథమావిరస్తు హంసః ॥ ౧౨౨ ॥ పక్షపాతస్తదా నీలకంఠై
కవిషయోభవత్ । వాసుదేవే పరం రక్తా తథాపి సకలా మహీ ॥
౧౨౩ ॥ తదను శరది వ్యతీతాయామ్ ॥ ప ॥ సంతప్తాస్సుదృశస్త
దా ప్రజగతాశ్చిత్తోద్భవవ్యాధిభిర్నాన్యో నాహరిమంతరే
ణ విరసం సంసారసంసేవనమ్ । కుర్వాణా గుణవర్ణనం
ప్రతిముహుర్గేయాః కథాః సంతతేః కిం వా సాధనమంత
రంగమితి తత్ప్రాప్తౌ విచారాకులాః ॥ ౧౨౪ ॥ నాథస్త్రి
జగతాం నాథో హరిరస్మాకమస్త్వితి । హైమనే ప్రథమే మాసి

గరుద్గళనం నీల కంఠో మయూరః శివ ఏవ పక్ష పాతో నాన్య దేవతా
యామితి చ వ్యజ్యతే - మహీశబ్దేన తత్స్థజనా లక్ష్యంతే ॥ ౧౨౩ ॥ సంతప్తా ఇతి ॥
సుదృశః స్త్రియః - చిత్తోద్భవవ్యాధిభిః మదనజ్వరైస్సంతప్తాః హరిమంతరేణ ప
తిమకృత్వేత్యర్థః - గుణవర్ణనం కుర్వాణా ఇత్యనేన ప్రలాపో నామా
వస్థావిశేషస్సూచితః ॥ [illegible] ॥ ప్రలాపః ప్రియసంశ్లిష్టగుణాలాపవదాహృత
ఇతి లక్షణాత్ - కథాః సంతతే గేయాః కథాసమూహాః గాయంత్య ఇత్య
ర్థః - భవ్యగేయేత్యాదినా కర్తరి నిపాతః - తత్ప్రాప్తౌ అంతరంగం సా
ధనం క్షిప్రసిద్ధికరం వ్రతాదికమిత్యర్థః - కిమితి విచారాకులా జాత

శేషః - అత్ర హరిసంపర్కం వినా సంసారస్య అరమ్యత్వకథనాద్వినోక్తిరలంకారః ॥ * ॥ వినోక్తిశ్చేద్వినా కించిత్ప్రస్తుతం హీనముచ్యత ఇతి లక్షణాత్ - వ్యంగ్యార్థస్తు- సుదృశః సుధియః చిత్తోద్భవవ్యాధిభిర్దుఃఖైః దుఃఖాదీనాం మనోధర్మత్వాదితి భావః- హరిమంతరేణ హరిధ్యానం వినైవేత్యర్థః-గుణాస్సస్యకామత్వాదయః-కథాభారతాదయః తత్ప్రాప్తౌ ముక్తౌ అంతరంగం సాధనం కిమితి విచారే ఆకులాః భక్తైర్జ్ఞానద్వారా మోక్షహేతురితి బహిరంగ

చక్రిః కాత్యాయనీ పవిత్రమ్ ॥ ౧౨౫ ॥ ౫ ॥ అనంతరమభ్యర్చ్య
చ భగవతీం భవానీం వివిధోపచారైరేవమస్తౌషుః ॥ ౧౨౬ ॥
తథా హి ॥ నాళీకద్యుతి పశ్యతోహరమదస్త్వత్పాదపం
కేరుహం వందే యన్మకరందబిందులహరీ దైన్యానలధ్వంసి
నీ । యత్కేళీకలహేషు విశ్వజననిత్రాసాన్నతశ్శంకరశ్చూ
డాపీడహిమద్యుతిస్రుతసుధాధారాభిరాసించతి ॥ ౧౨౭ ॥
మాతస్త్వాతి చతుర్ముఖః ప్రణమతి ప్రాచీనబర్హిర్ముఖా
హుర్వ్యాచష్టే మురశాసనస్తవగుణాన్మందారమాల్యావ
మాః । ఇత్థం పార్శ్వచరోక్తిభిః కథమపి వ్యాపారయంతీ
దృశః ప్రాంతే కాచన మోహినీ విజయతే లీలాశుకైకాయ
నా ॥ ౧౨౮ ॥ ఆనందాశ్రుఝరీపరీతనయనాస్సంఫుల్లరో
మచ్ఛటాస్స్వేదాపూరిత గద్గదధ్వని భృశస్సంక్షీణ వేద్యా
న్తరాః । ధన్యాః కేచన చిన్మయీం పశుపతేరానందకందా

గసాధనత్వాదితి భావః ॥ ౧౨౬ ॥ నాళీకేతి ॥ నాళీకద్యుతేః కమలకాంతేః - పశ్యతోహరం ॥ ని ॥ పశ్యతో యో హరత్యర్థం స చోరః పశ్యతోహర ఇతి హలాయుధః- వాగ్దిక్పశ్యద్భ్యో యుక్తిదండహరేష్విత్యలుక్ -ఆసించతి ఆసమంతాత్సించతీత్యనేన చిరం ప్రసాదాభావో వ్యజ్యతే- తేన చ భగవతా మహానపరాధః కృత ఇతి వ్యజ్యతే ॥ ౧౨౭ ॥ మాతస్త్వాతి ॥ లీలాశుకైకాయనా శుకైకాగ్రచిత్తా అయమేవ వ్యాసంగే హేతురితి భావః ॥ ౧౨౮ ॥ ఆనందేతి ॥ స్వేదేతి- స్వేదేన ఆపూరితా వ్యాప్తా అనంతరం గద్గదధ్వనిస్కృత ఇతి పూర్వకాలసమాసః- వ

శుపతేరానందకందాయితామితి॥*॥సచ్చిన్మయశ్శివస్సాక్షాత్తస్యానంద మయీశివేతివచనాదితిభావః॥౧౩౦॥నకర్మేతి॥అత్ర కర్మాదికరణనిషేధోనుపపన్నస్స్వభక్త్యతిశయేపర్యవస్యతి - అతఏవాక్షేపభేదోలంకారః॥*॥నిషేధాభాసమాక్షేపంబుధాః కేచనమన్వతఇతిలక్షణాత్॥

యితామంబత్వామనుచింతయంతికరుణాకల్లోలినీమాదరాత్॥౧౨౯॥ మురాంతకపురాంతకప్రభృతయోదయామేదురానసంతి కిము దేవతాః ప్రణుతలాలనాలాలసాః। తథాపిమమమానసంకలితకల్పవల్లీనిభదయారసమయాశయేమహసిశంకరాహ్లాదిని॥౧౩౦॥ నకర్మరచయామహేనచతపాంసి శిక్షామహేనదైవతముపాస్మహేనహ్యాదికించిదాశాస్మహే।మహః కిమపిమంగళంపరమమంగళానామపి త్రిలోచనతపఃఫలంహృదివిధాతుమీహామహే॥౧౩౧॥ తుషారగిరిసంభవంమఘవనీలనీలాలకంకళాధరకళాధరంకలితలోలలీలాశుకమ్। జయామయమయామహేశరణమిందుబింబాననంముదారుణమదారుణం కిమపిహారిహారంమహః॥౧౩౨॥ సుధామధువిధాధరేసవిధుఖండచూడాపదేమహీయసిమహామహామహసిపద్మరాగారుణే।నిమజ్జతునమజ్జనప్రచురదైన్యదావానలేమనోమమమనోభవాహితమనోవినోదావహే॥౧౩౩॥ విభావసువిభాఝురీతుహినరశ్మిరశ్మిచ్ఛటాశిఖాలయశిఖావళీమిళితలోచనాబ్జంమహః। సదామృతముదావహాంకిమపినీపవాటీతటీనివాసిగుణవాసితంభజతుమామకీనంమనః॥

౧౩౧॥తుషారేతి॥ముదారుణమితి - ముదాసంతోషేణశరణమయామహ ఇతిసంబంధః-అరుణంరక్తంఅదారుణంసౌమ్యంహారిణోమనోహరాహారాయస్యతథోక్తం॥౧౩౨॥౧౩౩॥విభావస్వితి॥శిఖానాంజ్వాలానామాల యోవహ్నిః-సూర్యచంద్రాగ్నిలోచనఇత్యర్థః॥౧౩౪॥దయారసేతి॥జ్యో

భత ఇత్యనుదాత్తేత్వలక్షణమాత్మనేపదమనిత్యం-చక్షిఙో ఙిత్కరణాత్ జ్ఞాపకాత్ ॥*॥ తృష్ణే జృంభసి పావకమణిపిశునే ఇతి భర్తృహరేః ప్రయోగశ్చ దాయాదస్సుతః ॥౧౪౫॥ దయితి ॥౨॥ దాయాదౌ సుతబాంధవావిత్యమరః ॥

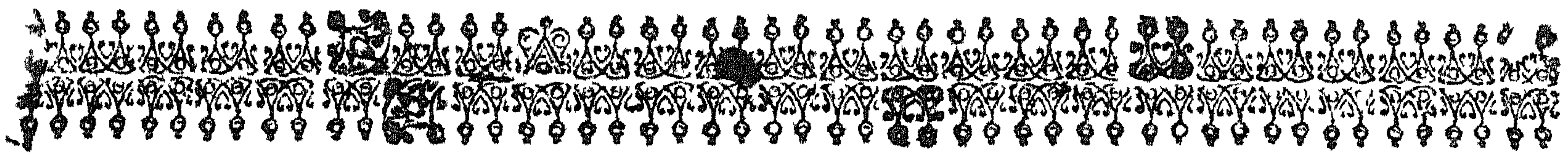
౧౩౪॥ దయారసకరంబితైర్నవసుధాతరంగోజ్జ్వలైస్సరో
జపరిపంథిభిస్స్నపయమామపాంగైశ్శివే । అనేనమమధ
న్యతా నచ తవ శ్రమస్తావతా యశోపి తవ జృంభతి శ్రితకృపా
శుతాహేతుకమ్ ॥౧౩౫॥ దయితో మే యశో దాయాదాయా
దో యం దయామయః । శివే తే దయయా భూయాదాయా
సాయం కియానయమ్ ॥౧౩౬॥*॥ ఏవం భూయసా ప్రశస్య
భగవతీం భవానీమభీప్సిత మభ్యర్థయమానా పల్లవవిలా
సిన్యో యావన్మాసం వ్రతమన్వతిష్ఠన్ ॥ ౧౩౭॥ ...... *

యస్మిన్నం కరదారసౌరభ జరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛటా
పాతాః కల్పలతావితానసుమనోగుంభప్రియం
భావుకాః । తస్యాసౌ నవకాళిదాసవిదు
షః కావ్యే ద్వితీయః పునశ్చంపూ నామని
ధీమతాం కృత సముల్లాసో విలా
సోగమత్ ॥ ౧౩౮ ॥

కియానితి - జగన్మాతాపిత్రోస్తవనిర్మితయోః స్త్రీపుంసయోర్ఘటనం కియదిత్యర్థః ॥ .... *

ఇతి శ్రీ పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహో
పాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభ్రాతృతనయేన
అక్కయ్యసూరిణా విరచితాయాం భాగవత
చంపూవ్యాఖ్యాయాం రత్నావళీ
సమాఖ్యాయాం
ద్వితీయో విలాసః.

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే

తృతీయవిలాసప్రారంభః-

అ॥ అథేదానీం వ్రజయువతీనాం కాత్యాయనీవ్రతఫలీభూతం భగవత్సమాగమం వర్ణయితుకామస్తదుపోద్ఘాతత్వేన జలక్రీడాం ప్రస్తౌతి ॥ అథేత్యాదినా ॥ తరవారిః ఖడ్గః ॥ ని ॥ అసితాంగో విశసనస్తరవారిశ్చ హ్యసిం

ప॥ అథవారివిహారసాదరా విదరావల్లవలోలలోచనాః ।

అగమన్యమునామనావిలాం కలయంత్యో హృది నందనందనమ్॥ ౧ ॥ వసనాన్యపనీయ యామునీమవగాహా లహరీం తతస్త్రియః । చ్యుతకోశకరీశవిస్ఫురత్తరవారి ప్రతిమాం సమాగమన్ ॥ ౨॥ అథ నేత్రపరంపరాం హరన్ హరిరాసామసరత్తరోర్నికః । ప్రమదానవదప్యవాగమన్నతివేలం జలసంగలాలసాః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ తదను విరతతర వారివిహారనితాంత పరిశ్రాంతాః కాంతాః నిర్గమనకామనయా హూలోపకంఠ వ్యాపారితనయనాంతాస్తత్ర దుకూల జాలమ

దృతః । కరవాళఃకురాళశ్చ వాలశ్చంద్రసుతోపి చేత్యజయ్యః-విమలతరవారిధారాపరితా ప్రసిత రాజహంసమండలి ఇతి వాసవదత్తాయాం శ్లిష్టప్రయోగశ్చ॥౧॥౨॥ అథేతి॥ నేత్రపరంపరాం వస్త్రసంచయం॥ ని॥ స్యాజ్జటాంశుకయోర్నేత్రమిత్యమరః-జలసంగో జలక్రీడా-నావాగమన్న జానంతిస్మ-లోచనానిజహారేతి చ గమ్యతే - తదపిలోచనహరణమపి నావాగమన్ తత్ర హేతుమాహ - లడయోరభేదాజ్జడసంగలాలసాస్సంసర్గజా దోషగుణా భవం

తితి భావః॥ ౩॥౪॥ తత్రేతి॥ అధోక్షజోపి జితేంద్రియోపి-అధః అధఃకృతం అక్ష
జం ఇంద్రియజన్యజ్ఞానం యేనేతి వ్యుత్పత్తేః - అతఏవాత్ర పరికరాంకురా
లంకారః॥ఖ॥ సాభిప్రాయే విశేష్యే తు భవేత్పరికరాంకుర ఇతి లక్షణాత్॥౫
౬॥ కస్యామితి॥ తే అనంతైర్గుణైః దానదాక్షిణ్యాదిభిః కస్యాం దిశి ఆచ్ఛాదనం
నకృతం కా వా దిశో నాచ్ఛాదితాః దిగంతవిశ్రాంతాస్తవ గుణా ఇత్యర్థః -
శిష్టం స్పష్టం - వ్యంగ్యార్థస్తు - తే అనంతైర్గుణైస్తంతుభిః కస్యాం దిశి ఆచ్ఛా
దనం న కృతం ॥ ని॥ వస్త్రమాచ్ఛాదనం వాస ఇత్యమరః - సర్వత్రాపి త్వ
త్కృతతంతుభిరేవ వస్త్రాణి వయంతీత్యర్థః- త్వం తు కిము తేతి భావః-తత్రో

వ్యానాలక్ష్య సమీపనీపపాదపశిఖరవాస్తవ్యముపహృతపరి
ధానమరవిందలోచనమవలోకయమానా విస్మయమాన
మానసా బభూవుః॥౪॥ ప॥ తత్రేతరేతరవిలోకనహాసశంకా
సంకోచవిభ్రమమనోహరమంగనానామ్। పాండిత్యమాం
గజమనర్గళమావిరాసీదాకర్షణేన సవిలాసమధోక్షజో
పి॥ ౫ ॥ అథ తాస్తరుణ్యః యదుతనయమేవం సవినయం వ్యా
జిజ్ఞపన్॥ అయే కరుణాపారావార యశోదానందన॥౬॥
శ్లో॥ కస్యాం దిశి న తే నంతైః కృతమాచ్ఛాదనం గుణైః। అతో
గుణనిధే యుక్తా నాబలాంబరహారితా॥ ౭ ॥ వ్రతస్య ఫలమ
స్మాకం దాసీభావాన్న తే పరమ్। ఆసాదితమిదం దేహి వా
సో నః కృతగోపనమ్॥ ౮ ॥ ౫ ॥ ఏవమృజుబుద్ధ్యా ప్రార్థ

నాతో గుణనిధే స్తంతువయతస్తవా బలాంబరహారితా దరిద్రవస్త్రహ
రణం న యుక్తా॥౭॥ అ॥ యది వయం తవ ప్రతికూలాస్తదా త్వేవం కర్తవ్యం
సంప్రతి తు నైవమిత్యాహ॥ వ్రతస్యేతి॥ దాసీభావాద్దాసీత్వాత్ తవ దా
స్యో భూయాస్మ ఇతి వ్రతమకరవామేత్యర్థః - ఏవం దాసీత్వం ఆసాదితం వ
యం దాస్యో జాతా ఏవేత్యర్థః- కృతగోపనం గోపితం అంగీకృత దాసీభా
వాసు పరాక్రమేణ యుక్త ఇతి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - తే తవ దాసీభా
వాద్దాసత్వాత్ - అభూతతద్భావే చ్విః - వయమస్మాకం దాసో భూయా ఇతి

ప్రీతం కృతమిత్యర్థః - ఇదం దాసత్వమాసాదితం - స్నానావసరే అస్మ
ద్వస్త్రరక్షణాదితి భావః - కృతగోపనం రక్షితం వాసో దేహి - దాసాః ప్రభో
స్నానసమయమేవ వస్త్రాణి సంరక్ష్య స్నానానన్తరం పునః ప్రయచ్ఛంతీతి భావః
౯॥ అ॥ తమేనం వ్యంగ్యార్థముద్ఘాటయతి॥ కువింద ఇతి॥ త్వం కువిందస్తంతు
వాయ ఇతి ప్రథమశ్లోకవ్యంగ్యం - వ్రతేనాసీత్యాది ద్వితీయశ్లోకే జ్ఞేయం -
అత ఏవాత్ర వక్రోక్తిరలంకారః॥ *॥ వక్రోక్తిః శ్లేషకాకుభ్యామపరార్థ

యమానాసు తాసు స కౌటిల్యమరవిందలోచనః ప్రత్య
భాషత ॥ ౯ ॥ ప ॥ కువిందస్త్వం వ్రతేనాసి దాసానశ్చేల
పాలకః। ఇతి సశ్లేషవాగ్భంగిరబోధి న మయా కిము ॥ ౧౦ ॥
ప్రత్యేకం యాయమాయాతవినిర్యాయ జలాశయాత్ ।త
దా దాస్యతి దాసోయం వాసాంసి వినయేన వః ॥ ౧౧ ॥ ౫ ॥
ఏవమర్థాంతరపరికల్పనయా విడంబనైకతానే భవతి భగ
వతి గత్యంతరాభావాదేకాంతశ్శీతవేపితా వనితా వామహ
స్తసంవృతవరాంగా నితాంతనమితాంగాః కథమపి సలిలా
శయాన్నిశ్చక్రముః ॥ ౧౨ ॥ ప ॥ తదా తీరమపి ప్రాప్యమజ్జం
తీనాం త్రపార్ణవే । పరస్పరాదృతే తాసామాసీన్నైవా
వలంబనమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఊరుమూలపిహితం విలోకయన్గోప
ముగ్ధరమణీమణీగణమ్ । సంతుతాః ఫలితమాత్మనో వ్రతం
ప్రత్యుతేతి భగవానచింతయత్ ॥ ౧౪ ॥ గుహ్యామస్త్రీము

ప్రికల్పనమితి లక్షణాత్ ॥ న తావదత్ర విస్పృతోక్తిరలంకారః ॥ శ్లోకద్వయేపి
వ్యంగ్యార్థస్య స్త్రీణామపి వివక్షితత్వాత్ ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ఏవమితి॥ ఏకాంతం
నితాంతం శీతవేపితాః॥ ని॥ తీవ్రైకాంతనితాంతానీత్యమరః - సంవృతవరాం
గాః ఆచ్ఛాదితగుహ్యాః॥ ని॥ వరాంగం మూర్ధగుహ్యయోరిత్యమరః॥ ౧౨॥ తదే
తి॥ తీరమపీత్యపిశబ్దద్యోతితస్య విరోధస్య తీరస్య యమునాసంబంధిత్వమాదా
య పరిహారః - పరస్పరాదృతే అన్యోన్యం వినా అవలంబనం నాసీత్ - న దుఃఖం
పంచభిస్సహేతి న్యాయేన కథంచిల్లజ్జానియమితవ్యేత్యర్థః॥ ౧౩॥ ౧౪॥ గుహ్యా

మితి॥సర్వవేదినాసర్వజ్ఞేనమురారిణా-తాసుస్త్రీషువిషయే-నైక్షితచరమనవ
లోకితపూర్వం-గుహ్యంవరాంగమస్తుకిమునస్యాదేవేత్యర్థః-సర్వాంతర్గ
తస్యాపీతిభావః - సర్వజ్ఞేనావిదితంరహస్యంనాస్తీతిధ్వనిః ॥ ని॥ రహస్యో
పస్థయోర్గుహ్యమిత్యమరః॥ ౧౫ ॥ అంజలిమితి ॥ అంతరంభావంపదా
ర్థంయోనిమితియావత్ - స్పష్టమాకలయతాపశ్యతేతివ్యంగ్యార్థః వా
చ్యార్థస్తు-అంతరంభావమభిప్రాయంస్పష్టమాకలతాసకపటంనవేతిశోధ

సర్వవేదినా తాసు నైక్షితచరంమురారిణా । మోహనాయ
మనసస్తథాప్యసౌసుభ్రువామిదముఙ్వాచ సస్మితః ॥ ౧౫ ॥
అంజలింశిరసిసంరచయ్యచేన్మాంనమస్కురుతభావమాం
తరమ్।స్పష్టమాకలయతాతదామయాదీయతేఖిలషితార్థ
సంచయః ॥౧౬॥ ఏవమభిదధానమేనమతిసంధానమంతరే
ణ వచనకరణమపరిహార్యనిశ్చయం మన్వానా సుతరుణీషు
తథాకుర్వాణాసు ॥ ౧౭ ॥ ఆసామాసాదితామోదో
వాసాంసివితతార హరిః । ఆశ్రితేష్విష్టసంబంధరూపవ్ర
తఫలార్పణమ్॥౧౮॥అథవాసాంస్యుపాదాయవ్రజంవ్ర
జవధూజనః। వివేశకేశవాదేశాదాశాపాశాసితాశయః ॥
౧౯ ॥ అథభృశంవివశానశనాశయాసపదినమ్రితపాలక
పాలయ। ఇతినిశమ్యవచస్సహచారిణాంహరిరువాచవచః
ప్రియమీదృశమ్ ॥ ౨౦ ॥ యజ్ఞవాటఇతస్సామ్యానాతి

యతేత్యర్థః - శిరస్యంజలింబద్ధ్వానమస్కారేకృతేమన్నోనిష్కపటమస్యే
థాసకపటమితిభావః॥౧౬॥ఏవమితి॥అతిసంధానంవంచయంతం॥ని॥వం
చనంచాతిసంధానమితివైజయంతీ-అంతరేణవచనకరణమితితదుక్తార్థా
నుష్ఠానంవినేత్యర్థః॥౧౭॥ఆసామితి॥అత్రిదానస్యాపూర్వానాధాయక
త్వాద్రజకస్యవస్త్రందదాతీత్యాదివత్షష్ఠీ-ఆశ్రితేష్వితిప్రతిజ్ఞాతవాన్॥౧౮
అథేతి ॥ ఆసితఃఆసమంతాద్బద్ధః-ఆశయోంతఃకరణంయస్యసతథోక్తః ॥
ని॥బద్ధాఞ్జలౌసితావిత్యమరః॥౧౯॥౨౦॥యజ్ఞేతి॥అంధఃఅన్నం॥ని॥ భిస్సా

స్త్రీభక్తమంధోన్నమిత్యమరః ॥ ౨౧॥౨౨ ॥ ప్రతీపదర్శిన ఇతి॥ విపరీత
బుద్ధయో వక్రదర్శినశ్చ - ప్రతీపదర్శిన్య ఇత్యత్రాప్యేవం॥ ని॥ ప్రతీపదర్శి
నీ వామా వనితేత్యమరః - అత్ర ప్రతీపదృష్టిస్త్రీరపహాయ పురుషా నాశ్రితేత్య
నేన పర్యాయాలంకారః॥ * ॥ పర్యాయో యది పర్యాయేణైకస్యానేకసం

దూరప్రదేశతః। తత్ర యాచధ్వమంధాంసి యది సౌహిత్య
మిచ్ఛథ ॥౨౧॥౫॥ ఏవం హ్యృషీకేశాదేశాదాశావేశపరవశ
నిజాశ్రమైర్గీర్వీశై రాసాద్య సవనసదనమభ్యర్థ్య చ నిజేప్సి
తార్థమప్యవినీతమునిజనప్రత్యాఖ్యాత తయా ప్రత్యా
గతై రావేదితవృత్తాంతేన భగవతా తదీయప్రమదాజనోద్దే
శేన పునరపి ప్రహితైరభ్యర్థిత స్తదీయ రమణీగణో ము
హుర్ముహు ర్నిజరమణ నివారితోఽపి భోజ్యమమృతప్రా
యం ప్రాయచ్ఛత॥౨౨॥ ఆశ్చర్యమేతత్॥ ప్రతీప దర్శి
న్యో జాతాః పుమాంస స్తదవజ్ఞయా। నతు ప్రతీపదర్శిన్య
స్త్రియ స్తత్త్వవేదనాత్॥౨౩॥౫॥ దత్వా చ తదన్నం భగ
వంతమేవమశ్లాఘంత॥౨౪॥ ప॥ ప్రసాదస్సాధ్యస్తైర్విధిమ
నతియాతైః క్రతుశతైర్యది స్వేనైవాస్మాకం కలయసి కృతా
ర్థాం కరుణయా । తతః కిం భాగ్యం నః కిమివ
తపసాం వా ఫలమహో న మత్వా తత్త్వం తే కతి చ న విముహ్యా
న్తి కుధియః॥ ౨౫॥ ఏవమభిదధానమవగతభగవత్ప్రభావ
మబలాజనమనుగృహ్య తదర్పితమఖిలమపి భోజ్యజాతమా
స్వాద్య వనితాం తమభిననందనందనందనః॥౨౬॥ ప॥ అథ
జాతు పురందరాదరాదరమారాధనతత్పరో హరిః। కల

శ్రయ ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౨౩॥౨౪ ॥ ప్రసాద ఇతి ॥ విధిం శాస్త్రమనతియా
తైస్సాంగమనుష్ఠితైరిత్యర్థః - స్వేనైవ స్వత ఏవ - అత ఏవాత్ర ప్రహర్షణా
లంకారః॥*॥ ఉత్కంఠితార్థసంసిద్ధిర్వినా యత్నం ప్రహర్షణమితి లక్ష
ణాత్ ॥ ౨౫॥౨౬ ॥ అథేతి॥ అరం శీఘ్రం ॥ ని ॥ అరం శీఘ్రే చ చ

ఖాసింగ ఇతి విశ్వః - బలవైరివైరితామింద్రశత్రుతాం కలయన్ ప్రకట
యన్ ॥ ౨౬॥ అయమితి॥ కృతమితి - అలమిత్యర్థః॥ ని॥ యుగపర్యాప్తయోః
కృతమిత్యమరః ॥ ౨౭॥ అత్యుచ్చమితి॥ అత్యుచ్చమత్యున్నతం-సకలాగమప్ర
ణయినం సర్వవృక్షసంపృక్తం॥ ని॥ పలాశీద్రుద్రుమాగమా ఇత్యమరః -గ
వాం ధేనూనాం విశ్రామభూమిం విశ్రామో వశబ్ద ఇతి కాశికాకారః-వ్యాకర
ణాన్తరేణాయం సాధురితి కేచిత్-అతఏవ॥ *॥ విశ్రామం లభతామిదం ప్రశిధి
లజ్యాబంధమస్మద్ధనురితి శాకుంతలే॥ ప్రవేశవిశ్రామశాఖినం వాచామితి ము
రారిప్రయోగశ్చ - నిత్యం అశేషఫలానామాస్పదం సుమనసాం పుష్పాణా
మామోదతో గంధాద్ధేతోస్సంసేవ్యం నానాకుసుమగంధైర్జనానాకర్షం
తమిత్యర్థః - ఏనమచలం గోవర్ధనం సముపాస్య వనవాసినాం వనేచరా

యన్ బలవైరివైరితామవదన్నందపురస్సరాన్నరాన్ ॥
౨౬ ॥ గ॥ అయమ్యేక్కృతమనేనసంభృతసంభారేణసంక్రందనసప
ర్యాసంరంభేణ॥ ౨౭॥ ప॥ అత్యుచ్చం సకలాగమప్రణయినం
విశ్రామభూమిం గవాం నిత్యాశేషఫలాస్పదం సుమనసాం
సంసేవ్యమామోదతః। స్వాదేనం సముపాస్య నూనమచలం
శ్రేయోవనావాసినాం మోహే హ్యావస్సుర రాజపూజనధి

ణామస్మాకం శ్రేయఃకల్యాణంస్యాత్ - వ్యంగ్యార్థస్తు - అత్యుచ్చం స
ర్వోత్కృష్టం సకలాగమప్రణయినం సకలవేదవేద్యం గవాం వాచాం విశ్రా
మభూమిం॥ *॥ యతో వాచో నివర్తంత ఇతి శ్రుతేః - నిత్యం యదశేషఫ
లం అఖండఫలం తదాస్పదం తత్సంపాదకమిత్యర్థః - మోక్షస్య సకలఫలా
నామంతర్భావాదితి భావః-సుమనసాం జ్ఞానినాం చ ఆమోదతో హర్షాత్సం
సేవ్యం నతు నిర్బంధేనేతి భావః - అచలం పూర్ణత్వాచ్చలనరహితం ఏనం
పరమాత్మానం సముపాస్య వనవాసినాం వైరాగ్యాద్గృహం పరిత్యజ్య వన
మాశ్రితానామిత్యర్థః - నశ్శ్రేయో మోక్షస్స్యాత్ - మోహే ఇతి క్షు
ద్రదేవతోపాసనం మూఢానామేవ॥ *॥ అంతవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్య
ల్పమేధసామితి భగవద్వచనాదితి భావః॥ ౨౮॥ ఏవమితి॥ హరిణాకృతవక్షు

పాతఃగిరిరేవపూజనీయోనత్వింద్రఇతికృతస్నేహఇత్యర్థః- తోషంపుపో
ష-ననుకథంఅస్యపరకీయజీవనభేదప్రయుక్తదుఃఖంనాస్తీత్యతఆహ- చిరా
చ్చిరకాలాత్పూర్వకాలమిత్యర్థః- మఘోనాకృతఃపక్షపాతఃపక్షచ్ఛేదోఽయ
స్యసతథోక్తః- అతఏవాత్ర వైరస్యంచకారయుక్తఏవతస్యజీవనచ్ఛేదఇత్యభి
ననందేత్యర్థః - చిత్రమితి - జీర్ణాపరాధోఽపినవిస్మృతఇత్యాశ్చర్యం- అత్ర
పూర్వార్ధేకృష్ణేనసద్యఃకృతపక్షచ్ఛేదోఽపితుష్టఇతిధ్వనిః-ఉత్తరార్ధేమఘో
నాచిరాదారభ్యకృతస్నేహోఽపివైరస్యంచకారేతిధ్వనిః॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥౩౩

యాఽకస్మాదకస్మాదయమ్॥౨౯॥ఏవంతదానీంకృతపక్షపా
తఃపుపోషతోషంహరిణాగిరీంద్రః।చిరాన్మఘోనాకృతప
క్షపాతశ్చకారవైరస్యమముత్రచిత్రమ్॥౩౦॥తతః॥ స॥
హితాంభగవతోవాణీంప్రమాణంచ విచింత్య తే। విధివ
త్పూజయాంచక్రుర్విప్రామోహాజ్జగతీధరమ్॥ ౩౧॥గోగణం
హుతభుజంప్రదక్షిణజ్వాలజాలమవనీసురానపి। తథా
యవ్రజనివాసినాంవ్రజౌఘభృతేబలిమధన్యవేదయత్॥
౩౨॥అథచేతనయన్ననుప్రవేశాద చలేంద్రంబలిమగ్ర
హీన్మురారిః।చరితంపరిపీయతద్గభీరంనతదాకేపునరద్భు
తంవితేనుః॥౩౩॥బలరిపుర్మఘవానహితోహరేరితినహేతు
రహిద్రుహినాదరే। బలిమసావచలచ్ఛలతస్స్వయంపరిజ

బలరిపురితి॥అహిద్రుహివృత్రహావిషయే॥ని॥సర్వేష్వత్రాసురేష్వహీరితిరభసః
కృష్ణస్యనారదః అనాదరఃతత్రబలోరాక్షసఃతస్యరిపుః బలభద్రరిపురితిచగ
మ్యతే- మఘవాహరేఃనహితఃబలభద్రవిరోధీనకృష్ణస్యహితఇతి భావః-ఇ
తినహేతుఃబలభద్రరిపురింద్రోమమాపిద్వేష్యఇతిహేతునాద్వేషం నకృత
వానిత్యర్థః-తర్హిద్వేషేకోహేతురిత్యతఆహ - అచలచ్ఛలతఇతి - గిరి
పూజావ్యాజేనస్వోదరపూరణంకర్తుమిత్యర్థః-ఇదంఇంద్రపూజానివార
ణంవ్యధితఅకరోత్ -తత్రబలభద్రరిపుత్వస్యశ్లేషలబ్ధత్వేన అహేతుత్వేసిద్ధే
పి హేతుత్వనిషేధశ్చమత్కారావహఇతిప్రతిషేధాలంకారః॥*॥ప్రతిషేధః

ప్రసిద్ధస్యనిషేధస్యానుకీర్తనమితిలక్షణాత్॥౩౪॥అథేతి॥సంవర్తసమయః ప్రళయకాలః ధారాళా అవిచ్ఛిన్నాః చుళకితం కబళితం॥౩౫॥అపయశఇతి॥గోత్రభిత్పర్వతచ్ఛేదీకులనాశకశ్చ-అపనయన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా - గోత్రసముద్ధరణం పర్వతోత్క్షేపణం వంశోద్ధారంచ॥౩౬॥గోగణైరితి॥జీమూతతలజ్ఞైరెరధః ప్రదేశంవృష్టిభీత్యామేఘస్యాధఃప్రదేశంగతాఇతిమాధ్యంగమ్యతే॥ ని॥జీమూతౌమేఘపర్వతావిత్యమరః॥౩౭॥కలుషఇతి॥హరిమాహాత్మ్యాద్గోవర్ధనోద్ధృతేరిదంవ్యధితధ్రువమ్॥౩౮॥

గ॥అథనిజవిమతమురరిపుచరితపరికుపితహరిహయసమీరితసంవర్తసమయసముజ్జృంభణోచితధారాళధారాధరనిరంతరసముద్గీర్యమాణసలిలాసారచుళకితాశేషనివేశప్రదేశతయాసముదీర్ణకర్ణపరుషవిషమదీనభాంకారేణసురభినికరేణ సమమతికదర్థితేషుగవీశేషుశరణముపయాతేషు॥౩౫॥ప॥అపయశఃఖలుగోత్రభిదిత్యలంఘువిబభూవహరేరితిచింతయా।అపనయన్నివతద్యతనంవినావ్యథితగోత్రసముద్ధరణంహరిః॥౩౬॥ప॥గోగణైస్సమమాత్తైర్యశోదాతనయాజ్ఞయా।జీమూతతలమాభీరాజవాదవజగాహిరే॥౩౭॥ప॥కలుషేపిజలైర్గ్లోకేనిమర్యాదప్రవృత్తిభిః।నతదాహరిమాహాత్మ్యాత్పంకస్పర్శః పశోరభూత్॥౩౮॥ప॥ పరిభూతిరభూజ్జలైర్నతేషామతిసంధైరపిమాధవాశ్రితానామ్।గతిరోధితుసత్పథచ్యుతైస్తైర్ధరణరూపాత్-వ్యంగ్యార్థస్తు -నిర్మర్యాదప్రవృత్తిభిరుల్లంఘితవిధిభిర్నిషేధైర్జనైర్గజైరిత్యర్థః-లోకేకలుషేపిపశౌరవివేకినోపి స్వాశ్రితస్యేతిశేషః-పంకస్పర్శః పాపబంధోన-అస్తీతిశేషః-అస్తిర్భవంతిపరఃప్రథమపురుషేప్రయుజ్యమానోప్యస్తీతిమహాభాష్యవచనాత్॥౩౯॥పరిభూతిరితి॥అతిసంధైర్నిస్సీమైః॥ని॥ సంధాసంధానసీమయోరిత్యమరశేషః-అన్యత్ర-నిర్మర్యాదైః॥ ని॥ సంధాప్రతిజ్ఞామర్యాదేత్యమరః-జలైర్జడైః గతిరోధిసంచారప్రతిబంధకంసత్పథచ్యుతైరాకాశాద్గళితైః దురాచారైశ్చ॥౩౯॥స్వ

కమితి ॥ అవమతే_స్తిరస్కరణాద్ధేతో ర్వృషభావంవృషత్వం॥ ని ॥ వాసవో వృత్రహావృషేత్యమరః - వృషభత్వంచేతిగమ్యతే - ప్రకాశంప్రకటనం వితేనే॥ ని ॥ ప్రకాశంప్రకటంస్పష్టముల్బణంవిశదంస్ఫుటమితియాదవః-స ర్వేశ్వరప్రాతికూల్యం కుర్వాణోవృషభవత్ మూఢఏవేతిభావః - గవాం సంతతేస్సమూహస్యస్వైరంప్రవృత్తింయథేష్టసంచారంనిరుంధేస్మవృణ్వే తిభావః- అన్యత్ర-గవాంసంతతేఃప్రజాయాఃస్వైరప్రవృత్తిం నిరంతరో త్పాదనం॥ని॥సంతతిఃపఙ్క్తివిస్తారపారంపర్యసుతాస్వపీతిభాస్కరః-విప

ధేగారణౌపంకముపార్జితంప్రభూతమ్॥ ౩౯ ॥ ప॥ స్వకం ప్రకాశంవృషభావమింద్రస్సర్వేశ్వరస్యావమతేర్వితేనే। గవాంనిరుంధేస్మససంతతేస్స్వైరప్రవృత్తిం విపరీతమేత త్ ॥ ౪౦ ॥ ప॥ హంసస్యతస్యోదయతో ఖిలేషులోకేషుశోభా తిశయాశ్రయేషు।ఆంధ్యంప్రపద్య ప్రతికూలచారీతమోను గః కౌశికఏవనాన్యః॥ ౪౧ ॥ గ॥ తదనుయదునందనాపదానని శమన సమసమయవిగళితదురవష్టంభ సంభారేణజంభ రిపు ణానివారితేవారివాహనివహే విహాయవిహాయస్స్థలమపస రతినిరపాయమావాసవసుమతీసవిధమధిశయానేషుగోపా లబాలేషు॥ ౪౨ ॥ ప॥ అనునేతుంయథాస్థానసంస్థాపితగిరిం హరిమ్।పురందరస్సమాయాసీదాసీచ్చావనతాననః ॥ ౪౩॥ గ॥ ఆనమ్యచముహుర్ముహురనంతరమస్తావీత్ ॥ ౪౪॥ తథా

రీతమితి- వృషభస్యగోత్రజానిరోధిత్వంవిపరీతమిత్యర్థః॥ ౪౦॥ హంసస్యే తి ॥ తస్యహంసస్యపరమాత్మనఃఉదయతః - అవతరణాత్ లోకేషుజనేషు ఆంధ్యంమోహంతమోనుగః తమోగుణపరవశః కౌశికఇంద్రః- వ్యంగ్యా ర్థస్తు - హంసస్యరవేఃలోకేషుభువనేషు కౌశికఉలూకః॥ని॥ మహేంద్రగు గ్గులూలూకవ్యాళగ్రాహిషుకౌశిక ఇత్యమరః॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ఆనునేతుమితి॥అత్ర నతత్వేనానుభావేనఅనుచితకర్మారంభకృతలజ్జాఖ్య సంచారీభావోవ్యజ్యతే॥ ౪౩॥ ౪౪ ॥అథపంచభిశ్శ్లోకైస్స్తౌతి॥పరేభ్య ఇత్యాదిభిః॥పరేభ్యఇతి॥ మునీనా

మవిరతస్మృతిశ్రేణీసంతతధ్యానధారైవరశ్మిప్రకరోరజ్జునివహస్తేనపరిణద్ధో బద్ధఃత్వంపరేభ్యోముక్తింమోక్షంకథంవితరసి - తేషాంభక్తిరేవప్రచురజలధిస్తత్రమగ్నాఃతాన్కథంవాతారయసిఉభయమేతదాశ్చర్యమిత్యర్థః తేతత్త్వంవివరీతుంనిర్ణేతుంవ్యాతోవేతివాదీఘః-కఇవప్రభవతి-ఇవశబ్దోవాక్యాలంకారే-నకశ్చిదపిశక్నోతీత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ అమత్వేతి ॥ కేపిజీవాఃత్వామమత్వాఅజ్ఞాత్వాఅజ్ఞానమూలకత్వాత్సంసారస్యేతిభావః - ఆశాపరవశహృదఃసకామాఃనిష్కామస్యసంసారప్రవృత్త్యభావాదితిభావః-స్ఫురన్నానారూపాఃదేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదినానావేషభాజశ్చసంతఃత్వయిమిషతిపశ్యతిసతిసర్వసాక్షిత్వాత్త్వేతిభావః - సంసారఏవ నటనంనాట్యంమిథ్యాత్వాదితిభావః- విదధుశ్చక్రుః-చిరాదపికిమపిఫలమప్రాప్తాః॥

ప॥ పరేభ్యస్త్వంముక్తింకథమివమునీనామవిరతస్మృతి
శ్రేణీరశ్మిప్రకరపరిణద్ధోవితరసి।నిమగ్నాస్తద్భక్తిప్రచుర
జలధౌతారయసితాన్కథంవాతత్త్వంతేకఇవవివరీతుంప్రభ
వతి॥౪౫॥అమత్వాత్వామాశాపరవశహృదఃకేపివిదధు
స్స్ఫురన్నానారూపాస్త్వయిమిషతిసంసారనటనమ్।చిరా
దప్యప్రాప్తాఃకిమపిఫలమాచార్యమథతేవిదిత్వాయాచంతే

ప్తాః-నైయ్యాయికమతేసుఖస్యాపిదుఃఖానువిద్ధస్యదుఃఖవద్విషయభోగరూపఫలస్యనశ్వరత్వాదఫలత్వవ్యపదేశఃఅథనిత్యానిత్యవస్తువివేకానంతర మిత్యర్థః-తేజౌదార్యముత్ప్రేక్ష్యతాంవిదిత్వాకృతమితివచఃకేవలంఇతఃపరంతవసంసారేణాలమితివచోమాత్రం॥ని॥యుగపర్యాప్తయోఃకృతమిత్యమరః - యాచంతేఇతిపరమార్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు-కేపినటాఃత్వామమత్వాత్వంలుబ్ధఇత్యజానానాఇత్యర్థః - అవిదితపరశోస్తైదోర్బలంకాముకాక్షేత్రిణత్యాదివత్సామాన్యజ్ఞానవాదోవిశేషాజ్ఞానేపర్యవస్యతీతి ధ్యేయం -ఆశాపరవశహృదఃముహుర్ముహుర్నాట్యదర్శనాత్సంతుష్టోయంప్రభురభీష్టందాస్యతీతిఆశయాతావిష్టాఇత్యర్థః అతఏవస్ఫురంతిసుందరాణినానారూపాణివేషాయేషాంతేతథోక్తాస్సంతః త్వయిమిషతిసతిత్వదవ

లోకనాథఏవేత్యర్థః- సంసారనటనంచక్రుః చిరాదపి ఆప్రభాతమపీ
త్యర్థః-కిమపిఫలమప్రాప్తాస్సంతః- అథతేషౌదార్యంజ్ఞాత్వావిపరీతలక్ష
ణయాఔదార్యాభావంజ్ఞాత్వేత్యర్థః-కృతమితివచః కేవలం- నతుధనాది
కమిత్యర్థః-యాచంతేఅహ్యాలుబ్ధత్వమితిభావః॥౪౬॥సతీతి॥ తవప్రకృ
తిర్మాయాసతీత్రికాలాబాధ్యాచేత్ లోకానాంమాయాజన్యానాంబా
ధస్యఆప్తిర్బాధ్యత్వంనభవతి - అత్యంతమసతీవాశశశృంగాదివత్స్వరూ
పేణత్రైకాలికనిషేధప్రతియోగినీవేత్యర్థః-నభవతి- కుతఇత్యతఆహ -
యద్వశాత్కారణాత్ సత్యాంప్రకృతావివబ్రహ్మణీవేత్యర్థః- యథో
క్తంగీతాసు॥*॥భూమిరాపోనలోవాయుః ఖంమనోబుద్ధిరేవచ। అహంకా
రఇతీయంమేభిన్నాప్రకృతిరష్టధా। అపరేయమితస్త్వన్యాంప్రకృతింవిద్ధి
మేపరాం। జీవభూతాంమహాబాహో యయేదంధార్యతేజగదితి- ప్రత్యా

కృతమితివచః కేవలమహో॥౪౬॥సతీచేల్లోకానాంనభవతి
హిబాధాప్తిరసతీనవాత్యంతంసత్యామివభవతియత్ప్ర
త్యయఇతి। అశక్తానిర్వక్తుంప్రకృతిమతఏతాంతవబుధాభ

యః ప్రతీతిర్భవతి-అహమజ్ఞో మామన్యంచనజానామీతిబ్రహ్మవదపరోక్ష
మనుభూయతఇత్యర్థః- అత్యంతాసత్త్వేశశశృంగాదివత్ప్రతీతిరేవనస్యా
దితిభావః-ఇత్యతోహేతోరేతాంతవప్రకృతింనిర్వక్తుంసదసచ్ఛబ్దాభ్యాంని
తరాంవక్తుంఅశక్తాబుధావిద్వాంసః ఔదాసీన్యాన్మాయావిలాసోపేక్ష
ణేనపరమానందలహరీంభజంతిసేవంతేధ్యాయంతీతియావత్॥*॥విశ్వప్ర
తీతిర్విదుషాంస్వప్రవృద్ధైవవీక్ష్యతే। నాంగీకార్యానచత్యాజ్యా కింతుకర్మక్ష
యావధిరితివచనాదితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - తవప్రకృతిస్స్వ
భావః సతీ సాధ్వీ చేత్ లోకానాం. జనానాం బాధాయా వ్యథా
యా ఆప్తి నభవతి నహి సజ్జనా జనాన్బాధత ఇతి భావః - అత్యంత
మసతిఅతిదుష్టావానభవతి - యద్వశాత్కారణాత్సత్యాంప్రకృతావివ
ప్రత్యయో విశ్వాసోభవతి ॥ ని ॥ ప్రత్యయోధీనశపథజ్ఞానవిశ్వాసహే
తుష్విత్యమరః-విసీతవేషవచనమాధుర్యాద్యభినయేనసజ్జనఇవత్వయివిశ్వా

సోభవతీత్యర్థః - అతో హేతోస్తవప్రకృతింనిర్వక్తుమశక్తాస్సజ్జనోదుర్జ
నోవేతివివేక్తుమసమర్థాఇత్యర్థః-ఔదాసీన్యాదుపేక్షణాత్ - స్నేహ ద్వే
షయో రుభయోరపి ప్రహాణేనేత్యర్థః - పరమానంద లహరీంభజం
తేసేవంతే ॥ ౪౬ ॥ మనఇతి॥ శ్లోకైఃక్లుప్తందబ్ధం॥ ని ॥ పృష్ట క్లృ ప్తోషి
తాదబ్ధఇత్యమరః - మనఃపరమాంనిర్వృతిం సుఖం శీతలతాంచభజత్వితి
మత్వేతి శేషః - అమృతస్యందిసుధాస్రావిసుధామయత్వాదితిభావః॥
యద్వాఅమృతస్యందిమోక్షప్రదం తేచరణంఏతస్మిన్నపక్షేపంతిక్షేపేహృ
దయంవినశ్యేత్ - నిరంతరధ్యానేనమనసిలయోభవతి॥ ౘ ॥ ధ్యానికో
టిసమోలయఇతిశాస్త్రాత్ - ఏతస్యమనసోవిరహేణకృతంకైవల్యం -
మోక్షశ్చస్యాదిత్యేవంకోజానీతే మనస్సంసర్గాసంసర్గావేవ బంధమో

జంత్యౌదాసీన్యాదహోహపరమానందలహరీమ్॥ ౪౬॥మన
శ్శ్లోకక్లుప్తంభజతుపరమాంనిర్వృతిమితిక్షిపంత్యేతస్మింస్తే
చరణమమృతస్యందిమునయః।కఏవంజానీతేహృదయమివ
మాపత్సహచరంవినశ్యేత్తస్యైదేతద్విరహకృతకైవల్యమితి
చ॥౪౭॥పరప్రేమాధారస్త్వమసిసకలానాంప్రకృతితస్తవ
ప్రేమ్ణఃపాత్రంభవతి చిరసేవాభిరసికః। సదంభోస్య

క్షావితిమతమనుసృత్యేదముక్తం-అన్యత్ర-ఆపత్సహచరం ఆపత్స్వప్యనపా
యశీలంమిత్రమిత్యర్థః-ఇదం హృదయం వినశ్యేత్ .తాదృశమిత్రవిపత్తి
దుస్సహేతిభావః - ఎతద్విరహేణమిత్రనాశేనకృతంకైవల్యం కేవలస్య
భావః- అసహాయత్వమనాథత్వమితియావత్ - తచ్చస్యాదిత్యేవంకోజానీ
తేనకశ్చిద్భావినమర్థంజానీతఇతిభావః॥౪౭॥పరప్రేమాధారఇతి॥ త్వం
సకలానాంజనానాంప్రకృతితఃప్రకృత్యాఉపాధింవినేత్యర్థః- సార్వవిభ
క్తికస్తసిః-పరప్రేమాధారఃపరప్రేమాస్పదంభవసి-సర్వస్యాపిస్వస్వాత్మ
నః పరప్రేమాస్పదత్వాత్తస్యచత్వద.భిన్నత్వాదితిభావః - తవప్రేమ్ణః
పాత్రంతుచిరసేవాభిరసికోభవతినకశ్చిదిత్యర్థః॥ ❀॥బహూనాం జన్మనా
మంతేజ్ఞానవాన్మాంప్రపద్యతే। వాసుదేవస్సర్వమితిసమహాత్మాసుదుర్లభ

భఇతివచనాదితిభావః-తదపితథాపిఅన్యప్రేమఇతరజనస్నేహస్సదంభస్సో
పాధికః త్వంతు నిరుపధికృపానీరధిర్వ్యాజకరుణాసాగరఇతితవభువికీ
ర్తిర్జాగర్తి అహహేతి॥ వస్తుతస్సర్వనిరుపధికృపాశ్రయాః త్వంతుసవ్యా
జకృపాశ్రయఇతిదుర్యశసిభవితవ్యావైపరీత్యమాశ్చర్యమిత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥
స్పృశంతఇతి॥ నిర్వాణాశ్శాంతాః-పరీవాహేత్యుపసర్గస్యఘఞ్యమనుష్యే
బహుళమితిదీర్ఘః ॥౫౧॥ అథేతి॥ హరివాసరఃఏకాదశీ అనెహసం కాలం.

ప్రేమానిరుపధికృపానీరధిరసిత్వమిత్యేవం జాగర్త్యహ
హ భువికీర్తిస్తదపితే॥౪౯॥ స్పృశంతోభక్తానామనిశమపరా
ధానలకణాభవంతంనిర్వాణాఃకతికతినకారుణ్యజలధిమ్।
కటాక్షైస్తద్వన్మామపిసురగవీసంతతపయఃపరీవాహప్రాయై
స్స్నపయచిరమాగఃకలుషితమ్॥౫౦॥ సురధేనుపయః పూ
రైరభిషిచ్యతతోహరిమ్। దివందివస్పతిః ప్రాయాత్పరిపూ
ర్ణమనోరథః॥౫౧॥గ॥ అథకదాచిదాచరితహరివాసరవ్ర
తముపజాతానందం నందమవగాహనానర్హమనెహస
మవిచార్యపరివిభావరిశమనభగినీపానీయమవగాహమాన
మతిమాత్రకుపితఃప్రచేతోదూతస్స్వాధీశనివేశమవేశయ
త్॥౫౨॥ స్థానేహితత్ ॥ప॥ అసమయమవిచింత్యతత్రినందే
గతవతిసూర్యసుతామశాంతనిద్రే। నిజగృహంగతమక్రియం
విదిత్వాకథమివసోఢుమపాంపతిస్సమర్థః॥ ౫౩ ॥ అథో

శమనభగినీయమునా-ప్రచేతావరుణః ॥ ౫౨ ॥ అసమయమితి॥ అసమయ
మవిచింత్య నాయంస్నానార్హకాలఇత్యవిదిత్వేత్యర్థః -తత్ర హేతుమా
హ-అశాంత నిద్ర ఇతి-నిద్రాశేష సంభవే మోహస్స్యాదితి భావః - సూ
ర్యసుతాంయమునాంఉదకేసంభవతోదురాచారస్యవరుణఃఖలుశిక్షకః అ
పాంపతిత్వాదితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అసమయందురాచారమవిచిం
త్యపారదార్యమనాచారఇత్యవిగణయ్యేత్యర్థః॥ని॥ సమయాశ్శపథాచార
కాలసిద్ధాంతసంవిదఇత్యమరః- సూర్యసుతాంగతవతిఅశాంతనిద్రేఅనిష్ప

త్తాజ్ఞానేనిజగృహాగతంస్వపత్నీగతం॥ని॥గృహాఃపత్న్యాం గృహేస్మృతా ఇతివిశ్వః-అక్రిమందోషంపత్నీత్వమేవవివినక్తి-అపాంపతిరితి-అత్రసమా సోక్తిరలంకారః॥*॥సమాసోక్తిఃపరిస్ఫూర్తిఃప్రస్తుతేప్రస్తుతస్యచేదితిలక్ష ణాత్-నాత్రశబ్దశక్తిమూలధ్వనిః-విశేష్యశ్లేషసద్భావఏవతస్యసముల్లాసాది తిరహస్యం॥౫౩॥౫౪॥పరిపూజ్యేతి॥ లడయోరభేదాజ్జడాధీశోపిఅత్యంత జడోపిఅప్రమత్తఇతివిరోధాభాసోవ్యజ్యతే - ఆనందమిత్యత్రఆఃనందమి తిపదచ్ఛేదః నందంసంత్యజన్కృష్ణాయసమర్పయన్నిత్యర్థః తూర్ణంనం దపరిత్యాగాదేవానందమభజత్-అన్యథాదుఃఖమేవభజేదితిభావః॥౫౬॥ పుణ్యవానితి॥కృతీకుశలః వరుణలోకయాత్రయానందమాప్యవరుణలోకం

విదితవృత్తాంతస్త్వరితంమురశాసనః। అగమన్మనసారోష

గురుణావరుణాలయమ్॥ ౫౪ ॥ పరిపూజ్యజలాధీశోప్య

ప్రమత్తస్తదాహరిమ్। ఆనందమభజత్తూర్ణమానందం

సంత్యజన్నపి॥ ౫౫ ॥ పుణ్యవాన్వరుణలోకయాత్రయానం

దమాప్యపురుషోత్తమఃకృతీ। తత్కృతేరవసితౌపునఃక్షితిం

ప్రాపమాయికమనుష్యవేషభృత్ ॥ ౫౬ ॥ ౫ ॥ అథభగవా

నరవిందలోచనఃకస్యామపితామస్యామభ్యుపగతార్థ సమ

గత్వానందం స్వవశీకృత్యేత్యర్థః - శిష్టంస్పష్టం-వ్యంగ్యార్థస్తు - పు ణ్యవానతఏవకృతీధన్యః పురుషోత్తమః కశ్చిత్పురుషశ్రేష్ఠః వరుణలోక యాత్రయాఆనందమాప్య వరుణలోకేభూయోనానుభూయేత్యర్థః - త త్కృతేరిత్యాది॥*॥ప్రాప్యపుణ్యకృతాంలోకానుషిత్వాశాశ్వతీస్సమాశ్శు చీనాంశ్రీమతాంగేహేయోగభ్రష్టోభిజాయతేఇతివచనాదితిభావః॥౫౬॥ అథేతి॥తామస్యామితి- తామసీప్రారంభఇత్యర్థః.అభ్యుపగతార్థేతి వస్త్రాపహారసమయప్రతిజ్ఞాతస్వసంభోగరూపేత్యర్థః- ఆశావశాధీశా దిగ్గజాఃకురువిందఃపద్మరాగః॥ని॥ కురువిందాఃపద్మరాగహింగుళాదర్శ ముస్తకాఇతిభాస్కరః- మనోభవస్యస్మరస్యమణేబింబంమండలం మణి మంత్రౌషధానీహివశీక్రియాసాధనానీతిభావః-అంజనకరం డమితి కళంక

స్యాంజనసాదృశ్యంచంద్రస్యచకరండసాదృశ్యంబంభరౌఘ్యంగఃవిలాసకో
కనదంలీలారక్తకువలయం॥ని॥ భవేత్కోకనదంరక్తపద్మంరక్తోత్పలేపిచేతి
భాస్కరః-రక్తాబ్జైరక్తకుముదైర్బుధైఃకోకనదంస్మృతమితికోశాంతరేచ -
అతఏవ॥ని॥అధరక్తసమోరుహే। రక్తోత్పలేకోకనదమితిపాఠాంతరం-బు
భుక్షాపరిశోషణంతున్నివర్తకం శిథిలీకృతాంతరంశిథిలీకృతమధ్యభాగం॥

ర్ధనాయకాననపరిసరంరిరంసురశిశ్రియత్ ॥ ౫౭ ॥ సము
నంతర మాశావశాధీశ కుశలానుయోగాయేవ దిగంత
లంఘనజంఘాలాభిరంధకారధారాభిరాపాదితా ద్వై
తేజగతి॥౫౮॥ కిన్నుఖలుపూర్వపర్వతశిఖరకురువిందకందళ
ద్ద్యుతికదంబమిదంకిముతసకలవిలాసినీ జనమోహనసాధనీ
భూతమనోభవమణిబింబమిదమథవాపురందరహరిదంగనా
నయనాంజనస్ఫటికకరండమిదంకిముతబంభరభరితరజనీభా
మినీవిలాసకోకనదమిదమథవాచకోరనికరబుభుక్షాపరికల్పి
తమాషవటకమిదమాహోస్విదవిరతప్రహారశిథిలీకృతాస్త
రపురందరమందిరపరిసరవర్తిఘటికాయంత్రఫలకమిద
మేవమాలోకసంశయశలాకాశకలితశరీరేపురుహూతహ
రిదారంభపరిరంభసంరంభభాజిభగవతి పీయూషరోచిషి॥
౫౯॥ ప॥ ముదావందారుమందారసుషమైస్సుషిరార
వైః। ఆచకర్షమనశ్శౌరిరాభీరతరళభ్రువామ్ ॥ ౬౦ ॥
శ్రుత్వాతాంసుదృశస్తదాభగవతోగీతిం విసృజ్యాలయా

సంశయాఏవశలాకాస్తాభిశ్శకలితశరీరేఅతఏవపురుహూతహరిదారంభః
ప్రాచీముఖంతస్య పరిరంభః తద్భాజిసవిదీర్ణతనురశక్తైఃకించిదాలింగ
తీతిభావః॥౫౯॥ముదేతి॥సుషమైశ్చారుభిః॥ని॥సుషమంచారుశోభనమిత్యమ
రః-సుషిరారవైర్వంశవాద్యధ్వనిభిః॥ని॥ రంధ్రేరంధ్రాన్వితేవాద్యేసుషిర
మితివైజయంతీ॥౬౦॥శ్రుత్వేతి॥సుదృశఃస్త్రియఃసీతింగానంశ్రుత్వా-విసృ
జ్యేతి-గురుదారాదీతిభావః-వినివారితాఇతిశ్వశ్రూశ్వశురాదిభిరితిభావః-

ఆత్మసుఖం స్వసుఖం- వ్యంగ్యార్థస్తు- సుదృశః సుధియః భగవతశ్శౌరేరితి తదుప
దిష్టతత్త్వకథామిత్యర్థః - విసృజ్యేతి వైరాగ్యాదితి భావః- వినివారితాః స
న్న్యాసాసహిష్ణుభిర్జాయాపుత్రాదిభిరితి భావః- శౌరిమన్విష్టుం ధ్యాతుం
ఆత్మసుఖం ఆత్మలాభజన్యసుఖం తత్ప్రాప్తౌ పుత్రాదివర్జనం విషాదాయానా
భూత్ ॥౬౧॥ సారసాక్షేతి॥ అరుచేరితి అరుచేరివేత్యర్థః- అతఏవగమ్యో
త్ప్రేక్షా॥*॥ అమృతాకాంక్షిణః క్షీరం నాద్రియంత ఇతి భావః- పురుషార్థ

న్నాథాన్మిత్రసగర్భ్యతాతజననీర్విత్తాన్యపత్యాన్యపి। అన్వే
ష్టుం వినివారితా అపి ముహుశ్శౌరిం వనం ప్రావిశన్నాభూ
దాత్మసుఖైకలోలమనసాం చిత్రం విషాదాయ తత్ ॥౬౧॥
సారసాక్షమధురాధరామృతాస్వాదనాదరకృతేతరారు
చేః । మందిరాదపససార సారదృక్ క్షీరదోహనమపాస్య
కాచన ॥ ౬౨ ॥ కిం ధనైర్మమ బహిశ్చరాసుభిః ప్రాణ
హాంతరముపేత్య మాధవమ్। ఇత్యపాస్య వసుసద్మసంవిదా
కాపి కేశవముపాసరత్తరామ్ ॥ ౬౩ ॥ సౌఖ్యమస్తు హరియో
గజం కుతస్తోకసౌఖ్యమభిలష్యతే యది। ఇత్యపత్యమవపత్య
వత్యపి ప్రస్థితా సపది కాపి భామినీ ॥ ౬౪ ॥ గ ॥ ఏవమవధీ
రితగురుగిరమగణితాభరణవిన్యాసవిపర్యాసమాసాదిత కు
తూహలమహంప్రథమికయా సమాసేదివాంసమాభీరతరు
ణీగణమభినంద్య నందనందనస్సాదరమిదమవాదీత్ ॥ ౬౫ ॥

దోహనమపి గాఢపీడితపరస్పరాధరమిత్యాదౌ ప్రసిద్ధం॥ ౬౨॥ కిమితి॥ బహిశ్చ
రాసుభిః॥*॥ అర్థా బహిశ్చరాః ప్రాణా ఇతి న్యాయాదితి భావః॥ ౬౩॥ సౌ
ఖ్యమితి॥ తోకసౌఖ్యమపత్యసుఖం అభిలష్యతే యది॥ ని॥ అపత్యం తోకం తయో
స్సమే ఇత్యమరః- హరియోగజం కృష్ణసంగజన్యం సౌఖ్యం కుతః ఇతి బుద్ధ్యా అప
త్యముదమత్యారోదనం కుర్వాణమపి క్షుధితమపి పరిత్యజ్యేత్యర్థః- వ్యంగ్యా
ర్థస్తు- స్తోకసౌఖ్యం క్షుద్రం విషయసుఖమభిలష్యతే యది హరియోగేన భగ
వత్సాయుజ్యేన జనితం సుఖం కుతః ఇతి॥ ౬౪॥ ఆపే ఇతి॥ విరతిస్యత్నశైథిల్యంన

షమంనయుక్తం॥ని॥షీతిషాంత్యోః షమాయుక్తైషమమిత్యమరః ॥౬౬॥ పరేతి॥ పరాతిసంధానధురంధరంపర వంచనచతురం తదాశయం కృష్ణ హృదయంనవిచారయంతిస్మనజానంతిస్మ-ఉత్తరపూరణేఉత్తరప్రదానేవి షయేగిరాంపరంపరాంపరంవాగ్ధారామేవపరామృశన్ అయం వంచయ తీత్యజ్ఞాత్వాకిమస్యోత్తరమితిబుజుబుధ్యావిచారితవత్యఇత్యర్థః ॥ ౬౭॥ ౬౮॥ రామేతి॥ రామాణాంస్త్రీణామభీష్టకృన్నభవతీత్యనభీష్టకృత్ తథా భూతంవిరాగమాశ్రియతఃస్త్రీష్వననురక్తస్యేత్యర్థః-ఏతాదృశపురుషా శ్రియణంస్త్రీణాంనదోషామేతిభావః- తవఅభ్యర్ణంశ్రితానాంశరణా

ప॥ అయేబాలాఃకస్మాదయమధినిశీథంవనభువిప్రియాణ
ప్రారంభస్స్ఫుటఝుణఝుణన్నూపురరవః। ప్రియంవఃకా
ర్యంవాకిముతతదిదమావెదయతయత్న మంపత్యాదాస్యో
త్తణమపివధూనాంనవిరతిః॥ ౬౬ ॥ ఎవమభిహితవతిభ
గవతి॥ ప॥ పరాతిసంధానధురంధరంతదాతదాశయం
వ్రీడభరాన్నతానతాః।విచారయంతిస్మపరంపరంపరాం
పరామృశన్నుత్తరపూరణేగిరామ్॥౬౭॥ గ॥ అతాస్తదీ
యాంమాయామనుమాయస్వకాశయం ప్రకాశయంత్యో
ముత్తకాశిన్యస్తదనుకూలంసకౌటిల్యమేవమవాదిషుః॥
౬౮ ॥ ప ॥ రామానభీష్టకృతమాశ్రయతోవిరా

గతానామిత్యర్థః - ఉద్ఘటందుస్సహంభవప్రతికూలంసంసారప్రతికూ లంకమఃపుత్రగృహాదిపరిత్యాగరూపమిత్యర్థః - తచ్ఛాజామతఏవ అర తిస్పృశాంవిరక్తానాంముగ్ధదృశాంమందబుద్ధీనామాత్మానాత్మవివేకహీనాస్మా నామిత్యర్థః-నఃఅస్మాకంనిర్వాణంమోక్షః కథంనభవేత్-భదేవభవానతి విరక్తతయాతిరస్కృతస్త్రీసుఖస్సర్వజ్ఞశ్చవయంచవిరక్తాఇత్యత్ర ప్రమా ణంపుత్రాదీన్పరిత్యజ్యాత్రాగమనమేవతథాచ త్వాంశరణం గతానామ స్మాకంమందబుద్ధీనాంత్వదనుగ్రహేణ మోక్షస్స్యాదేవేతిమధురోర్థః - వక్రస్తు - రామస్యానభీష్టో రావణః-తేనకృతంవిరాగమాశ్రయతఃరావణ

సన్న్యాసిన్యామేవవిరక్తాభాసస్యేత్యర్థః- తవఅభ్యర్ణంసమీపంశ్రితానాంఉద్భటస్య భవప్రతికూలస్యశివరిపోర్మన్మథస్యేతియావత్-కర్మబాణప్రక్షేపణరూపోవ్యాపారఃతద్భాజాంమదనశరశీర్ణానామిత్యర్థఃఅరతిస్పృశాంచిరాత్ప్రభృత్యలబ్ధసురతానాంముగ్ధదృశాం వామాక్షీణాంనః నిర్వాణంసుఖం ॥ ని ॥ నిర్వాణంనివృతౌమోక్షఇతిభాస్కరః - విరక్తఇవ కిమప్యాస్వాంచయసియథేచ్ఛంయభస్వేతిభావః ॥ ౬౯ ॥ అఖిలేశేతి ॥ భీరవోభయశీలాస్సంసారాదితిశేషః - సమనోభవాధయఃసవ్యథాఃఅత్రఆధిశబ్దేనైవమానసీవ్యథేత్యర్థోలభ్యతేతథాపిమనోభవశబ్ద ఉపాత్తః అయమేవహిమహాకవీనాంపంథాః-యథాహమాఘః- ఆచిన్వీరేవంశకరీరనిలైరితి- సౌందర్యలహర్యామపి ॥ * ॥ క్వణత్కాంచీదామాకరికలభ కుంభ

గమభ్యర్ణమీశతవముగ్ధదృశాంశ్రితానామ్ । నిర్వాణము
ద్భటభవప్రతికూల కర్మభాజాంకథన్ను నభవేదరతిస్పృ
శాన్నః ॥ ౬౯ ॥ అఖిలేశధియాహిభీరవశ్శరణంత్వాంసమ
నోభవాధయః । అభజామవయంపరిగ్రహేవిరసోయాసి
కథన్న్వపౌరుషమ్॥ ౭౦ ॥ గ ॥ ఏవమభిదధానమాభీరతరు

స్తననతాఇతి - వయంఅఖిలేశధియాసర్వేశ్వరబుద్ధ్యాత్వాం శరణం అభజామ- పరిగ్రహేస్వీకారేరక్షణఇతియావత్ - విరసోనిస్పృహస్సన్ అపౌరుషంఅబలత్వంకథంయాసిశరణాగతభీతపరిత్రాణంయుక్తం జగదీశ్వరస్యేత్యర్థః- అన్యత్ర-అఖిలానాంస్త్రీణామీశఃపతిరఖిలేశః॥ని॥ ఈశఃప్రభౌశంకరేస్యాదితివిశ్వప్రకాశః- తద్బుద్ధ్యాఅఖిలాంతర్గతత్వాదస్మాకమపిత్వమేవపతిరితిబుద్ధ్యేత్యర్థః-సమనోభవాధయోమన్మథవ్యథాయుక్తాఃభీరవస్త్రియోవయంత్వాంశరణంప్రాప్తాఃపరిగ్రహేపత్న్యాంవిరసోవిరక్తస్సన్॥ని॥పత్నీపరిజనాదానమూలశాపాఃపరిగ్రహాఇత్యమరః-అపౌరుషంక్లీబత్వంకథంయాసి॥ ని॥ పుంభావేతత్క్రియాయాంచపౌరుషమిత్యమరః-అత్రశ్లోకద్వయేగూఢోత్తరాలంకారః॥*॥కించిదాకూతమహితంస్యాద్గూఢోత్తరముత్తరమితిలక్షణాత్ శ్లేషస్యచతదంగత్వేనోపయోగః॥ ౭౦ ॥

౭౧ ॥ అచిరాంశుర్విద్యుత్ ॥ ౭౨ ॥ తరుణీతి ॥ రమయాసమా రమయా మా-
సలక్ష్మీరివ రమయా మా సేత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥ దరస్మేరైరితి ॥ ఈషత్స్మేరై-
రిత్యర్థః - అత ఏవేయం మధ్యమా స్మేరలక్షణం భావప్రకాశే ॥*॥ స్ఫుర-
ద్భ్రూపక్ష్మతారం యత్తత్స్మేరమితి కథ్యత ఇతి - లజ్జయా సుభగసుభగా అతిమ-
నోహరాః స్వానుకూల్య ప్రకాశికా ఇతి యావత్ - తదుక్తం ॥*॥ సవ్రీ-
డాలోకనేనైవ స్వానుకూల్యనివేదనమితి - కల్లోలాభైరితి - ప్రియదృష్టిప్ర-
తిఘాతేనౌత్సుక్యేన చ యథాక్రమమాసారప్రసారాభ్యామంగీకృతతరం-
గభంగికైరిత్యర్థః - అత ఏవైతే సోత్సుకాస్తరంగితాశ్చ - తదుక్తం ॥*॥ సో-

ణీగణమనివార్యధైర్యమవధార్యమురరి పురరీ రమత్ ॥ ౭౧ ॥
ప ॥ రమణీసరోజరమణీయలోచనా మధురాధరా శ్రీమధు-
రాధరాపికా । రుచిరా చిరాంశురుచిరాశయం తదాతత్కళీ-
చకార మురళీవినోదినః ॥ ౭౨ ॥ తరుణీవిలోలతరుణీహకా-
నసైమలయానిలేనకలయా విధోస్సమా । అపరా సమాగమ-
పరా మనోరమా రమయాంబభూవ రమయా సమా హరిమ్ ॥
౭౩ ॥ దరస్మేరైర్లజ్జాసుభగసుభగైః ప్రేమలహరీలలత్క-
ల్లోలాభైరసమశరనారాచసహజైః । తదా కాచిన్మందస్మిత-
మధుపరీరంభమధురైః కృశాంగీ సాపాంగైర్మురరిపుమ-

త్సుకం యద్యదాలోక్య భూయో భూయో విలోకనమ్ । కల్లోల ఇవ యత్సాకం-
తివిచ్ఛేదస్తత్తరంగితమితి ॥ అసమశరస్య నారాచా ఆయుధవిశేషాస్సహచ-
రైస్తత్సదృశైరిత్యర్థః - అత ఏతే ప్రేమదాయినః - తదుక్తం ॥*॥ ద్రవీ-
భూతం మనో యత్ర దర్శనం ప్రేమదాయి తదితి - మందస్మితమేవ మధుత-
స్య పరిరంభేణ సంపర్కేణ మధురైః - అత ఏవైతే సంభోగౌత్సుక్య సూచ-
కాస్తాపహరాశ్చ - తదుక్తం భావప్రకాశే ॥*॥ కటాక్షైర్హర్షసగర్భైస్తు సం-
భోగౌత్సుక్యభావనా । శీతలీక్రియతే తాపో యేన తన్మధురం స్మితమితి - సాపాం-
గైరితి - విరక్తస్యాపి క్షోభకైరిత్యర్థః - తదుక్తం ॥*॥ యద్దర్శనే విరక్తోపి క్షు-
భ్యతే తత్సమన్మథమితి ॥ ఈదృశైరపాంగైః మురరిపుం సమకిరదితి ॥ ౭౪ ॥ హారిరితి

విధురాః విక్లబాః చంచలాపాంగిరితి॥*॥అంగగాత్రకం తేభ్య ఇతి వాచ్యమితి
మతభేదేనజీవ్-అతఏవయుధిష్ఠిరవిజయేప్రయోగః॥*॥రుచిరతరాలాపాంగి
భూత్వానిజగాదగిరమలాపాంగీతి ॥ ౭౫ ॥ ఉత్తేజనేతి॥ ఘర్షణంపాషా
ణవిశేషేణఘట్టనం - అత్రోత్తేజనయారత్నస్యకాంతిఘర్షణేనసువర్ణ
స్యేతిక్రమేణాన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకారః॥*॥యథాసంఖ్యంక్రమేణైవ
క్రమికాణాంసమన్వయ ఇతిలక్షణాత్ -లావణ్యరసైస్సౌందర్యద్రవైః॥ ని॥
గుణేరాగేద్రవేరసఇత్యమరః ॥ ౭౬ ॥ త్వదూరుశోభేతి ॥ మోచేత్యభి
ధానంనామ ॥ ని ॥ కదళీవారణబుసారంభామోచేత్యమరః - త్వచంముం

పాంగైస్సమకిరత్ ॥౭౪॥తతః॥ప॥హరిస్మరపరీతాపవిధురా
మధురాధరాః । స్వపించచ్చంచలాపాంగీరేవంనమర్వ
చోమృతైః॥ ౭౫॥ ఉత్తేజనాఘర్షణజానరత్నహేమ్నో
రివాభాతవసౌకుమార్యాత్ । ప్రియేవినిర్మాయతనుం
విధిస్తేతతోనులావణ్యరసైరసించత్ ॥ ౭౬ ॥ త్వదూరుశో
భాభిభవేనరంభాస్తంభానిజందంభమయిత్యజంతః । మో.
చాభిధానందధురర్థయుక్తంకథం జడస్యోరుసమానతా.
స్యాత్ ॥ ౭౭॥ అవిర్భవేద్యత్రలతాసుపుష్పంతత్రైవదృ
ష్టఃఫలసంభవోపి। ఉదేతిచిత్రంతరుణీలతేతేపుష్పం క్వచి
త్కాప్యపిశలాటుయుగ్మమ్ ॥ ౭౮ ॥ బధ్నాసిచేతోహరతః

చలీతిమోచేతివ్యుత్పత్తిః - అర్థయుక్తమన్వర్థంజడస్యాత్యంత శీతలస్య
ఊరుసమానతాకథంస్యాత్ ॥ * ॥ ఏకాంతశైత్యాత్కదళీవిశేషాఇతికు
మారసంభవే - జడస్యాజ్ఞస్యఊరవోమహాంతస్తత్సామ్యంకథంస్యాది తిధ్వ
నిః - పుష్పరజః -శలాటుయుగ్మంస్తనద్వయమితియావత్॥ ని ॥ ఆమే ఫలేశ
లాటుస్స్యాదిత్యమరః॥ ౭౭॥ ౭౮॥బధ్నాసీతి॥ పరస్యపరమాత్మనఃఅన్యస్య
చచోరస్యబంధనతాడనాదికమవశ్యంకర్తవ్యమితిభావః-తథాపిబంధనేపి
ఏతన్మనశ్చౌర్యంనత్యజతః ॥*॥సవర్ణమభ్యర్హితంవస్తుప్రచ్ఛాదనమపేక్ష
త ఇతిన్యాయేనకంచుకధారణేసతి పూర్వాపేక్షయాప్యతిమనోహరత్వాది

తిభావః-యుక్తంచైతదిత్యాహ - కఠోరఇతి-శీలంస్వభావం-సామాన్యేనవిశేషణసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః॥*॥ ఉక్తిరర్థాంతరన్యాసస్స్యాత్సామాన్యవిశేషయోరితిలక్షణాత్॥౮౦॥విధిరితి॥ మదస్త్వితి- మృగస్యమదః కస్తూరీ॥ ని ॥ మృగనాభిర్మృగమదఃకస్తూరీత్యమరః ॥ ౮౧ ॥ తవేతి॥ తుండీఫలస్యబింబఫలస్య॥*॥బింబీరక్తఫలాతుండీతుండికేరఫలాచసా।ఓష్ఠోప

పరస్యకుచావితీమాఁకిముకంచుకేన । తథాపినైతత్త్యజతఃక
ఠోరశ్శీలంనిజంనిగ్రహతస్స్యజేతః॥ ౭౯ ॥ పురామునా
కంచుకేనమూర్ధ్నికిన్నామభద్రంవిహితంనజానే । భజత్య
సౌయత్తపసాప్యలభ్యమనారతంత్వత్కుచకుంభసంగమ్॥
౮౦॥ విధిర్విధిత్సుర్విధునాతవాస్యం సారంగహారాంశమపి
హాతెనే। ముఖేమృగస్యాఙ్క్షియుగంమదస్తుఫాలేతవాస్తేత
తఏవబాలే॥ ౮౧ ॥ తవాననాదర్శతలేధరోసౌతుండీఫలస్య
ప్రతిబింబఏవ । మూర్ఖేఫలేస్మిన్ కథమన్యథాతుఘటేతబింబ
వ్యవహారఏషః ॥ ౮౨ ॥ సమగ్రమంగం తవచంచలాక్షి
హారిద్రచూర్ణేనవిధాయవేధాః । సుధాంన్యధాన్నాన
మిహాధరోష్ఠేయదత్ర రాగాతిశయోపలంభః ॥ ౮౩ ॥ సు
దూరదర్శిన్యపిలోచనేతేభవత్యవార్యశ్రుతిలంఘనేచ్ఛే।త
మస్సమూహప్రణయిత్వమస్తు నవాలభారేమలినేకథం
ను ॥ ౮౪ ॥ సిక్తాస్వచాతురసైరేవంకురంగనయనాస్తతః।
ఆసంగింపరిక్రియామంగీకారయామాసమాధవః॥ ౮౫ ॥

మఫలాగోధాపీలుపర్ణీచతుండికేతివైద్యకే - ఘటేతేతి - ప్రతి బింబాభావేబింబమితివ్యవహారోనఘటతఇతిభావః ॥ ౮౨ ॥ సమగ్రమితి ॥ అధరోష్ఠేహారిద్రచూర్ణమయేసుధాంతాంబూలోపయుక్తశిలాచూర్ణమమృతంచ- రాగాతిశయఆరుణ్యాతిరేకః ప్రేమాతిశయశ్చ ॥ ౮౩ ॥ సుదూరేతి ॥ ఏకత్రదీర్ఘదర్శినీ - అన్యత్రఆస్తికతయావిమృశ్యకారిణీ అవార్యాశ్రుతేః - శ్రవణస్యలంఘనేచ్ఛాయస్యాతస్మిన్ తథోక్తే- అన్యత్రనిత

రాం వేదవిశ్వాసరహితే భవతి సతి మలినే నీతే అశుచౌ చ వాలభారే చికురప్రక
రే మూర్ఖసంఘే చ ॥ ని ॥ మూర్ఖేఽర్భకేఽపి బాలస్స్యాదిత్యమరః - తమ
స్సమూహప్రణయిత్వం గాఢాంధకారసాదృశ్యం అన్యత్ర అజ్ఞాన పారవ
శ్యం నాస్తి కిం స్యాదేవేత్యర్థః - నేత్రకర్ణాంతవిశ్రాంతే కేశపాశస్త్వం
ధకారసదృశ ఇతి తాత్పర్యార్థః - విమృశ్యకారిణోఽపి నాస్తికత్వే కిముత మూ
ర్ఖస్యేతి ధ్వనిః - చాటురసైరితి ॥ ని ॥ ప్రియవాక్చాటుర స్త్రియామితిర
త్నకోశే - సంవాహయామి మర్దయామి ॥ ని ॥ సంవాహనం సంవహనే భ

బాలే విద్రుమపాటలౌ తవ పదౌ సంవాహయామ్యద్య కిం కిం
వా చందనచర్చనం విరచయామ్యంగే యథా నిర్వృతి । ధ
మ్మిల్లం కిము భూషయామి కుసుమైరిత్యాదరాచ్ఛ్రీపతేరాభీ
రీనవయోగచాటువచనశ్రేణీ శివాయాస్తునః ॥ ౭౬ ॥ తతః ॥

త్యక్త్వా బహిః కేళివిరోధితాయా లజ్జాం లతాకుంజము
పాపదేశే । పునస్తదాపాతభయాదివాశు కాంతా కవాటం
ఘటయాంబభూవ ॥ ౭౭ ॥ మందాక్షభావాదవగమ్య కామస
మీకసాహాయ్యవిధావశక్తిమ్ । వ్రీడాస్య వర్తిష్ట తదా
పరస్యా నితాంతమశ్రాంత సమాశ్రయేఽపి ॥ ౭౮ ॥
యదేష శయ్యా నయనచ్ఛలేన కరగ్రహం లోలదృశాం
వ్యతానీత్ । బభూవ కామానలసాక్షికస్స పాణిగ్రహస్త
త్కథమేష జారః ॥ ౭౯ ॥ సల్లాపలోలాపి న సల్లలాప దదర్శ

రాదేరంగమర్దన ఇతి విశ్వప్రకాశః - అవాపదితి ॥ లృదిత్వాదఙ్ ॥
౭౭ ॥ మందాక్షేతి ॥ ని ॥ మందాక్షం హ్రీస్త్రపేత్యమరః - అన్యత్ర మందాని విష
యగ్రహణాసమర్థాని అక్షాణీంద్రియాణి యస్య స తథోక్తః వృద్ధ ఇతి యా
వత్ - తత్త్వాహ్వామసమీకం మన్మథయుద్ధం నిత్యసేవకస్య యుద్ధసమయే ప్రభుప
రిత్యాగో న యుక్తః తథాపి వృద్ధతయా శిథిలేంద్రియస్య న దోష ఇతి భావః ॥
౭౮ ॥ యదితి ॥ శయ్యానయనచ్ఛలేన శయ్యాప్రాపణవ్యాజేన - అత్ర లజ్జాఖ్య
స్సంచారీభావోఽవ్యజ్యత ॥ ౭౯ ॥ సల్లాపేతి ॥ అత్రాపి లజ్జాయా వ్యక్తిః ॥ ౮౦ ॥ అ

థకస్యాంచిద్రోమాంచస్సంవృత్త ఇత్యాహ॥సమాగమాదితి॥౯౧॥ రదచ్ఛద మితి॥మృధేయుద్ధవీరపాణమితి॥ని॥వీరపాణంతుయత్పానంవృత్తేభావినివా రణ ఇత్యమరః॥౯౨॥ముగ్ధేతి॥వేణికాంకంచుకగ్రంథిం॥ని॥వేణీప్రవాహే సరితాం మెళకే కేశబంధన ఇతిభాస్కరః-అచకలత్ విఘటయామాస అత్రహి తోపదేశవ్యాజేన స్వేష్టసాధనాత్పర్యాయోక్తవిశేషాలంకారః॥౯౦॥ పర్యా

నాలోకనలాలసాపి। స్వావారయత్పాణియుగేన కాపి నీవీవి మోక్షుం సురతోత్సుకాపి ॥ ౯౦ ॥ సమాగమాదస్యరఘూధినె తుః కియంతమంతఃకరణం సుదత్యాః । అవిందతానందమి తి ప్రతీమస్తనూరుహా ఘుపిబహిస్సహా షెః ॥ ౯౧ ॥ రద చ్ఛదం ప్రాక్స్వవిధం సుదత్యా స్సమాగతాయాయదసా వచుంబత్ । బభూవతద్భావినిశంబరారిమృధేవిధేయంకి లవీరపాణమ్ ॥ ౯౨ ॥ ముగ్ధేకథంకంచుళికాందధాసివక్షో జలక్ష్మీంతవయాపిదత్తే। ఇత్థం ప్రియాం కామపి మోహయి త్వాతద్వేణికామాచకలన్మురారిః ॥ ౯౩ ॥ కోకీతతింనీరజ కుట్మలాళింజిగాయవక్షోజయుగం పురైవ । ముగ్ధేధునా కంచుకధారణాన్సాముధేతితద్గ్రంధిమపావముంచత్॥౯౪ అపిప్రసన్నంహృదయంతవేమౌకుచాంకురావాహృణతఃక ఠోరౌ।ఇతీవరోషాత్సిచయంవినీయన్యపీడయత్తావదయం మురారిః॥౯౫॥ఉరోజకుంభాయుగవత్రరాభ్యాంధరక్ష హారిస్తద్ధృదయేశయాయ । మనోభవాయప్రభవేరరాజ ఫలోపహారంవితరన్నివాసౌ ॥ ౯౬ ॥ స్పృశామితేసుందరి

యోక్తంతదప్యాహుర్యద్వ్యాజేనేష్టసాధనమితిలక్షణాత్-అయమేవాలం కారఉత్తరత్రప్రాయశః॥౯౪॥అపీతి॥హృదయంమనోవక్షశ్చ॥ని॥హృద యంవక్షసిస్వాంతఇతిహలాయుధః-అదయంనిర్దయంధృఢమితియావత్- అనేనచకుచయోఃకాఠిన్యంవ్యజ్యతఇతివస్తునావస్తుధ్వనిః॥౯౫॥ఉరోజేతి॥అ త్రఫలోపహారంవితరన్నివేత్యుత్ప్రేక్షయాప్రభుసమర్పణీయోపాయనస్యాత

మ్యతాప్యవశ్యంభావాత్కుచయోర్లోకోత్తరసౌందర్యంవ్యజ్యతఇత్యలం
కారేణవస్తుధ్వనిః॥౯౬॥౯౭॥౯౮॥౯౯బభారేతి॥ ప్రియాసుకుచపీడనాదావపి
మయేనిర్దయతాంబభార - తదీయనిషేధవచనశుష్కరుదితాదికముల్లం
ఘ్యదృఢంపచమర్దనాదికంచకారేత్యర్థః-ఇతియత్తదాసాంమనో నా
జజ్వలత్ నవ్యథయతిస్మ-అతోహేతుమాహయద్యస్మాత్కారణాత్ మనో
భూర్వి మోహయన్ మోహం ప్రాపయన్ అచీకరత్ కారయామాస మో

వారమేకంపయోధరౌనాస్మితుయాచితాన్యత్। ఏవంనటి
త్వావినయంసమాయీ ప్రసహ్యజగ్రాహకుచౌ మృగా
క్ష్యాః॥౯౬॥ మురారిణాకాపిహృతోత్తరీయారయాదు
రోజౌపిదధేకరాభ్యామ్।లబ్ధావకాశస్సతదాచుచుంబవి
పాణిరోధంతరసాధరోష్ఠమ్॥౯౭॥ పయోధరాగ్రే క
లితానితన్వ్యావిడంబయంతిస్మనఖవ్రణాని। ఉదగ్రపూ
ర్వాచలశృంగశోణమణిప్రభాలిప్తశశాంకఖండమ్॥౯౮॥
బభారశౌరిఃకుచపీడనాదౌప్రియాసుయన్నిర్దయతాంతదా
సామ్।అజిజ్వలన్నైవమనోమనోభూరచీకరత్తేనవిమోహ
యన్యత్॥౧౦౦॥ హృదిస్థితావప్యనిశంప్రియాయా
శ్చ్యుతావవేద్యాంతరచుంబితాయాః।కుచావనీషహృ
దయంపునర్వాశ్లేషవత్యుపపీడమేషః॥౧౦౧॥నీవీస్పృ
శంకాపితతోమురారింబబంధమాలీకుసుమస్రజాశు। స
మాయినామగ్రసరోపి కామమనాటయద్బంధధుతావశ

హాస్యైవాపరాధేన మోహితస్యేతిభావః॥౧౦౦॥ హృదీతి॥ ప్రియాయాః
కుచౌసదాహృదిస్థితావపిఅతిస్పృహణీయతయాసదాస్మర్యమాణావపీత్య
ర్థః - అవేద్యాంతరచుంబితాయాఇతి- అపూర్వవస్తుదర్శనలాభాదినా
హృదయంవిగలితవేద్యాంతరంసదానందమయంభవతి - తదా కుచయోర
పివేద్యత్వేనహృదయాన్నిర్గమోభవతీతిభావః- ముహుఃపునఃపునఃహృద
యంనినీషుర్వాహృదయంప్రవేశయితుమిచ్ఛన్నివేత్యర్థః॥ ని॥ వాస్యా

ద్వికల్పోపమయోరితినిఘంటుసారే॥*॥పుష్పేత్యత్ర శైలణాంబితమోచనైర్వేతి మాఘః-వత్సస్యోపపీడ్యవత్సస్యోపపీడం-సప్తమ్యాంచోపపీడరుధకర్షఇతిణ ముల్-తత్పురుషేకృతిబహులమిత్యలుక్ ॥౧౦౧॥౧౦౨యదితి॥కింకిణికామేఖ లాస్థక్షుద్రఘంటాఃమధ్యస్థయాఅవలగ్నవర్తిన్యాఅన్యత్రమధ్యంన్యాయ్యో న్తత్రతిష్ఠతీతిమధ్యస్థా॥ని॥న్యాయ్యేపిమధ్యమిత్యమరః -తయాయథార్థవాది న్యేత్యర్థః-తద్వారణాయాఇతితాదర్థ్యేచతుర్థీ-సంధిమిచ్ఛంతిసాధ్వ

క్తిమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ యస్మిన్విమోక్తుంవినివారయంత్యామృగీ
దృశఃకింకిణికానినేదుః । స్మరాచనారంభణసూచకస్సక్
బభూవఘంటానినదప్రపంచః ॥ ౧౦౩ ॥ తదాదుకూలా
పహృతిప్రసంగేబభూవయానోఃకలహస్తయోర్యః । మ
ధ్యస్థయామేఖలయాతరుణ్యాస్తద్వారణాయాఇవ పర్య
రాణి॥ ౧౦౪ ॥ ముగ్ధేనవత్సేప్రియమప్రియంవాస్వస్యేతి
నిర్భర్త్సనతత్పరైర్వా । క్షౌమాపహారంవినివారయంత్యా
ప్తాగంతరుణ్యావలయైరసింజి ॥ ౧౦౫ ॥ ఏకేనవేణీమపరే
ణశౌరిఃకరేణగృహ్ణన్ చుబుకంప్రియాయాః । నాభూత్క
చగ్రాహికరద్వయీతిచతుర్భుజత్వంవిపరీతమైచ్ఛత్ ॥౧౦౬॥
నీవీంవినీయద్రుతమూరుమూలేలోలేక్షణేగోపవధూకిశో
రే । నిజాక్షియుగ్మంనిమిమీలదేకాపరాముదారేప్య[illegible]ధితా
క్షియుగ్మమ్॥ ౧౦౭ ॥ అతారిమందాక్షవిమోహమాయా
వ్యలంఘిసాంద్రోపిమనోభవాబ్ధిః । అలంభికోపిప్రమదో

ఇతిన్యాయాదితిభావః ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ ముగ్ధేనేతి॥నిర్భర్త్సనతత్పరై ర్వేతి-నిర్భర్త్సనయద్భిరివేత్యర్థః॥ ని ॥ వద్వాయథాతథైవైవం సామ్యేఇ త్యమరః ॥ ౧౦౫ ॥ ౧౦౬ ॥ ౧౦౭ ॥అతారీతి॥ అత్రప్రథమంమాయాని వృత్తిస్తతస్తన్మూలకనివృత్తిఃతతఆనందావాప్తిరిత్యేషాంమోక్షసామగ్రీ త్వేనప్రసిద్ధానాంక్రమేణనివేశనాద్రత్నావళ్యలంకారః॥*॥ క్రమికాప్రకృ తార్థానాంన్యాసంరత్నావళీంవిదురితిలక్షణాత్ ॥౧౦౮॥అభావీతి॥ భావే

లుజ్- తదపివై ముఖ్యమప్యభీష్టంసమమన్యత్ర ప్రార్థయామాసేత్యర్థః
అత్రదోషేపివై ముఖ్యేనితంబసౌందర్యదర్శనరూపగుణసద్భావేనప్రా
ర్థనాదనుజ్ఞాలంకారః॥౯॥దోషస్యాభ్యర్థనాను జ్ఞాతత్రైవగుణదర్శనాదితి
లక్షణాత్॥౧౦౯॥పలాయేతి॥పలాయనంపలాయఃభావేఘఙ్-విశుష్కైర

వధూనాం నీవీవిమోక్షేన కథన్ను మోక్షః ॥ ౧౦౮ ॥
అభావియత్నాప్యపి తయాపి రత్యై హ్రియా విముఖ్యా
పరివృత్యతన్వ్యాః విలోకయన్ముగ్ధనితంబ బింబంతదప్య
భీష్టంసమమన్యతాసౌ ॥ ౧౦౯ ॥ పలాయయత్నై రుదిత్వై
ర్విశుష్కైర్నిరర్థైర్వత్నసనాభిస్స్మితగర్భితాభిః । ముగ్ధైర
పాంగైర్మృదుపాణిరోధైరనందయత్సాపి తతో మురా
రిమ్॥ ౧౧౦ ॥ రతానుకూలఃపరమంగనానాంబభూవబం
ధోవివిధస్తదానీమ్। నజారనాథాశ్రియ ఏవపిబంధఃపరో
మురారి ప్రణయ ప్రభావాత్ ॥ ౧౧౧ ॥ రతాంత రేనిశ్చ
లతాంప్రియాం తాసుఖాతి రేకాద్దరమీలితాక్షీ।విలాసినీకా
చనపంచబాణంవిచింతయంతీమనసేవ రేజే ॥ ౧౧౨ ॥ య
దావినాభూతతయాబభాసె యువద్వయీ కేళిరసేనిమ
గ్నా । చిరాయతత్సంఘటనాసుఖిన్నస్తదైవవిశ్రాంతిమ
గాదనంగః॥౧౧౩॥ గ॥ ఏవమనంగదీక్షాదీక్షితానామాభీ
రచలాచలలోచనానా మతిశయితపతివాల్లభ్యసంభవదవ
ష్టంభసంభారవిఘటనాయయశోదాదారకస్సమనంతరమం
తరధాత్ ॥ ౧౧౪ ॥ ప॥ క్షణాదంతర్భూతైరనుభవపదం
ప్రాప్య సుదృశోహరేర్లీలాజాతైరపహసితవిద్యుద్విలసితైః॥

శ్రీరహితైర్గుథైర్నోహరైరిత్యర్థః॥౧౧౦॥రతేతి॥బంధఃకామశాస్త్రోక్త
శ్చతురశీతిబంధోధేనుకాదిః-అన్యత్ర-కర్మపారవశ్యం॥౧౧౨॥యదేతి-అ
వినాభూతతయేతిసంగమేనేత్యర్థః॥౧౧౪॥క్షణాదితి॥అనుభవపదంప్రాప్య
ప్రత్యక్షీభూయక్షణా దంత ర్భూతైరంతర్హితైః అతఏవఅపహసిత

ద్వ్యద్విలసితైః-ఆంధ్యమితికర్తవ్యతామాంధ్యం నేత్ర వైయర్థ్యం చ స్వైర వ్యవహృతినిరోధి అభిసరణవిరోధి యథేష్టసంచారనిరోధీచ-న తాదృగితి-సంయోగపూర్వ-కాలికవిరహాత్తదుత్తరకాలిక విరహోఽతుస్సహ ఇతిప్రసిద్ధం-గాఢాంధకారే గచ్ఛతో విద్యుద్దర్శనాత్పూర్వం యాదృశమాంధ్యం తతోఽప్యధికం విద్యుద్దర్శనోత్తరక్షణజన్యమితి ప్రసిద్ధం॥౧౧౬॥ అయీతి॥

త్తైః। కిమప్యాంధ్యం స్వైరవ్యవహృతివిరోధి ప్రవివిశునః

తాదృక్ప్రాగేతద్విరహసమయేఽపి స్థితమభూత్ ॥౧౧౫॥ ము

రారివిరహాద్వ్యామోహో గహనంగతాః। ముహుర్గహ

నమాసేదుస్తదన్వేషణకారణాత్॥౧౧౬॥ అయిమన్మథమ

న్మథస్త్వయారమితో మాధవిమాధవస్స్ఫుటమ్। స్ఫురతిత్వయి

మాధవీపదం హరిసంబంధవిబోధకం యతః॥ ౧౧౭ ॥ సత్వ

రం కథయ కేన పథా సో చూత పాదప హరిశ్చరితస్స్యాత్ ।

పల్లవస్య గతిరస్యవిబుద్ధా పల్లవప్రణయినా భవతా స్యాత్ ॥

౧౧౮ ॥ అథోక్షజాధ్యక్షమశోకకిం తే బభూవ నిర్వాణని

దానభూతమ్। అశోకభావః కథమన్యథా తు తవైవ దృష్టస్స

కలాగమేషు ॥ ౧౧౯ ॥ ధుత్తూరశౌరిః ప్రణయం విధాయ

సకృత్త్వత్త స్త్వామతిసందధే ను । వియోగకాంతాజననిర్విశే

షమున్మత్తభావం వివృణోషి యేన ॥ ౧౨౦ ॥ ఏవమున్మత్త

తామేత్య ప్రలపంత్యో మృగీదృశః। యశోదా దారకాద్వై

తమాపుస్తద్భావనాబలాత్ ॥ ౧౨౧॥ వధూరథా త్కాచి

మాధవీలతావిశేషః-మాధవస్య స్త్రీ చ- పుంయోగాదాఖ్యాయామితి జీష్ ॥

౧౧౭॥సత్వరమితి॥ పల్లవస్య విటస్య భుజంగ ఏవ జానీతే భుజంగచరణక్రమమి

తి న్యాయాదితి భావః॥ ౧౧౮॥ అధోక్షజేతి॥ అధ్యక్షం సాక్షాత్కారః నిర్వా

ణం సుఖం మోక్షశ్చ - సకలాగమేషు సర్వవృక్షేషు సకలవేదేషు ॥ ౧౧౯ ॥

ధుత్తూరేతి॥ ఉన్మత్త భావమితి వృక్ష విశేషత్వం ॥ ౧౨౦ ॥ ఏవమితి ॥

యశోదా దారకాద్వైతం కృష్ణాభేదం భ్రమరకీటన్యాయాదితి భావః ॥

౧౨౧ ॥ వధూరితి ॥ అధాత్ పిబతిస్మ - ధేట్పానే అస్మాల్లుఙి విభాషాఘ్రాధేట్ఛాసఇతిసిజ్లోపేరూపం- ప్రళయంనాశం తన్నామకసాత్త్వికభావంచపురోదితాపూర్వోక్తాపూతనాయితేత్యర్థః - పూర్వంతు పూతనాయాఏవ ప్రళయోన కృష్ణస్య అత్రతూభయోరపీతి విచిత్రమిత్యర్థః-ఉభయోరపిప్రళయాఖ్యస్సాత్త్వికభావస్సంవృత్తఇతి పరమార్థః ॥
౧౨౨॥కయాపీతి॥భుజంగఃకాళీయఃఆదిమాకృష్ణాయితాభుజంగంవిజేతుమీశాపిభుజంగాయితాంజేతుంసమర్థాపీత్యర్థః- కృష్ణాయితత్వాదితిభావః- తేనప్రతారితాజితాలీలాకలహేజయపరాజయయోరనియమాదితిభావః-

దళీకపూతనాస్తనావినోదేనజనార్దనాయితా । ప్రియా
తుతత్రప్రళయంపురోదితాతథాద్వితీయాపి పునస్తదద్భు
తమ్ ॥ ౧౨౨ ॥ కయాపితన్వ్యామధుసూదనాయితంక
యాచిదాలంబి భుజంగభావనా । విజేతుమీశాపి భుజంగ
మాదిమాప్రతారితా ప్రత్యుతతేనలీలయా॥౧౨౩॥జనార్ద
నాద్వైతమవాప్యకాప్యహో దవానలాపానమనాటయ
త్తమామ్। తతఃపరీతాపధురామవాపసామృషావిషాదో
విరహానలాదితి॥౧౨౪॥తతః॥ అదృశ్యోయంశౌరిః పదకమ
లముద్రాశ్రియణతస్సుఖంసాక్షాత్కార్యోభవతి ననుయో
గైఃకిమపరైః। విచింత్యైవం తత్రవ్యవసితమతీనాంసుదృ

భుజంగేనవిజేనకృష్ణేనప్రతారితావంచితేతిధ్వనిః॥౧౨౩॥జనార్దనాదితి॥ విరహానలాద్విషాదఇతిమృషేత్యన్వయః ॥ ౧౨౪॥అదృశ్యఇతి॥ వ్యవహితత్వాద్ద్రష్టుమశక్యఇత్యర్థః- అయంశౌరిఃపదకమలస్యముద్రాచిహ్నంతస్యాశ్రయణతః-అన్వేషణాత్-సుఖంసాక్షాత్కార్యోభవతి - పదముద్రానుసారేణహిచోరాదయోగృహ్యంతఇతిభావః-అపరైర్యోగైరుపాయైఃకింని॥యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిష్విత్యమరః - ఏవంవిచింత్య - తత్రపదముద్రాన్వేషణేవ్యవసితమతీనాంప్రవృత్తానామితియావత్ సుదృశాంస్త్రీణాం- అస్యాముద్రాయాఃప్రకాశః స్ఫురణంక్వచన తమ

సా క్వాపి రజసా చ నాభూత్-ఆచ్ఛాదనాదితి భావః - అత్ర ప్రకాశోభూదద
స్యా ఇతి పాఠే స్థితే క్వచిత్తో(-శేప్రకాశ స్తస్యాసీదితి పాఠో లేఖకభ్రమమూ
లఇతి ధ్యేయం వ్యంగ్యార్థస్తు-అవిద్యావృతత్వాదదృశ్యః పదకమలమేవము
ద్రావస్తుతస్య ఆశ్రయణతో ధ్యానాత్- యోగైర్ధ్యానైః- సుదృశాంసుధి
యాం రజసా తమసా చ గుణేన అస్యాః పదకమల ముద్రాయాః ప్రకాశోనా
భూత్-రజస్తమోగుణావిర్భావసమయే చిత్తైకాగ్ర్యాభావాదితి భావః- ఉ
క్తం చ గీతాసు॥*॥సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత।జ్ఞానమావృత్య
తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుతేతి॥౧౨౫॥౧౨౬॥ పంక ఇతి॥ త్రిజగతోపి గు

శాం ప్రకాశోభూదస్యాః క్వచన రజసా క్వాపి తమసా ॥
౧౨౫౧॥ ఏవమనికటవికటాటవీపర్యటనపాటవపాటలచర
ణ యుగళా వల్లవలోలలోచనాః క్వచననితాంతనిమగ్నా
మరవిందలోచనచరణకమల ముద్రామవలోక్య కామపి కా
మినీమనురాగభరేణ బభార భుజశిరసా యశోదాకిశోర ఇతి
నిర్ధార్య ధార్యమాణధైర్యవిపర్యయా బభూవుః॥౧౨౬॥
ప॥పంకేషు నేరజసివా ప్రచురే కథం తదభ్యున్నతం త్రిజగ
తోపి గురోః పదం స్యాత్।కామాభిభూతమనసామిదమావి
రస్తుతత్త్వావధారణకథాం కథమంతరేణ॥౧౨౭॥ తతశ్చ॥
సముత్పాత్య ప్రేమామృత జలధిపూరే ప్రియతమాం ప్రి
యః క్షేప్తుం వాంఛన్నివ సకతమామేవ మవహాత్ । భవ

రోరతిస్థూలత్వేనేత్యర్థః-పదం పదముద్రా అభ్యున్నతముత్తానం సాంద్ర
కర్దమభూమౌర్విద్యమానాయస్య కస్యాపి పాదముద్రా అతినిమ్నా భవతి-
అతిస్థూలస్య తు కిముతేతి భావః॥ కామేత్యాది॥ ఈదృశం వస్తుతత్త్వవిచారణం
కామాంధానాం కుత ఇతి భావః-వ్యంగ్యార్థస్తు స్పష్టః॥౧౨౭॥ అథ ప్రియ
స్యాస్స్కంధేన వహనే హేతుముత్ప్రేక్షతే-సముత్పాత్యేతి॥ ఉత్పాత్య పాత
నే గాఢం నిమజ్జతీతి భావః॥ భవత్వితి॥ సాపి ప్రేమాస్పదం భవతు దక్షిణనాయక
త్వాత్తస్య తావతా నాస్మాకం హానిరితి భావః॥ ఇతరదురవాపమితి॥ సా చ కేన

చిత్తప్రాబలేన తస్య దక్షిణనాయకత్వమపి విఘటితవతీ కిమన్యథా కథం నాగచ్ఛేదితి భావః॥౧౨౮॥౧౨౯॥కదావేతి॥ అత్ర కదావేతి పదసూచితశ్చింతా

త్వైతత్తప్త్వా కమపి తపసాం సంచయమియం నిజైర్లీలాజాలైరితరదురవాపం కిమతనోత్॥ ౧౨౮॥ అలమలమపయామి ముంచ భీతాం గురుజనతః కితవేతి భాషిణీం మామ్। చిరముచితవచోభిరన్వనైషీస్మధుమధురైస్స కథం కృపాం జహాతి ॥ ౧౨౯ ॥ కదా వా లావణ్యామృతరసపరీవాహనిలయం పురః ప్రాదుర్భూతం మధుర మధురం వీక్ష్య దయితమ్। హా దైశా రేకాంత ప్రియతమ సరోజాక్ష శరణం భవేతి క్రోశంతీ నిమిషమివ నేష్యామి దివసాన్॥౧౩౦॥ త్యక్త్వా ధర్మకథాం నిజాదుపనతాం కేళీసుఖం చ ప్రియాన్మోహాదుచ్చసుఖానుభూతిచపలా విస్రంభమాప్తా స్త్వయి। నాథ త్వం చ న వీక్షసే యది కృపాతుంగైరపాంగైస్తదా భ్రష్టానాముభయత్ర హంత శరణం కిం స్యాద్గతిః కా హి నః॥ ౧౩౧ ॥ ప్రాణేశ ముగ్ధమధురం వదనం సకృత్తే సందర్శయాశు న తతోధికమర్థయే త్వామ్। అభ్యుద్యతో నిరపరాధవధూవధార్థమంతర్దధాతు కితవ స్త్రపయా శశాంకః ॥ ౧౩౨ ॥ కందర్పలోపనవిధావబలాజనస్య నింద్యాపరాక్రమవిధా కృతమేయమార్త్యైః। త్వాం రూపశౌర్యవిభవాదభిభావయంతముద్వీక్షసే యది హరిం పురుష స్తదా స్యాః॥ ౧౩౩॥ కల్యాణజాలనిలయం కరుణారసార్ద్రమానందకందమనవద్యముఖారవిందమ్। త్రైలోక్యమోహనమనూనమవాప్తపుణ్యా హా హంత కాంతమిహ తం క్వ విలోకయామః ॥ ౧౩౪॥ రోషాభవేద్యదినిరస్య మదంగసంగిచేలం

క్ష్యస్సంచారీభావః-శృంగారస్యాంగమితి ప్రేయానలంకారః॥౧౩౦॥౧౩౧ ౧౩౨॥కందర్పేతి॥ లోపనవిధౌ హింసాకృత్యే విషయే ఆర్త్యై నింద్యాకే

యం పరాక్రమవిధేత్యన్వయః - ఉద్వీక్షసేయదితి॥కలహాస్తుదూరత ఏవేతి భావః-వర్తమానసామీప్యేవర్తమాన ప్రత్యయః॥౧౩౩॥౧౩౪॥౧౩౫॥ ౧౩౬॥ఏవమితి॥శ్యామాభిరపీతి ॥ ని ॥ శ్యామాయౌవనమధ్యస్థేత్యుత్పల మాలాయాం॥౧౩౭ ॥ తా ఇతి ॥ చరణసంవాహనేనపదమర్దనేన॥ని॥

కుచౌరచయనిర్దయమర్దనాహర్షై । దంతైర్నఖైరపిలునీ హీకపాతనాద్యైస్సంతాస్యపాతయతతోవివశాం సుఖా బ్ధౌ॥ ౧౩౫॥అకృత్యంమత్వేదంనిరణయమనర్థంగురుజనా ద్గతంపాతివ్రత్యంసుఖమపివిగీతంనసులభమ్ । ఇయంచప్ర త్యాశానవిరమతి హాహా తదనుగావిధవై ధేయాగ్ర్యా వ్యవ సితమయేకిన్నుభవతా ॥ ౧౩౬ ॥ ౫ ॥ ఏవమభిధాయస మారబ్ధరోదనాభిః అతిశయితవిరహాకృశాను కృశాను భావాభిరాభీరభామినీభిశ్శ్యామాభిరపిపాండురాభిస్తరు ణీభిరపిపురాణపురుషాభిలాషిణీభిరార్ద్రీకృతహృద యోయశోదానందనస్తదనుపురతఃప్రాదురభవత్ ॥౧౩౭॥

తాశ్చతదనన్తరమకాండపతితసుధాసారసరసమరవిందలో చనావలోకనసుఖమనుభూయకాచనచరణ సంవాహనేన కాచనకరావలంబవితరణేనకాచనవ్యజనవీజనేన కాచిదా లోకశబ్దసముచ్చారణేనకాపితాం బూలవీటికాప్రదానేన కాపిస్వేదాంబుజాలకపరిమార్జనేనకాచిత్సాంసుసందో హనిరసనేనకాచిత్తాంబూలకరంకవహనేనకాపిపల్లవతల్ప కల్పనేనచయథాభిలాషమేవమారాధ్య పరిపూర్ణమనో రథాబభూవుః ॥౧౩౮ ॥ స్థానేహితత్ ॥ ౫ ॥ వనమాలిని.

సంవాహనంమర్దనంస్యాదిత్యమరః - ఆలోకశబ్దాజయజయేత్యాదయః- తాంబూలకరంకస్తాంబూలరసనిష్ఠీవనపాత్రంయద్యపి॥ని॥కరంకోనారికేళ స్యకృత్తిఃకరకపత్రికేతిఅజయ్యకోశే- నారికేళకరండవాచకఏవకరంకశబ్దఃత థాపిలక్షణయాప్రకృతేపాత్రమాత్రపరఇతిద్రష్టవ్యం॥౧౩౮॥వనమాలి

నీతి॥ మాయయేతి॥ మాయయా కపటేన సుదృశాం స్త్రీణాం - అత్ర వ్యంగ్యార్థోఽపి వ్యాఖ్యా
తప్రాయః॥౧౩౯॥ అనుగృహ్యేతి॥ రాసవిహారైరితి గోపక్రీడాభిరిత్య
ర్థః॥ ని॥ గోపక్రీడారవౌ రాసావితి భాస్కరః॥౧౪౦॥ ౧౪౧॥ రాజన్ని

మాయయాపరోక్షే సుదృశాం శోకకృశానురుద్వ్యయాయః।
స కథం శమమేతు వాగభూమిం హరిసాక్షాత్కృతితోఽపమం
తరేణ॥ ౧౩౯॥ అనుగృహ్య తతో రాసవిహారై రమణీహృ
దిః। విరహానలసంజాతపరితాపమపాహరత్॥ ౧౪౦॥ తదా
సదనమాసేదుర్ముదితాః ప్రమదా అపి। అపి తస్యానుభావే
న పతివాల్లభ్యమభ్యయుః॥ ౧౪౧॥ తతః॥ రాజన్నంబరముద్గ
తాంకలయ తాం కన్యాం యశోదాత్మజాం కృష్ణం దేవకజా
త్మజం బలమసౌ రోహిణ్యుపాజీజనత్। భీతై రానకదుందుభి
ర్వ్యరచయత్సర్వం తదేతత్పురేత్యాచఖ్యౌ కలహోత్సుకః
క్షితిభృతే కంసాయ సర్వం మునిః॥ ౧౪౨॥ ఏతదాకర్ణ్య
కర్ణపరుషమతివిషమరోషజాజ్వల్యమానమానసః కంస
స్సపది నారదనివారణయా శిథిలీకృతదేవకీవసుదేవవ్యాపా
దనాభినివేశో విధాయ నిగళమాత్రసందానితౌ కేశినామా
నం నిశాచరమపి కేశవనిశారణాయ సమాదిశ్య మహామా
త్యనికరమాహూయ నారదోదితముదంతమావేద్య ము
ష్టికచాణూరాభిధానం మల్లయుగళం హలధరవాసుదేవ
ప్రతిమల్లతయా పరికల్ప్య కువలయాపీడనామానం వేతం
డచూడామణిం ప్రతిహారప్రదేశం ప్రాపయ్య రంగభువి
మంచప్రపంచనాయకం చుకినః ప్రచోద్య శరాసనమఖవి
లోకనాపదేశేన సపరివారమాహరయశోదానందనమితి

తి॥ రోహిణ్యుపాజీజనదితి - ప్రసూతైవ నతు గర్భమాసనవకం ధృతవతీ దే
వకీతు గర్భే బభారేతి భావః॥ కలహోత్సుక ఇతి నారదః కలహప్రియ ఇతి
ప్రసిద్ధః॥ ౧౪౨॥ ఏతదితి॥ జాజ్వల్యమానమతిశయేన జ్వలత్ - నిశారణం మా

రణం - వేతండోగజః ॥ ౧౪౩॥ అక్రూరోపీతి ॥ మధుసూదనము పస్పృ
శ్యేత్యాసేనాన్వయః ॥ ౧౪౪॥౧౪౫ ॥ బ్రహ్మపుత్రీవదతి ॥ ని ॥ ౫౦ శ్లో

యథార్థనామానమక్రూరం ప్రాహిణోత్ ॥ ౧౪౩ ॥ అ
క్రూరోపికంసనిదేశాదుపగతవంతమంతకభయానక ము
ధిగతహయరూపం కేశినామానంనిశాచర మఖర్వగర్వస
ర్వంకషేణదృఢతరముష్టిప్రహారేణ పశుమారం మారయి
త్వాసదనమాసేదివాంసంమధుసూదనముపస్పృశ్య దండవ
త్ప్రణిపత్యయశోదాశాబకేనరోహిణేయేనచ పరిరంభ
కుశలానుయోగస్నహభోజనాదిభిరతివేలముపలాలితస్స్వ
సమాగమన కారణమభిధాయతావేతౌ శతాంగమారో
ప్యసోపహారైరాభీరైర్నందాదిభిరను గమ్యమానోమధు
రానగరమచలత్ ॥౧౪౪॥ వ॥ వార్తామిమామశనిపాత
నిభాంనిశమ్యయామావిశన్నరవశాస్సుదృశోదశాం తామ్॥
సంసారసౌఖ్యవిరహేణ కఠోరచిత్తం వక్తుంక్షమేతకతమ
శ్శకమంతరేణ ॥ ౧౪౫॥ బ్రహ్మపుత్రీవదాపాత రమణీ
యాభిధః కథమ్ । నపాపపరిపాకోయమక్రూరః క్రూర
చేష్టితః ॥౧౪౬ ॥ దయోదారాద్దారాత్పురవిజయినః
ప్రార్థితవతీమురారిస్త్వభూయాన్మదనమదనోయంప్రియ
ఇతి। అనాథంనైవాహందురిత భరితాజాతువిరహేయానభూ
యాదేతస్యేత్యాహహనిహతాహంతవిధినా ॥౧౪౭॥ సం
భుక్తాపిముహుర్ముహుర్నవఇవప్రేమాస్పదం సాధ్వస
స్పృష్టాదులర్భతామనోహరతరస్సంమోహనశ్చేతసః ।
వైకల్యేపి రతోచితోపకరణగ్రామస్యసౌఖ్యాకరః శౌరేచా

బ్రహ్మపుత్రీఇతిభాస్కరః - నేతికాకుః - పాపపరిపాక ఏవేత్యర్థః ॥
౧౪౬॥దయఇతి॥ అనాథమితి ॥ నాథ్యయాచ్ఞాయామితిధాతోర్లజిఉత్త
మపురుషైకవచనం ॥ ౧౪౭ ॥ సంభుక్తఇతి ॥ రతోచితోపకరణగ్రామః శ

య్యాసక్స్యందనాదిః-శతాంగసంగతంరథారూఢం॥ని॥శతాంగస్స్యందనో రథ ఇత్యమరః॥౧౪౮॥౧౪౯॥౧౫౦॥విరహానలేతి॥అనలసంతాపజన్యాశ్రూణాంయాత్రాసమయేమంగళవిఘాతకత్వంనాస్తీతిభావః॥౧౫౧॥ ౧౫౨॥బలాదపీతి॥ కృష్ణవర్త్మాశ్రయంకృష్ణమార్గాశ్రయణంఅగ్నిప్రవేశంచసమీహితమీప్సితంజారఃకదాచిచ్చౌర్యేణపరనారీర్భుంజానః ప్రస్థానసమయే

శ్యరతోత్సవస్తవ కథం హా విస్మరిష్యామితమ్ ॥ ౧౪౮ ॥
నిమిషంత్వయిలీలయా నిలీనేనవలంచా విపదంబుధావమ
జ్జిమ్ । మరణంశరణంమమాద్యశౌరేనియతంత్వద్విరహాన
లాసహాయాః ॥ ౧౪౯ ॥ గ॥ఏవమతివేలంవిలప్యవిలుప్య
మానవివేకావల్లవవిలాసినీసంహతిఃప్రస్థానలాలసతయా
శతాంగసంగతంసపరివారమురరిపుమతిచిరమరోదీచ్చ ॥
౧౫౦॥ ప॥విరహానలసంతాపసంభవస్తరళభ్రువామ్।సమం
గళవిఘాతాయనాభూదశ్రుసముద్గమః ॥౧౫౧॥ తతో
నిపుణమాశ్వాస్యవధూమధురయాగిరా।నివర్త్యచరయా
త్ప్రియాద్యమునామమనాగయమ్॥ ౧౫౨॥బలాదపినివా
రితావిరహభీరవోభీరవోవిసృజ్యసకలంయయుర్ఝడేతికృ
ష్ణవర్త్మాశ్రయమ్ । తథాపినసమీహితంప్రియసమాగ
మంభేజిరేనజారదయితాశ్రియాదిహకిలాపరంకారణమ్॥
౧౫౩॥గ॥తదనునయనపథమతీతవతిభగవతి॥౧౫౪॥తదసా
క్షాత్కృతేఃఖేదమవాప్యసుదృశఃపరమ్। చక్రిరస్తద సమ
స్తాశానివృత్త్యభిముఖంమనః॥ ౧౫౫॥ గ॥ తదనుయదునం

తాఃకథంనయేదితిభావః-అన్యత్రసహగమనేస్త్రీణాంప్రియసంగోనియతః జారప్రియానుగమనేతునేతిభావః॥౧౫౩॥౧౫౪॥తదితి॥నివృత్త్యభిముఖమాశమనోన్ముఖం-వ్యంగ్యార్థస్తు-సుదృశస్సుధియఃతదసాక్షాత్కృతేఃపరమాత్మసాక్షాత్కారాభావాత్ ఖేదమవాప్యఅస్తసమస్తాశానిష్కామాస్సంతఃఇమనఃనివృత్త్యభిముఖంశమప్రధానంచక్రురితి॥౧౫౫॥ తదితి॥ ప్రతిప్రతీరం

తీరే- విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః॥ని॥కూలంరోధశ్చతీరంచప్రతీరంచతటం
త్రిష్విత్యమరః-ఆవేశ్య-ఉపవేశ్య- సిస్నాసుః-స్నాతుమిచ్ఛుః-సమున్నతా స్నా
ధవః-ఉన్నతప్రదేశశ్చనీచ ప్రవణత్వాత్ప్రవాహస్యేతిభావః - సుదర్శ
నంచక్రంఅబ్జానుషక్తశ్శంఖానుషక్తకః॥ని॥ అబ్జోధన్వంతరౌశంఖఇతివై
జయంతీ-గదాక్షా మోదకీవ్యాధిశ్చ-నిలేపం పాపసంబంధరహితం-మాధ
వోవసంతః-పలాశారాక్షసాః॥ని॥పలమున్మాంసయోరితిరుద్రః- సుధీ

దనావధ్యాసితస్యందనాప్రతిప్రతీరమావేశ్యసి స్నాసుర
కూర్రశ్శమనభగినీ పానీయమవగాహ్య కరుహాప్రూ రమపి
సమున్నతప్రవణమసుకర దర్శనమపిసుదర్శనకరంనిరంత
రాబ్జాసక్తకరమప్యబ్జపరిపంధికరయుగళమవిరతానుషక్తగ
దమపికమనీయవిగ్రహందివ్యగంధానులిప్త సకలాంగమపిని
ర్లేపమనావృతమూర్తిమపిపీతాంబరావృతవిగ్రహంమాధ
వమపి పలాశ వికాసపరి పంథినం విధుమపి విగత కళంక
మశేషాధారమపిశేషాధారంమీనరూపధరమపిసుధీవరదుర
వాపముపగతకమఠాకృతిమపి భూభారమసహమానమవిర
తవసుమతీ దయితమపికాదాచిత్క-భూదారభావమాలం
బితనరసింహరూపమపిపరిపాలిత మదావళమత్యున్నతమ
పిపరిగృహీతవామనభావం-అనంతవిక్రమమపిత్రివిక్రమం
నిగృహీతభక్తబలిమపిభక్తబలిపరిగ్రహైకతానం రాజకు
ధిరవిరచితపితృతర్పణమపివిహితరాజవంశాభ్యుదయమను

వరావిద్ధదుత్తమానిపుణమత్స్యగ్రాహిణశ్చ ॥ ని॥ కైవర్తేదాశధీవరావి
త్యమరః - వసుమతీదయితమితి - భూదేవ్యావిష్ణుదారత్వం ప్రసిద్ధం భూ
దారోవరాహశ్చ-భక్తబలిభక్తకృతపూజాభక్తో బలిర్దైత్యశ్చ॥ని॥ బలిః
పూజోపహారేచకరేదైత్యాంతరేపిసఇతిభాస్కరః- రాజవంశాభ్యుదయః
సోమవంశోత్పత్తిఃక్షత్రియాభివృద్ధిశ్చ-మనుష్యధర్మానువర్తినంకుబేరా
నుసారిణం-పౌలస్త్యఃకుబేరోరావణశ్చసహజమైత్రీభ్రాతృస్నేహఃబలహా

హోబలరామత్వంబలాఖ్యారాతుసత్వంచఅర్జునగుణశ్శుక్లగుణః బభ్రుర్నకులోవిష్ణుశ్చ ॥ని॥ విపులేనకులేవిష్ణౌబభ్రుస్స్యాదిత్యమరః-పుష్పవద్విలోచనంచంద్రార్కనేత్రం॥ని॥ఏకయోక్త్యాపుష్పవంతౌదివాకర నిశాకరావిత్యమరః-పుష్పంనేత్రదోషశ్చఅస్వప్నరక్షకోనిర్జరః దేవరక్షకశ్చభవస్సంసారశ్శివశ్చత్రివిష్టపంస్వర్గః తిసృణాంవిష్టపానాం సమాహారస్త్రివి

ష్టధర్మానువర్తిన మపిపౌలస్త్యపరిపంథినమమోఘశర
ప్రసరమపిస్వీకృతశరభంగముపగతబలభావమపి సుత్రా
మసహజమైత్రీపాత్రమర్జునగుణప్రణయినమపితమా
లనీలం-చక్రిణమపివిగతభోగాభిలాషం బభ్రుమపిభుజగ
రాజబద్ధాదరంపుష్పవద్విలోచనమపికమనీయనయనం విష్వ
క్సేనమపి ప్రకటితాద్వైత మస్వప్న రక్షకమపినిద్రాను
రక్తంభవవల్లభమపిభవసన్మూలనైకతానంచతుర్దశ భువ
నశరణమపిత్రివిష్టప పరిపాలక మఖిలఖేచరాధిగమ్య మ
పిబుధైకగమ్యంముకుందమపికిన్నరేశరక్షణానపేక్షిణంధా
ర్మికజనదయితమపి పుణ్యజననిషూదనలంపట మవిరతప
రితృప్తమపిభక్తైకతత్పరంసకలాగమశిఖరలక్ష్యమపిన్యగ్రో
ధదలైకశాయినంశమప్రధానమపిశతమన్యుసంశ్రయంద్వి
జరాజపక్షపాతినమపి దోషాకరవిపక్ష మపరిమితరుగా
శ్రయమపి విగత శోకమపునర్భవపదమపిసపునర్భవపదంపు
రాణపురుషమపినిర్జరంహంస మప్యమానస వృత్తిమజమ
పిపితామహోపలాలిత మనంతమపి సంవర్ధిత మరుద్గ

ష్టపమితివ్యుత్పత్త్యాలోకత్రయంచపాత్రాదేరా-కృతిగణత్వాద్ద్విగోరితిప్రాప్తస్యఙీషఃప్రతిషేధః-అఖిలఖేచరాస్సూర్యాదినవగ్రహాః-బుధస్సౌమ్యోవిద్వాంశ్చ - కిన్నరేశఃకుబేరఃకుత్సితనృపశ్చ॥*॥సకింసఖాసాధునశాస్తియోధిపమితిభారవిః - ఆగమశిఖరముప నిషద్వృక్షాగ్రంచ-రుక్కాంతిర్వ్యాధిశ్చపునర్భవఃపునరుత్పత్తిర్నఖశ్చ॥ని॥ పునర్భవఃకరరుహోనఖో

స్త్రీనఖరోస్త్రియామిత్యమరః- మానసవృత్తిమర్జనోవృత్తిస్సరోవిశేషాశ్రి
తశ్చ॥౧౫౬॥అ॥అథసప్తభిశ్శ్లోకైస్స్తౌతి-వదన్నిత్యాదిభిః॥భక్తేభ్యఃస్వపదం
స్వస్థానమపిదదామీతివదన్ ప్రరోచనాముత్పాదయన్నిత్యర్థః - సవిధం
ప్రపన్నానాంభగవత్పదప్రాప్త్యాశయాసమీపమాస్థితానాంభక్తానామే
షాంవిపదభావంవిపదామాత్యంతికనివృత్తింవితనుషేకిముతత్రహేతుమా
హ - యద్యస్మాత్కారణాదితరసురానిందాద్రీనధిగమ్యప్రాప్యతత్తల్లో
కాన్ గత్వేత్యర్థః-లఘుశీఘ్రం॥ని॥లఘుక్షిప్రమరంద్రుతమిత్యమరః-నివృ
త్తాఃపునరాగతాఃవిపదామాత్యంతికనివృత్త్యభావాదితిభావః-దృశ్యంతే॥
॥ఆబ్రహ్మభవనాల్లోకాఃపునరావృత్తినోఽర్జునేతివచనాత్-త్వాంప్రా
ణంజనార్దనమపికరుణాతరంగితాంతరంగమతిదక్షిణ
మపిసకలాత్తరంభగవంతందామోదరమద్రాక్షీదస్త్రాక్షి
చ్చ॥౧౫౬॥తథాహి॥ప॥వదన్భక్తేభ్యస్త్వంపదమ
పిదదామీతిసవిధంప్రపన్నానామేషాంకిమువిపదభావంవి
తనుషే। నివృత్తాదృశ్యంతేలఘుయదధిగమ్యేతరసురాన్
ప్రపన్నాస్త్వాంపంగుర్భవతిపునరావృత్తివిధురః॥౧౫౭॥
పుమాంసంస్వీకర్తుంకమపిభవరోగంప్రకృతిజంబలాత్క్రా
త్తస్తుపునరావృత్తివిధురః-పంగుర్భవతి॥ఞ॥నసపునరావర్తతఇతిశ్రుతేః
వ్యంగ్యార్థస్తు-భక్తేభ్యఃస్వంపదంచరణమపిదదామీతివదన్సవిధంప్రప
న్నానామేషాంవిపదభావంపదరహితత్వంపదభంగమితియావత్ వితనుషే
కిముతత్రహేతుమాహ-ఇతరసురానధిగమ్యలఘునివృత్తాదృశ్యంతేపదభం
గాభావాదితిభావః-త్వాంప్రపన్నఇత్యాది-మాస్తునామనవీనపదదానం
ప్రాక్సిద్ధపదభంజనాభావేవాకథంనాగచ్ఛేయురితిభావః౧౫౭॥పుమాంసమి
తి॥కమపిధన్యమిత్యర్థః॥[illegible]॥మనుష్యాణాంసహస్రేషుకశ్చిద్యతతిసిద్ధయే-య
తతామపిసిద్ధానాంకశ్చిన్మాంవేత్తితత్త్వతఇతివచనాదితిభావః-పుమాంసం
స్వీకర్తుంస్వసాయుజ్యందాతుమిత్యర్థః-అభూతతద్భావేచ్వ్యః-అసత్వంచభ్రాం
తిమూలమితినసిద్ధాంతవిరోధః- ప్రకృతిజంమాయాజన్యంభవం సంసారమే

జరోగంబలాద్విషమందుస్సహంకృత్వాభార్యాపుత్రాదినాశేనవైరస్యము
త్పాద్యేత్యర్థః॥*॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామితస్యవిత్తం హరామ్యహం-
తస్యపుత్రాంశ్చపౌత్రాంశ్చేతివిష్ణుపురాణాదితిభావః-అథవిత్తాన్యపహ
రన్తస్యాపిమదనివర్తకత్వాదితిభావః - నకేవలమేతావదిత్యాహ మా
మేవశరణంయదినభజసితేమృత్యుస్సంసారోధ్రువఃనియతః-ఏవంత్రాసంప్ర
కల్ప్య॥*॥ మామేవయేప్రపద్యంతేమాయామేతాంతరంతితఇతి వచనా
దితిభావః - పరమార్థాన్నిస్సారసంసారనిర్వాణాదిత్యర్థః-బహుమతిం
పూజాంభజసిపూజ్యసఇత్యర్థః- ఆర్తస్యభక్తౌముఖ్యాధికారః-యథోక్తం
గీతాసు॥*॥చతుర్విధాభజంతేమాంయేదాభావసమన్వితాః- ఆర్తోజిజ్ఞా
సురర్థార్థీజ్ఞానీచభరతర్షభేతి - వ్యంగ్యార్థస్తు- కమపిపుమాంసం
ధనికమిత్యర్థః-స్వీకర్తుంవశీకర్తుం॥*॥భిషజోవ్యాధికాంక్షిణఇతి న్యా

త్వాన్కృత్వావిషమమథవిత్తాన్యపహరన్ ధ్రువస్తేమృత్యు
ర్నోయదిభజసిమామేవశరణంప్రకల్ప్యైవంత్రాసంవ్రజసి
పరమార్థాద్బహుమతిమ్॥౧౫౮॥ అవిశ్రాంతంసేవా
నతుఫలమపేక్ష్యంచిరచితంఫలంభోగ్యంకృత్వా కృతిమపి

యాదితిభావః - ప్రకృతిజంస్వాభావికం ఆజన్మసిద్ధరోగానవిశేష దుఃఖావ
హాఇతి ప్రసిద్ధిః- భవఏవరోగస్తంబలాద్విషమంకృత్వా విరుద్ధౌషధ ప్రదా
నాదినాసంవర్ధ్యేత్యర్థః - అథవిత్తాన్యపహరన్తైలలేహ్యాదికరణవ్యా
జేనేత్యర్థః - నకేవలమేతావదిత్యాహ - మామేవమామేవ త్వదీయదేహ
స్వభావజ్ఞత్వాదితిభావః - శరణంభజసి యది - మదీయమౌషధమేవనగ్ర
హ్ణాసిచేదిత్యర్థః - తేమృత్యుర్మరణంధ్రువోనియతః ఆశుభావీత్యర్థః -
ఏవంత్రాసంప్రకల్ప్యఆర్తాద్వ్యాధిపీడితాద్బహుమతింపరం పూజా
మేవభజసి- నతురోగస్యాంతికనివృత్తింకరోషి॥*॥లబ్ధపుత్రాపతింద్వేష్టిల
బ్ధారోగ్యశ్చికిత్సకం-ఆతురస్యభిషఙ్మిత్రమితిన్యాయాదితి భావః॥౧౫౮॥అవి
శ్రాంతమితి॥సేవావిశ్రాంతం సంతతంకర్తవ్యేతిశేషః- బ్రహ్మసంస్థో
మృతత్వమేతీతిశ్రుత్యా॥*॥ఆసుప్తేరావృతేఃకాలంనయేద్వేదాంతచింతనా

చితి స్మృత్యాచ బ్రహ్మన్యవ్యాపారశూన్యస్యైవ మోక్షావగమాదితిభావః
ఫలంతునాపేక్ష్యంనిష్కామస్యైవ మోక్షాధికారాదితిభావః-చిర చితంచి
రాత్సంచితంఫలం ప్రారబ్ధంకర్మజన్యంసుఖదుఃఖాదికమిత్యర్థః॥*॥సంచీ
యతాహా శ్రితపాలనార్థంచిరత్నరత్నాదికముచ్చితం చిరాదిత్యాదౌ సో
పసర్గస్యైవ చినుధాతోస్సంగ్రహార్థకత్వం దృశ్యతే కథం తర్హిచిర
చితమితిచేన్నైషదోషః-శాబ్దికైరుపసర్గస్యవాచకత్వానంగీకారేణ కేవ
లధాతోరపితదర్థలాభాత్ అతఏవనాగానందేప్రయోగః*చినావనాస్సుకృ
తానిపీతవిపదోనిమర్త్సరైర్మానసైరితి-భోగ్యంప్రారబ్ధం॥*॥ప్రారబ్ధంభోగ
తోనశ్యేదితివచనాదితిభావః- కృతింసంధ్యావందనాదికర్మకృత్వాఫలమపిత
వసమర్పణం॥*॥ కర్మణ్యేవాధికారస్తేమాఫలేషుకదాచనేతివచనాదితి
భావః- భవత్వితి-ఏతత్సర్వమంగీకృతమిత్యర్థః - ప్రాంతేఫల మమృత
భావాన్మోక్షాదనధికంతదధికఫలస్యైవాభావాదితిభావః ఇయం సేవాన

సమర్పణంతవఫలమ్ । భవత్వేవం ప్రాంతేఫలమమృతభా

దృష్టౌ॥*॥సమహాత్మాసుదుర్లభ ఇతివచనాదితిభావః-మధుమథనతవమా
యాలనమస్త్వమః-ఇతిపరమార్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-అవిశ్రాంతమహో
రాత్రం సేవా॥*॥ రాజసేవామనుష్యాణామసిధారావలేహనమితిన్యా
యాదితివిషమా రాజ సేవా సాపిసర్వదా చేత్కిముపక్తవ్యమితిభావః- ఫల
గౌరవేణసర్వంసోఢవ్యమిత్యత ఆహ- ఫలంతునాపేక్ష్యంఅన్యస్య లుబ్ధప్ర
భోః ప్రకాశేవాచాపరంనయాచనీయంమనసాత్వపేక్షణేనహానిఃతస్యకించి
జ్ఞత్వేనపరహృదయజ్ఞానాభావాత్-తవతుసర్వజ్ఞత్వేనమనసాపినకాంక్ష్యమి
త్యహోమహాననర్థ ఇతిభావః-తర్హి సేవకాః కథంజీవేయురిత్యత ఆహ-
చిరచితంపితృపితామహాదిభిశ్చిరాత్సంచితమిత్యర్థః- ఫలంభోగ్యంకృతిం
వ్యాపారంకృత్వాయత్కించిదవకాశేవాణిజ్యాదికరణరూపమిత్యర్థః -
ఫలంతజ్జన్యంతవసమర్పణీయంభవత్వేవమితి - సర్వమేతత్సోఢుం శక్యత
ఇత్యర్థః-ప్రాంతేఅమృతభావాన్మృతత్వాభావాదనధికంఫలంయత్కిం
చిద్వాగూపానాదినాప్రాణమాత్రధారణాదధికంఫలంనాస్తీత్యర్థః

...స్వాన దృష్టానుకాన్యపి దృష్టచరీత్యర్థః - మధుమథన తవ మాయాం వంచనాం నమస్మ్యమః - యయా మాయయా సర్వాన్ సదైవ వెవయసి తస్యైనమ ఇత్యర్థః ॥౧౫॥ శ్రితానామితి ॥ అనుగ్రహాంకలమేకరోమితి ప్రతార్యాశి ప్రతానాం భాగ్యం హరసీతియాత్ ఏతదాస్తాం భాగ్యహరణమాత్రేణానశోచనీయా ముక్తగతా ప్రనథః సద్భావాదితి భావః - తదేవాహ - వినత పునరావృత్తినిపదె స్థానే మోక్షు ఇతియావత్ - నిగళం తు ముక్త్యేకాగారాగారాదీచ వ్యజ్యతే - తదేవ విశినష్టి - అచంద్రాగ్న్యాదిత్యే ॥ ఆ॥ నతద్భాసయతే సూర్యో నశశాంకో న పావక ఇతి వచనాదితి భావః - అన్యత్ర చంద్రాదిప్రకాశవిశిష్టత ఇత్యనేన గాఢాంధకారవిరహితే కేరీటప్రదేశ ఇతి వ్యజ్యతే - హృదయస్యాప్యసుగమే ॥ ఆ॥ అప్రాప్య మనసా సహ ఇతి శ్రుతేరితి భావః - అన్యత్ర కంటి

వాదనధికం న దృష్టేయం సైవాపి మధుమథన మాయాం తవ న
మః ॥౧౬॥ శ్రితానాం యద్భాగ్యం హరసి కలమేకం గ్రహ
మితి ప్రతార్యాస్తామేతద్విగత పునరావృత్తిపదే । అచం
ద్రాగ్న్యాదిత్యేప్యవచన హృదయస్యాప్యసుగమే త్వదేకద్యో
త్యే యాత్రిప్రసితవయుక్తం కథమిదమ్ ॥౧౭॥ భావతత్త్వంగు

ణాదిభిరతిదుర్గమమపి ప్రదేశమితి మాహాత్మ్యత్వాన్మనః ప్రవిశతి - నతు శరీరమిదం తు మనసాపి దుర్గమమిత్యతివిషమతా వ్యజ్యతే - త్వదేకద్యోత్యే త్వత్ప్రకాశాతిరిక్తప్రకాశనాన్యేక్షిత మేవభాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి ఇతి శ్రుతేరితి భావః - అన్యత్ర త్వదేకద్యోత్యే ఇత్యనేన పథాత్వం నిర్గచ్ఛేతిత్వదుపదేశమంతరేణ కేనాపి పలాయితు మయోగ్య ఇతి వ్యజ్యతే - ఈదృశే ప్రదేశే ప్రవేశయసీతి యాత్ - ఇదం తవ కథం యుక్తం ఆశ్రితస్య విత్తహరణమేవాయుక్తం హరణానంతరం వాక్ప్రచిద్భిః పాటనాదినా జీవితవిసర్జనం యుక్తం ఉభయమపి విహాయ ప్రైశున్యాసయా దేవం కరణం తు సర్వథైవాయుక్తమిత్యహో నైర్ఘృణ్యమితి భావః ॥౧౭॥ భావత్కామితి ॥ భగవన్ అస్ఫుటత నురవిజ్ఞేయ స్వరూప స్త్వం పూర్వం ప్రథమతః భావత్కం త్వదీయం - భవతః స్వభావవిలితకే ఇసుసుక్తాం త్రా

త్వ-ఇతికాదేశః-గుణజాలంకల్యాణగుణగణం ప్రకాశ్య సగుణోపాసనేచ్ఛా ముత్పాద్యేత్యర్థః- భ్రాంతిభృతోపి అవిద్యావృతానపి ద్విజాన్నిష్కామ కర్మానుష్ఠానశుద్ధాంతఃకరణాన్ బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యానిత్యర్థః-తత్ర సగుణోపాసనే లగ్నానాసక్తాన్ తదను పశ్చాదనంతరం కృతపక్షపాతం సస్నేహం అగతీన్ గత్యంతరశూన్యాన్ స్వైకశరణానిత్యర్థః - నిజాంతర్గు

ణజాలమస్ఫుటతనుః పూర్వం ప్రకాశ్య ద్విజాన్ లగ్నాన్
భ్రాంతిభృతోపి తత్ర తదను పశ్చాద్గుణేభ్యశ్చ్యుతాన్। అత
స్స్వంకృతపక్షపాతమగతీనేతాన్నిజాంతర్గతానాధత్సే
ద్విజముక్తిదానకరుణాదృష్టాశ్రితావావతేః ౧౬౧॥ కారు
ణ్యాబ్ధిరితి ప్రథా తవ భువి ఖ్యాతా చ మే దీనతా దాసోహం
తవ చేతి జృంభతి ముహుర్దైన్యం యదద్యాపి మే । దోషః కి
న్ను మమైవ సోయమథవా త్రైలోక్యతాతస్య తే న్యాయో నే
హాసమంజసస్స్మరముహుస్సంరక్షణం శ్రేయసే॥ ౧౬౨॥
ఆకల్పం ప్రశమమాలకయేవిబింబమిత్థం ప్రభారయితుమ
స్తియది ప్రయత్నః । పాపం త్వదంఘ్రికమలాశ్ర
యణావధీతి జానే న కిన్ను నిగమప్రకరప్రవాదమ్॥ ౧౬౩॥౫॥
సమనంతరమంతర్హితే భగవతి తూష్ణీం భూయ సరయూమున్మ
జ్య చకితాంగసంగతమక్రూరం వాసుదేవః కిము పూర్వమా
లోకితవానసీతి సకపటమపృచ్ఛత్ ॥౧౬౪॥౫॥ సోపి సకలవిస్మ
యభాజనం భవంతమంతరేణ న కించిదుత్తరయన్ ప్రేరితరథ
తురంగమస్సపది మథురానగరపరిసరముపగమ్య తత్ర సపరి

తాన్ స్వాభిన్నాన్సాధత్సే కరోషి తే ద్విజముక్తిదానకరుణాదృష్టాశ్రితావావ భవతి మాయామోహితతయా-ఇతికర్తవ్యతామూఢానాం ప్రథమతస్సుకృత తయా సగుణోపాసనేచ్ఛాముత్పాద్య తదనుక్రమేణ జ్ఞానముత్పాద్య మో క్షం దదత స్తవ కరుణా కేన వర్ణనీయేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అస్ఫుటతను సుః ప్రచ్ఛాదితశరీరః క్వచిన్నిలీనస్సన్నిత్యర్థః - భావత్కంగుణజాలం తదంతు

కృతంపక్షిగ్రహణసాధనవిశేషం-మృద్ఘటఇతివత్సామానాధికరణ్యాప్రత్య
యఉపాదానోపాదేయభావేన నిర్వాహ్యః పూర్వం ప్రకాశ్య విస్తార్య
భ్రాంతి భృతో భ్రమణ శీలాన్ ద్విజాన్ పక్షిణఃతత్రజాలేలగ్నాన్ తను
షే - పశ్చాల్లగ్నానంతరంకృతపక్షపాతంపక్షచ్ఛేదనపూర్వకం గుణేభ్యః

వారం కేశవంనివేశ్యప్రవిశ్యచ స్వయంనగరం కంసాయాత
దాగమనోదంతమావేద్యనిజసదనమాససాద॥౧౬౫॥గ॥మ
ధురాంమధురాకారామవలోకయితుంతతః। చచాలకల్పి
తాకల్పస్సబలోబలిశాసనః॥౧౬౬॥గ॥ అథపుండరీకలోచ
నావలోకనకుతూహల సమాకులపౌరజన కలకలకబళిత శ
బ్దాంతరామమరనగర మపినైతదుపమమితినిషేధద్భిరివ చ
లాచలచేలాంచలైర్నికేతన కేతనైరుపశోభ మానామవనీ
కామినీతాటంకాయితకనక ప్రాకారామభ్రంలిహశాత
కుంభసౌధామవిరతధారాయంత్రవిగళితసలిలశీకరసంసి
క్తవిపణిసరణిమాబద్ధమౌక్తికతోరణాంమృగమద ఘనసా
రసౌరభవిజృంభితాంప్రత్యాదేశమివసురాలయస్యాలిప్సా
మివపితామహలోకస్యామ్రేడితమివభోగవత్యాః ప్రతి
బింబమివకైలాసస్యద్విర్భావమివవైకుంఠస్య సకలభోగాను
కూలాంమధురాంప్రవిశ్యనాగరసుందరీనళిన నయనైరభ్యా
ర్చ్యమానోలాజైరవకీర్యమాణో నిరంతరాలోకశబ్దైరభి
నంద్యమానోయశోదా నందనస్స్వకృతధౌతాంశుకనికా
యంకమపిరాజకీయంరజకమద్రాక్షీత్॥౧౬౭॥ఉపసృత్యచ

చ్యుతానాతన్వాన్ జాలతః పృథక్కుర్వాన్ అగతీన్ ఛిన్న పక్షతయా గమన
రహితాన్ ఏతాన్పక్షిణఃనిజాంతర్గతాన్ అథత్సేఖాదసీత్యర్థః-అతఏవతే
ద్విజముక్తిదాన కరుణాకృష్టాశ్రితావానభవతీత్యన్వయః॥*॥ఉపకృతంబహు
యత్రకిముచ్యతే సుజనతాప్రథితాభవతాపరమిత్యాదా వివవిపరీతలక్ష
ణయా ఈదృశంనైర్ఘృణ్యంవిచిత్రమిత్యర్థః॥౧౬౧॥౧౬౫॥దద్యాఇతి॥

నేత్రదోషాన్వస్త్రగతమాలిన్యాదిదోషాన్ ॥ని॥ నేత్రంనాడ్యాంతరోర్మూ
లేవస్త్రఇతివిశ్వః-అమృతావసేకైఃసుధాసేచనైః ఉదకసేచనైశ్చ॥౧౭౦
వినేతి॥ని॥ పటచ్చరంజీర్ణవస్త్రంకచ్చరంమలదూషితమిత్యమరః - వనేచరేతి
స్వభావకథనంననిందాగవాంవాచాంపతేమంజుభాషిన్నిత్యర్థః- పృథుర్మ
హాన్-స్వార్థేకః-తస్యసంబుద్ధిః-మహత్తరేత్యర్థఃపృథివీభుజాంపరిగృహీ
తమిత్యనేన జీర్ణత్వరూపో నిర్మాల్యత్వరూపో వాదోషోవివక్షితః అతఎ
వాహ-అసదృశమితి-అయోగ్యమిత్యర్థః ॥ ని ॥ సదృశౌతుసమోచితావితిభా

మేనమయాచత ॥ ౧౬౮ ॥ ప ॥ దద్యాయదీదంమృ
దునోదుకూలజాలంవిశాలంసుకృతీతదాస్యాః । యస్మి
త్రిదోషానమృతావసేకైఘ్నంతోనృణాం యుక్తమిదం
తవైవ॥ ౧౬౯ ॥ గ॥ ఎవంసవినయమభ్యర్థయమానమే
నందుర్మనీషఏషస్సకపటం ప్రత్యవాదీత్ ॥౧౭౦॥ ప॥వినావ
సనమీదృశంమృదుపటచ్చరంకచ్చరంవనేచరగవాంపతేపృ
థుకతేకథంరోచతే । తథాపిపృథివీభుజా పరిగృహీతమేత
చ్చిరంభవత్యసదృశంబలాదసుహరంచహాహాతవ॥౧౭౧॥
గ॥ఏవమతినిగూఢంవిప్రియజల్పాకమల్పాయుషమేనంఖరత

స్కరః-అయోగ్యమిత్యవిగణయకథంచిదపేక్షణేపి-స్వల్పంతదపిదుర్లభమి
తిన్యాయఃప్రవర్తతఇత్యాహ-బలాదసుహరంచేతి - సుఖేనహర్తుమశ
క్యమిత్యర్థః. హాహేతిశోకాభినయఃఅముంచమధురోర్థః-కటుస్తు-వనే
చరేత్యాదివిశేషణత్రయంపశ్వాదివదవివేకిత్వాభిప్రాయగర్భం-మృదు
వసనంవినా-ఈదృశంకచ్చరంపటచ్చరంచవసనంకథంరోచతఇత్యనేనవిప
రీతలక్షణయాకంబళార్హస్య తవమృదువసనమనర్హమితివ్యజ్యతే-అస
దృశమితి-కంబళార్హస్యతవరాజవస్త్రమననురూపమిత్యర్థః- ఎవమపి
బలాద్గ్రహణేఅసుహరం ప్రాణహరమిత్యర్థః॥ ౧౭౧॥ఏవమితి॥జల్పాకో

వాచాలః॥ని॥స్యాజ్జల్పాకస్తువాచాలఇత్యమరః॥౧౭౨॥సేతి॥అంగరాగః॥అనులేపనం॥ని॥అంగరాగోనులెపనమితివ్యాడిః॥౧౭౫॥అథేతి॥ఆదితస్స్వీకృతవాణ-సజ్యంమౌర్వీయుక్తం-అత్రిబహ్వీనాంక్రియాణాంయౌగపద్యాత్సముచ్చయాలంకారః॥*॥బహూనాం యుగపద్భావభాజాంగుంభస్సము

రనఖరశిఖరేణస లీల మహాస్తమస్తకంవిధాయతదనుచర
నికరెప్రతిదిశంపలాయమానె తదీయకరతలగళితదుకూల
జాలంయథాభిలషితమాచ్ఛాద్యనిజోపయుక్తశేషమనుచరే
భ్యోవితీర్యచపునరన్యతోగత్వామాయకనామానమాలంకా
రకంసారూప్యప్రతిపాదనేనానుగృహ్యసుదామనామాన
మవగత భగవత్ప్రభావం కమపి మాలాకారంతత్సమర్పి
తనానావిధసుగంధి కుసుమదామసముదాయమాదాన పూ
ర్వకం ప్రసాద్యసమాలంబితవిలేపభాజనాంకుబ్జామబ్జాన
నామద్రాక్షీత్॥౧౭౨॥సాచయాచితాచక్రథరేణవిరచిత
తదంగసంగాసానంగా ప్రభూతకాశ్మీరమృగమదఘనసా
రసౌరభేణగన్ధసారేణతస్యాంగరాగముపరచితవతీ॥౧౭౩॥
గ॥ భగవానపిసముదితదయారసస్సపదికుటిలామేనాంకుటి
లాంవిధాయసమయాంతరేతదఙ్గసఙ్గమఙ్గీచకార॥౧౭౪ స్థా
నేహితత్॥ప॥ధృతవామనభావోయంకుబ్జయమనయోర్యు
తిః॥అనురూపగుణాకేననేయంసమభినన్ద్యతామ్౧౭౫॥ప॥
అథధనుస్సవిధంమధుసూదనస్సమధిగమ్యరటత్స్వపిరక్షిషు।
త్వరితమాదితసజ్యమథ వ్యధాదపిశరంసమధత్తబభంజచ ॥
౧౭౬॥సాంప్రతమెతత్॥అపిపృథువంశసముత్థోగురుగుణ

చ్ఛయఇతిలక్షణాత్-అత్రిక్రియాణాంకించిత్కాలభేదసంభవేపిశతపత్ర పత్రశతభేదన్యాయేనయౌగపద్యమవిరుద్ధమితిధ్యేయం॥౧౭౬॥అపీతి॥పృథువంశసముత్థోమహావేణుకృతోపి॥ని॥వంశోవేణౌకులేవర్గఇతివిశ్వః-గురుణాగ్రుణేనమౌర్వ్యానమ్రోపిమార్గణస్యబాణస్యసంరంభంబాణంసంధాయక్రి

యమాణమాకర్ణనమిత్యర్థః-అసహమానః అసౌ చాపః భగ్నమహత్తరకాష్ఠః భగ్నవేణురిత్యర్థః-కథం న స్యాత్ స్యాదేవేత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-వంశః కులం కాష్ఠా ఉత్కర్షః॥ ని॥ కాష్ఠోత్కర్షే స్థితౌ దిశీత్యమరః - మార్గణో

నమ్రోఽపి న కథం స్యాత్ । భగ్నమహత్తరకాష్ఠో మార్గణసంరంభమసహమానోఽసౌ ॥ ౧౪౭ ॥ గ ॥ అనంతరమశనిపాతప్రాక్కాలికజీమూతగర్జితప్రాగ్భారప్రతిభటోద్భటధనుర్భంగఘోషనిబిడితే జగదండకరండపిచండే గృహ్యతామయం నిగృహ్యతామయమితి త్వరితమాపతతః కార్ముకపరిపాలకాన్ శరాసనశకలేన శకలితానాధాయ తన్నిశమనవివశాశయం భోజరాజమపి తృణాయ మన్యమానౌ సమాసాదితానందౌ వసుదేవనందనౌ పుటభేదనసంపదం సంపూర్ణతయా నిర్వర్ణ్య పునస్స్వావాసమావసతామ్ ॥ ౧౪౮ ॥ కంసోపి తదాకర్ణ్య కర్ణపరుషం యావత్తమిస్రమనుజ్ఝితజాగరః ప్రభాతే మల్లాహవమహోత్సవమకల్పయత్ ॥ ౧౪౯ ॥ ప ॥ తతస్సపది దుందుభిధ్వనిరభూదభూతోపమస్తమంబుధరడంబరం కతిచిదూచురన్యే పునః । ప్రచండగరుడధ్వజక్షుపితధన్వఘోషస్ఫుటన్మహాండజఠరక్షురత్ప్రచురబాహ్యనీరారవమ్ ॥ ౧౫౦ ॥ ఆహూతావివ సన్నాహం దుందుభిధ్వనినామునా । తావగాతాం సకుతుకౌ చేలునాగరికా అపి ॥ ౧౫౧ ॥ గ ॥ గత్వా చ నగరంరంగద్వారి వినివేశితమంబష్ఠాధిష్ఠితం కువలయాపీడనామానం మదావళమవలోక్య పంథానమలభమానస్తమాధోరణమేవమవోచత్ ॥ ౧౫౨ ॥

యాచకః ॥ ని ॥ మార్గణౌ యాచకార్థినావిత్యమరః - మహాకులీనోఽపి గుణవానపి దాతృత్వాభావే అపహాస్య ఏవ స్యాదిత్యర్థః ॥ ౧౪౭ ॥ అనంతరమితి ॥ ప్రాగ్భార అతిశయః-తృణాయేతి-మన్యకర్మణ్యనాదర ఇతి సూత్రేణ కర్మణి చతుర్థీ-పుటభేదనసంపదం నగరశోభాం ॥ ౧౪౯ ॥ తత ఇతి ॥ మహాండం బ్ర

హ్మాండంతుపితంత్రుటితం॥౧౮౨॥ నేతి॥అజ్ఞాతాయా అజ్ఞానాత్ మమగతిం గమనంనాంగీకరోషి ప్రతిబధ్నాసిచేత్-మేహానిర్న-శమనేత్యాది-మరిష్యసీత్యర్థః - తదాహననసమయేవారణే గజె శక్తిస్స్యాత్-గజోనివారయేత్కిమిత్యర్థః-స్వాత్మావబోధవిధురస్యస్వబలపరబలానభిజ్ఞస్య-వ్యంగ్యార్థస్తు- అజ్ఞాతాయాఃమమగతింజ్ఞానంనాంగీకరోషియదిమాంనధ్యాయసి

ప॥ నాంగీకరోషిమమ చేద్గతిమజ్ఞతాయా హానిర్నమేశ
మనమందిరభాగభాక్స్యాః। స్యాద్వారణేకిముత చాతవశ
క్తిరేష స్వాత్మావ బోధవిధురస్య వృధాభ్రమస్తే ॥౧౮౩॥

గ॥ ఏవమరుంతుదభాషణరోషణాధోరణప్రేరణపరికుపితమనసిసంముఖమభిపతతికీనాశపాశనికాశేనశుండాదండేనధృత వతికుంజరే సచమత్కార మున్మోచ్యచరణతలే నిలీయత త్రా పికరంప్రసారితవతిసలీలంలాంగూలమవలంబ్యా జ ఝూసమీరసమీరితలఘుతూలలీలయా శౌరిరేనందూరం ప్రేరితవాన్ ॥ ౧౮౪ ॥ పునరేనమతిరోషాదభిపతంతమభితఃపరిభ్రమన్నంతరాంతరమేవ నిహత్యస్వయమతాడితోనితాంతపరిశ్రాంతమాధాయకరేగృహీత్వా భూమావపాతయత్ ॥ ౧౮౫ ॥ ఉత్పాటితేనతదీయదంతేనైవసమూలఘాతమవధీచ్చ॥౧౮౬॥

ప॥హరిహంతుకిశోరో
శికరిణంకిమిహాద్భుతమ్। త్రాతోమతంగజోనేనచిత్రంపున
రిదంపరమ్ ॥ ౧౮౭॥ ఆదాయదంతినోదంతంకీర్తింమూ

చేదిత్యర్థః-మేహానిర్న-శమనమందిరభాగభాక్స్యాఃయమయాతనామనుభవిష్యసీత్యర్థః - తదాయాతనాసమయెవారణేనివారణేశక్తిఃస్యాత్కింనస్యాదేవేత్యర్థః-స్వాత్మేత్యాది-ఆత్మజ్ఞానశూన్యస్యతవాయం భ్రమోవృథేతి॥౧౮౫॥ఉత్పాటితేనేతి॥ సమూలఘాతమవధీదితి-సమూలాకృతిజీవేషుహన్ కృఞ్ గ్రహఇతిణముల్వధాదేశశ్చ-అతఏవభట్టికావ్యే ప్రయోగః॥ ॥సమూలఘాతంన్యవధీదరీంశ్చేతి॥౧౮౬॥హరిరితి॥హరిః॥కృష్ణఃసింహశ్చ

౧౭౮॥ కామిన్య ఇత్యాది॥ సంసారేణ ఆహితస్సంపాదితశ్శోకః తేన శీర్ణం
వ్యథితం - కారుణ్యవారాన్నిధిమితి॥ *॥ పారం తీరమపాస్తకల్పమధునా సం
సారవారాన్నిధేరితి ప్రబోధచంద్రోదయే ప్రయోగః॥ ౧౭౮॥ తత్త్వమితి॥ ఆ
గమా వేదా ఏవ ఆగమాస్తరవః - తేషాం శిఖా శాఖా అగ్రశాఖాః తాసు ప్ర
వాళం పల్లవం ఉపనిషద్వాద్యమిత్యర్థః - అకాల జమా కాలికం కాలం మృ
త్యుం అపమృత్యుమిత్యర్థః - ప్రావృట్శరత్కాలదివాం జే ఇతి సూత్రేణాత్రా

త్రాణమివాత్మనః। రంగం హరిరగాద్దాశు బలోపి బలినాం
వరః॥ ౧౭౭ ॥ తతః ॥ కామిన్యః కుసుమాస్త్రవిభ్రమఝరీ
సర్వస్వసారాస్పదం సంసారాహితశోకశీర్ణహృదయాః
కారుణ్యవారాన్నిధిమ్ । మల్లాః కల్ప విరామ కాల విలస
త్కాలాగ్నిరుద్రాకృతిం ముగ్ధం దుగ్ధగళం శిశుం చ పితరౌ గో
పాస్సఖాయం స్వకమ్॥ ౧౭౮ ॥ తత్త్వం దుర్గమమాగమా
గమశిఖాశాఖాప్రవాళం బుధాః కంసః కాలమకాలజం స్వ
కమలాలీలాపలాయావహమ్ । సారం కించన పూర్ణపాత్రి
మపరే గోపైస్సమర్ప్యం విభోశ్శౌరిం రంగగతం తదా బుబు
ధిరే రామం చ కామోపమమ్ ॥ ౧౮౦ ॥ సప్రేమసల్లపితుమ
న్వయితుం నిరోద్ధుమాలింగితుం రమయితుం పరిచుంబితుం చ।
కావా తదా యువతయో న తమాయతంత పాత్రపా
వ్యధిత కింతు తదంతరాయమ్॥ ౧౮౧॥ ౫॥ కంసస్య తు సంభూ

లుగభావః - అకాలే జాయత ఇత్యకాలజమితి వ్యుత్పత్తేః - యద్వా తత్పురుషే
కృతి బహుళమిత్యతో బహుళగ్రహణానువృత్తేరితి ధ్యేయం - స్వకమలేత్యాది
స్వకీయసంపద్వినాశకమిత్యర్థః - పూర్ణపాత్రం నామ అతిశ్లాఘ్యముపా
యనం ॥ ని॥ పూర్ణానకం పూర్ణపాత్రం వస్త్రాద్యైః కర ఉత్సవ ఇత్యజ
య్యః - * ప్రణామసంజ్ఞస్య మయార్పితస్య కిం పూర్ణపాత్రస్య న పాత్రమా
సీదితి భోజచంపూప్రబంధే ప్రయోగశ్చ - రంగగతం శౌరిం రామం చ - ఏవం
బుబుధిరే ఉల్లేఖితవంత ఇత్యర్థః - అత్ర శ్లోకద్వయే ఉల్లేఖాలంకారః - బహు

శ్లిష్టపదాభోగోల్లేఖాదేకస్యోల్లేఖ ఇష్యత ఇతిలక్షణాత్ ॥౧౯౦॥ సప్రేమేతి॥ అన్వే యితుమనుగంతుం నాయితం తయత్నం నకృతవత్యా ఇత్యర్థః-యతీప్రయత్నే అ స్మాల్లజ్ ॥౧౯౧॥ తాదృగితి॥ అపిసంస్మరతామితి-సంస్మరతామపీత్యన్వయః ॥

తపిత్తవికృతైర్మధురరస ఇవ మధుసూదనః కటురజాయత॥ ౧౯౧॥ తాదృఙ్మహః కిమపి శాంతిరసైకసారమానందసాం ద్రిమపిసంస్మరతాంజనానామ్। చేతో ద్రవత్యభిముఖం పరి పశ్యతో స్య హా హంత దుస్సహతరం కథమేతదాసీత్ ॥౧౯౩॥ గ॥ అథనందసునందాదీనాభీరాన్ సమర్పితోపహారా నప రానపి రాజపురుషాన తిలంఘితావలోకన కుతూహ లానేకత్ర మంచాంచలే సముపవేశ్య స్వయమపి భావినీ మహాధ్వగతిమాసూచయన్నివ కంచిదుచ్చతరం మంచమ ధిశయానః కంసస్సమవతస్థే ॥ ౧౯౪॥ ....*

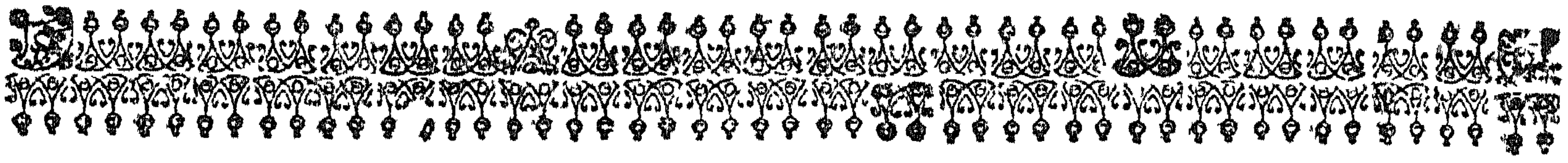
యస్మిన్నంకురదారసౌరభజరీ జృంభత్కటాక్షచ్ఛటా పాతాః కల్పలతావితానసుమనోగుంభః ప్రియంభావుకాః।
తస్యాసౌ నవకాళిదాసవిదుషః కావ్యే తృతీయో వ్యసౌ చంపూనామని ధీమతాం కృత
సముల్లాసో విలాసో గమత్ ॥

ఖ్యేతి॥౧౯౩॥ సమవతస్థ ఇతి॥ సమవప్రవిశ్యాస్థ ఇత్యాత్మనేపదం॥ ౧౯౪॥

ఇతిశ్రీ పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీ మహో పాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభ్రాతృతనయేనా క్కయసూరిణా విరచితాయాం భాగవత చంపూవ్యాఖ్యాయాం రత్నావళీ సమాఖ్యాయాం తృతీయోవిలాసః-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చం॰ పూ॰ భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే॰

చతుర్థవిలాసప్రారంభః-

చాణూరఇతి॥ నియుద్ధేబాహుయుద్ధేసాదరశ్చాణూరఃబలావలేపాద్బలగర్వాత్-సంముహ్యాజ్ఞాఇదంఉత్తరశ్లోకేవక్ష్యమాణమవదత్-సహజోద్భూతోయోబలోరామఃతదాశ్రితేస్వాభావికబలయుక్తేచబలవిరహాందుర్బలత్వంబలభద్రవియోగంచ ॥౧॥౨॥౩॥మహీపతేరితి॥అస్యమహీపతేః కంసస్యఉపకంఠంసమీపే- అత్యంతసంయోగేద్వితీయా॥ని॥ఉపకంఠాంతి

ప ॥ చాణూరో హరిమథసాదరోనియుద్ధే సంముహ్యన్నిద
మవదద్బలావలేపాత్ । సవ్యక్తంసహజబలాశ్రితేపితస్మి
న్నస్వానోబలవిరహంకథంనమూఢః ॥౧॥ బలినా వితివిశ్రు
తౌయువాంకుతుకాన్నూన మిహానయత్ప్రభుః । పరి ద
శ్యాని యుద్ధ కౌశలం క్షమమె తస్యహి చిత్త రంజనమ్ ॥
౨ ॥ ౪ ॥ ఏవమభిదధానమేనమనాత్మవేదినంమధుసూదన
స్సకపటంప్రత్యవాదీత్ ॥ ౩ ॥ ప॥మహీపతెరస్యమయోపకం
ఠంప్రకాశ్యతెప్రాణఇదంహితంనః । తథాపిబాలానను

కాభ్యణేత్యమరః - మయాప్రాణఃపరాక్రమః ॥ ని ॥ శక్తిఃపరాక్రమఃప్రాణఇత్యమరః - ప్రకాశ్యతే- ఇదంనఃహితం - ప్రభుసన్నిధౌస్వశక్తిప్రకాశనంభృత్యస్యయుక్తమితిభావః ॥ అననురూపేతి ॥ బాలస్యయదశక్యకృత్యంతత్రప్రవర్తనంతవదయాళోర్నాచితమితిదైన్యోక్తిః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అస్యమహీపతేఃప్రాణఃహృదయస్థానిలః॥ని॥హృత్థ్సానిలేనిలేజీవెబతే

ప్రాణః పరికీర్తిత ఇతి రుద్రః - ఉపకంఠం కంఠసమీపే సామీప్యేవ్యయీభావః - ప్రకాశ్యతే - ఏనం కంఠగతప్రాణం కరిష్యామీత్యర్థః - న కేవలం కంసమేవ అనుచితకార్యే ప్రవర్తయంతం - త్వామపీత్యాహ ॥ తథాపీత్యాదినా గూఢోత్తరాలంకారః ॥ బాలిశోయమితి ॥ నిశిశావజ్ఞేపి బాలిశ ఇత్యమరః నిహత్యేతి ॥ బాలభావో మౌర్ఖ్యం శైశవం చ ॥ ని ॥ మూర్ఖేర్భకేపి బాలస్స్యాదిత్యమరః ॥ అతిఘోరం కేశినం కువలయాపీడం చ హతవత స్తవ నబాల్యం ఇదానీం తు బాల్యమాగతం కేయం వంచనేతి భావః ॥ ౭ ॥ క్వేతి ॥

రూపకృత్యే పరివర్తనా తేన శుభా విభాతి ॥ ౪ ॥ ఉదంచ
ద్దైన్యయా ప్యేవం ఛాదితో త్సాహయా గిరా। తస్యాశయ
మజానానో బాలిశోయం న మాధవః ॥ ౫ ॥ తతః ॥ నిహత్య
కేశినం ఘోరం బంధురం గంధసింధురమ్। బాలభావప్రకా
శస్తై బాలభావప్రకాశనమ్ ॥ ౬ ॥ గ ॥ ఏవమీరయతి చాణూ
రే భగవానపి బాఢమిత్యభిధాయ నియుద్ధవిద్యాపారీణ ఇవ
పరికలితకరతలాస్ఫాలనశ్చపలమభిచచాల చాణూరం రౌహి
ణేయోపి ముష్టికమభ్యధావత్ ॥ ౭ ॥ వ ॥ క్వాసౌ శిరీషకుసుమా
శతనుః కిశోరః క్వాయం మహాభుజగభోగకరాళరూపః। ధర్మ
వ్యతిక్రమమిమం పరిపశ్యతో స్య శ్రేయః కథం భవతు రాజకు
లాధమస్య ॥ ౮ ॥ గ ॥ ఏవం చింతాసంతానదంతురితాంతరంగే
షు నాగరికేషు ॥ ౯ ॥ వ ॥ ఉద్ధూతసింహరవముద్ధతవీరవాదము
ద్యత్పరిభ్రమణమాహితరంధ్రమార్గమ్ । సోత్సర్పణం

ఘోరం భీషణం కరాళమున్నతం ॥ ని ॥ కరాళో దంతురే తుంగే ఇత్యమరః - అత్ర యద్యపి నాగరికనిష్ఠశోకస్థాయికః కరుణారసో వ్యజ్యతే - తథాప్యయం నిరతిశయానందరూపం సహృదయైశ్చర్వ్యతే - తథా చోక్తం భగవతా విద్యానాథేన * సుఖం వా దుఃఖం వా నిబిడయతు యానోస్సహృదయత్వమందానందాత్మా పరిణమతి పూర్ణో రసభర ఇతి - ఇతః ప్రభృతి యావద్భగవదుపనయనోత్సవం కరుణారసోన్మేషః ॥ ౯ ॥ ఉద్ధూతేతి ॥ ఉత్సర్పణం విపక్షాభి

ముఖ్యేనధావనండుత్పాతముత్పతనమితిభేదోవగంతవ్యః - మృధంయుద్ధం ౧౦॥ స్వేదాంబ్వితి॥నచాత్రభగవతఃకాతర్యకథనమనుచితమితివాచ్యం-తస్యాతిమాయావితయాకాళీయమర్దనావసర ఇవకంచిత్కాలమాలోకకహృదయశోకసార్థందౌర్బల్యాభినయస్యచమత్కారకారిత్వాదేవమా

మిళదవక్రిమణంసపాతం సోత్పాత మద్భుత తర[illegible]ధ
మావిరాసీత్॥ ౧౦॥ప॥ స్వేదాంబుజాలకపరీతముదీతకం
పమాలోలలోచనముఃరుశ్వసనప్రచారమ్। మ్లానంవిలోల
దలకంముఖమస్య వీక్ష్యపాషాణ కర్కశహృదోపితదాద
యార్ద్రాః॥ ౧౧ ॥ తతః॥ ప॥ కించాలఇత్యేవమతేఃకి
ముపీరవాదైర్మార్గాఃప్రమోదముదితఃఫలకాలఏషః। ఇ
త్యాకలయ్య మధురాంగిరమస్యశౌరే రానందబంధురమ
భూద్ధృదయంజనానామ్ ॥ ౧౨॥గ॥ఏవమభిధాయసచమ
త్కారముత్పత్యతదీయకరతలయుగళమాలంబ్యభుజంగమ
మివవిహంగాధిపాదివిసముత్పాత్యపరిభ్రమ య్యాచసుచిర
మతిమాత్రఝుర్ఝరసకలసంధి బంధముద్గీర్యమాణరుధిర
ధారంచాణూరంమధురిపురగ్రే వసుంధర మపాతయత్ ॥
౧౩ ॥ సంకర్షణోపిముష్టి[illegible]ముష్టిసావష్టంభంముష్టికమతి
నిష్ఠురముష్టిప్రహారేణసశరీరబంధమివకంస మనోరథంభూ
మావపాతయత్॥ ౧౪॥ ప॥ చాణూరముష్టికాఘాతమఖ
సంపూర్తయేతతః। పూర్ణాహుతిరభూత్కూటశ్చ
లస్తోసలఏవచ ॥ ౧౫ ॥ మల్లేషుపంచసుహతేషుసహావశి

లోకితవానితిధ్యేయం॥౧౧॥ కిమితి॥అత్రశౌరేరుత్సాహగిరంశ్రుత్వాజనానాంహృదయమానందబంధురమభూదితిప్రాకరణికార్థాదపిఅస్యకవేఃపూర్వోక్తసార్ధశ్లోకత్రయరూపాంనిరతిశయరసాభివ్యంజికాంగిరమాకర్ణ్యజనానాంసహృదయానాంహృదయమానందబంధురమభూదిత్యయమర్థోమధురతరః ప్రతీయతే॥౧౫॥మల్లేష్వితి॥అత్రసహోక్త్యలంకారః॥*॥స

హూక్తిస్సహభావశ్చేద్భాసతే జనరంజనమితిలక్షణాత్-రసాతలాదుద్భూత
లాత్ ॥౧౫॥ హాహాశబ్ద ఇతి ॥ ఏకత్ర హాహేతిశబ్దః- అన్యత్ర హాహాఖ్యగంధ
ర్వశబ్దః - దివిషదాం ప్రమోదైరితి హేతుః- దేవానాం ప్రమోదేనతిహాహా

ప్తైర్ధైర్యం చకంసనృపతేరతనోత్ప్రలాయమ్ । భేరీధ్వని
గుర్వరుతైర్జయజీవసాధువస్త్వితిపౌర వచనైస్సమమావి
రాసీత్ ॥ ౧౬ ॥ దుర్దాంతౌ నగరాన్నిరస్యపృథుకౌ నం
దం బధానద్రుతం గోపాలాన్విధనాన్విధేహి జహిమేతా
తం సపత్నానుగమ్ । పాత్రాణానక దుందుభేర్హరగు
రోర్త్రాయామి నామిత్యథ క్రోధాత్సార్వ్యరవం నివార్యనృపతి
ర్భృత్యాన్నిజానాదిశత్ ॥ ౧౭ ॥ గ ॥ ఏవమభిదధానే
భోజాధిపే భగవానతిరోషణస్తరసా రసాతలాదుద్గమ్య
మంచశిఖరమారూఢమేనం కేసరీవకరిణం కరగ్రాహం గృహీ
త్వానిపాత్య వసుమత్యామస్యోపరిస్వయమపతత్ ॥ ౧౮ ॥
ప ॥ గణరాత్రిమసౌ కంసశ్చింతారచితజాగరః । పరిశ్రాంత
ఇవాశ్రాంతం దీర్ఘనిద్రాముపాదదే ॥ ౧౯ ॥ తతః ॥ ప ॥ హా
హాశబ్దో భువి సమభవన్మానుషాణాం విషాదైర్హాహాశబ్దో
దివి దివిషదామావిరాసీత్ప్రమోదైః । కంసః ఖిన్నైరవనివ
నితాలింగితో దర్శిమర్త్యైర్గీర్వాణైశ్చ త్రిదివలలనాశ్లిష్ట
మూర్తిః ప్రహృష్టైః ॥ ౨౦ ॥ అథ కంకముఖానష్టావుష్ట్రాన్
కంససహోదరాన్ । హరిరాహవకండూలాన్ పశుమా
రమమారయత్ ॥ ౨౧ ॥ స్థానేహితత్ ॥ ఆయాంతు నామయుధి
కంకముఖాః పరాసుమేకామిషప్రణయినః ప్రసమీక్ష్య కం
సమ్ । అభ్యర్ణవర్తినిహరావతిరోషణేతు తేషాం నితాంత

దయోగాయంతీతి భావః-అవనిరేవవనితా ॥ ౨౧ ॥ ఆయాంత్వితి ॥ యుధియుద్ధే
పరాసుం మృతం- ఏకామిషమేకభోగ్యవస్తు తత్ప్రణయినః ఏకరాజ్యభోక్తార
ఇత్యర్థః ॥ ని ॥ ఆమిషం త్వస్త్రియాం మాంసే తథా స్యాద్భోగ్యవస్తునీతి

కేశవః ॥ * ॥ ఏకామిష ప్రభవమేవసహోదరాణామితి ప్రబోధచంద్రో దయే ప్రయోగః - వ్యంగ్యార్థస్తు - కంకముఖాః కంకాది పక్షివిశేషాః- అయాంత్వితి - మాంసభక్షణార్థమితిభావః- హారాసిం హేజీవనాశా భక్ష్యాశా అచస్కందురాగతాః - స్కందిగతిశోషణయోః - క్రందనం రోదనం॥ ౨౩ ॥. హీనాథేతి॥ త్రిజగల్లలామేతి॥ని॥ శ్రేష్ఠభూషాపుండ్రశృంగపుచ్ఛచిహ్నాశ్వలింగిష్వితిలలామశబ్దార్థోక్తేర్యాదవః- సురూపవరూపః

మఫలాఖలుజీవితాశా ॥ ౨౨ ॥ గ ॥ అథనిజనాథప్రమథనవార్తా
విరావార్తాస్సంగతమనాగదాస్థలదంగదాస్తదంగనాస్సర
భసమాచస్కందురాచక్రందురతికరుణమేవంవిలేపుశ్చ ॥
౨౩ ॥ మ ॥ హీనాథహా ప్రియతమత్రిజగల్లలామకస్మాది
మామధిగతోసిదశామకస్మాత్ । నీతఃప్రతార్యయదివా
నిసురూపరూపలోలాభిరాత్తరతిభిస్సురసుందరీభిః॥ ౨౪ ॥
ఉద్యన్నా నామ వని వనితాంత్వచ్చరిత్రైరమిత్రై రాలిం
త్యైనామనునయసిచిరం ప్రేమభారానుబంధాత్ । తాదృ
క్షస్త్వం విరహవిధురాం ప్రేయసీం నేక్షసే మాం నాపిబ్రూ
షేకథమశరణాం పాహినాథప్రసీద ॥ ౨౫ ॥ అపిమాం
వశితాననాంనిసర్గాదనునేతుంహితవత్వరాసశంకమ్ । స
భవాన్ కురరీవిరావభంగ్యా విలపంతీమపిమాముపేక్షతే
కిమ్ ॥ ౨౬ ॥ హృదయంనతృణాయమన్యతే మేసురనారీరపి
లోలుపంప్రియాయామ్ । ఇతిశశ్వదుదీర్యతద్వశస్త్వంనవృ

అతిసుందరః- ప్రశంసాయాంరూపప్ ॥ ని ॥ ప్రాప్తరూపసురూపాభిరూపాబుధమనోజ్ఞయోరిత్యమరః ॥ ౨౪ ॥ ఉద్యతేతి॥ ఉద్యన్మానః స్త్రీణామీర్ష్యాకృతః కోపో మానోన్యాసంగిని ప్రియఇతిలక్షణో యస్యాస్సా తథోక్తా- అమిత్రైరనభిమతైః త్వచ్చరిత్రైః అన్యత్రభువాభారావహై రథమైః - తాదృక్షఇతి- తథాపూర్వమపిమయ్యనురక్తఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ హృదయమితి ॥ ప్రియాయాంత్వయీతిశేషః- తద్వశః సురనారీవశః నై

తి కాకుః మృషాభాష్యేవేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ కథమితి ॥ త్రిపయా వైధవ్య కృతయా అవసానమీహమానామరణం కామయమానాముధాకృతా సుజాతా వ్యర్థీకృతపాత్రినా ॥ ౨౯॥ కారుణ్యేతి ॥వారాకరో జలనిధిః కమైవ సమీరణోవాతః వాతేనసాగరః క్షుభ్యతీతిభావః ॥౩౦॥ యదితి ॥ రాజకుం

షాభాషణచాతురీధురీణః ॥ ౨౭ ॥ కథమంకమపాస్యతేస

శంకంత్రిపయాగర్భగృహంధకారలీనా। దివసావసా

నమీహమానాపిప్రియనేష్యామి ముధాకృతా సుజాతా ॥

౨౮ ॥ గ॥ఏవమతివేలంవిలప్యసమీపవర్తినంవాసుదేవమే

వమవాదీషుః ॥ ౨౯ ॥ ప ॥ కారుణ్యావారాకరధీఃకథంతే

కూర్రవర్రికారాయదివాతదాభూత్ । మదీయసౌభాగ్య

సమాపకేనసమీరణాకర్మసమీరణేన॥ ౩౦ ॥ యుద్రాజకుం

జరమనారతవైరిణంతేయుక్తంహరేవికరుణంన్యవధీఃకుత్రిథ

తి।తస్యానిశంసహచరీవిరధినాప్యవ ధ్యాక్రూరాగళన్మద

భరాఃకిముపేక్షసేనః॥ ౩౧॥గ॥ఎవముపరచితనిజజీవితోప

క్రోశంక్రోశంతీస్తదీయపాణిగృహీతీరాశ్వాస్య పితరా

వపికారాగారాద్విమోచ్యయదునందనౌసానందమవందే

తామ్॥ ౩౨॥ప ॥ అంబేతితాతేతితయోరుదారాంగిరంత

దాసింపితరౌనిశమ్య।సమాజ్ఞతాంమంక్షుచిరాయకారా

గారానుసారాహితమార్తిభారమ్॥౩౩॥గ॥ తదనుముహు

ముహురాలింగ్యనిరంతరానందబాష్పాభిషేకేనకంసప

రాసనదీక్షాసమాపకావభృథమివదధానౌపితరౌమధుసూ

దనోమధురమిదమవాదీత్ ॥౩౪॥ప॥నబాలలీలాభిరనందయం

జరంమహారాజంగజరాజంచహరిస్సింహశ్చగళన్మదభరానివృత్తగర్వాః అన్యత్ర కరణభావః-ప్రసిద్ధః-కిముపేక్షసఇతి-సింహఃకరిణమేవహంతి నతు కరిణీమితినాస్తిఖలునియమఇతిభావః॥ ౩౧॥ అంబెతి॥ సమాజ్ఞతామత్యజ తాంకారాగారానుసారాహితంకారాగృహాశ్రయణజన్యం ॥ ౩౩ ॥

౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ప్రమోదయేదితి॥ యోబాలః-సుతనిర్విశేషఃసుతసదృశస్సన్
స్వకృత్యైఃస్వకీయబాలలీలాభిఃవిజాతీయమపిజనంప్రమోదయేత్ - సజాతీ
యజనంతుకిముతేతిభావః - లోకేసఏవపురుషోత్తమస్స్యాత్తస్యైవజ
న్మసఫలమిత్యర్థః-మమతుస్వపిత్రోరపినందనం నాస్తీత్యహోదౌర్భా
గ్యమిత్యాహ-దూరేఇతి - వ్యంగ్యార్థస్తు- విజాతీయమపిజనంసుతవద్యః
ప్రమోదయేత్సఏవలోకేపురుషోత్తమఃవిష్ణుర్భగవాన్బాలస్స్యాత్స్వ

వాంనవారితోవావిపదాంప్రవాహః । తనూజభావాన్మ
మకింతుహంతవిముక్తిమాత్రంఫలతామయాసీత్ ॥ ౩౫॥
ప్రమోదయేద్యస్సుతనిర్విశేషో జనంవిజాతీయ మపిస్వకృ
త్యైః । బాలస్సలోకేపురుషోత్తమస్స్యాద్దూరేస్వపిత్రోరపి
నందనంమే ॥ ౩౬ ॥ భాషితైర్మధురైరస్యతత్త్వసర్వంక
షైరపి । లోకానుకారిభిర్వ్యక్తం మోహితౌపితరావితి ॥
౩౭ ॥ ౫ ॥ తదనుయదూనామవనిపరిగ్రహేయయాతిశాప
మంతరాయమావేద్య మాతామహ ముగ్రసేనంసానున
యమురరీకృతరాజ్యభారమారచయ్యనందగోపమపిసప్రా
ర్థనంవ్రజం ప్రస్థాప్యయదుకులపురోధసాగర్గేణవసు
దేవనిదేశాదుపరచితోపనయసంస్కారౌ యదుకుమారౌ
వ్యరోచేతామ్ ॥ ౩౮ ॥ ప ॥ యం బ్రహ్మచర్యాన్నిజసూ
త్రలబ్ధాత్ప్రాగేవగోపప్రమదాంగసంగాత్ । భేజేగ్రహ
స్థాశ్రమమేషశౌరిస్సఏషవాత్స్యాయనసూత్రసిద్ధః॥ ౩౯॥

యమిత్యర్థః-నకేవలమేతావద్దూరతస్థితైవస్వపితరావప్య నందయమి
త్యాహ-దూరేఇతి - స్థిత్వేతిశేషః తత్త్వసర్వంకషైఃతత్త్వమర్మస్పృగ్భిః॥
౩౮॥యమితి॥నిజసూత్రలబ్ధాదితి-కృష్ణస్యక్షత్రియత్వేనఇతికర్తవ్యతాబో
ధకకల్పసూత్రసద్భావాదితిభావః-వాత్స్యాయనసూత్రాణికామశాస్త్ర
మూలభూతానితత్సిద్ధఃసూత్రసిద్ధార్థంప్రమాణమితిభావః- అత్రోప
నయనాత్పూర్వమేవగృహస్థాశ్రమేసూత్రత్వసాజాత్యాద్వాత్స్యాయన

మాత్రస్య ప్రమాణత్వకల్పనం సచమత్కారకారీతి శబ్దప్రమాణాలంకారః॥
౩౯॥ నాభూత్తద్గ్రాహికేతి॥ యతో వాచో నివర్తంత ఇతి శ్రుతేరితి భావః॥
౪౦॥ [illegible]॥ త్రిపదక్రమః త్రిభిః పదైః క్రమణం త్రయాణాం పదానామగ్ని
మీళ ఇత్యాదీనాం క్రమకథనం చ॥ ౪౧॥ విధురితి॥ విధుర్విష్ణౌ చంద్రమసీత్య
మరః- అత్ర వ్యంగ్యార్థః స్పష్టః॥ ౪౨॥ ఉదన్వదుదరేతి- అత్ర గురుపుత్రః సము

అథో గురుకులావాసమాసాద్య యదునందనౌ। వేదాన్ జ
గృహతు ర్జాతు నాభూత్తద్గ్రాహికా శ్రుతిః॥ ౪౦॥ త్రైగు
ణ్యస్ఫురితభాగభూన్న పదక్రమకౌశలమ్। ఖ్యాతిస్తథాపి త
స్యాసీత్త్రిపదక్రమమాత్రతః॥ ౪౧॥ అథ చతుష్షష్ట్యా వా
సరాణామధిగతసకలకలాకలాపో యదుభగవానభవత్॥
౪౨॥ విధురేష చతుష్షష్ట్యాదినానాం సకలాః కలాః। పుపో
ష న తథాప్యాసీద్దోషామపచయః కథమ్॥ ౪౩॥
౪॥ తదను యదునందనావుదన్వదుదరవిలీననిజతనయప్ర
దానరూపగురుదక్షిణాకాంక్షిణా పారికాంక్షిణా గమిరి
తౌ కరుణావరుణాలయమజితాత్మా॥ ౪౪॥ తత్ర చ సప
ద్యేవ మమ పరవిత్తాభ్యర్చనాదుదన్వతః కుపిజలచరంపం
చజనాభిధానం యాతుధానం శంఖరూపధారిణం త
దపహారిణముపలభ్య సలిలమవగాహ్య తమేనమాలి
ఖ్యాచ తదుదరమంతరా గురుతనయమపశ్యన్ తావాదాయ
తదంగసంభవం శంఖం పాంచజన్యనామకం క్షేమన నగరమగ

మత్॥ స్నానార్థం గతః జలజంతు నా భక్షిత ఇతి కథానుసంధేయా- వరుణాలయ
మబ్ధిం- ఆలభ్య హత్వా॥ ౪౫॥ అథేతి॥ కాలవశాత్ - యమాధీనతాం నిర్వర్త్య
ప్లోషపంచమీ॥ ని॥ త్రిపద్వర్ధనేన వశో వాంఛాప్రభూతాధీనతా మనా
నుస్వారః - ద్విజాత్మజ ముపనీయ ఆనీయ- వ్యంగ్యార్థస్తు - కాలవశాత్
అష్టమాబ్దాది కాలవశాత్ ద్విజాత్మజముపనీయ ఉపనయనాఖ్య సంస్కారే
ణ సంస్కృత్య గురవే త్వనిశత్ - అన్యయా నాగ్రిం గురుసంతోష్ఠాపయామాసేత్య

ర్థః - ద్వితీయమేవేతి - ఉపనయనం ద్వితీయం జన్మేతిహి వైదికస్థితిః॥౪౬॥శాం తమితి ॥ నష్టమిత్యర్థః - భూమిస్పృశం భూభాజం - మాయాశ్రయుక్తి అఘటితఘటనాపటీయసీహి మాయేతి భావః - విధింప్రస్తారమతీత్యోల్లంఘ్యావర్తమానః ప్రస్తారపిని యామక ఇత్యర్థః - పరార్థలౌల్యాత్ పరోప

మతామ్॥ ౪౫ ॥ ప॥ అథ కాలవశాచ్ఛౌరిరుపనీయ ద్విజా
త్మజమ్। అదీశద్గురవే జన్మ తద్ద్వితీయమివాభవత్ ॥ ౪౬॥
శాంతం మహీసురసుతం వపుషైవ తేన భూమిస్పృశం మధురి
పుర్వ్యధితాద్భుతంతత్। మాయాశ్రయో విధిమతీత్య చ
వర్తమానో యద్వానకిన్ను విదధాతు పరార్థలౌల్యా
త్॥ ౪౭॥ ౫॥ అథ కదాచిదస్తిప్రాప్తినామభిరుగ్రసేనసుత
దారై రభినవవిధవాపదవిధురైరుద్బోధితో జరాసంధాభి
ధానో మగధాధిపతిర్మధురానగరవరణమరుణత్॥౪౮॥ప॥
ద్వారం పూర్వముపారుధత్ క్షితిభృతస్సాళ్వో దయోద
క్షిణం విద్యాద్యా అపి పశ్చిమం ద్రుమముఖాశ్శిష్టం శకున్యా
దయః। కల్పాంతోద్యదఖండఖండపరశుప్రోద్దామధకాక
ధ్వనిభ్రాంత్రా డిండిమడంబరేణ నిబిడం బ్రహ్మాండభాండం
వ్యధుః॥౪౯॥ సపది విదితోదంతౌ నందం తౌ యదుకదనమా
పాదితస్యందనౌ యదునందనౌ కృతవర్మసాత్యకిముఖానా
దిశ్య నగరరక్షాయై సమధిగతవి విధాయుధౌ వాయోధనా
య తదుత్తరద్వారేణ సరయం నిరయాతాం॥౫౦॥ ప॥ దధ్మౌ
శంఖమథావధీరితరిపుశ్శౌరిర్ధరాం ఘూర్ణయన్ లోకానా
కులయన్ ఘనాన్విఘటయన్ పృథ్వీభృతః పాతయన్। నిర్భి

కారార్థం - వ్యంగ్యార్థస్తు - శాంతం శమప్రధానం భూమిస్పృశం వైశ్యం ని॥ వైశ్యా భూమిస్పృశో విశ ఇత్యమరః - విప్రం వైశ్యమకరోదిత్యర్థః - మాయాశ్రయః కపటవిధిం శాస్త్రమతీత్యోల్లంఘ్యావర్తమానః పరార్థః పరధనం కపటీ దురాచారః పరధనలోలుపశ్చ కిం కిం న కుర్యాదితి భావః - వరణం ప్రా

కారం॥ని॥ ప్రాకారో వరణస్సాల ఇత్యమరః॥ ద్వారమితి॥ ఉపారుధస్మిన్నితి ఇరి త్వాదజ్॥౫౦॥ దధ్మావితి॥ నాలోకయత్పృష్ఠత ఇతి। సింహస్యపశ్చాదపలోకనం ప్రసిద్ధం॥౫౨॥ స్థాన ఇతి॥ మిత్రాంగం సుహృచ్ఛరీరం రవిమండలంచ॥ ని॥ మిత్రం సుహృది మిత్రోర్కే ఇతి విశ్వః॥*॥ ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే సూర్యమండలభేదినౌ-పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చ రణే చాభిముఖో హత ఇతి స్మరణాత్-తేన యుద్ధేన సంఘర్షే కలహే ఉన్ముఖః - అరిభూభృద్గణః ఉపయమం యమసమీపం ప్రతిపద్యతాం భజతాం యుక్తమేతదిత్యర్థః-పశ్యన్ దివ్యవధూగణోప్యు

న్నాచ్ఛుతధానిశమ్య మగధాధీశస్య హృత్కంధరాచ్ఛిత్రం
ధైర్యం హరిస్తదా నిరగమన్నాలోకయన్ పృష్ఠతః॥౫౧॥ ౫॥
తదను సమపద్యత వివిధం యశోధనమాయోధనమ్॥ ౫౨॥ త
థాహి॥ వ॥ స్థానే వైరివిదారణాయ యదభూదాయోధనం
శార్ఙ్గిణో యన్మిత్రాంగవిదారణాయ చ పునశ్చిత్రం తత
చాలత్యతే। సంఘర్షే ప్రతిపద్యతాముపయమం తేనారి
భూభృద్గణః పశ్యన్ దివ్యవధూగణోప్యుపయమం తేనైవచి
త్రంత్విదమ్॥౫౩॥ యుద్ధే తత్ర సముద్ధతో యదుపతిః కాలా
గ్నిరుద్రాకృతిస్తైనే జ్యావిరహం న ధన్వసు పరం ధన్విష్వరా
తిష్వపి। వంశం కేవలమాచ్ఛిదన్న ధనుషః క్షుద్రక్షితీశామపి
స్వంచక్రం పరమగ్రహీన్న కుపితో వైరీశ్వరాణామపి॥

పయమం యమసమీపమేతీతి విరోధః -ఉపయమం వివాహమేతీతి పరిహారః-పౌరుషలాభ ఏవహి వివాహ ఇతి భావః - అత్ర హరేః శత్రుషు మిత్రేషు చ సామ్యేన వర్ణనాత్తుల్యయోగితా విశేషోలంకారః॥*॥ హితాహితే వృత్తితౌల్యమపరా తుల్యయోగితేతి లక్షణాత్॥౫౩॥ యుద్ధ ఇతి॥ జ్యావిరహం మౌర్వీచ్ఛేదనం భూవియోగంచ॥ని॥ జ్యామౌర్వీ మాతృభూమిష్వితి భాస్కరః-వంశమితి-వేణుం సంఘంచ॥ని॥ వంశో వేణౌ కులే గర్వ ఇతి విశ్వః-ఆచ్ఛిదదితి-ఇరితాద్వాదజ్-ఈశ్ శబ్దస్య షష్ఠీ బహువచనం-చక్రమితి-సుదర్శనం రాష్ట్రంచ-అత్ర సముచ్చయాలంకారః॥ ౫౪ ॥ భానుమితి ॥ ఆయోధనైరితికరణే తృతీయా తేజో

భానుఃప్రతాపరవిః-అఖండితఇతి-పరకీయగృహభంజనేనస్వగృహదృఢకర
ణవదితిభావః-అవర్ధ్యతవర్ధితః-రాజమండలంనృపగణంచంద్రమండలంచ॥
ని॥ రాజాతు నృగాంకేక్షత్రియేనృపఇత్యమరః-జగతాంహితేహేతురితికథంగీ
యతఇత్యన్వయః-జగద్ధితైషీతికథమస్యకీర్తిరితిభావః॥౫౫॥ తదన్వితి॥ అభిధా
వమానమితి-విస్తరేణవ్యాఖ్యాతమేతద్ద్వితీయవిలాసె ॥ ౫౬॥ కిమితి॥ హరె

౫౪ ॥ వ ॥ భానుంఖండితమారచయ్యావివృద్ధైరాత్మోద్ధనై
మాయినాతేజోభానురఖండితోవిరచితస్సవైస్యైవకం
సారిణా। స్వస్యావర్ధ్యత రాజమండలమపి ఛిత్వాయశ
శ్చంద్రమాఇత్థంస్వార్థపరః కథంస జగతాం హేతుర్హి
తేగీయతే॥౫౫॥ గ ॥ తదనుచైద్యమగధాధిపావభిధావమా
నంమధుసూదనం మగధాధిపతిరుద్ధతమేవ మభ్యధాత్ ॥
౫౬॥ వ ॥ కింరాజసింహస్యమమాగ్రతోస్యహరేత్వైత
త్ప్లవనంచకాస్తు। నమతః కాభ్యాఃకిమువాలహస్తసంచాల
నంస్వావయవావనాయ ॥ ౫౭॥ గ ॥ ఎవంసపరివాదవీర
వాదమేనమతిరోషణోభగవానవాదీత్॥ ౫౮॥ వ ॥ నిర్భి
న్నంశతశస్త్వత్తైస్తవవపుర్బాణైర్మదీయైః పునస్సంధా
స్యత్యచిరాజ్జరేతికుమతేమైనాం దురాశాంకృథాః।నోక్షా
మార్యపిపాలనంతవపరాశక్తి ర్విధాతుం క్షమాపాణి
స్స్యత్తృణతావలంబినిభవత్యాకృష్ణవత్మ్యాశ్రియాత్॥

కపె ॥ని॥ శుకాహీకపిభేకేషుహరిర్నేత్యమరః- వాలహస్తఃపుచ్ఛఃఅర్భక
హస్తశ్చనేతికాకుః॥ ని ॥ పుచ్ఛోస్త్రీలోమలాంగూలెవాలహస్తశ్చ వాలధి
రిత్యమరః ॥ ౫౮ ॥ నిర్భిన్నమితి॥ జరారాక్షసీవార్ధకంచ-మాకృథాఇతి -
ద్వేధాచ్ఛిన్నస్యైవఘటనేజరాయాశ్శక్తిః- నతుశతధాచ్ఛిన్నస్యేతిభావః
యద్వామయాచ్ఛిన్నంజరాఘటయితుంబిభేతీతిభావః-కౌమారీస్కందసం
బంధినీశక్తిరాయుధవిశేషః అన్యత్ర కౌమారీశక్తిర్యావనబలం- యావనశ
క్తిరేవత్వాంరక్షితుమశక్తాకిముతజరేతిధ్వనిః-తృణతావలంబినిధనుధారి
ణి॥ని॥ధమోనాతృణతాస్త్రియాంఅస్త్రియాంచాపధనుషావితివైజయంతీ

కృష్ణవర్త్మా౽శ్రియః కృష్ణేనసహాకలహః - ఏవంహిలోకేప్రయుంజంతేతే
నసహకలహంమాకుర్వితివక్తవ్యేతస్యవర్త్మ౽నానగచ్ఛేతి-అన్యత్రతృణతా
తృణత్వం తదవలంబిని తృణఇత్యర్థః - ఆకృష్ణవర్త్మా౽శ్రయాదగ్నిసంప
ర్కపర్యంతం ప్రాణశ్శక్తిస్స్యాదితి॥ ని॥ హృత్స్థానిలేనిలెజీవెబలె ప్రాణాఃప్రా
ణాః ॥ ౫౯ ॥ ఏవమభిదధానౌమధుసూదనమగధాధిపావ
నాలస్యశరసంధానమోక్షమతివెలపరస్పరజయాకాంక్ష
మమందభుజ శౌర్యశాలంకల హలాలసేనతా పసేనాప్యనను
భూతపూర్వమాపాదిత సురాసురం సమరం సమరచయ
తామ్ ॥ ౬౦॥ అథవిగతరథందుగ్రితమపిహలాయుధేనమగ
ధాధిపమపత్రపానమితాననంకారుణ్యగౌరవేణకరుణయే
వమోచయిత్వామధురిపురధిమథురానగరమగమత్ ॥౬౧॥
ఏవంసప్తదశకృత్వః కృత్వాసమరాపదాన మష్టాదశసం
గ్రామకామేసతిమగధాధిపేనారదప్రచోదితోజవనోయ
వనోమధురానగరముపగమ్యమధుసూదనమాహ్వాయ
హ్వాయత॥౬౨ ॥ యదుపతిరపివిదితోదంతస్సముపస్థితమ
తివిషమమితిసమ్మంత్ర్యమంత్రిభిస్స్వజనగోపనాయమధ్యే
సముద్రంవిశ్వకర్మణాద్వాదశయోజనాయామం ద్వార
కాభిధానంపురమతిరుచిరమచీకరత్ ॥ ౬౩ ॥ నిధాయచత
త్రసలిలదుర్గే నిజదాయాదాన్యాదవాన్ యాదునాయక
స్సరౌహిణేయేన సహాసంగ్రామ కామనయానగరాన్నిర
గాత్ ॥ ౬౪ ॥ ఆగతంచతమేనంనారదోదిత రూపధేయ
సంవాదాదరవిందనాభమవధార్యయవనస్సోత్కంఠముప

కీర్తితఇతిరుద్రః॥౬౧॥ఏవమితి॥ఆహవాయాహ్వయతేతి-స్పర్థాయామా
జఇత్యాత్మనెపదం॥౬౨॥ యదుపతిరితి॥ మధ్యేసముద్రమితి-పారెమధ్యేష
ష్ఠ్యావేత్యవ్యయీభావః ॥౬౪॥ ఆగతమితి ॥ రూపధేయసంవాదాదూ్రప
సామ్యాత్-భాగరూపనామభ్యోధేయ ప్రత్యయో వాచ్య ఇతి స్వార్థేధే

యుపస్థిత్యాయః ॥౬౫॥ భగవానితి ॥ చపలం శీఘ్రం ॥౬౬॥ స ఇతి ॥ పాదఘాతమవధీత్ పాదేనజఘానేత్యర్థః - కరణే హన ఇతి ణముల్ ॥౬౭॥ అథపంచభిశ్శ్లోకైస్స్తౌతి - గుణానిత్యాదిభిః ॥ త్వయి అనిశమసతః కాలత్రయేప్యవిద్యమానానపరమార్థానిత్యర్థః గుణాన్ సత్యకామత్వాదీనారోప్య స్తోతృషుస్తోత్రంకుర్వాణేషుకృపా అస్తీతి శేషః అనేనత్వమింద్రస్త్వం చంద్ర ఇత్యాద్యత్యంతాసంభావితేషు వాచాట చాటువాదేష్వను రజ్యస ఇతి నిం

కంఠమవజగాహే ॥ ౬౫ ॥ భగవానపిచపలమబల ఇవపలాయమానస్తమేన మనుధావమాన మనయ వేదినమున యద్ధవనీధరకందరాంతరమంతరధాత్ ॥ ౬౬ ॥ స ఏకదా మర్నీసస్తత్రగిరికందరాంతరాశేమాం ధాతృతనయామైక్ష్వాకమనుసురసంగరసంగతపరిమాపనయనాయత్రిదశాధీశనిదేశతశ్శయాళుంభవతుభవతోనిద్రాభంగహేతుర్భస్మసాదితిసమాసాదితవరం రాజర్షింముచుకుందాభిధానం ముకుందధియాసక్రోధం పాదఘాతమవధీత్ ॥ ౬౭ ॥ సోపిసముపజాతజాగరస్సముత్థాయసర్వాసుదిక్షుచక్షుర్విక్షిపన్నక్షిపాతేనైవపురోవర్తినంభస్మసాద్విధాయ కిమిదమస్థానేసముపస్థితమితిచింతయన్ పశ్చాదుపవిష్టమక్షీణమహిమానమధోక్షజమద్రాక్షీదస్తౌచ్చ ॥౬౮॥ తథాహి ॥ ప ॥ గుణానారోప్యత్వయ్యనిశమసతస్తోతృషుకృపా

దాచవ్యజ్యతే - లోకేమత్తః పరతరంముదుత్కృష్టంఅన్యద్వస్తునాస్తీతిస్వస్తుతిః స్వస్వరూపకథనమపిఅస్తీతిగమ్యతే- అహమఖిలాతిశయీమదుపాసనమైవకైవల్యంనతుక్షుద్రదేవతోపాసనీయేతిహితముపదిశసీత్యర్థః ॥*॥ మత్తః పరతరంనాన్యత్కించిదస్తిధనంజయేతివచనాదితిభావః- అనేనచఆత్మశ్లాఘారూపంవికత్థనంవ్యజ్యతే-తవసర్వంవచఃఅనంతవేదరూపందూరంపరిచయాచ్చిరనిదిధ్యాసనాదిత్యర్థః- మిథ్యాభవతికతకరేణున్యాయేన కలుషంబహిర్నిర్మలీకృత్య స్వయమపి మిథ్యాభవతీత్యర్థః - అనేనచ నపి

నానాంసత్యవాదీవప్రతీయసే పరిచయేనతుమృషాభాషీతి నిశ్చీయసఇతి నిందాచవ్యజ్యతే- తదపిదుష్పరిహరకారణేసత్యపీత్యర్థః- తేననిరహంకారఇతియశోరాశిఃనతుయత్కించిద్యశఇత్యర్థః - చిత్రమితి- పుణ్యైర్యశోలభ్యతఇతిన్యాయాదితిభావః ॥ ౬౯॥ ఇయమితి॥ ఇయంఅసతీమిథ్యాఖ్యాతాతవప్రియాప్రేయసీ వదనపాయినీ మాయాత్వామాక్రమ్యఆవృత్యభిదాబుద్ధింద్వైతబుద్ధింప్రథయతువిభేదజనకేజ్ఞానఇతివచనాదితిభావః సజాతీయాన్ చేతనత్వేన బ్రహ్మసజాతీయాన్ జీవాన్ భవద్వేశ్మవిముఖాన్ మోక్షపరాఙ్ముఖానిత్యర్థః - రచయతునహిజానపదందుఃఖమేకశ్శోచితుమర్హతీతిన్యాయేన తేనైతదుభయమపి శోచనీయమితిభావః - తర్హి కింశోచనీయమిత్యాశయేనాహ - భవానాస్తేనోవేత్త్యపీ

నలోకేన్యన్మత్తఃపరతరమితిస్వస్తుతిరపి।వచస్సర్వంమిథ్యా
తవభవతిదూరంపరిచయాద్యశోరాశిశ్చిత్రంతదపినిరహం
కారఇతితే॥౬౯॥ ఇయంత్వామాక్రమ్యప్రథయతుభిదా
బుద్ధిమసతీ సజాతీయాన్ జీవాన్ రచయతుభవద్వేశ్మవిము
ఖాన్।భవానాస్తేనోవేత్త్యపివిశయముత్పాదయతియంప్రి

యం విశయం సంశయముత్పాదయతి సంశయాభావే క్షిత్యాదికం సకర్తృకం బుద్ధ్యాద్యనుమానం నావతరేదితిభావః - తం సంశయమపహర - అయమేవామితో లాభః జగదీశ్వరోస్తీతి నిశ్చయమాత్రేణ పాపనివృత్తిసద్భావాదితి భావః - తదుక్తమభియుక్తైః ॥*॥ పరోక్షంబ్రహ్మవిజ్ఞానంశాబ్దందేశికపూర్వకం-బుద్ధిపూర్వకృతంపాపంకృత్స్నందహతివహ్నివదితి - వ్యంగ్యార్థస్తు- ఇయంఅసతీదుష్టాతవప్రియాప్రేయసీమాయాత్వామాక్రమ్యవశీకృత్యాభిదాభేదావిభాగఇతి యావత్ తత్ప్రబుద్ధిమిచ్ఛాంప్రథయతుఏతైస్సహానస్థేయంఆవాభ్యాంపృథగేవస్థాతవ్యమితి బోధయత్విత్యర్థః- సజాతీయాన్ జీవాన్ సుహృదఇత్యర్థః - భవద్వేశ్మవిముఖాన్ రచయతుతజ్జనభర్త్సనాదిభిరుచ్చాటయత్విత్యర్థః - సజాతీయానామేవమవస్థాయాంవిజాతీయానాంపునఃకాకథేతిభావః - భవానా

స్తైనో వేత్త్యపీయం విశయముత్పాదయతి ఇత రైర్గృహస్యదుష్ప్రవేశత్వేన తవచబహిరాగమనాభావేన హేతునా కిమియం కూ్రరా పతిముపిజఘూనేతి సంశయముత్పాదయతీత్యర్థః - తం సంశయమపహరత దాజ్ఞయా నగరదర్శనాదివ్యాజేన కదాచిద్బహిరాగత్య జీవామ్యహమితి జ్ఞాపయేత్యర్థః- అయమమితో లాభః ఉచ్చాటనేన తావదస్మాకం నహానిః॥ ॥ ఆహారస్సర్వజంతూనాం జన్మనా సహజాయత ఇతి న్యాయేన అన్యత్రాపి జీవన సంభవాత్ ఈదృశీహస్తగతస్య తవ జీవనమేవాస్మాకం మహాల్లాభ ఇత్యర్థః॥ ౭౦ ॥ బద్ధ్వేతి॥ తనుభృతః శరీరిణః సుష్ఠు త్రిభిర్గుణైః బల ధ్యానసత్త్వాదిగుణపరవశాన్కృత్వేత్యర్థః - పశ్చాత్ సాంసారికదుఃఖకృత నిర్వేదానంతరమిత్యర్థః - మిళత్ సంభవత్ వేదనం సర్వధా పరమేశ్వరః శరణీకరణీయ ఇత్యేవం రూపం జ్ఞానం యేషాం తాల్ తథోక్తాల్ అత ఏవ దీనం మాం పరిపాలయ పాహీతి ముక్త్యా

యామాయాస్మాకం తమపహరలాభోయమమితః ॥ ౭౦॥

బద్ధ్వా సుష్ఠు గుణైస్త్రిభిస్తనుభృతః పశ్చాన్మిళ ద్వేదనాల్ దీనం పాలయ పాహి మామితి ముహుర్ముక్త్యాశయా క్రోశతః । ముక్తాల్ జీవత ఏవ యద్వితనుషే లాభస్స ఏవామృతే య

శయా ముహుః క్రోశతః ఉచ్చైస్స్తువత ఇత్యర్థః- తాల్ తనుభృతః జీవత ఏవ ముక్తాన్వితనుషే - జీవన్ముక్తిం దదాసీత్యర్థః - ఇతి యత్ స ఏవ లాభః విధేయప్రాధాన్యాత్పుల్లింగనిర్దేశః- పరమానందావిర్భావా జ్జీవన్ముక్తిరేవ లాభ ఇత్యర్థః - అంతే దేహనాశానంతరం దుర్లభే అమృతే మోక్షే పునః పాతయసీతి యత్ విదేహకైవల్యం దదాసీతి యదిత్యర్థః- తత్ శోకాయన- ఆత్యంతికశోకనివృత్త్యర్థమిత్యర్థః - జీవన్ముక్తిదశాయాం క్షుత్పిపాసాది దుఃఖలేశానువృత్తిరస్తి దేహవ్యపాయే తు దుఃఖస్యాత్యంతిక నివృత్తిర్భవతీతి మహానయం లాభ ఇతి భావః - వ్యంగార్థస్తు - త్రిభిర్గుణైః రజ్జుభిః సుష్ఠు దృఢం తనుభృతో బద్ధ్వా పశ్చాన్మిళద్వేదనాల్ దృఢబంధనోత్పన్నవ్యథాల్ అత ఏవ దీనం మాం పరిపాలయ పాహీతి ముహుర్ముక్త్యాశయా బంధవిమోక్షవాంఛయా క్రోశతః ఉ

చైత్ర్యోత్పతతః తాన్ జీవత ఏవ ముక్త్వోత్పతనుషే - ఇతియత్ సఏవలాభః
యావన్మరణమాబధ్య జీవనదశాయాం మోచనంలాభ ఏవేత్యర్థః-అంతే
మోచనానంతరం దుర్గేఅప్యతేఉదకే పాతయసీతియత్తత్తన్న శోకాయ సద్యో
మరణాదితిభావః॥ ౭౧॥ కల్యాణమితి॥యతో యస్మాత్కారణాత్ త్వం
అనంతమమితంకల్యాణంచిదానంద లక్షణంఆత్మవశయన్ స్వవశంకుర్వన్
అవిద్యానావృతత్వాదితిభావఃజీవేభ్యస్తు-అసారాన్ పిణ్యాకతాదిదూషిత
త్వేనఅశ్లాఘ్యాన్ ఆపాతమనోరమాన్ మనోహరవదవభాసమానాన్ కనక
లతికావాటికిమబలేత్యాది కావ్యాదితిభావః - పంచకోశానన్నమయ ప్రాణ
మయమనోమయ విజ్ఞానమయానందమయ కోశాన్ దదత్ ప్రయచ్ఛన్ నా
భ్యస్తాచ్ఛతురితినుష్ప్రతిషేధః-అతఏవ మోహయన్ జీవాన్ వ్యభజథాః-వి
భక్తానకృథాః త్వమేవజీవరూపేణవిభక్తోభూరిత్యర్థః- భేదస్యానాదిత్వే

ద్దుర్గే పునరేవ పాతయసి తానంతేన శోకాయ తత్ ॥ ౭౧॥ క
ల్యాణంత్వమనంతమాత్మవశయన్ కోశానసారాన్దదత్త్వం
చాపాతమనోరమాన్ వ్యభజథాజీవాన్యతో మోహయన్ ।
తత్తైర్మాయినమాకలయ్య సుచిరాత్త్వామైక్య కామాః పునః

శ్రీశ్వరాశ్రిత మాయాధీనత్వాదీశ్వర కర్తృక కర్తవ్యోపదేశ ఇతి ధ్యే
యం-తత్తస్మాత్కారణాత్ తేజీవాః సుచిరాదనేకజన్మభిః మాయినం మా
యాశ్రయంత్వామాకలయ్య ఆపాతతః ప్రతిపద్యేత్యర్థః -పునరైక్యకా
మాస్సంతః అనశనాదిభిఃఆదిశబ్దేన తమేతం వేదానువచనేనేతిశ్రుతిగతా
నాంయజ్ఞదానాదీనాంసంగ్రహః శ్రుతిహితైస్త్యాగైః యైగ్నతుదుస్తరైరి
త్యర్థః॥*॥దుస్తరాన్ తృష్ణవిరమ్యతాంశ్రుతిమతస్తర్కోను సంధీయతా
మితిభగవత్పాదవచనాత్ -ఛిద్యంతే క్లిశ్యంతి కేయంకలావిద్యేతిపరమార్థః-
వ్యంగ్యార్థస్తు-యతఃత్వంఅనంత కల్యాణంసువర్ణం॥ని॥కల్యాణంమంగ
ళేస్వర్ణే ఇతిభాస్కరః- ఆత్మవశయన్నపహరన్ అసారానంతస్సారగహి
తాన్ సువర్ణస్యస్వస్యాపిత్వమేవాపహృతత్వాదితిభావః ఆపాతమనో
రమాన్ పేటికాదిబహుళతయానిస్సీమద్రవిణగర్భత్వేనపరిదృశ్యమానాని

త్యర్థః- కోశాక్షధనగృహాణిదదత్ప్రియచ్ఛన్-అతఏవమోహాయక్షజీవా
న్భ్రాతృజీవానిత్యర్థః - వ్యభజధాః త త్తస్మాత్తేభ్రాతృ జీవాస్సుచిరా
త్త్వాం మాయినం వంచకమాకలయ్యజ్ఞాత్వాపిక్ష కామాస్సంస్పృష్టికా
మాస్సంతః - అనంతకల్యాణలాభార్థమితిభావః-అనశనాదిభిఃఆది శబ్దేన
నిరోధదాదిర్వ్యప్రకటనాదయోగృహ్యంతే - శ్రుతిహితైఃశ్రోత్రసుఖైః
ఉపపన్నతయాప్రతీయమానైరిత్యర్థః- న్యాయ్యైశ్చఖిద్యంతేకేయంకలాకి
మిదంచాతుర్యమిత్యర్థః ॥ ౭౨ ॥ సంతఇతి ॥ సంతఃత్వాంత్రివిక్రమ
ఇతిజ్ఞాత్వాపియత్కించిదవకాశప్రదానేభిక్షుపాదప్రసారణన్యాయేనస
ర్వాక్రమణశీలఇతిజ్ఞాత్వాపీత్యర్థః - హృదయేకింకుర్వతే-కిమర్థంస్థాప
యంతి - యుక్తంచైతదిత్యాహ - యద్వా - అవిద్యయావిస్మారితస్వాత్మ

ఖిద్యంతేఽనశనాదిభిశ్శ్రుతిహితైర్న్యాయ్యైశ్చకేయంకలా॥
౭౨ ॥ సంతస్త్వాంహృదయేత్రివిక్రమఇతిజ్ఞాత్వాపికింకుర్వ
తేయద్వా న్యేఽమవిద్యయా కిముహితం విస్మారితస్వాత్మ
నామ్। ప్రాగాక్రమ్యహృదేవతత్రచవశేసర్వంతదాత్మా
నమప్యాత్మన్యేవనిపాత్యతేషుయదహోనామాకృతీలుంప

న్నామావృతస్వరూపాణాంకిముహితంత్వచ్చరణధ్యానాదన్యత్కించవాహి
తమిత్యర్థః - అన్యత్రఅవిద్యయాఅజ్ఞానేనవిస్మారితస్వాత్మనాంమర్త్యానా
మిత్యర్థః - కిముహితంహితాహితజ్ఞానంమర్త్యానాంకుతఇత్యర్థః - త
స్యేదంకర్మణః ఫలమిత్యాహ - ప్రాక్ హృదేవాక్రమ్యధ్యానబలాన్మ
నఃపరమేశ్వరైకతానందంభవతీతిపరమార్థః-హృదయరూపమవకాశం
కంచిత్కాలంతిష్ఠేతిదత్తమపిస్వవశీకృత్యేత్యపివ్యజ్యతేతత్రహృదయేచవశే
అధీనేసతిసర్వం తదాత్మానమపి ఆత్మనిస్వస్మిన్నేవం నిపాత్య స్వసాయు
జ్యందత్వేత్యర్థః-స్వరూపమేవాపహృత్యేతిచవ్యజ్యతే-తేషునామాకృతీనా
మరూపేలుంపసి॥*॥తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః- పరాత్పరంపు
రుషముపైతిదివ్యమితిశ్రుతేరితిభావః - యథానామాపినశ్రూయతేతథా
సమూలమున్మూలయామసేతిచవ్యజ్యతే ॥ ౭౩ ॥ అపాణిరితి॥*॥ అపా

ణిపాదోజవనోగృహీతా పశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యకర్ణ ఇతిశ్రుతిరత్రాను సంధేయా-ప్రాచః పూర్వదిగాశ్రితస్యతవ ఆలోకనపరః దృష్టా ప్రత్యగ్దృగితివిరోధః- ప్రాచః పురాణస్యతవదృష్టా ప్రత్యక్ జ్ఞానచక్షురితిపరిహారః- నవిదితా ఇతి-కర్తరి క్తః - సకర్మకస్యాప్యస్యకర్మవివక్షాభావేనాకర్మ

సి ॥ ౯౩ ॥ అపాణిః గృహ్ణాసిత్వరితమపదో ధావసివి
దృక్ప్రపశ్యస్యశ్రోత్రశ్శ్రవణపటురాలోకనపరః। తవ
ప్రాచః ప్రత్యగ్దృగితికథమేతత్కిమథవాభ్రమంతి బ్రహ్మ
ద్యా అపినవిదితాస్తత్త్వపదవీమ్॥ ౯౪ ॥ ౫ ॥ ఏవంతార
మాశంసితారంముచుకుందం ముకుందస్సానంద మఖిలం
వ్యసందాయచవరంప్రత్యావృత్తమథురామధరీణసకల
రిపుః॥ ౯౫ ॥ అథముచుకుందః కందరోదరాన్నిస్సరన్ ప్రతి
పద్యగంధమాదనంనరనారాయణాశ్రయేబదర్యాశ్రమేస
పర్యామమర్యాదాంమురరిపోరకరోత్॥ ౯౬॥ భగవతిచయ
వనానుయాయినస్తుచ్ఛాన్మ్లేచ్ఛాననుచ్ఛిద్యతదీయమఖిలమపి
ద్రవిణంద్వారకాంనయతిసతిసన్నిధాయ మాగధోవిధా
యమకరవ్యూహంమురవైరిణస్సరణిమరుణత్ ॥ ౯౭ ॥
విధాయచవివిధమాయోధనమాక్రమ్యచ జాతరూపజాత
ముపజాతప్రీతిరభిప్రేత్యసమరమరవిందనయనపరిసరమస

కృత్వా తదుక్తం॥*॥ ధాతోరర్థాంతరేవృత్తేర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్ - ప్రసిద్ధేరవివక్షాతః కర్మణోకర్మికాక్రియేతి - యద్వావిదితం వేదనమస్యాస్తీతివిదితః- అర్శ ఆదిత్వాన్మత్వర్థీయోచ్ప్రత్యయః - పీతాగావోభుక్తాబ్రాహ్మణావిభక్తాభ్రాతరవత్సాధుః - ఉక్తంచ మహాభాష్యే॥*॥ అకారోమత్వర్థీయః విభక్తమేషామస్తీతివిభక్తాః పీతమేషామస్తీతి పీతాః అథవా ఉత్తరపదలోపోద్రష్టవ్యః- విభక్తధనావిభక్తాః పీతోదకాః పీతా ఇతి-లోపశబ్దార్థమాహ కైయటః-గమ్యమానార్థస్యప్రయోగ ఏవలోప ఇతి-తత్త్వపదవీంభ్రమంతీత్యన్వయః-అత్యంతసంయోగేద్వితీయా॥ ౯౪॥

౭౫॥౭౬॥౭౭॥౭౮॥౭౯.౮౦॥ ౮౧ ॥ ౮౨ ॥ ౮౩ ॥ తామితి। సన్మా
ర్గగతః సదాచారః సరోహిణేయో బలభద్రః విధిచోదనాద్బ్రహ్మశాసనాత్-
తాం కన్యాం కాం రేవతీం కథం నైతు న ప్రాప్నోతు - ఉద్వహత్వేవేత్యర్థః-చి
త్రం త్వేతదిత్యాహ-స రామః అత్రైవ రేవత్యామేవ నివేశితాశయః అనురక్తః
తుంగగృహోన్నత్యాలోకోత్తరదారలాభేన॥ని॥ గృహాః పత్న్యాం గృహాస్సృతా
ఇతి విశ్వః- హర్షితస్సంజాతహర్షస్స చ చాల్యంతరం స పరిజగ్రా

రత్ ॥ ౭౮ ॥ భగవాన్ పితృయుగం ప్రమస్సహమానస్సహ
బలేన పలం పలాయమానః పవమానవేగః కేపి ప్రణేపి
త్వా సింధూనుపయయౌ సహ్యాఖ్యం గోమంతనామానం
సానుమంతమారురోహ ॥ ౭౯ ॥ తత్ర చ ప్రసర్పద్ధి
దావానంగికే శిఖరమారూఢా ఫలమూలానేసా వసుదేవనంద
నౌ ప్రత్యుషమాగధస్స పరివార్య పరితో వారవ శిఖరిణమా
రుహ్య చ నిలీనావేతావలభమానస్సకలమచలమనలసాదచ
కలత్ ॥ ౮౦ ॥ యదునందనౌ చ పరితోయమానం తమపి పర్వతం
గోమంతం సచమత్కారముత్ప్లుత్య సమతీత్య చ దశయోజనా
ని సహసా సహసా సహ్యేన సహ్యం సహసా మా పసత్ ॥ ౮౧ ॥
ప ॥ ఆయాతాం ద్వారకామేతౌ పతిసంభ్రాయమాగధమ్ ।
సోపి హృష్టః పురం ప్రాయాన్మగ్నోద్యమో వివాదితి ॥ ౮౨ ॥
క ॥ అనంతరమనంతో ధీమాన్ దైవాత్ స్వశతరాసన నియో
గాన్నిజతనయాం రేవతీం రోహిణేయో వ్యయచ్ఛత్ ॥

హేత్యర్థః - ఇదం తు చిత్రమితి సంబంధః- మహాప్రభోరేకదారత్వం విచి
త్రమిత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు- సన్మార్గగతః ఆకాశగతః॥ని॥ భవాన్యాం తు స
తీ స్త్రీ స్యాన్నక్షత్రే తు నప్పుంసకమిత్యమరశేషః-స రోహిణేయో బుధః విధి
చోదనాద్దైవనియోగాత్ తాం కన్యాం కన్యారాశిం కథం నైతు ప్రాప్నోత్వే
వేత్యర్థః- ద్వాదశరాశీనామపి భోగ్యత్వావిశేషాదితి భావః - తుంగగృ
హోన్నతిహర్షితః ఉచ్చస్థానప్రాప్త్యా హర్షితః సంపుష్టః కన్యారాశిబుధ

ధోచ్ఛ్రత్వంజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం-అత్రైవకన్యారాశావేవనివేశితాశయః సా
నురాగస్సన్ నచచాలరాశ్యంతరంనజగామేత్యర్థః-ఇదంతుచిత్రం॥౧౨॥ భీ
ష్మస్యేతి॥ భీష్మస్యబాలారుక్మిణీత్యర్థః- విధోఃకృష్ణస్యకరేణగ్రహణంపరి
ణయంసమైచ్ఛదభిలలాష - దురాపస్యదుర్లభస్యసమున్నతస్యలోకోత్తరస్య
కృష్ణస్యలిప్సాకృష్ణకర్మకాభిలాషఇత్యర్థః-తస్యాఃరుక్మిణ్యాఃహాసాయనా
భూత్ పరిహాసాయనజాతః - తత్ర హేతుమాహ - మౌగ్ధ్యాదితి-సౌంద
ర్యాదిత్యర్థః ॥ ని ॥ ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః- లోకోత్తరసౌంద
ర్యాభావేశూర్పణఖాయా రామాభిలాషవత్ - అస్యాఅప్య పహాస్యత్వం
స్యాదితిభావః-వ్యంగ్యార్థస్తు- విధోశ్చంద్రస్యకరేణగ్రహణంబాలాశ్చ

౧౩ ॥ వ ॥ తామేతుసన్మార్గగతస్సకన్యాకాంనరోహిణే
యోవిధిచోదనాత్క్రథమ్। సచిత్రమత్రైవనివేశితాశయ
శ్చచాలనోత్తుంగగృహాత్త్రిహాషితః ॥ ౧౪ ॥ భీష్మస్యబా
లాథగుణైక లోలా విధోః కరేణ గ్రహణం సమైచ్ఛత్ ।
మౌగ్ధ్యాద్దురాపస్యసమున్నతస్యనతస్యలిప్సాపి హాసాయ
తస్యాః ॥ ౧౫ ॥ విధురప్యధిరాజకన్యకాంచకమేకామవి
మోహితోహితామ్ । సఘుటెతనవేతిసంశయంవిధిముల్లం

ఘ్రింధతుమిచ్ఛంతీతిప్రసిద్ధం- దురాపస్యానేక యోజనాంతరితత్వాత్
తస్యచంద్రస్యమౌగ్ధ్యాద్బాల్యాత్ ॥ ౧౫ ॥విధురపీతి॥తాం రాజకన్యకాం
రుక్మిణీంఅత్రరుక్మిణీకామనాకార్యస్యకామవిమోహస్యపూర్వమేవకథనా
దత్యంతాతిశయోక్తిః॥ని॥అత్యంతాతిశయోక్తిస్స్యాత్పౌర్వాపర్యవ్యతిక్ర
మఇతిలక్షణాత్ -నహికామనామాత్రేణేష్టవస్తులాభఇత్యాశంక్యాహ -
విధిందైవముల్లంఘ్యచరన్ దైవస్యాపినియామకఇత్యర్థః - ఘుటెతనవేతి
సంశయంకరోతుకింనకుర్యాదేవ-తస్యకామత్వాదితిభావః- వ్యంగ్యార్థస్తు-
స్వయంవిధుశ్చందోఽపిరాజకన్యకాంచంద్రపుత్రీంచకమే-తత్రహేతుమా
హ - కామవిమోహితఇతికామాంధఃకింనకుర్యాదిత్యర్థః-ననుకామాం
ధస్యాపికథమీదృశోదురాచారఇత్యతఆహ - విధింశాస్త్రమతిలంఘ్యచ

రన్ఘృణేతన్నవేతియుక్తమయుక్తంవేతిసంశయంకరోతుకింవిధినిషేధలంఘినఃకింకింనకుర్యాదితిభావః ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ అత్రాంతరఇతి ॥ అస్మిన్ సమయె ॥ ని ॥ అవసరమధ్యేంతరాత్మని చైత్యాంతరశబ్దాఘోర్ణకౌ అమరః - సోత్కళికేసోత్కంఠేపి. శౌరౌవైమత్యమనంగీకారమాశంక్యహరిమాణంనాంగీచకారకిమిత్యాశంక్యేత్యర్థః- అ

ఘ్యచరన్ కరోతుకిమ్॥౪౬॥ గ॥ఏవంపరస్పరగుణాకర్ణనసిద్ధత సంపర్కయో రుక్మిణీవనమాలినోః ప్రతికూలచారిణోరుక్మిణశ్శిశుపాలగతాశయస్య హృదయనివేదనాయరుక్మిణీకమపిసందేశహారమాప్తతరమగ్రజన్మానమనుమధుసూదనంప్రాహిణోత్॥౪౬॥ప॥శ్రుత్వైవసందేశమథప్రియాయాశ్శౌరిర్ద్విజాద్భావినమన్వభూత్ప్రాక్। సర్వస్వముద్వాహమహోత్సవస్య సిరీక్షణం కింత్వవశిష్టమస్యాః॥ ౪౭ ॥ గ ॥ అథసందేశహారేణమహీసురేణయదునందనావతివినతానందనం స్యందనమాసేదివాంసాదివసైనైకేనపరివారౌకుండిననగరమగమతామ్ ॥ ౪౮ ॥ తదైవచేదిపతిరపిస్వగృహ్యైస్సాల్వజరాసంధాదిభిస్సహరుక్మిణీమేవపరిణేతుకామఃకుండిననగరమగమత్ ॥ ౪౯॥ప॥ అత్రాంతరేసోత్కళికేపిశౌరావిశంక్యవైమత్యమఖిద్యతైషా।స్వతోవిధావస్త్వనుకూలభావస్సబ్రహ్మణాకేనవినావగమ్యః॥ ౫౦ ॥ గ ॥ తదనుద్విజన్మాపిసత్వరమాపత్యయదుపతిరుపనత ఇతి నివేదయతుమంతః పురమవజగా

ఖిద్యత - విధాకృష్ణెస్వతఃపరప్రేరణంవినాఅనుకూలభావాస్తు -సబ్రహ్మణాబ్రాహ్మణేనవినాబ్రాహ్మణా గమనంవినేత్యర్థః - కేనావగమ్యఃపరోక్షత్వాదితిభావః - అన్యత్రవిధౌ బ్రహ్మణిస్వతఏవానుకూల్యవస్తుతద్బృహ్మణంవినాకేనజ్ఞాయెత - పలానుమెయత్వాద్విధిసంకల్పస్యేతి భావః ॥ ని ॥ బ్రహ్మావిప్రఃప్రజాపతిరిత్యమరః ॥ ౫౧ ॥ ఆలోకమాత్రా

దితి ॥ ద్విజరాజో రుక్మిణ్యా ప్రేషితః ఆలోకమాత్రాద్దర్శనమాత్రాత్ ఏనాం రాజసుతాం రుక్మిణీం అనందయత్ - కార్యసిద్ధిసూచకదూతముఖవికాసదర్శనేనైవ సంతుష్టా ఇత్యర్థః - అతఏవ ప్రసాదచిహ్నాని పురఃఫలానీతి కాళిదాసః - తతస్సా రుక్మిణీ - మందతనూజో మూర్ఖతనయః రుక్మీతి యావత్ - తద్భ్రాజా సవిత్రా పిత్రా భీష్మేణ కృతాత్ రుచిభంగకృత్యాత్ అభిలాషవైయర్థ్యకరణాత్ శిశుపాలసమర్పణరూపాన్న తత్రాస - భగవదాగమననిశ్చయాదితి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - ద్విజరాజశ్చంద్రః ఆలోకమాత్రాత్ ప్రకాశమాత్రాత్ రాజసుతాః స్వసుతా ఇతి యావత్ - ఆనందయత్ మందః శని రేవ తనూజః తద్భ్రాజా సవిత్రా రవిణా కృతాత్ రుచిభంగకృత్యాన్నిస్తేజస్త్వసంపాదనాన్న తత్రాస - చంద్రసుతా రవిప్రభయా నిస్తేజస్కం పితరమవలోక్య ఖిన్నా తదస్తమయానంతరముదితస్య చంద్ర

హే ॥ ౯౧ ॥ ప ॥ ఆలోకమాత్రాద్ద్విజరాజ ఏనా
మనందయద్రాజసుతాం తతస్సా । కృతాత్సవిత్రా రు
చిభంగకృత్యాన్న తత్రాస నో మందతనూజభాజా ॥ ౯౨ ॥
వ ॥ సుదృశో ద్విజతశ్శ్రుత్వా హరేరాపాతధీరభూత్ । తే

స్య ప్రకాశమాత్రదర్శనేన సంతుష్టేతి సంగళితార్థః ॥ ౯౨ ॥ సుదృశ ఇతి ॥ సుదృశో వనితాయాః ప్రకరణాద్రుక్మిణ్యాః - ద్విజతః దేవప్రేషితాత్ శ్రుత్వా హరేరాపాతధీ రాగమనజ్ఞానమభూత్ - బ్రాహ్మణవాక్యేన హరిరాయాతీతి నిశ్చికాయేత్యర్థః - శ్రుత్వేత్యస్య కర్మణో వివక్షాభావాదకర్మకత్వం తదుక్తం ॥ ధాతోరర్థాంతరే వృత్తేర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్ - ప్రసిద్ధేరవివక్షాతః కర్మణోకర్మికా క్రియేతి - తేనైవ సాక్షాత్కృతదర్శనాదివ పరమానందం భేజిరే - ఆప్తవాక్యం హి ప్రత్యక్షసదృశం హి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - సుదృశః సుధియః ద్విజతః బ్రాహ్మణాత్ శ్రుత్వా శ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇతి శ్రుతివిహితం గురూపసదనపూర్వకం శ్రవణం కృత్వేత్యర్థః - హరేరాపాతధీ రాపాతజ్ఞానమభూత్ మననని దిధ్యాసనోత్తరకాలీనతాదృఙ్నిశ్చయాస్యేతి భావః - తేనైవ శ్రవణమాత్రేణైవ సాక్షాత్కృతేరివ పరమానందం భేజేక

దావ్యశ్రితవతస్తావతైవమహానానందోభవతీతిభావః- అంగమంగళకర్మా
ణిస్వస్తివాచనాదీని॥ ౯౨॥ నేతి॥ చేదిభర్తుః శిశుపాలస్య కౌతుకధారణం
కుతూహలితా కౌతుకబంధాఖ్యఃకర్మవిశేషశ్చ ॥ ని॥ కౌతుకంత్వస- కు
తుకేచ్ఛాహస్తసూత్రమంగళేష్వితిహ్యాకర్మస్వితిభాస్కరః - ద్విజన్మనాయుక్తి
త్వాపేక్షితస్యలౌకికమంత్రోగుప్తవాదః భాషానిమిత్తకృతకమంత్ర

నైవపరమానందంభేజేసాక్షాత్కృతేరివ ॥ ౯౩ ॥ అథవి
దర్భాధిపతిర్వసుదేవసుతౌనిజదుహితురుద్వాహమహో
త్సవవిలోకనలాలసతయా సమాసేదివాంసావవధార
యన్ప్రత్యుద్గత్యవిధినాససూరాధ్యైనగరబాహ్యోద్యా
నేష్వావేశయచ్చ ॥ ౯౪ ॥ తత్రైవచేదిరాజతనూజంజామా
తరమన్యానప్యుపూజయన్నగరమంతరావేశయచ్చ॥
౯౫ ॥ ప ॥ దమఘోషవిదర్భౌ తౌ తత్తనూజయోః।
అంగమంగళకర్మాణి స్వైరచీకరతాంజనైః ॥ ౯౬ ॥ ఆశ్చ
ర్యమేతత్ ॥ ప॥ నచేదిభర్తుస్త్రిమంత్రజాపిశుభోత్త
రాకౌతుకధారణాభూత్। ద్విజస్త్వనాలౌకికమంత్రతోపిసి
ద్ధాభవత్త్సైవశుభాయశౌరేః॥ ౯౭॥ గ॥ సమనంతరమనర్గళ
మంగళతూర్యరవముఖరితేషు హరిన్ముఖేషు దుర్వారపరి
వారవారవరవర్ణినీకలకలదమలకలగీతవాచాలితేషు
దిగంతరేషునానావినోదవహారహారిణీషువిపణిశ్రేణీషుస
మిరితాలోకశబ్దేషుసకలాలోకలోకేషువర్షధరప్రాయేషు

శ్చ॥ని॥మంత్రోగూఢోక్తిరేవాంశాపితిభాస్కరః-సాకౌతుకధారణావిరో
ధాభాసోలంకారః॥ ౯౭॥అథసంకేతత్వేనకల్పితంగ్రామాగ్రసింహస్థంభవాని
భవనంపూజావ్యాజేనగంతుకామాంరుక్మిణీంవర్ణయతి-సమనంతరమిత్యా
దినాగద్యేన॥దుర్వారాఅనుత్సాః-విపణిరాపణఃపణ్యవీధికా॥ని॥ఆపణస్తు
వీథ్యాంచపణ్యేచవిపణిఃస్త్రియామితిరుద్రః॥సహర్షధరస్థానకః॥ని॥షండోవ
షర్షధరస్తుల్యావిత్యమరః - వర్షవరఇతిసార్ఘ్యాపాఠేనచ్ఛాపబాహ్యాచ్ వర్ష

స్యక్లైబ్యస్యావరకః క్లైబ్యవానిత్యర్థః॥ ని॥ షణ్డః క్లైబ్యే పుమాన్ మేఘ ఇత్యమరశే షే-సంయమనీ యమపత్నీ జీవితేశో యమః ॥ ని॥ జీవితేశో యమోపి చేత్యిరత్నకోశే-జీవితేశవసతిం జగామ సైనికాళి దానసః-తామసీ నిఋతేః పత్నీ ఆశాదిక్పుణ్యాజనో యాతుధానః తస్య దిక్పతిత్వాదితి భావః-అన్యత్ర నిరంతరాశా గాఢానురాగః-పుణ్యాజనస్సుకృతీ-భువనముదకం తదధిపో వరుణః-ప్రియః ప్రియాస్పర్శనో వాయుః॥ ని॥ శ్వసనస్స్పర్శనో వాయురిత్యమరః-అన్యత్ర ప్రియాలింగనం - మనుష్యధర్మాణం ధనదం అనువర్తత ఇతి తథోక్తా-అన్యత్ర మా

రుషశతపరిష్కృతా సమధిగతవివిధాయుధయోధయాధవల
యితా శచీవ హరిపరాయణా స్వాహేవ కృష్ణవర్త్మని దత్తచి
త్తా సంయమినీవ జీవితేశహృదయా తామసీవ నిరంతరాశా
శ్రితపుణ్యాజనైకలభ్యా భార్గవీవ భువనాధిపానురక్తా సదాగ
తిరివ ప్రియస్పర్శనాభిలాషిణీ సర్వసంపదివ మనుష్యధర్మాను
వర్తినీ పార్వతీవ వృషాకపిప్రణయినీ భారతీవ విధ్యాను
కూల్యకామా ఛాయేవ పద్మాప్తాభిలాషిణీ రోహిణీవ వి
ధుసంగమాభిలాషిణీ తారేవ కమనీయధిషణా దేవసేనేవ
కౌమారవిభ్రమప్రణయినీ రతిరివ కందర్పవశగా ద్రుపదాత్మ
జేవ ధర్మానురక్తా సుభద్రేవ పార్థకామవర్జితా చిత్రాం
గదేవ ప్రియవిజయాభిలాషిణీ ఇశైవ బుధశ్లాఘనీయా సతీవ

మనుషీవేషధారిణీ-వృషాకపీతి॥ ని॥ హరవిష్ణూ వృషాకపీత్యమరః-విధ్యానుకూల్యం దైవానుకూల్యం-బ్రహ్మప్రియం చ పద్మా నామ అప్తాః పిః పద్మాయా అప్తా విష్ణుశ్చ-కమనీయ ఆశాస్యాధిషణో బృహస్పతిర్యస్యాస్సా తథోక్తా॥ ని॥ గీష్పతిర్ధిషణో గురురిత్యమరః- అన్యత్ర సుబుద్ధిః ॥ ని ॥ బుద్ధిర్మనీషా ధిషణేత్యమరః-కౌమారవిభ్రమాః స్కందలీలాః యౌవనవిలాసాశ్చ అపార్థకామః- పార్థే అభిన్నే అనురాగః- మోఘానురాగశ్చ-విజయోర్జునః జయశ్చ- తారా తామనుతో దత్తు ద్వేషభీ న్యాభినుతభిన్నశ్చ - కమనీయ కచాకచం నామ పురుషమభిలషంతీ అన్యత్ర సుకేశా ॥ ని. ॥ చికురాః కురాః కచా ఇత్యా

జనిఘంటుః- కాంచీపదం మెఖలాస్థానంపుణ్యక్షేత్రవిశేషశ్చ- కృతలంబో
దరానాదరేణ లంబముదర మనాద్రియమాణేన కృశమెవోదరం సృష్టవతే
త్యర్థః - వినాయకపూజామ కృతవతా చ జగతీధరస్య గిరేర్లంఘిషా
కుట్టినెచ్ఛావపత్రి క్రీడెతియావత్ అన్యత్ర జగతీధరస్యపరమాత్మనోవిజిగీషా

తా తానభిమతపతికాముకాచ ఊర్మిళైవ రామానుజాను ర
క్తా దేవయానీవ కమనీయకచా ఽహల్యేవ క్లిష్టాతిరిక్తపతికా
ముకాపి మూర్తైవ పాతివ్రత్యగతి రామణీయకేన హరి సమీప
జిగమిషయా చ హంసగామినీ ధృతపాశ రిద్రేవ సనతయా మా
ధవానురక్తతయా చ పీతాంబరప్రణయినీ సత్యభామతయా
హరివాంఛయా చాచ్యుతకామా మంజీరమంజుళశింజితా
నురంజితతయా జలజవిజిగీషయా గర్జదివ పదయుగళ మధిక
సుంధరమర్పయంతీ తపఃప్రభావసంభూతజంగమభావమివ
రంభాస్తంభయుగళమూరుయుగళమాకలయంతీ కాంచీపద
తయా తపస్సిద్ధిక్షేత్రమివ మదనస్య నితంబబింబమవలంబమా
నా తదంగనిర్మాణసమయెకృశలంబోదరానాదరేణవిధినావి
స్మృతమవలగ్నంబిభ్రాణా హృదయెశయస్య గజమతఙ్గ
జస్య జగతీధరాలిలంఘిషయా పురః ప్రసారితముఖస్య కుంభా
నుకారిణా కుచయుగళేన శుండాదండానుకారయా రోమ
రేఖయా చ శోభమానా వదనేందుసేవనాయ సముపనత
యా నక్షత్రమాలయేవ నక్షత్రమాలావలయితగళప్రదేశా
తిరస్కృతచంద్రికా యామపి వస్తుతస్సుధాంశుసోదరమి
దమితి దుష్కీర్తినివర్తనాయెవ స్వీకృతజన్మాంతరేణ వదనా

చ॥ సి॥ లంఘనం తూపవాసె స్యాత్ క్రీమణేప్లవనెపి చెతి విశ్వః- శుండాదండ
స్యానుకారోనుకరణం యస్యాస్తయెతి వ్యధికరణో బహువ్రీహిః- నక్షత్రమా
లయెతి॥ ని॥ సైవ నక్షత్రమాలాస్యాత్సప్తవింశతి మౌక్తికేత్యమరః- సుధాం
శుసోదరమితి - చంద్రలక్ష్మ్యోరెకోదరత్వం ప్రసిద్ధం-చంద్రసదృశమితి:

విఖ్యాతే - చంద్రాతిశాయినశ్చంద్రసామ్యం నీచోపమేతి హేతోర్ద్రష్టు-
త్రిరితిభావః-స్వీకృతజన్మాంతరేణేతి-లక్ష్మీత్వావస్థాపూర్వజన్మ-రుక్మిణీత్వా
వస్థా ఉత్తరజన్మేతి ధ్యేయం - మధుమాత్రవైరిణా న తు మధురవస్తుమాత్రవైరి
ణేత్యర్థః - మధునామకరాక్షసవైరిణా చ-సముజ్ఝితమధురేణ మధురాం త్య
క్త్వా ద్వారకాం గతవతేత్యర్థః-మధురవస్తుమాత్రవైరిణా చ -యథా అతివి
రక్తస్యాపి లోకోత్తరలావణ్యశాలిన్యాం కదాచిదనురాగః-ఏవం మధురవస్తు
మాత్రప్రద్వేషిణో ప్యేతదధరః స్పృహణీయ ఇత్యహో మాధుర్యమితి భా
వః - సముపస్థానీయేన సముపస్థితేన ఆగతేనేతి యావత్ - భవ్యగేయేత్యాదినా

తవిం దెనలోభనీయా ప్రథమం మధుమాత్రవైరిణా తతస్స
ర్వథా సముజ్ఝితమధురేణ హరిణాపి స్పృహణీయమాధురీ
ధురీణమధరం బిభ్రాణా బింబాధరమాధురీసమభ్యసనాయ
సముపస్థానీయేన సుధాబిందునేవ నాసామౌక్తికేనాలంకృ
తా అపరిపూర్ణేన వదనసౌందర్యసాగరసేతునేవ నాసికయా
విరాజమానా మధుపసోదరతయా శ్రుతివిలంఘననిర్విశంకే
న నయనయుగళేనాలంకృతా కిన్నరేశప్రతారణేన ముకుం
దాభిధకల్యాణనిధివిలోకనానుకూలం సిద్ధాంజనమివ మృగమ
దతిలకమళికదేశే బిభ్రాణానుభూతసీమంతకర్మ శ్రుతి
యువతీగర్భకుహరావిర్భూతం వాలజాలం శిరసా శ్లాఘయ

క్త్రరీతి పాఠః- మధుపో మద్యపాయీ భృంగశ్చ-కిన్నరేశో ధనదః కుత్సితనరే
శశ్చ నృపాలాదిశ్చ - కల్యాణనిధిః శుభాశ్రయః - సువర్ణనిధిశ్చ ॥ ని ॥ కల్యా
ణం మంగళే స్వర్ణ ఇతి భాస్కరః - అనుభూతసీమంతకర్మేతి - సీమంతో నా
మ కేశమార్గః - సమృద్ధ్యభ్యంగసంస్కృత్యాబద్ధమిత్యర్థః - అన్యత్ర సీమంతో
న్నయనాఖ్యం సంస్కారేణ సంస్కృతమిత్యర్థః- అనేన గర్భస్య ప్రాథమిక
త్వం వ్యజ్యతే-శ్రుతియువతీతి-అవయవినః శ్రుతిప్రతిపాద్యత్వాదవయవస్యా
పి తత్ప్రతిపాద్యత్వముపచారాత్-యథా ॥*॥ శ్రుతీనాం మూర్ధానో దధతి త
వయా శేఖరతయేతి - వాలజాలం చికురప్రకరం బాలజాలం చ శిరసా శ్లాఘ

మానాభిధ్రాణా అన్యత్ర ఏకస్మాత్ప్రథమగర్భాదేవ బహవశ్శిశవసంజాతా ఇత్యాశ్చర్యేణ శిరశ్చాలయతీత్యర్థః- అమృతముచం మేఘం మోక్షప్రదం చకృష్ణస్యాపి ప్రావృషేణ్యత్వం శ్రావణాష్టమ్యాముత్పన్నత్వాదితి వేదితవ్యం-రాజమండలం శిశుపాలాది- అనంతస్నేహః కృష్ణానురాగః ॥ ని ॥ అనంతశ్శేషవిష్ణ్వోస్స్యాదనంతం సురవర్త్మని తిపి విశ్వప్రకాశః- జగదాదరణీయపల్లవః ఆనింద్యవిటః ॥*॥ జగదాదరణీయః జారభావమితి కర్ణామృతే - అభీష్టస్పర్శనమిష్టార్థదానం ॥ని॥ విశ్రాణనం వితరణం స్పర్శనం ప్రతిపాదనమిత్యమరః- వి

మానావిద్యుదివ ప్రావృషేణ్యం నీలమమృతముచమనువర్త
మానా తారకేవ విష్ణుపదలోలా చంద్రికేవ కువలయామో
దినీ వాసరలక్ష్మీరివ రాజమండలమలినీకరణోత్సుకా దీపశిఖే
వానంతస్నేహనిక్షేపయోగ్యా కల్పలతేవ జగదాదరణీయ
పల్లవానుషక్తా కామదుఘేవ గోవిందాధీనజీవనా చింతామ
ణిరివాభీష్టస్పర్శనబద్ధాదరా అమృతధారేవావశ్యంభావివి
ష్ణురథాపహారా సిద్ధరసలహరీవ జాతరూప రూపోన్నత్యా
లాలస ధన్యజనైకలభ్యా దివ్యౌషధిరివ సకలాంగజరుజాప
హారిస్పర్శా కుముదినీవ విధుస్పృహణీయా పుష్పోద్గమా రత్న
మయమేఖలేవ కల్యాణసంబద్ధా మణిమంజరీ వాలంబితగుణ
గణా రత్నమాలేవాంతరావేశితనాయక రత్నా శాంతిరివ
హరి యోగానుకూలా కరుణేవ పరసుఖావహా క్షమేవ పు

ష్ణురథో గరుడః ॥ ని॥ నాగాంతకో విష్ణురథస్సుపర్ణః పన్నగాశన ఇత్యమరః- అన్యత్ర కృష్ణరథః- జాతా ఉత్పన్నా రూపౌన్నత్యలాలసా సౌందర్యాతిశయస్పృహాయస్య ॥ని॥ రూపం స్వభావే సౌందర్యే ఆకారశ్లోకయోరపీతి విశ్వః ని॥ తృష్ణాతిరేకే వాంఛాయామౌత్సుక్యే లాలసా ద్వయోరపీతి రభసః- అన్యత్ర జాతరూపస్య సువర్ణస్యౌన్నత్యం వృద్ధిః- తత్ర లాలస ఇచ్ఛావాన్ హరేర్యోగో ధ్యానసంపర్కశ్చ పరసుఖావహా పరమాత్మప్రియా అన్యత్ర పరదుః ఖప్రహాణేచ్ఛా హి కరుణేతి భానుః- సకలేష్టయస్సర్వమనోరథాః సక

లయాగాశ్చ॥ ని॥ ఇష్టిర్యాగేచ్ఛయోరిత్యమరః శిశూన్ నాలయంతీతి శిశుపా లాః గదాధరభీరుభావః కృష్ణదారత్వం గదాపానేభ్యః తత్త్వం చ జగతీపతి భూపః జగత్పతిశ్చ॥ ని॥ జగతీ భువనే క్ష్మాయామితి విశ్వః - చోళదేశః కూర్పా సదేశః॥ ని॥ చోళః కూర్పాసకోఽస్త్రియామిత్యమరః - తద్గతౌ కూర్పాస సంఛన్నావిత్యర్థః - పృథురతరౌ పయోధరౌ యస్యాస్సా తథోక్తా అన్యత్ర చోళాఖ్యదేశగతం మధురతరం పయః- ఉదకం ధరతీతి తథోక్తా హం

రుషోత్తమనిర్వాణహేతుభూతా శ్రీద్ధవపురుషోత్తమకృత
సకలేష్టసాఫల్యసంపాదికా ముక్తిరివ విబుధశ్లాఘనీయా
తీర్థయాత్రేవ శిశుపాలదురవాపా సురభిరివ గదాధర
భీరుభావోచితా భాగీరథీవ జగతీపతితపోలభ్యా యమునేవ
కృష్ణగుణప్రణయినీ సరస్వతీవ విశ్వంభరాంతర్గత జీవ
నాకవేరతనయేవ చోళదేశగతమధురతర పయోధరా సర
యూరివ హంసావాసమానసప్రసృత సర్వతోముఖ సం
భ్రమా విరజేవ వైకుంఠసమీపగామినీ తుంగభద్రేవ మధు
రతర సర్వతోముఖాటోపా కుసుమమంజరీ వాళికదంబక
శంబితా కీర్తిరివ సుఖిస్వరూపా సుకృతపరంపరేవ హరిప్రీ
తిజనికా భగవతీ భీష్మతనయా స్వయమేవ సర్వమంగళోపా
సితాపి సర్వమంగళాముపాసితుమంతఃపురతః పురతో నిర్గ
త్య భవానీభవనమభజత ॥ ౯౭ ॥ కృతాభ్యర్చనా చ నిర్గ
త్య భవానీభవనతస్సహసఖీజనేన దేవపూయేవ మనుజదుర

సేతి మానససరః ప్రసృతా సరయూరితి ప్రసిద్ధం సర్వతోముఖాటోపః- ఉదకసంభ్రమః- అన్యత్ర హంసో వాసః- పరమాత్మాశ్రయభూతం యన్మానసం మనః- తతః ప్రసృతాః సర్వతోముఖాః - సర్వపథీనాః ఆటోపస్సంభ్రమో యస్యాస్సా తథోక్తా అళికదంబకం సఖీబృందం పూర్వపత్యూద్యూష్యప క్షః తత్ర వాస్తవ్యమనభిమతమితి యావత్ - అన్యత్ర శుక్లపక్షే వర్తమా సం అనాలోకపాత్రతాపాదనం దర్శనానర్హత్వసంపాదనం సిస్త్రైజ

స్క-తాకరణంచకృష్ణపక్షాశ్రితంభగవత్సాహాయ్యకారిణంబహుళపక్షగతంచ॥ ౯౯॥ రాజమండలమితి॥ఆసన్నం రాజమండలంశిశుపాలాదినృపగణంత్యక్త్వా-సవితుఃపితుఃభీష్మస్యప్రేమపాత్రంసారుక్మిణీచక్రేణసుదర్శనేనైవ ఏకభాసురమత్యుజ్జ్వలంపద్మాప్తస్య కృష్ణస్యస్యందనంయయావ్యంగ్యార్థే

వాపా అఘటిత ఘటనా పటీయసీవ సకలమపి రాజ మండలంపూర్వపక్ష వా స్తవ్య మనాలోక పాత్రీ తాపాదనేన స్వల్పీకుర్వా ణాకృష్ణ పక్షా శ్రితం రాజ మండలమభివర్ధ యంతీసమందాక్షంమందంమందం ముకుందస్యందనాభిముఖముపయాసీత్ ॥ ౯౯ ॥ ప ॥ రాజమండలమాసన్నం త్యక్త్వాచక్రైకభాసురమ్ । సవితృప్రేమపాత్రంసా పద్మాప్తస్యందనంయయౌ ॥ ౧౦౦ ॥ ప్రేయసీహరణాదన్యాదనిచ్ఛన్ హరణంహరిః । చచాలచపలం హృష్టః పశ్యతాం సర్వభూభుజామ్॥ ౧౦౧ ॥ గ॥ అథజరాసంధాదయస్సాభిమానం యుద్ధాయబద్ధాదరామధుసూదనమనుధావ్య విధాయచవివిధమాయోధన ముపజాత పరాజయాభగ్నరథాశ్శిథిలమనోరథాశ్చ భూత్వా ప్రత్యావృత్య త్రిదివపరిభ్రష్టమివనహుషంపురుహూతపాతితమివ త్రిశంకుంప్రమాదగళితవిద్యమివ విపశ్చితం పశ్యతోహరప్రముషితరత్నమివసార్థవాహమతిదూయమానమానసం శిశుపాలమాశ్వాస్య తేనసహ స్వస్వ భవనమభజన్॥ ౧౦౨॥ తతః॥ హరిమాయోధనేహత్వాగృహ్ణాన్నాయామిసోదరీమ్। ఇతి

తు-చక్రైకభాసురమేకచక్రేణభాసురమిత్యర్థః-శివభాగవతేవత్సమాసః॥ *॥సప్తయుంజంతిరథమేకచక్రమితిశ్రుతేః-శిష్టంస్పష్టం॥౧౦౦॥ప్రేయసీతి॥ హరణంయాతకంపశ్యతాంసర్వభూభుజామితిపశ్యతస్సర్వానపిభూపాలాననాదృత్యేత్యర్థః- షష్ఠీచానాదరఇతిషష్ఠీ ॥౧౦౧॥అథేతి॥సార్థవాహంవణిజం॥౧౦౨॥హరిమితి॥ఆయోధనేహత్వేత్యత్ర అహత్వేతిచ్ఛేదః -

హత్వా గృహ్ణాన్నిత్యత్ర అగృహ్ణాన్నితి చ - అత ఏవోక్తం - ప్రతిశ్రుతం సత్యమి
తి ॥ ౧౦౪ ॥ స్వసారమితి ॥ రుక్మిణః - స్వసారం భగినీం రుక్మిణీం - అథాపి భగి
నీ హరణే౽పి స్వమృత్యవే కృష్ణవర్త్మభాక్ కృష్ణమనుధావమానః - తథాపి
ధో రుక్మిసదృశః - వ్యాఖ్యార్థస్తు - రుక్మమస్యాస్తీతి రుక్మీ ధనికః - తత్స్వసా
రం సారభూతం ధనం అథాపి ధననాశే౽పి స్వమృత్యవే ధననాశ దుఃఖాసహన
తయా చతుర్థం కృష్ణవర్త్మభాగగ్నిం ప్రవిష్టః న విలోకిత ఇతి - జీవన్భద్రా
ణి పశ్యతీతి న్యాయముల్లంఘమానో న క్వాపి దృష్ట ఇత్యర్థః ॥ ౧౦౬ ॥ ఆ
యాంతీతి ॥ రుక్మిణి జీవతి సతి కర్కశముఖాస్తీక్ష్ణాగ్రాః మార్గణౌఘా బా

ప్రతిశ్రుతం సత్యమపార్థదధ రుక్మిణా ॥ ౧౦౩ ॥ గ ॥ ఏ
వం రాజ్ఞామగ్రతః ప్రతిజ్ఞాయ స క్రోధమక్షౌహిణీ ప్రమిత
యా సహ వాహిన్యా మధుసూదనమభ్యధావత్ ॥ ౧౦౪ ॥ వ్యా
ప ॥ స్వసారమాదాయ గతస్స రుక్మిణః పునః ప్రియేచ్ఛాతిక్ర-
ముపశ్యతో హరః । స్వమృత్యవే ధావిన కృష్ణవర్త్మభాక్త
ధావితః క్వాపి విలోకిత శ్రుతః ॥ ౧౦౫ ॥ గ ॥ గత్వా చ మధు
సూదన సవిధమిదమవాదీత్ ॥ ౧౦౬ ॥ ప ॥ ఆయాంతి కర్కశ
ముఖా న పునస్స్వసారమప్రాప్య జీవతి హి రుక్మిణి మార్గ
ణౌఘాః । క్రూరస్వభావమలినత్యజ గాఢముష్టిమత్యాగత
స్స్వపరిపాలనధీః ఖలా తే ॥ ౧౦౭ ॥ గ ॥ ఏవమభిహితవతి రుక్మి

ణి గణాః స్వసారమప్రాప్య అపరిగృహ్య కృష్ణహననద్వారేతి భావః - పున
ర్నాయాంతి అమోఘా మమ బాణా ఇత్యర్థః - అత్యాగతః రుక్మిణీమ
త్యక్త్వా స్యస్యాత్మనః పరిపాలనధీః ఖలా విఫలా రుక్మిణీం న త్యజసి చేత్ న జీ
విష్యసీత్యర్థః - వ్యాఖ్యార్థస్తు - కర్కశముఖాః కటుభాషిణః మార్గణౌ
ఘా యాచకసంఘాః రుక్మిణి ధనికే జీవతి సతి స్వసారం సర్వస్వం అప్రాప్య
పునర్నయాంతి యది మృతస్స్యాత్తర్హి త్యజేయుః అన్యథా నేతి భావః - గా
ఢముష్టిం లోభం అత్యాగతః దానాభావేన సార్వవిభక్తికస్తసిః - స్వపరిపా
లనధీః ధనసంచయనేచ్ఛా ఖలా దుష్టా విఫలేతి యావత్ ॥ ౧౦౭ ॥ తత్రా

లమితి॥అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-గతాహిభయోనివృత్తశత్రుభయః॥ని॥ మహీభుజామహిభయంస్వపక్షప్రభవంభయమిత్యమరః - హరిఃపరంకృష్ణ ఏవచంద్రహాసంఖడ్గంనాదితఃస్వీకృతవాన్ ॥ని॥ ఖడ్గేతునిస్త్రింశచంద్రహాసాసిరిష్టయఇత్యమరః - కింతుతాదృక్కృష్ణవద్గతాహిభయమిత్యర్థః- అన్యత్రాహిభయంరాహుభయం అముష్యయశోపి చంద్రహాసమాదిత స్వస్యనాహిభయంచంద్రస్యతుతదస్తీతిజహాసేత్యర్థః - అస్త్రైః శస్త్రైః అ

ణి ॥ ప ॥ తత్కాలమాదితగతాహిభయోనచంద్రహాసం హరిః పరమముష్యయశోపితాదృక్। సిక్తానినోరిపువపూంషిపరంతదాస్త్రైస్స్వగాంగనాతనులతాఅపిసత్వజైస్తైః॥ ౧౦౮॥ గ ॥ అథనిహతవాహినీ వాహనముపజాతపరాజయంరుక్మిణంహంతుకామేసతియోధయాధే॥ ౧౦౯ ॥ ప ॥ ప్రియసీదీనవచనసుధారసమధాద్ధరిః । రుక్మిణస్తదభూచ్చిత్రంమరణాభావసాధనమ్ ॥ ౧౧౦ ॥ గ ॥ తదనుకేశవనిదేశేనముండితముండమేన ముపజాతవైరూప్యం ప్రగ్రహైబంధుః॥ ౧౧౧ ॥ స్థానేహితత్ ॥ ప ॥ అంతభాజి ధనువేదనైపుణ్యేతస్యయద్భవేత్ ।సమావర్తనమస్యాంగంచికురశ్మశ్రుముండనమ్ ॥ ౧౧౨ ॥ గ ॥ అథప రమకారుణికేనరామేణమోచితేప్రతినివృత్తమానేరుక్మిణి

శుభిశ్చ ॥ ని ॥ అశ్రుశోణితయోరస్రమితిభాస్కరః-సత్వజైస్సాత్వికైః॥ ౧౦౯॥ప్రియసీతి॥దీనవచనానిమమభ్రాతరంత్రాయస్వతవదాసీభవిష్యామీత్యాదీని తాన్యేవసుధారసః తమధాత్ పిబతిస్మ-అత్రహరేరమృతపానంరుక్మిణోమరణాభావఇతికార్యహేత్వోర్భిన్నదేశత్వమసంగత్యలంకారః॥లక్షణ॥విరుద్ధభిన్నదేశత్వంకార్యహేత్వోరసంగతిరితిలక్షణాత్॥ ౧౧౦॥తదన్వితి॥ముణ్డితముణ్డంముండితశిరసం ॥ ని ॥ ముండాద్యైత్యాంతరేరాహామూర్ధ్ని ఇతి) షతుముండితమితిభాస్కరః ॥ ౧౧౧ ॥ అంతభాజీతి॥ధనుర్వేదేయన్నైపుణ్యంకౌశలం తస్మిన్నంతభాజిపరిపూర్ణేసతినష్టేసతిచ-

సమావర్తనమితి - వేదసమాప్తౌసమావర్తనస్యావశ్యకత్వాదితిభావః॥
౧౧౩॥తదాశయగ్రిహ ఇతి॥తస్యారుక్మిణ్యాఃఆశయగ్రిహోమనశ్శోధనం
ఆసమంతాత్ శయగ్రిహః-పాణిపీడనంచ ॥ ని॥ పాణిఃకరశ్శయోహస్తఇతి
వామనమాలాయాం- అతఏవాహద్వేధేతి॥౧౧౬॥మీనకేతురితి ॥ దండమ

ప్రాణమాత్రశేషేహరిరపిద్వారకాముపగమ్య విధినారు
క్మిణీంపర్యణైషీత్ ॥ ౧౧౩ ॥ వ ॥ తదాశయగ్రహోద్వే
ధారచితోమురవైరిణా । ద్విజన్మసాక్షికఃపూర్వఃపరఃపా
వకసాక్షికః ॥ ౧౧౪ ॥గ॥ అథకదాచనపురాపురారినయ
నజ్వాలావలీఢః కామశ్శరీరకామః కమలాపతిమను ప్రావి
శత్॥ ౧౧౫ ॥ తతశ్చవైదర్భీగర్భాదావిర్భూతమేనమ
నతీతసూతకం ప్రద్యుమ్ననామానంశంబరస్స్వవైరిణంమ
త్వాహృత్వాచమధ్యేసముద్రమక్షిపత్॥ ౧౧౬॥వ॥మీనకే
తురసావస్మాద్దండం విరమలంభయత్। ఇతివైరీవమీనస్తం
నిజగారమహార్ణశిశుమ్॥ ౧౧౭ ॥గ॥తమేనంమీనంశంబరా
యధీవరైరుపహారీకృతముపనీయ సూపకారశ్శంకులయా
శకలీకృత్య తదన్తర్గతంపోతం పౌరోగవపదనివేశితా
యైమాయావత్యపరనామికాయై రత్యై న్యవేదయత్ ॥
౧౧౮॥సాపికిమిదమితిశంకితమానసాతదనునారదవచనాద
ముష్యతత్త్వంమత్వాపతిలాభపరితుష్టాపరిపుపోష॥౧౧౯॥
అథకియతాపికాలేనసంజాతయౌవనఃప్రద్యుమ్నస్స్వశరశ
రవ్యతామగమత్॥ ౧౨౦॥ వ॥ సాంగోపిహహాంతకథన్ను

అలంభయత్ అదండయదిత్యర్థః - ధ్వజదండం ప్రాపయామాసేతిచ ॥
౧౧౭॥ తమితి॥పౌరోగవపదంపాచకాధికారః ॥ని॥పౌరోగవస్తదధ్యక్షః
ఇత్యమరః- అత్రచపురాస్మరదాహానంతరంతత్పత్నీంరతింబందీకృత్యశం
బరః పాచకాధ్యక్షమకరోదితికథాత్రానుసంధేయా॥౧౨౦॥సాంగోపీ
తి॥ సోయంస్మరః సాంగోపిప్రద్యుమ్నరూపేణసశరీరోపి ఆత్మానమేవ

కథంప్రజహారఅనంగత్వదశాయామాత్మనిస్వైనైవతాడితే ముష్టిభిరాకాశ
తాడనవన్నహానిః - సాంగత్వదశాయాంతుహానిరేవేతిభావః - మధ్వపా
యీవసంతవిశ్లిష్టః మద్యపానరహితశ్చ ॥ ని॥ మధుర్నాతుత్రిమెచైత్రేవ
సంతేదానవేద్రుమేఅస్త్రియాంమద్యభేదేస్యాత్క్లీబంసలిలదుగ్ధయోరిత్య
మరశేషే-హితాప్రతీతిఃహితజ్ఞానాభావః ॥ ౧౨౨ ॥ఆహూయేతి॥తమె
నంశంబరంమాయానిర్మాయతిరోధాయేత్యర్థః-ఆయాసయంతంక్లే

శాయమాత్మానమేవప్రజహారయద్వా । అపిక్షణంయోన
హిమధ్వపాయీనతత్రచిత్రంస్వహితాప్రతీతిః॥ ౧౨౧ ॥
గ ॥ తదానీంప్రియయామాయావత్యాప్రతిగ్రాహితమా
యాభంజనవిద్యావిద్యోతమానః ప్రద్యుమ్నఃసత్వరంశంబ
రమాహవాయాహ్వయత ॥ ౧౨౨ ॥ ఆహూయచతమె
నమావిర్భూయభూయస్తానిర్మాయ మాయామాయా
సయంతమంతకసాద్విధాయ విధేయయామాయావత్యా
సహతద్గృహం విహాయవిహాయసిసముత్పత్యస్వముత్పత్యా
లయమగమత్ ॥ ౧౨౩ ॥ తత్రచ ॥ ప ॥కాంతాసమేతమవ
రోధవధూజనస్తంమత్వాపరం ప్రియముపాహవిదర్భజా
తు। జ్ఞాత్వాపయోధరపయస్స్రవణాదనన్యజన్మానమేనమ
పినావజగామకామమ్ ॥ ౧౨౪ ॥ ప్రద్యుమ్నమాదాయవి
నష్టలబ్ధంవిదర్భజామన్యతభూరిలాభమ్ । కాంతాతతి స్త

శయంతంతద్గృహంశంబరగృహంసముత్పత్యాలయముత్పత్తిగృహంకృష్ణాం
తఃపురమితియావత్ ॥ ౧౨౩ ॥ కాంతేతి ॥ పరంపరపురుషంమత్వా-అన
న్యజన్మా సంజ్ఞాత్వామన్మథోయమితిజ్ఞాత్వేత్యర్థః ॥ ని ॥ కుసుమేషురనన్య
జఇత్యమరః - కామంనావజగామేతివిరోధః - అనన్యజన్మానంసుతమితి
పరిహారః-అతఏవాత్రానుమానాలంకారః ॥ ౧౨౪ ॥ ప్రద్యుమ్నమితి ॥
పూర్వంవినష్టమనంతరంలబ్ధమితిపూర్వకాలేత్యాదినాసమాసః - ప్రద్యు
మ్నమాదాయలబ్ధ్వావిదర్భజారుక్మిణీ భూరిలాభమమన్యత మహోల్లా

భోయమితి జ్ఞాతవతీత్యర్థః - వినష్టపుత్రలాభో హిమహానితిలాభః-పరా రుక్మిణీవ్యతిరిక్తాపికాంతాతతిః- తత్ప్రమదం రుక్మిణీసంతోషమవలోక్యస్వ లాభబుద్ధ్యాముముదే నాయం రుక్మిణ్యా ఏవ లాభః కింత్వస్మాకమప్యయమే వలాభ ఇత్యవమన్వతేత్యర్థః-అనేన చ రుక్మిణ్యా నిరవధిక సౌజన్యం వ్యజ్య

త్ప్రమదం విలోక్య స్వలాభబుద్ధ్యా ముముదే పరాపి ॥౧౩౫

అథ కదాచన శమంతకం నామ సకరుణ దినమణివితీర్ణం దివ్య మణిం బిభ్రాణ స్సత్రాజిదపర ఇవ తరణిరధిద్వారవతి నిజ భవనమభజత॥ ౧౩౬ ॥ అవలోక్య చ తమేనం దుర్దర్శమ ణికిరణమసృణితశరీరమవలోకనాయ తవకమర్క సాక్షీ సా క్షాదుపనత ఇతి నివేదయతి నాగరికలోకే మోఘ దృష్టిరయ మితి సమందస్మితేన ముకుందేన సత్రాజిద్భవనమాసేదుషా విహితాయాం మణిప్రార్థనాయాం వ్యర్థాయామ్ ॥ ౧౩౭ ॥ ప్రసేనో నామ సత్రాజిదనుజస్తమేవ మణిం బి భ్రాణో మృగయా వ్యాపారేణ విపినవర్త్మనా సంచరమా ణః కేనాపి కేసరిణా మణిలోలుపేన వ్యాపాదితః॥ ౧౩౮ ॥ ౫ ॥ తస్మిన్నపి కేసరిణి కందరాంతరగతే జాంబవతా నిహతే మణౌ చ తనయాక్రీడనాయ నియోజితే సోదరవిరహవిహ్వ లేన సత్రాజితా నియతమేనం చక్రపాణిర్మణిలోభేన నిహ తవానితి సమారోపితాం పరివాదగిరమసహమానో హరిర పి విపినముపగమ్య పరాసుం ప్రసేనమవలోకయన్ విహాయ బహిరేవ సహచారిణో జాంబవత్యాధిష్ఠితం గహ్వరమగా హత॥ ౧౩౯ ॥ తత్ర చ మణిహరణార్థమర్థకాభ్యర్ణ

తే-వ్యాంగ్యార్థస్తు-వినష్టలబ్ధం ప్రద్యుమ్నం ప్రకృష్టస్వర్ణం॥ని॥ హిరణ్యం ద్రవిణం ద్యుమ్నమిత్యమరః - ఆదాయ లబ్ధ్వా భూరిలాభం స్వర్ణలాభ మమన్యత ॥ని॥ భూరి ప్రాజ్య సువర్ణయోరితి విశ్వప్రకాశః-స్వలాభబుద్ధ్యా ధనలాభబుద్ధ్యా-అత్ర సమాసోక్తిరలంకారః॥ ౧౩౫॥ ప్రసేన ఇతి॥ సంచర

మాణ ఇతి- సమస్తతృతీయాయుక్తాదిత్వాత్కర్మనైపదం॥ ౧౩౨॥ రమణీయమితి॥ ప్రియవాక్యేన సత్రాజిత సహ॥ ని॥ సాకం సత్రా సమం సహేత్యమరః॥ ౧౩౩॥ అ

థాజిని భగవతి జాంబవాన తిరోషణస్సహసా సన్నిధాయ చ
ముష్టాముష్టి సావష్టంభః పిష్టాఖిలావయవతయాపి విలీనబ
లః కీలితలేని పత్యసంజాతప్రత్యభిజ్ఞః స్తుత్వా చిరమరవింద
లోచనం మణినా సహ రమణీమణిం జాంబవతీం నామ నిజతన
యాం ప్రాయచ్ఛత్ ॥ ౧౩౦ ॥ హరిరపి లబ్ధరమణీమణిః
కందరోదరాన్నిస్సృత్య సానుచరః పురమధిగమ్య సత్రాజిత
మాహూయ తదాహరణప్రకారమావేద్య మణిమముష్మై
ప్రాయచ్ఛత్ ॥ ౧౩౧ ॥ సత్రాజిదపి సముపజాత లజ్జో
యదునందనానందనోపాయమనధిగచ్ఛన్ తేనైవ మణినా
సహ సత్యభామాం నామ స్వతనయాం హరయే వ్యతరత్ ॥
౧౩౨ ॥ ప॥ రమణీమణినైవాలమితి కృత్వైవమవ్యాధవః । ప్ర
త్యదాత్ప్రియవాక్యేన సత్రా సత్రాజితే మణిమ్॥ ౧౩౩ ॥
అక్రూరకృతవర్మభ్యాం శతధన్వా ప్రవర్తితః । సత్రా
జితమహన్నక్తే సుకురూనథహరౌ గతే ॥ ౧౩౪ ॥ పితృనా
శాతయా సత్యభామయాగతయా కురూన్ । నీతో హరిః
పురం హూతమిత్యేవ శతధన్వనః ॥ ౧౩౫ ॥ విన్యస్య మణిమ
క్రూరే పలాయితమముం భయాత్ । యోజనానిశతం శౌరి
రవధీదనుధావ్య చ ॥ ౧౩౬ ॥ తస్మిన్ మణిమదృష్ట్వా తే
స్తతోఽక్రూరమయాచత । లబ్ధ్వా చ మణిమక్రూరాదస్యై
ప్రత్యర్పయన్ముదా ॥ ౧౩౭ ॥ గ॥ జగామ నిర్వర్ణయి
తుం తతోర్జునం హరిర్హరిప్రస్థమతీవలాలసః । విలోక్య
పార్థః పరభాగభాగభూదపార్థఖేదాదరిణం జనార్ద

క్రూరేతి॥ అహన్నితి హంతేర్లఙ్రూపం ॥ ౧౩౭ ॥ జగామేతి ॥ నిర్వర్ణయితుం ద్రష్టుం- పార్థఖేదే ఆదరీ సాదరోఽభవదిత్యపార్థఖేదాదరీ-లంపరభా

గాఢతరోత్కర్షః - సమ్ముఖోపి పరభాగమవాపేతిమాఘేదశమసర్గ శ్లిష్టప్రయోగః-వ్యంగ్యార్థస్తు-అర్జునం శ్వేతంనిర్వర్ణయితుం వర్ణరహితంకర్తుంజగామ-పరభాగభాగభూదితి॥ *॥అన్యథాచింతితంకార్యందైవమన్యత్రచింతయేదితిన్యాయాదితిభావః-అతఏవఅపార్థోనిరర్థకః ఖేదః తతాద్రిదరీ-తం॥౧౩౮॥ పరస్పరమితి॥ఏకోనీలః అన్యః శ్వేతః ఉభయోస్సంబంధేరక్తతాసంపన్నేత్యాశ్చర్యం మిత్రతారవిత్వంరక్తత్వంసూర్యయోనర్నమ్॥౧౩౮॥

పరస్పరంపరిష్వజ్యతతఃకృష్ణార్జునావుభౌ।
రక్తావతితరాంనేదంచిత్రంయన్మిత్రతాతయోః॥౧౩౯॥

గ॥ అథకదాచిదతౌదూరీకృతపరితాపవపిపాపధిర్జాంక్షిణౌవిగతమోహావపి గహనమవగాహ్య వ్యష్టైకగవేషణానురక్తావపినానామృగాన్వేషిణౌభూత్వాతితఃపరిశ్రాంతావపితృష్ణాపరీతౌయమునా ముపగమ్య విపీతపరజీవనావపిస్వాదూదకంనిపీయతత్రైవపథా సంచరమాణౌ కామపికమలలోచనామలోకయతామ్॥౧౪౦॥ధనంజయః కేశవనిదేశేనతామేతాంవ్యాజహార॥౧౪౧॥ కల్యాణికాత్వమేకాకినీవనదేవతేవకాననేచరసికింకామనాచేతి॥౧౪౨॥ సాపిసవ్యాజంప్రత్యవాదీత్॥ యుక్తముక్తంభవతావనదేవతేవేతిసవితృతనయావనదేవతైవాహమస్యక్షేత్రస్యమనోహరతరుణాతిలోభనీయస్యాసన్నపురుషోత్తమస్యహాధవస్య సమాచిత్రమితివ్యంగ్యార్థః॥౧౩౯॥అథేతి॥ పాపధిర్మృగయా॥ ని॥పాపర్ధిస్స్యాత్ పరాధిశ్చేతినిఘంటుసారే-పాపసమృద్ధిశ్చ-గహనంవనందుఃఖంచ॥ని॥గహనంవనదుఃఖయోరితిభాస్కరః- వనదేవ-సౌఉదకాభిమానినీదేవతా కాననస్యదేవతాచ॥౧౪౨॥ నేతి॥ క్షేత్రస్యశరీరస్యసిద్ధస్థానస్యచ ॥ ని॥ క్షేత్రంకళత్రే కేదారే సిద్ధస్థానశరీరయో రితి ప్రతాపః - మనోహరతరుణేతి - జాతావేకవచనం - మనోహరైర్నానావృక్షైః అతిసుందరస్త్రీత్వైః - అన్యత్రమనోహరైస్తరుణైర్వ్యాపదిరితి లోభనీయమ్యాలిస్పృహణీయస్య॥

౧౪౩ ॥ కాళిందీమితి ॥ మురారయే తిష్ఠమానామితి। మురారిసమాగమం ప్రతీక్షమాణామిత్యర్థః - శ్లాఘహ్నుఙ్ స్థాశపాం జ్ఞీప్స్యమాన ఇతి చ తుర్థీ॥ ౧౪౪॥ భద్రాత్మేతి॥ కల్యాణస్వభావః వృషభస్యాపత్యం॥ ని॥ ఉక్షా భద్రో బలీవర్ద ఇత్యమరః-మత్వాపీతి-వృషభస్య వృషభవిజయో యుక్త ఇతి జ్ఞా

గమం ప్రతీక్షమాణా కాననమంతరా చరామీతి ॥ ౧౪౩ ॥

వ ॥ కాళిందీం సవితుః పుత్రీం తిష్ఠమానాం మురారయే । ని
ఘాట్యవచనాత్తస్యాః ఫల్గునో హారయేద్యథాత్ ॥ ౧౪౪॥
రథమారోప్య తామేతావనుజ్ఞాప్య పృథాసుతౌ । ద్వార
కాం మురజిత్ప్రాయాద్విధినా చ వ్యవాహ తామ్ ॥ ౧౪౫॥
విందానువిందభగినీం మిత్రవిందాం తతో హరిః। హరన్ పిత్రా
కులాద్వీర్యాదువహే మహిధానతః ॥ ౧౪౬ ॥ ౫ ॥ అథన
గ్నజితః కోసలేశ్వరస్య దుహితరం సత్యాభిధానాం వృషభ
సప్తకవిజయలభ్యాం పరిణేతుకామో వసమాలి కోసలపతిపు
రమభజత వృషభాన్ జైషీత్సర్వాన్ జైషీచ్చ ॥ ౧౪౭ ॥ వ॥ భద్రాత్మా
గోపతిః సర్వవృషభసమూహేతి। మత్వాపి విస్మితాస్సర్వే
సప్తా జైషీద్వృషానితి ॥ ౧౪౮ ॥ స్ఫురితకీర్తిసుతాం తతో
నుభదాం పరిజగ్రాహ సలక్షణాం చ మాద్రీమ్। విధురీక్షిత
లక్షణోపి సోయం వికళంకో భవతి స్మ విస్మయాయ ॥ ౧౪౯ ॥
అథ భూమిసుతం హత్వా మురారిరమునా జితమ్ । ఆహర
ద్రాజకన్యానాం షట్సహస్రాధికాయుతమ్ ॥ ౧౫౦ ॥ కన్యా
రాశిరసౌ నైవ భౌమభోగార్హతామగాత్। విధుస్స్వగృ

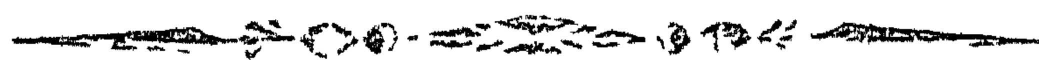
త్యాపి స్వర్గ్యత్తః - పునర్విస్మయహేతుమాహ-సప్తేతి-ఏకస్య వృషభస్య వృషభసప్తకవిజయో స్మృత ఇతి భావః॥ ౧౪౮ ॥ స్ఫురితేతి ॥ ఈక్షితలక్షణః కామితకళంకః। వి॥ చిహ్నం లక్ష్మ చ లక్షణమిత్యమరః ॥ ౧౪౯॥ అథేతి॥ భూమిసుతం నరకం॥ ౧౫౦॥ కన్యేతి॥ అసౌ కన్యారాశిః కన్యాగణః భౌమభోగార్హతాం నరకాసురభోగ్యత్వం నాగాత్ విధుః పృష్ఠస్సన్ బుధాస్వాదాదధియా వి

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చం॰ పు॰ భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే.

షష్ఠవిలాసప్రారంభః-

తాభిరితి ॥ మధుజితో హరేః తాభిస్తరుణీభిస్సమం అష్టాభిర్మహిషీభిః షోడశసహస్రసంఖ్యాభిరపరాభిశ్చసహేత్యర్థః- సురాణాం తాపవర్గః తాపసంచయాః స్థానే తస్మిన్వర్తమానః సురతమేవాపవర్గః ఫలం తేనసహ తిమన్వాహారశ్చ విహారః క్రీడాబభూవ- స్థానేఇతి - భగవద్విహారస్యసురతాపహారత్వంయుక్తమిత్యర్థః - తదేవాహ- వనమాలినిసపదం విచిత్రచరితే పతికాయవ్యూహాలంబనేననానాస్త్రీసంభోగాదిరూపవిచిత్రచరితేసతీత్యర్థః - సుమనసాం దేవానాంనివహః ఆమోదవాన్హృష్టోబభూవ -

తాభిస్సమంమధుజితస్సురతాపవర్గహారీబభూవతరుణీ
భిరధోవిహారః । స్థానేవిచిత్రచరితేవనమాలినీత్థమామో
దవాన్సుమనసాంనివహోబభూవ ॥ ౧ ॥ ౫ ॥ అథకదా
చనసకలమహోత్సవమహనీయే గగనఇవ చంద్రకాంతా
లంకృతేరజనికరహృదయఇవపుష్యరాగాశ్రితేసత్యలోకఇ

భగవద్విహారఫలభూతానాంప్రద్యుమ్నాదీనాంశంబరాద్యసురవినాశనే దేవహితసంపాదకత్వాదితిభావః - అత్రవనమాలాఅస్మిన్సంతీతివనమాలీతస్మిన్నామోదవాన్ సుగంధిఃసుమనసాంపుష్పాణాంనివహోబభూవేతిధ్వనిరితివ్యాఖ్యాతం-ప్రాచీనటీకాకారైః॥ని॥సుమనాఃపుష్పమాలత్యోః స్త్రియాందేవేబుధేసునాఽపిఇతిభాస్కరః॥౧॥అథేతి॥ చంద్రస్య కాంతాః ప్రియానక్షత్రాణీతియావత్ అన్యత్ర రత్నవిశేషాః పుష్యరాగఃపుష్యనక్షత్రవి

పద్మరాగః రత్నవిశేషశ్చ కేసరైః కింజల్కైః ఆమోదితే అన్యత్ర కేసరై
ర్వకుళైః పున్నాగైః నాగకేసరైర్వా॥ ని॥ కింజల్కః కేసరో స్త్రియాం నాగ
కేసరపున్నాగవకుళేషు పుమానయమితి భాస్కరః- సితాభ్రః కర్పూరః॥ ని॥
ఘనసారశ్చంద్రసంజ్ఞః సితాభ్రో హిమవాలుకేత్యమరః - భద్రరసః చం
దనద్రవః వృషభరావశ్చ ॥ ని॥ ఆస్వాదః ధ్వనిసుధాంబురసాఖ్యధాతుష్వి
ష్టో రస ఇతి భాస్కరః-సురతాయాః దేవభూమాయస్యాధిగమః ప్రాప్తిః రతిలాభ
శ్చ హిమవాలుకా కర్పూరః శీతలా వాలుకా చ॥ ని॥ తుషారశ్శీతలశ్శీతో హిమ
స్సప్త్యన్యలింగకా ఇత్యమరః-ఉపబర్హం ఉపధానం॥ ని॥ ఉపధానం తూప

వముక్తౌఘసంకులే కమలాకర ఇవ పద్మరాగశోభితే కేసరా
మోదితే చ పాకశాసన ఇవ వజ్రరమణీయే వాసంతికవన ఇవ
ప్రవాళసమృద్ధే శరత్కాలగగన ఇవ సితాభ్రభాసురే హం
సమండితే చ నందన ఇవాసన్నపారిజాతే హరిచందనామోద
వాసితే చ గోష్ఠ ఇవ భద్రరసాస్పదే గోపాలవాసయోగ్యే చ స్వ
ర్గ ఇవ సుమనస్సంకీర్ణే సురతాధిగమయోగ్యే చ కైలాస ఇవ
సదాశివైకనిలయే నీలలోహితస్పృహణీయ రత్నాస్పదే చ
శరత్కాలపులిన ఇవ హిమవాలుకాలంకృతే శార్దూల ఇ
వమృగమదామోదహారిణి మయూరమేచక ఇవోపబర్హ
భాసురే చంద్రమండల ఇవాదర్శలేఖానువృత్తే భాగవత ఇవ
శుకాలాపరమణీయే బౌద్ధదర్శన ఇవ సాధుదూష్యే పాండ

బర్హం శయ్యాయాం శయనీయవదిత్యమరః- అన్యత్ర ఉపబర్హం బర్హై-
విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః తత్ర భాసురే॥ ని॥ పింఛబర్హే నపుంసక ఇత్యమ
రః - ఆదర్శరేఖా దర్పణావర్జితయా అనువృత్తేరన్యత్ర ఆదర్శనమావాస్యా
ప్యంతరాలయోరభేదాల్లక్షైః దర్శైరనువృత్తైః భోజ్యత్వాదితి భావః ॥ ని॥
ఆదితే మూది విపదో లేఖా ఆడిలి సంచనాం ఇత్యమరః - సాధూని బహుమూ
ల్యాని దూష్యాణి వస్త్రాణి యస్మిన్ - యద్వా - సాధు దూష్యం వస్త్రగృ
హం యస్మిన్ లీలాగృహే ... దూష్యం వస్త్రగృహం

కుర్వంతీతి ప్రసిద్ధం ॥ ని ॥ దూష్యం వస్త్రే చ తద్గృహ ఇతి విశ్వః - పాంచాలి
కా ద్రౌపదీ కాష్ఠాదినిర్మితా ప్రతిమా చ ॥ని॥ పాంచాలికా పుత్రికా యాం
ద్రౌపదీరతి భేదయోరితి భాస్కరః - చిత్రఫలకే విచిత్రఫలాఢ్యే స్వార్థే కః-
అన్యత్ర ఆలేఖ్యాశ్రయీభూతం ఫలకం దివ్యభల్లూకో జాంబవాన్ దివిభవా
భల్లూకాశ్చ ఇష్టగంధో హోమధూమః సుగంధశ్చ ॥ని॥ ఇష్టగంధస్సుగంధిస్స్యా
దిత్యమరః - భూరిమంచాః సౌవర్ణమంచాః అనేకమంచాశ్చ ॥ని॥ భూరిప్రాజ్య

వ ఇవ పాంచాలికారమణీయే కల్పపాదప ఇవ రమణీయచిత్రఫ
లకే సుమేరుశృంగ ఇవ కల్యాణనిలయే సురతసమయ ఇవ కపోత
కూజితరుచిరే పుష్పక ఇవ విష్ణుపదసంచారయోగ్యే బలిభవన
ఇవానంతభోగాస్పదే మేరుకందర ఇవ దివ్యభల్లూక బాలా
లంకృతే హరివంశచరిత ఇవ సత్యానహాయిని రామచరి
త ఇవ లక్ష్మణానపేతే మహారాజకుల ఇవ భద్రాసనయోగ్యే
గంగాప్రవాహ ఇవ కాళిందీమిశ్రితే న్యాయదర్శన ఇవ జాతి
మాలానపేతే చైత్రరథ ఇవ మనుష్యధర్మాశ్రిత లోకపాలవి
హారయోగ్యే ప్రాగ్వంశ ఇవేష్టగంధసంపన్నే సత్కావ్య
ఇవాత్తనుశ్లోకగర్భే స్వయంవరస్థల ఇవ జగతీపతి సమాశ్రి
త భూరిమంచాంచితే సుగ్రీవసైన్య ఇవ కుముదామోదితే హి
మగిరికందర ఇవ పుండరీకమాలాశ్రితే ఇందిరామందిర ఇవా
శ్రిగీతాద్యకమలానుపక్త్వచ సదివ్యభవనే పర్యంక మధిశ
యానం సత్ప్రబంధమివ విదగ్ధసుదృక్ఫణితిరీతిబద్ధాదరం సా
రసమివ లక్ష్మణాలోపభోగానుబంధమానత్మజమివ సత్కోల్లం

సుపర్ణయోరితి విశ్వప్రకాశః - కుముదః పవిశేషః - తేన ఆమోదితం తోషితం
కుముదైస్సుగంధితం చ - పుండరీకో వ్యాఘ్రః ॥ని॥ పుండరీకో వ్యాఘ్రభేదే దిగ్గ
జేష్వపి భేదయోరిత్యమరః - విదర్భే దేశే యే సుధియస్సుదృశః తేషాం ఫణితిః
రీతిః - వైదర్భీనామికా శబ్దరీతిః - అన్యత్ర విదర్భసుదృక్ రుక్మిణీ లక్ష్మణా మ
హిషీ అన్యత్ర సారసస్త్రీ ॥ని॥ సారసస్యతు లక్ష్మణేత్యమరః - భద్రాంగమశ్వం

దనపృష్ఠఃభద్రాయాఆగమనంచ - మిత్రవిందేతివిందానువిందయోర్దుర్
ర్యోధనమిత్రత్వంభారతప్రసిద్ధం-అన్యత్రమిత్రవిందామహిషీ॥౨॥అత్రే
తి॥ తాంభీరుంరుక్మిణీంఉరురధికాజీవితాధీశాశాప్రాణేశానురాగః తద్వ
శాంతదధీనాంఅత్యాసక్తామిత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-హరిఃసింహః- భీరుం
భయశీలాంఉరుర్మహతీచసాజీవితాధీశస్యయమస్యఆశాదిక్ దక్షిణాతత్రప
శాకరిణీచ తాంఉగ్రశబ్దైరకంపయదితి॥౩॥అయీతి॥ఆసన్నంజీవితేశపదం

ఘనభీరుంభార్గవ మివ రవితనయానురాగిణ మృక్ష రాజసు
తానురాగిణంచసిద్ధరసమివప్రద్యుమ్నజనకమారామమివ
భద్రాగమసంవర్ధిత మోదం బ్రహ్మలోకమివ ప్రస
న్నమానసందుర్యోధనమివమిత్రవిందానురక్తంసమందస్మి
తంముకుందముపాసీనా మోదమానాభగవతీభీష్మతనయా
తస్థౌ॥౨॥ ప॥ అత్రాంతరేనవధిభీష్మసుతానురాగపం
తనిర్ణిరుధ్యపరిహాసకథాప్రధానః। తాంభీరుమశ్రుతచరై
రురుజీవితాధీశాశావశాంహరిరకంపయదుగ్రశబ్దైః॥ ౩॥
తథాహి॥ ౪॥ అయిబాలేవిదర్భరాజనందనేకథమాస
న్నజీవితేశపదంపుణ్యజనాగ్రగణ్యా మతిమృదు హృదయత
యాభీరుజనానురక్తంఖద్యోతాతిశాయితేజసంసంపదికిన్న
రేశంశాంతనవకీర్తిం తవసహజప్రేమ పాత్రం గురుస్పృ
హావిషయంమదుపసర్పణావసరే నితాంతమభీకయాత్వ

ప్రాణేశత్వంయస్యతంతథోక్తం-ఆసన్నయమపదంచ-ఖద్యోతఃకీటఃరవిశ్చ-
కిన్నరేశంకుబేరంకుత్సితనృపంచ శాంతానష్టానవాకీర్తిర్యస్యతం-అన్యత్ర
శాంతనవోభీష్మఃతస్యకీర్తిరివకీర్తిర్యస్యతంసహజప్రేమపాత్రం సోదర
స్యరుక్మిణోమిత్రంనైసర్గికప్రేమాస్పదంచగురుస్పృహాభీష్మానురాగఃఅ
ధికానురాగశ్చ - అభీకయాకాముకయానిశ్శంకంనిస్త్రపంఅవలోకితంఅ
న్యత్రాభీకయాభయరహితయా॥ ని ॥అభీకఃక్రూరేకామినినిర్భయే ఇతి
భాస్కరః- అన్యత్రనిశ్శంకంకథంకియానయమితిసంశయం॥శంకాత్రాసవి

తర్కయోరితి భాస్కరః - అసుసదృశమననురూపం - ప్రాణసమం చ॥ని॥
సదృశౌ తుసమోచితావితి భాస్కరః - అనంగైకేతి - సశరీరః కోపి తతః
కురూపోనాస్తీతి భావః - అసుకుమారప్రభావతయా తీక్ష్ణప్రతాపతయా
అన్యత్ర సురాజపుత్రప్రభావరహితయా మయా లక్ష్మ్యైవ్యనాక్రమణీయం
ప్రాప్తుమనర్హం అర్హే కృత్యతృచశ్చేతి విధానాత్ నిశ్చితాసుహృద్భావః
నిశ్చిత ప్రాణహారత్వం పాదస్థితలోచనభంజనాల్లింగాదితి భావః అన్యత్ర మా
మపిద్విషంతం అంతర్గతం నష్టం పరిపూర్ణం చ ధనుర్వేదనైపుణ్యం యస్య
తం పరాసుపీడనం అశక్తబాధనమితి యావత్ అన్యత్ర పరేషాం శత్రూణాం

యాని శ్శంకమవలోకితమత ఏవా సుసదృశమనంగైకతుల
నీయరూపమసుకుమారప్రభావతయా మయాప్యనాక్ర
మణీయం మయి నిశ్చితాసుహృద్భావమంతర్గతధనుర్వేద
నైపుణ్యం పరాసుపీడనప్రవీణం స్వస్య నిరపాయత్రాణా
యాశ్రయీకృత భూభృదంతరం విశేషతో మాగధభావా
నువర్తినం చార్జునస్యాపి మాలిన్యసంపాదికామన్యామె
వకీర్తిమార్జయంతమాశ్రయాశ తేజసం నిజప్రతాపేన
పాకశాసనస్యాశక్తిం వ్యక్తీకుర్వాణం నిర్గీర్ణపరపక్షరాజ
మండలతయా దర్శమనుకుర్వాణం బలాదేవ ధాత్రీమాక్ర
మ్య భుంజానం పురుషర్షభం శిశుపాలమపహాయ దోషా

అసవః ప్రాణాస్తత్పీడకం చ - భూభృదంతరమన్యనృపః గిరిమధ్యం చ మాగ
ధభావో జరాసంధహృదయం వైతాళికత్వం చ అర్జునస్యాపి శ్వేతస్యాపి
మాలిన్యసంపాదికాం నైల్యాధాయినీం అన్యామేవకీర్తిం దుష్కీర్తిమితి
యావత్ అన్యత్ర అర్జునస్య పార్థస్యాపి అన్యామేవ లోకవిలక్షణాం పా
కశాసనే శిశుశిక్షణే ఇంద్రే చ - నిర్గీర్ణేతి - అత్రిశత్రుహాం తేతిస్తు
తిః - నీచోపమయా నిందాభివ్యక్తిరితి ధ్యేయం ధాత్రీం జననీం ఉపమాతరం
వా॥ ని ॥ ధాత్రీ జనన్యామలకీవసుమత్యుపమాతృష్వితి విశ్వః - అసత్ప్రకృ
తిమిర్థ్యాభూతామా-దుష్టస్వభావశ్చ - పరాక్రమః పరకృతాక్రమ

ణం ॥*॥ పరాక్రమావిషయా పరాక్రమావితి భోజః-క్షమామాశ్రితం భూ
మావవతీర్ణం అన్యత్ర క్షాంతం॥ ని॥ క్షితిక్షాంత్యోఃక్షమేత్యమరః - అశక్త
స్య క్షమైవ శరణమితి భావః-అక్షమే అశక్తే విషయే శాసనకామం శిక్షణోద్యు
క్తం మృదుస్సర్వత్ర బాధ్యత ఇతి న్యాయాదితి భావః-అన్యత్ర అక్షమే అహితే
శాసనకామం శత్రుశిక్షణే ఉపేక్షామకుర్వాణమితి స్తుతిః॥ ని ॥ యుక్తే క్షమం శ
క్తే హితే త్రిష్విత్యమరః - అభద్రాసనయోగ్యం సింహాసనానర్హం అన్య
త్ర అభద్రమమంగళం తస్య అసనం నిరసనం తస్య యోగ్యం అనిష్టనివారకమితి
యావత్ - అతిదుర్లభం న భవతీత్యనతిదుర్లభం లోకసాధారణమితి యా

కరకులసంభవ మసత్ప్రకృత్యాశ్రయం కదాచిదపి పరా
క్రమావిషయం బలివిరోధేన సంకోచితాత్మప్రభావం భు
వి పరోత్కర్ష మవలోక్య సంప్రతి విశేషతః క్షమామాశ్రి
యంత మక్షమే శాసన కామ మభద్రాసన యోగ్య మనతి
దుర్లభరూపం త్వయా పరాసక్త హృదయయాపి దై
వమనుగతయా లబ్ధమత్యున్నతబలానువర్తనేన కాలం నయం
తం భుజంగభోగలోలాత్మానం సర్వదా వాహినీశమర్జున
మనువర్తమానమగణితరిపుభయతయా సాంప్రతమపర
మపి వాహినీశం శరణం యాచితవంతమజాతరూప సంప

వత్ తాదృశం రూపం యస్య తం అనతిసుందరమిత్యర్థః-అన్యత్ర అసతయో
నమస్కారమకుర్వాణాః తైః దుర్లభరూపం పరాసక్తం పరమాత్మాసక్త
మన్యాసక్తం చ దైవమనుగతయా దైవాధీనయా అన్యత్ర గ్రామాద్బహి
ర్భవానీపూజార్థం గతయా అర్జునం శ్వేతం వాహినీశం అబ్ధిం క్షీరోద
మితి యావత్ అగణనీయ రిపుభయతయా శత్రుభయరహితత్వేన హేతునే
త్యర్థః - అపరమపి వాహినీశం పశ్చిమాబ్ధిం శరణాయ గృహార్థం ద్వారక
కార్థమితి యావత్ యాచితవంతం - అన్యత్ర వాహినీశం సేనాపతిం అ
ర్జునం పార్థం అగణనీయ రిపుభయతయా అమిత శత్రుభయతయా
అపరమపి వాహినీశం సేనాపతిం - శరణాయ రక్షణాయ ॥ ని ॥ శర

ణం గృహ రక్షితో౽రితివిశ్వః - అజాతరూప సంపన్నం నిర్ధనం ॥ ని ॥ చామీకరంజాతరూపం మహారజత కాంచన ఇత్యమరః - అన్యత్ర అజాతమభూతం అపూర్వమితియావత్ - రూపంసౌందర్యం॥ని॥ఉత్పన్న భూతయోః జాతమితిభాస్కరః - హరిపూజాఖండ పూజావిష్ణుపూజాచగోత్రంకులంగోత్రః పర్వతశ్చ॥ ని ॥ గోత్రం కులేనామ్ని చ స్యాద్గోత్రస్తుధరణీధర ఇత్యజయః - కువలయస్యాపీడః శేఖరః భూషణాయితః కశ్చిత్పురుషోత్తమః - తన్నాశనేనసధేనుకః ధేనుసంపాతః పయస్వినీ వాహ్యా ఇత్యర్థః - ఈదృశాచ్ఛకటాత్ స్వలాభేనధనసంపాదనేన - ఆదౌశకటజీవనం సో౽పి ధేనువాహ్యాశ్చేతి ముక్తస్య ఇతి భావః - అన్యత్ర సధేనుకోధేనుస్సంహరిపూజానివారణేనగోత్రోత్పాటనేనకువలయాపీడనాశనేనసధేనుశకటతస్స్వలాభః పరసుదృగ్భిగ్యతయాచాతిరిక్తకీర్తిమసంగలేశమదూరదర్శినీమామకామయథాః॥

౮ ॥ ప ॥ వృణు రాజసుతేతూర్ణమధునావరమీప్సితమ్। మాభైషీశ్ఛిద్యతే తేనపరలోకాహర్త్తానతే ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ఎవమశ్రుతపూర్వవిప్రియాభాసభాషితే వాసుదేవే, అశనిహతాలతేవమృగీవ దవదహనపరీతాసీతేవ దశవదనకరగతా, అహల్యేవదృష్టాపరాధగౌతమకాతర్యాశకుంతలేవ దూర్వాసురసహితః శకటశ్శకటాసురః తతః స్వలాభేనాత్మలాభేన - హంతుమాగతౌధేనుకశకటౌహత్వా స్వసంరక్షణేనేత్యర్థః - అతిరిక్తా అధికా అత్యల్పాచకీర్తిర్యస్యతం॥ ౮ ॥ వృణ్వితి ॥ ఈప్సితం వరం పతింవృణు॥ని॥ వరో జామాతృషిద్గయోరిత్యమరశేషే - తేనపునర్వరాంతరపరిణయేనపరలోకాహర్తానచ్ఛిద్యతే ధర్మవ్యతిక్రమోనాస్తీత్యర్థః - వరదోషదర్శనేపునర్వివాహాభ్యనుజ్ఞానాదితిభావః - తథాచస్మృతిచంద్రికాయాంకాత్యాయనః॥ * ॥సతుయద్యన్యజాతీయః పతితః క్లీబఏవవా - వికర్మస్థస్సగోత్రోవాదాసోదీర్ఘామయో౽పివా - ఊఢాపిదేయాసాన్యస్మైసప్రావరణభూషణేతి - వ్యంగ్యార్థస్తు - ఈప్సితంవరంవృణుయాచస్వేత్యర్థః - తేనవరేణపరఉత్కృష్టో

లోకో జనః పరమాత్మేత్యర్థః - తదర్హా తాతప్రియత్వం నచ్ఛిద్యతే అఖండితం పతివాల్లభ్యం భవతీతి భావః ॥౫॥ ఏవమితి ॥ సంజ్ఞా చేతనా ॥ ని ॥ సంజ్ఞా స్యాచ్చేతనా నామహస్తాద్యైశ్చార్థసూచనేత్యమరః ॥౬॥ అసామాన్యేతి ॥ అసామాన్యా అసాధారణగుణాః శ్లేషాదయో యస్యాస్సా యం భగవదుచ్చారితాః - యదృచ్ఛాశబ్దాః - స్వేచ్ఛా ప్రయుక్తాః - అయి బాలే త్యాది అదూరదర్శిని వామకామయథా ఇత్యుక్తాః - శబ్దాస్తేషాం సంతతిస్సంఘః - సుదృశా రుక్మిణ్యాః క్రియాయై వ్యాపారాయ సంజ్ఞాయై చేతనాయై చ న జాతా తత్ - విస్మయాయా శ్రుతపూర్వకటుశబ్దశ్రవణేన రుక్మిణీ అచేతనా నిష్క్రియా చ

సంక్రోధవిషయీకృతా సంజ్ఞా సుంధరాయామపతత్ ॥
౬ ॥ ప ॥ అసామాన్యగుణా సేయం యదృచ్ఛాశబ్దసంతతిః ।
న క్రియాయై న సంజ్ఞాయై సుదృశో విస్మయాయ తత్ ॥ ౭ ॥ తా
పో భవన్మురజితః కృతవిప్రియస్య స్విన్నాఖిలావయవయా
ప్రియయా బభూవే । జాతో హరిర్దళితహృద్దయితావ
రాధాత్తస్యా హృది ప్రవహాతి స్మ తదాస్రధారా ॥ ౮ ॥
౯ ॥ అథ భగవానపి శతధా శకలితహృదయః పర్యంకతో
పతీర్య పరిహాస కౌశలానభిజ్ఞాం ప్రాణప్రియాముత్సంగ
సంగినీమాధాయ మధుమధురయా గిరా సమాశ్వాసయన్
ముహుర్ముహురాలింగ్య గండస్థలమచుంబత్ ॥ ౧౦ ॥ అవా

ఞ్ఛా తేతి నిర్గళితార్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - సామాన్యం జాతిగోత్రాది - గుణః శ్లాఘ్యాదిః - తదుభయశూన్యా యదృచ్ఛాశబ్దానామిచ్ఛాపరికల్పితడిత్థాదిశబ్దానాం ॥ ని ॥ స్వేచ్ఛా యదృచ్ఛా స్వచ్ఛందః స్వైరితా చేతి తాస్సమా ఇతి కేశవః - సంతతిస్సమూహః క్రియాయై పంచనాదిరూపాయై సంజ్ఞాయై నామ్నే చ నాభూత్ - ఇదం సుదృశః సుధియః విస్మయాయ యదృచ్ఛాశబ్దానాం జాతిగుణః క్రియా వా ప్రవృత్తినిమిత్తం న భవతీతి యుక్తమేవ సంజ్ఞాపి ప్రవృత్తినిమిత్తం నాభూదితి విదుషామాశ్చర్యమిత్యర్థః - అత ఏవ మహాభాష్యం - చతుష్టయీ శబ్దానాం ప్రవృత్తిరితి ॥ ౭ ॥ తాప ఇతి ॥ అత్ర భగవతస్తాపః రుక్మిణ్యాః స్వేద ఇతి కార్యహేత్వోర్వైయధికరణ్యాద సంగత్యలంకారః - ఉత్తరార్ధే స్వే

వం॥ ని॥ అశ్రుశోణితయోరస్రమితి భాస్కరః॥ ౮॥ ౯॥ ప్రాణాదితి॥ కుచభూధరే పాతనం కుచభూధరాత్పాతనం చ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ నిగూఢేతి॥ అర్థధర్మో నిగూఢభావః - శబ్దైప్యుపచర్యతే - నిగూఢార్థపదప్రయోగ ఇత్యర్థః - అన్యత్ర గూఢచరణవిన్యాసః॥ ని॥ కుండలీ గూఢపాచ్చక్షుశ్శ్రవా ఇత్యమరః - చక్రిణః కృష్ణస్య సర్పస్య చ అజిహ్మగత్వాదృజుబుద్ధ్యా అభుజంగ్యాచ॥ ని॥ జింహగః పవనాశన ఇత్యమరః॥ ని॥ గతిస్తు గమనే మార్గే దశాయాం బుధ్యుపాయయోరితి భాస్కరః - కథం జ్ఞేయ ఇతి - నజ్ఞేయ ఏవేత్యర్థః-

దీచ్చ॥ వ॥ ప్రాణాదపి ప్రియతమాం తపసా ప్యలభ్యాం
పాతివ్రతీమివ శరీరవతీమపి త్వామ్ । ఆర్తాం విధాయ
కురరీమివ సాగసా మే శిక్షాం విధేహి కుచభూధర పాతనే
న॥ ౧౦॥ ఏవమాశ్వాసితా తేన ప్రసన్నవదనాంబుజా ।
మత్వాశ్లిష్టవచ స్తత్త్వమథోవాచ విదర్భజా ॥ ౧౧॥ నిగూ
ఢపదవిన్యాసశ్చక్రిణ స్తవ సాంప్రతమ్ । అజింహగత్వాను
కథం జ్ఞేయస్స్యాన్మయా పునః ॥ ౧౨॥ పురుషాధమతాం
చైద్యే త్వయి సర్వాతిశాయితామ్ । మత్వా తవ గిరాం త
త్త్వమాప్తా సంప్రతి నివృతిః ॥ ౧౩॥ ప్రాంతే యదవదస్స్వ
స్యాపరప్రేమానపాయకృత్ । యాచస్వవరమిత్యేతదాశా
స్యామధునామమ ॥ ౧౪॥ ఏవమభిహితవత్యాం ప్రియా
యాం॥ వ॥ సదిష్టాయోగశంకాయాం విదర్భభువి మాధ

భుజంగ ఏవ జానీతే భుజంగచరణక్రమమితి న్యాయాదితి భావః॥ ౧౩॥ ప్రాంత ఇతి- స్వస్యాపరప్రేష్ణుడుత్కటానురాగస్య అనపాయకృద్దార్ఢ్యాపాదకం యద్వరం యాచస్వేతి అవదః - వృణు రాజసుతే పూర్ణమితి శ్లోకేనేతి భావః- ఏతద్వరం అధునా మమాశాస్యం వరం యాచామీత్యర్థః॥ ౧౪॥ సదిష్టేతి॥ విదర్భభువి రుక్మిణ్యాం సతీ సంభవంతీ ఇష్టాయోగశంకా ప్రియవిరహాశంకా యస్యాస్సా తథోక్తా తా దృశ్యాం సత్యాం ప్రియ విరహమాశంక్య నిరంతరపలివాల్లభ్యసిద్ధమేవ వరం యాచమానాయాం సత్యామిత్యర్థః - తదయో

గభయాత్ తస్యారుక్మిణ్యావిరహభయాత్ రుక్మిణీసంబంధిస్వప్రాణేశవి
రహభయంపర్యాలోచ్యేత్యర్థః- ల్యబ్లోపే పంచమీ సద్యఃకుశంకాంకుత్సి
తాంప్రియవిరహశంకాంఅమార్జయత్ - మృజిశ్చౌరాదికః - మనో
వినోదార్థంపరిహసితాపివస్తుతః ప్రాణాదపి గరీయస్యాస్తవవరదానం
అనురాగదార్ఢ్యాపాదకమితి కోయంవ్యామోహఇతి సమాదధఇత్య
ర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - విదర్భభువిదర్భభూన్యభూమాసదిష్టాయోగ

వః । తదయోగభయాత్సద్యస్సకుశంకామమార్జయత్॥
౧౫ ॥ ప్రత్యేకమభవన్తాసాంతతో దశదశాత్మజాః ।
జాతాస్తత్పుత్రపౌత్రాస్తుసంఖ్యావంతోమితాఅపి॥౧౬
ప్రద్యుమ్ననామావ్యథరుక్మవత్యాః కరగ్రహం రుక్మిభువ
సృతే సే। సభూరికాంత్యాకలితఃకథన్ననచిత్తజభ్రాంతి ము
పైతు తేన॥౧౭ ॥ అనిరుద్ధోభవత్తస్యామనిరుద్ధపరాక్రమః।
రోచనారోచనాయాస్యజాతాపౌత్రీతురుక్మిణః॥ ౧౮ ॥
౫ ॥ అథానిరుద్ధవివాహమహోత్సవావలోకనాయ వైద
ర్భ్యాసమం రామకేశవౌ భోజకటకంనామరుక్మిణోనగర
మగమతామ్ ॥ ౧౯ ॥ తత్ర చకరగ్రహమహామహోత్సవమా
ప్తిమాప్తవతి ॥ ప ॥ జయరామమనఘజ్ఞమితి కాళింగచో
దనాత్ । అక్షైర్భీష్మసుతోదీవ్యత్కృతాంతస్తస్యచాసుభిః॥
౨౦॥ జయోభవత్పురారామదాసస్యాప్యక్షకైతవైః। రా
మస్యైవతదాహంతతతో జాతఃపరాజయః॥౨౧॥౫॥తతః

శంకాయాంయాగస్సంభవేన్నవేతిశంకాముత్పాదయంత్యాం తదయోగభ
యాత్ యాగవిఘ్నభయాత్ కామంపర్యాప్తంకుశ మార్జయత్ సంపాది
తవాన్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రత్యేకమితి ॥ తాసాంకృష్ణస్త్రీణాంసంఖ్యావంతఃపం
డితా ఇతివిరోధపరిహారః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నేతి ॥ రుక్మిభువో రుక్మిసు
తాయాః ॥ ౧౭ ॥ అనిరుద్ధ ఇతి ॥ రోచనాయ రుచిసంపాదనాయ॥ ౧౮॥
౧౯ ॥ ౨౦॥ జయఇతి ॥ రామదాసస్యకప్పెగ్గనూమతః అక్షంరాక్షసఃపా

శకశ్చ॥ ౨౧॥ తతఇతి ॥ పరిఘం ఆయుధవిశేషం॥ని॥ పరిఘో ముద్గరే శస్త్రే ఇత్యజయ్యః॥ ౨౩ ॥ పురేతి ॥ స్వసంరంభలక్షభూతం స్వకోపవిషయీభూతం॥ ని॥ సంరంభస్సంభ్రమే కోపఇతినిఘంటుసారే ॥ ౨౪ ॥ భగవన్నితి ॥ అప్రతిరథస్య స్వానురూపశత్రురహితస్య అవిందత్కమప్యాత్మనః ప్రతిరథమితి లక్ష్మణ చంపూ కావ్యే ప్రయోగః ॥ ౨౫ ॥ ఏతదితి ॥ కేతనభంగసమయమితి యేనసాకం యుద్ధే కృతే తవాకస్మాద్ధ్వజభంగో భవేత్ సఏవమ

పునరధిగతవిజయమపిగతవిజయఇవ బలదేవం కాళింగేన సహా క్షపునగోపాలానా మక్షకౌశలమితి రుక్మిణి పరిహసతి రామస్సరోషముద్యమ్య పరిఘం కాళింగమాధాయ భగ్నదంతం రుక్మిణమపి శమనభవనమనయత్॥ ౨౨ ॥ ప॥ రోచనామనిరుద్ధం చ రథమారోప్య మాధవః । పురీం సానుచరః ప్రాయాత్పరిపూర్ణమనోరథః॥ ౨౩॥ గ॥ పురా ఖలు తాండవారాధితఖండపరశు వితీర్ణిత బాహుసహస్రో బాణో నామ బలితనయస్స్వసంరంభలక్ష్యభూతం ప్రతిపక్షమలక్షయన్ ప్రమథనాథమేవం ప్రార్థయత॥ ౨౪॥ గ॥ భగవన్నప్రతిరథస్య మమ భారాయ పరం భుజసహస్రమత స్త్వయైవ సహ కలహమభిలషామీతి॥ ౨౫॥ గ॥ ఏతదాకర్ణ్య కర్ణపరుషమతిరోషణో వృషభకేతనస్తవ కేతనభంగసమయమేవమదుపమః కోపితవవిగ్రహో భవిష్యతీత్యభిధాయాంతరధాత్॥ ౨౬॥ తతః ॥ఉషాఖ్యయా పుత్రికయాస్య రేమే స్వప్నే నిరుద్ధేననుభూతపూర్వః । స్వప్నే స్వఏవాత్మసుఖాప్తితో

స్సదృశః త్వయా యోద్ధుంక్షమ ఇత్యువాచేత్యర్థః ॥ ౨౬॥ ఉషేతి ॥ అస్య బాణస్య పుత్రికయా ఉషాయా ఆత్మసుఖావాప్తితః స్వసుఖలాభాద్ధేతోః స్వప్నఏవానందమయః సుఖపూరితః కోశః నిధిర్బభూవ - అకాస్యో బభూవేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - ఆత్మసుఖావాప్తితః స్వరూపానందలాభాద్ధేతోః స్వప్నఏవానందమయః కోశః సుషుప్తిర్బభూవ - సుషుప్తికాలేనేక

లేవిలీనేతమసావృతః-స్వప్నరూపమహానందంభుఙ్క్తే-దృశ్యవివర్జితఇతివ
చనాదితిభావః-ఆనందమయకోశలక్షణంపంచకోశవివృత్తిరాజ్ఞానికారా
దానందప్రత్యానందమయకోశాఖ్యేతి॥ ౨౬॥విహాయేతి॥మాంవిహాయక్వ
నుయాసిమాఇత్యన్వయః-బాధాజ్జాగరణాత్ పాక్షాత్కారాచ్చ॥ ౨౮॥
౨౯॥ముహ్యంతీతి ॥ సుదృశఃస్త్రియఃయస్యస్వప్నదృష్టపురుషస్యశ్రవణేము
హ్యంతిదర్శనభాషణాదౌతుకిముతేతిభావః-సోయంపుమాననుభవందర్శనం
స్యాఃకోశస్తదానందమయోబభూవ॥ ౨౬॥తతః ॥ వ॥విహా
యకాంతక్వనుయాసిహామామితి బ్రువాణాబుబుధే సఖే
దమ్। బోధాత్సుఖంహిశ్రుతిసిద్ధమస్యాబోధేనదుఃఖాప్తిరి
దంతుచిత్రమ్ ॥ ౨౮ ॥ X ॥ తదానీమేవముత్స్వప్నాయ
మానాంకుంభాండకస్యబాణమంత్రిణస్తనయాచిత్రలేఖా
నామసమీపతశ్శయానాసఖికతమస్తవవల్లభఃకమేవంమృగ
యసీత్యపృచ్ఛత్ ॥సాపిప్రత్యవాదీత్॥ ౨౯ ॥ వ॥ముహ్యం
తియస్యసుదృశశ్రవణేవ సోయంవాచావిసానుభవమేవ కి
మావిరస్తు । ఆసీత్కరస్థఇవమాంగమయన్సుఖాబ్ధిమంత
ర్హితోభవదశేషగురుప్రభావః॥ ౩౦ ॥ తథాపికథయా
మి॥ వ॥పీతవాసాగుణావాసశ్శ్యామఃకమలలోచనః।అధరం
మధురంస్వస్యపాయయిత్వాతిరోదధే॥ ౩౧॥ X ॥ ఎతదాక
ర్ణ్య చిత్రలేఖనకుశలయాచిత్రలేఖయానరసురకిన్నరగంధ
వినావాచైవావిరస్తుకింస్ఫుటీభవత్వితిముతథాలోకోత్తర సౌందర్యశాలీపు
రుషస్త్వయాదృష్టశ్చేదేవసాకల్యేనజ్ఞాయేతమయాతుమందధియాకథంవక్త
వ్యఇత్యర్థః-కథంచిద్వక్ష్యామిచేచ్చిరదర్శనంనాస్తీత్యాహ-గురుప్రభావోమ
హానుభావఎషపుమాన్మాంసుఖాబ్ధింగమయన్సుఖపారవశ్యంసంపాద
యన్నిత్యర్థః-కరస్థఇవవశ్యఇవాసీత్-క్షణమితిశేషః-అథఅంతర్హితోభవత్
అతోనవక్తుంశక్యఇత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-సుదృశస్సుధియః-యస్యపరమాత్మ
నశ్శ్రవణేపిముహ్యంతిశ్రుత్వాప్యేనంవేదనచైవకశ్చిదితిగీతావచనాదితిభా

వః- సోఽయమనుభవంనిదిధ్యాసనం వినావా చైవఅవిరస్తుకిం- అపరోక్షఃస్యా
త్కిం- నస్యాదేవేత్యర్థః- అథాప్యుపదేష్టృవాక్యమహిమ్న ప్రభావఇత్యాహ-
మహాంసుఖాబ్ధింగమయన్ కరస్థఇవ అపరోక్షఇవాసీత్ అథానంతరమంతర్హి
తోఽభవత్ ఏషగురుప్రభావః పరోక్షస్యాపి క్షణమాత్రమపరోక్షత్వేనభాసం
గురువచనమాహాత్మ్యాదిత్యర్థః॥ ౩౧॥ ఏతదితి॥ ప్రతీతాన్ ప్రసిద్ధాన్ జ్ఞాతా
న్వా॥ ని॥ ప్రతీతః ప్రథితే హృష్టే దృష్టే జ్ఞాతే మనీషిత ఇత్యజయ్యః॥ ౩౨॥ చిత్రలే
ఖే ఇతి॥ చిత్రా విస్మయనీయా లేఖా లేఖనం యస్యాస్సా చిత్రలేఖేత్యన్వర్థతా-
చరణలేఖనాదితి- చరణ సద్భావే పూర్వవత్ప్రలాయిష్యత ఇతి భావః॥ ౩౩॥ ప్ర

ర్వవిద్యాధరేషు సుందరతయా ప్రతీతాన్ పురుషానఖిలాన
నులిఖ్య కతమస్తవాత్రాభిమతః ఇతి పృష్టా తు తుష్టా చ స్వే
యం సోఽయమితి ప్రాద్యుమ్నిం నిరదిక్షత్ ॥ ౩౨॥ వ॥ చిత్రలేఖే
తవాన్వర్థం నామేతి ముదితాప్యాసా। ముగ్ధా పునరభూత్సై
ష్యా భర్తుశ్చరణలేఖనాత్ ॥ ౩౩॥ ప్రవిశ్య గురుకృత్యా సా
పురీం ద్వారవతీం నిశి। అనిరుద్ధం తతో రక్తం నిన్యే శోణితపట్ట
ణమ్ ॥ ౩౪॥ చిత్రలేఖోపక్లృప్తేఽస్మిన్ కుర్వతీ ప్రాణవద్ధియమ్।
రేమే సమముషా తేన రహస్యవిషయే నృణామ్॥ ౩౫ ॥ గ॥ తద
నుకతిపయదినైరంతర్యం శికజనేన తదీయసంకేతే కథంచిద

విశ్యేతి॥ గురుకృత్యం యస్యాస్సా అశక్యేపి కార్యే ప్రవర్తమానేత్యర్థః- సా చి
త్రలేఖా రక్తమనురక్తం శోణితపట్టణం నామ బాణనగరం గుర్వీకృత్యా దేవ
తా॥ ని॥ కృత్యా క్రియా దేవతయోరిత్యమరః- ద్వారవతీం పురీం నిశి ప్రవిశ్య అ
నిరుద్ధం కేనాప్యనివారితం రక్తం శోణితం శోణితపట్టణం నిన్యే ఉపాసకాజ్ఞ
దేవతాకమపి మారయతీతి భావః॥ ౩౪॥ చిత్రేతి॥ చిత్రలేఖయా ఉపక్లృప్తే ఆనీ
తే అస్మిన్ననిరుద్ధే ప్రాణవత్ ప్రాణేఇవ ధియం కుర్వాణా ప్రాణసమం మ
న్వానేత్యర్థః- తత్ర తస్యైవ వేశ్మని సప్తమ్యర్థే వతిప్రత్యయః- నృణామవిషయే
ఉపద్రుగమే నతు సుతరాం దుర్గమే అతఏవోత్తరకాలికోఽనర్థ ఇతి భావః॥
ని॥ రాష్ట్రం జనపదో దుర్గో జనాంతో విషయస్స్మృత ఇతి ధనంజయః- అనుద

రాకన్యేతివదీషదర్థే నఞ్సమాసః - యదాహుః ॥ * ॥ తత్సాదృశ్యమభావ
శ్చ తదన్యత్వం తదల్పతా - అప్రాశస్త్యం విరోధశ్చ నఞర్థాః షట్ప్రకీర్తి
తా ఇతి - చిత్రస్య ఆలేఖ్యస్య లేఖనేన లేఖనేన ఉపక్లృప్తే సిద్ధే అలిఖిత ఇత్యర్థః - ప్రా
ణో స్యాస్తీతి ప్రాణవాన్ చేతనః తద్ధియం కుర్వాణా తేన సమం విజహార ఇతి ధ్వ
నిః - ఆంతర్వంశికేతి ॥ ని ॥ అంతఃపురే త్వధికృతః స్యాదంతర్వంశికో
జన ఇత్యమరః ॥ ౩౬ ॥ శుభేతి ॥ శుభః శ్లాఘ్యః గ్రహానిబంధః అభిని
వేశ ఇతి యావత్ ॥ ని ॥ గ్రహో ను గ్రహానిర్బంధగ్రహణేషు రణోద్యమే ఇ
తి విశ్వః - తేనాఢ్యాం కులశీలరూపాదిభిరతిశ్లాఘ్యామేవ పురుషమభిలషంతీ

పగమ్యమానే ॥ ౩౬ ॥ వ ॥ శుభగ్రహాఢ్యామపి కన్యకామిమా
మసత్క్రియాపాత్రతయా విమృశ్యతే । ఉపస్థితం దుస్సమ
యం న్యవేదయన్ నృపాయ దోషజ్ఞతయా[illegible]కోపనః ॥ ౩౭ ॥
స్వకన్యకాకాముకస్యాథ కరగ్రహాకృతే గతః । బాణస్స్వకింకరా
న్స్వాథో నినాయోపయమం బహూన్ ॥ ౩౮ ॥ గ ॥ నిహతేషు చ
బహుషు నిజానుయాయిషు నితాంతరోషణో బాణస్తమే
వం కన్యకాంతఃపురగతం భుజంగపాశైరాబధ్య హా హేతి
క్రోశంతీముషామప్యవిగణయ్య క్వచన కారాగారే న్యవేశ
యత్ ॥ ౩౯ ॥ అథ నారదవచనేన విదితోదంతాః ప్రద్యుమ్న

త్యర్థః - ఇమాం కన్యకాముషాం అసత్క్రియాయా దురాచారస్య పాత్రత
యా విమృశ్య జ్ఞాత్వా దుస్సమయం దురాచారం ॥ ని ॥ సమయాశ్శపథాచారకా
లసిద్ధాంతసంవిద ఇత్యమరః - ఉపస్థితం ప్రాప్తం న్యవేదయన్ వ్యభిచారరూ
పో దురాచారః ప్రాప్త ఇతి వ్యజ్ఞాపయన్నిత్యర్థః - స రాజా దోషజ్ఞతయా
దోషజ్ఞానాచ్చ కోప - వ్యంగ్యార్థస్తు - తే జ్యౌతిషికాః శుభగ్రహైః శుక్రాది
గ్రహైః ఆఢ్యాం యుక్తామపి కన్యకాం కన్యారాశిం అసత్క్రియాయాః పాత్రతయా
శుభకర్మానర్హతయా విమృశ్య దుస్సమయం దుష్కాలముపస్థితం న్యవే
దయన్ స రాజా దోషజ్ఞతయా పండితత్వేన హేతునా చ కోప ॥ ని ॥ విద్వాన్విప
శ్చిద్దోషజ్ఞ ఇత్యమరః ॥ ౩౭ ॥ స్వేతి ॥ కరగ్రహాకృతే కరగ్రహణార్థం - ఉపయ

మంసమీపంస్వకన్యాకాముకస్యపాణిగ్రహణార్థంగతో బాణః-అన్యాక్ర
పాణిగ్రహణం- నినాయేత్యసంగత్యలంకారవిశేషో వ్యజ్యతే-తల్లక్షణంతు
*॥అన్యత్రకరణీయస్యతతోన్యత్రకృతిశ్చసేతి-విరచితాభిషేణనా ఇతి॥ ని॥
యత్సేనయాభిగమనమరౌ తదభిషేణనమిత్యమరః॥ ౪౨॥ యఇతి॥ఛాయాచ
లాత్ప్రతిబింబదంభాత్॥ని॥ఛాయాసూర్యప్రియాకాంతిః ప్రతిబింబమనా
తపమిత్యమరః- అత్రభయానకభీభత్సరసయోస్సంకరః॥౪౩॥స్వాధీనఇతి॥స
తీపాండుశ్శుభ్రాచయాకీర్తిః స్త్రియావహంతత్సంపాదకేవిజయేశత్రుజయే

సాంబపురస్సరాః యాదవాః రామకేశవౌ పురస్కృత్య విర
చితాభిషేణనాః బాణనగరవరణముపరుంధన్॥ ౪౦॥తదైవభ
గవానపివృషకేతనః కింకరకరుణాపరవశః సానందంనందిన
మధ్యాసీనస్స[redacted]కుమారేణపరిపంథివ్రమథనైః ప్రమ
థైరపిపరివృతః తమేవోద్దేశమవిశత్॥౪౧॥ప॥యస్తత్రత్రి
పురారిశౌరిబలయోరాసీదసీమారణః తం వై ధాత్రాపిభా
రతీభయభరాన్నైవాభిధాతుంక్షమా । లీనో భానురభూ
త్స్వభేదనభియాచ్ఛాయాచ్ఛలాన్నందకే సార్థం శోణిత
పూరపూరితతయా నామాపితస్యాః పురః ॥ ౪౩॥ ప॥స్వా
ధీనే విజయే ద్వయోరపి తయోస్సత్పాండుకీర్త్యావహే సా
మాన్యే గజదైత్యమర్దనరసే తుల్యే పినాకగ్రహే । అన్యా
నేపి ఖిలాంతకారిచరితే స్వావ్యేవ శూనాం సమే దుర్ధర్షం

ద్వయోరపి తయోశ్శివకృష్ణయోః స్వాధీనే సతి ద్వయోరపి పరమాత్మత్వాదితి
భావః - సత్ సాధుః పాండుః స్వపితః తత్కీర్త్యావహే విజయే అర్జునే ఉభ
యోః స్వాధీనే ఏకత్ర భక్తత్వాదన్యత్ర సఖ్యాచ్చేతి భావః-ఇతిచవ్యజ్యతే- గజ
దైత్యస్య గజనామకదైత్యస్య అన్యత్ర గజస్యకువలయాపీడస్య దైత్యానాం
చ మర్దనరసే హననేచ్ఛాయాం పినాకగ్రహే అజగవగ్రహణే అన్యత్ర నా
కగ్రహే అంతరిక్షయుద్ధోద్యమే॥ని॥ఆకాశే త్రిదివే నాక ఇత్యమరః-గ్రహా
నుగ్రహనిబంధగ్రహణేషు రణోద్యమత్వితివిశ్వః- ఖిలాంత కారి చరితే ఖి

లోదుష్టః అంతకో యమః తస్య అరిణి అహితే అన్యత్రిరలయోరభేదాత్పురాఖ్యరాక్షసస్యాంతకారిణి నాశకే చరితే పశూనాం స్వామ్యే పశుపతిత్వే గోపాలత్వే చ- మేనకాతనుభువో మేనకాత్మజాయాః ప్రావ్యం శివమిత్యర్థః - హారిలీలం ఘుజిగాయ - మేనకాతనుభువో మైనాకస్య ప్రావ్యం అబ్ధిమిత్యర్థః - హారిహారానూమా లిలంఘులంఘితవానితిధ్వనిః॥ ౪౪॥ ప్రత్యక్షేతి॥ స్కందస్య ప్రత్యక్షౌ చక్షుర్వైద్యాశక్తిర్నామాయుధవిశేషః - అన్యత్రిబలం

యుధి మేనకాతనుభువః ప్రావ్యం విలంఘు హారిః॥ ౪౪॥
ప్రత్యక్షైవ బభూవ శక్తిరతులా స్కందస్య నైతాదృశీ ప్రద్యుమ్నస్య బలాదసౌ లఘుతరస్తస్మిన్మహాసేనతా। నాసావన్యబలాశ్రితః కలయతే తం నీలకంఠః పునః పృష్ఠే హంత తథాపి సోఽయమజయత్ ప్రాణ్మాతురం నాతురః॥ ౪౫॥ అన్యోన్యస్య సదృక్షు లక్ష్యమిళనాదాబద్ధయుద్ధాదరౌ తౌ కండూం భుజదండయోరనవధిం చిత్రం తదా వ్యాఘ్నతాం। యత్సంవర్ణన మాత్రలోలమనసాం కావ్యామృతోత్పాదినాం కండూరాననకందరాంతరగతా నాద్యాపి విశ్రామ్యతి॥ ౪౬॥ గ॥ ఏవం గదాధరస్య పశుపతినా హరిశిశౌ రజాత్మజేన ముసలినః కుభాండకేన కృతవర్మణో బాణేన చ భవతి మహతి సంప్రహారే కృష్ణస్య విజయప్రణయితాయాం వ్యక్తాయాం బాణజనన్యా కోటరయా తనయరక్షణాయ కేశవం శర

బలాత్సైన్యాల్లఘుతరః స్వల్పసైన్య ఇత్యర్థః - అన్యత్రిబలాద్బలభద్రాల్లఘుతరః స్వల్పవయాః కృష్ణః తతోఽపి లఘురిత్యర్థః - తస్మిన్ మహాసేనతా అస్తీతి శేషః- అసౌ అన్యబలాశ్రితో న స్వపితృవ్యమేవ బలమాశ్రిత ఇత్యర్థః - సహాయో నాస్తీతి చ వ్యజ్యతే - తం పునః స్కందం తు నీలకంఠః - పృష్ఠే కలయతే -ధత్తే మయూరవాహనత్వాదితి భావః - శివస్సాహాయ్యం కరోతీతి చ వ్యజ్యతే-తథాపీతి- ప్రద్యుమ్నస్య దుర్బలత్వే స్కందస్య ప్రబలత్వేపీత్యర్థః॥ ౪౬॥ ఏవమితి॥ హరిశిశౌ స్కందే హారిపౌత్రస్య అజాత్మజేన భాగడింభేన శివ

సుతైనచ॥ని॥అజావిష్ణుహరచ్ఛాగ ఇత్యమరః-కుభాండేనకుత్సితఘటేనకృతవ
మర్దనోద్ధృతకంచుకస్య॥౪౯॥అథపంచభిశ్శ్లోకైఃపరమాత్మానంస్తౌతి॥బద్ధ్వే
తి॥అస్మాతవప్రియాస్త్రీరాప్రకృతిఃనరాన్ తేషామేవ మోక్షాధికారిత్వా
దితిభావః - గుణైస్సత్త్వాదిభిబర్ధ్వాబాధతేరజ్జుభిబర్ధ్వాతాడయతీతిచ
వ్యజ్యతే-తాడనంవినాధనంనప్రదద్యురితిభావః-త్వంవసుధనంహృత్వా॥*॥
యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామితస్యవిత్తంహరామ్యహమితివచనాదితి భావః -
గుణగణాన్మోచయన్ గుణాతీతాన్ కుర్వన్ బంధరహితానుకుర్వన్నితిచవ్య
జ్యతే-గూఢేరహస్యేదుర్గమేఅమృతేమోక్షేపాతయసిముక్తాన్కరో

షిముపయాతయా [illegible] మోచితప్రాణేవాణేచనగ
రంగతవతి॥౪౭॥ప॥మాహేశ్వరజ్వరంహంతుంభగవాన్వై
ష్ణవజ్వరమ్।వినిర్మమేతయోరాసీద్యుద్ధముద్ధతకర్మణోః॥
౪౮॥తదనువైష్ణవజ్వరాభిభూతోమాహేశ్వరజ్వరశ్శరణ
మభజతమధురిపుమనా[illegible]చ్చ॥ తథాహి ॥ ౪౯ ॥ బద్ధ్వా
స్మాప్రకృతిఃప్రియాతవగుణైఃస్త్రీరానరాన్ బాధతేహృ
త్వాత్వంవసుమోచయన్గుణగణాద్గూఢేమృతేదుర్గమే।
పాతాన్పాతయసీత్యతస్తవకృపాపారంనజానీమహేచిత్రం
హంతతథాపిసేయమసతీమాయాభవాన్సన్నితి॥౫౦॥ఏక

షి - జనసంచారరహితేఅగాధజలేపాతయసీతిచవ్యజ్యతే - ఇత్యతోహే
తో స్తవకృపాపారంనజానీమహే- మాయామోహితాన్మోక్షప్రదానేన
అనుగృహ్ణాత స్తవకృపానిరవధిరిత్యర్థః - అన్యత్రతవప్రేయసీబద్ధ్వాతా
డయతి-త్వంతువిత్తమపిహృత్వాపైశున్యభయాదుదకేపాతయసీత్యతోహే
తో స్తవకృపానిరవధిరితి - విరోధిలక్షణయాత్వత్తోనిఘృణో నాస్తీత్యర్థోల
భ్యతే- తథాపిజాయాపత్యోఃక్రౌర్యేసమానేపీత్యర్థః-సేయంమాయాఅ
సతీఅసత్యాదుష్టేతిచవ్యజతే -భవాన్సత్యస్సాధురితిచ-చిత్రంహంతేతి-
మాయాబద్ధ్వాతాడనమాత్రంకృతవతి త్వంతుధనమపిహృత్వాస్వరూప
నాశమప్యకరోః ఏవంసతిసాదుష్టా త్వంసాధురితివైషమ్యంన క్వాపిదృష్ట

పూర్వమిత్యర్థః॥౫౦॥ ఏకస్యామితి ॥ ఏకస్యాంపురిశరీరే॥ని॥పూ(స్త్రీ)పురిశ
రీరయోరితిఏకాత్మ రేభాస్కరః-భక్తకాంక్షిణిఆశ్రితకృపాళౌనిజేస్వస్మిన్
॥విశ్వందర్పణదృశ్యమాననగరీతుల్యంనిజాంతర్గతమితిభగవత్పాదకృత
దక్షిణామూర్తిస్తోత్రే-నైజంజహర్త్యానఖిలకంటకశోధనంతదితిపాదుకాసహ
స్రే-నిజోపయుక్తశేష మనుచరేభ్యోదత్త్వేతి కాదంబర్యాంచ-నిజశబ్దఆత్మ
పరోపిదృశ్యతే - అనశ్నతికర్మఫలమభుంజానేపశ్యతిజీవ వ్యాపారమవ
లోకయతిసతి సాక్షిత్వాదితిభావః-అనాత్మజ్ఞఃఆత్మజ్ఞానశూన్యః అసౌజీవః
నిర్ఘృణంనిర్జుగుప్సం॥ని॥ఘృణాజిగుప్సాకృపయోరితివిశ్వః-యావదవిద్యం
కర్మఫలేషు జుగుప్సానజాయతఇతిభావః - స్వైరం యథేచ్ఛంస్వాదు
యథాతథాఅస్వాద్వపిస్వాదూకృత్యేత్యర్థః॥ ॥రాగవతఃఖలుపుంసావిర
సాఃసరసాభవంత్యమీవిషయాః - ఆమలకరూషితాయాం జిహ్వాయామం

స్యాంపురిభక్తకాంక్షిణినిజేపశ్యత్యనశ్నత్యపి స్వైరంస్వా
దుచఖాదనిర్ఘృణమసౌనాత్మజ్ఞఇత్యాగసా।పశ్చాద్దీనత
యాశ్రియఃపతిరితిజ్ఞాత్వాశ్రితం త్వామముం నిష్పాపం

బునీరసంసరసమితి వచనాదితిభావః - చఖాదభుక్తేస్మ॥ ॥ద్వాసుపర్ణాస
యుజాసఖాయాసమానంవృక్షంపరిషస్వజాతే- తయోరన్యఃపిప్పలంస్వా
ద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతిశ్రుతేరితిభావః- అన్యత్ర ఏకస్యాంపురిన
గరేభక్తకాంక్షిణి ఓదనార్థినిక్షుధితఇతియావత్- అనశ్నతిఅన్నాభావా
దభుంజానేనిజేస్వస్మిన్పశ్యతిసతికదాచిదయందయయా కంబళమాత్రం
వాప్రయచ్ఛేదితిసాకాంక్షమీక్షమాణేసతీత్యర్థః - అనాత్మజ్ఞః పరేంగి
తానభిజ్ఞః అసౌజీవఃనిర్ఘృణం నిర్దయంస్వైరంస్వాదుచఖాదఅభుక్తే-
త్యర్థః - ఇత్యాగసాఅపరాధేనఏనమపరాధంహృదినిధాయేత్యర్థః ప
శ్చాద్దీనతయాదారిద్ర్యేణభగవత్ప్రసాదకృతవిషయదార్ఢ్యాభావేనేత్యర్థః -
త్వాంసమీపస్థంశ్రియఃపతిరితిజ్ఞాత్వాపరమాత్మేతినిశ్చిత్యశ్రితంఅతఏవని
ష్పాపంఅముంజీవంచ్యుతనామరూపంముక్తంకృథాః॥ ॥ తథాపి విద్వా
న్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతీతిశ్రుతేః-ఇహ సుఖా

థినా అన్యత్ర పశ్చాచ్చిరభోగానంతరందీనతయానిర్ధనత్వేన హేతునా త్వాంశ్రియఃపతిలక్ష్మీవానితిజ్ఞాత్వాయః పూర్వమస్మిన్నగరేమయాసార్ధముపాసనఇదానీంభాగ్యవాన్ జాత ఇతిశ్రుత్వేత్యర్థః -శ్రితంఆశ్రితంఅతఏవనిష్పాపంనిరపరాధంసాపరాధస్యాపిశరణాగతస్య నిరపరాధత్వాదితిభావః-చ్యుతనామరూపమకృథాః యథానామావిన శ్రూయతె తథాసమూలమున్మూలితవానసీత్యర్థః-తేకృపాకుతఃవిశ్వస్తమాతపాతకినస్తవకుతఃకరుణేత్యర్థః ॥ ౫౧॥దృశ్యమితి ॥ అహమేవపదంవస్తుమత్స్వరూపమిత్యర్థః॥ నిరపదంవ్యవసితత్రాణస్థానలక్ష్మ్యాంఘ్రివస్తుష్విత్యమరఃతత్ర-దృశ్యంఘటపటాదికించన నాస్తికించిదపినాస్తి॥ ✻॥నేహనానాస్తికించనేతిశ్రుతేః- తచ్చఅనుత్తమముత్కృష్టంనవిద్యతేఉత్తమంయస్మాదితి బహువ్రీహిః - అనింద్యరార్ - నలంస్వయం ప్రకాశత్వేనప్రకాశాం

చ్యుతనామరూపమకృథాజీవంకృపాతేకుతః ॥ ౫౧ ॥ దృశ్యంకించననాస్త్యనుత్తమమనింద్యరోచనలంమత్పదంకాంత్యంనేహసుఖార్థినామితివదక్షుక్షైత్వమేకస్సుఖమ్॥కించిత్ జ్ఞాత రహస్యమేవకృతినంతత్ప్రాపయస్యాదరాదేనం

తరనిరపేతుమిత్యర్థః॥✻॥నతత్రసూర్యోభాతి నచంద్రతారకంనేమావిద్యుతోభాంతికుతోయమగ్నిరితి శ్రుతేః - ఇహసుఖార్థినాం మైహికసుఖాపేక్షిణాంకాంత్యంకాంక్షితుంశక్యం నప్రత్యక్ప్రవణానామేవ సులభమిత్యర్థః-ఇతివదన్నక్తాన్ప్రత్యేవముపదిశన్నిత్యర్థః- త్వమేకస్సుఖంభుఙ్క్షే అద్వితీయానందరూపస్తిష్ఠసీత్యర్థః- జ్ఞాతరహస్యంతత్త్వజ్ఞానినంఅత ఏవ కృతినంధన్యంకంచిదేవ॥✻॥జ్ఞానీత్రైలోక్యదుర్లభఇతివచనాదితిభావః-తత్ త్వత్పదంఆదరాత్ ప్రాపయసిఏనంపునర్నముంచసి॥✻॥ మాముపేత్యతుకౌంతేయపునర్జన్మనవిద్యతఇతివచనాదితిభావః - ఇదంచాతుర్యంకుతఃకస్మాద్గురోస్సకాశాదభ్యస్యతే నకుతశ్చిదిత్యర్థః - సర్వజ్ఞస్యతవకశ్చిదేవం కురుష్వేత్యుపదేష్టానాస్తి కరుణైవతవప్రేరికేతిభావః- వ్యంగ్యార్థస్తు - మత్పదంమద్దీయస్థానంతత్రదృశ్యందర్శనయోగ్యం

అపూర్వవస్త్విత్యర్థః - కించననాస్తితతఏవతదసుత్తమమసుందరంఅనిం ద్వరాణనలమిత్యనేనతరుగుల్మాదిప్రచురతయాఛాయాబహుళం ఘట్టనస్థానమితివ్యజ్యతే - అతఏవఇహాస్మిన్మత్ప్రదేసుఖార్థినాంకాంత్యంవస్తునాస్తి కదాచిద్దేశోపప్లవాది సమయేతిరోధాతుం యోగ్యంనతుసుఖార్థిభిఃస్థాతుంయోగ్యమిత్యర్థః - ఇతిఇదన్నైవముక్త్వా ప్రతారయన్నిత్యర్థః-త్వమేకఏవసుఖంయథాతథాభుఙ్క్ష్వ ఇతత్రిత్యమపూర్వ వస్తుజాత మనుభవసీత్యర్థః-కృతినమూహాపోహసమర్థం అతఏవజ్ఞాతరహస్యంమర్మజ్ఞమితి యావత్ కంచిత్ త్వత్పదంఆదరాత్ ప్రాపయసిచుమజ్ఞంనప్రకోపయేదితి భావః- ఏనంపునర్నోముంచసిసపునరన్యానప్యానయేదితిభయాదితిభావః- ఇదంచాతుర్యంకుతఃకస్మాదభ్యస్యతే- వంచకానాంత్వమేవపరమగురుననేతవాపిపరమగురుకస్తీతిభావః॥ ౫౨॥ దత్త్వేతి॥ భవానానందకోశంహారన్

ముంచసినోపునఃకుత్రఇదంచాతుర్యమభ్యస్యతే॥ ౫౨॥
దత్త్వావంచయదుత్తరోత్తరగురూన్మాధ్ర్యానురూపం భ
వాన్ శాన్మర్త్యసురామరాధిపముఖా నానంద కోశం
హరన్। కించిన్నైవకరోమి భోగ విధురాన్ గోష్ఠితో

పరమానందరూపస్సన్నిత్యర్థః॥*॥ఏషాస్యపరమఆనందఇతిశ్రుతేః-ఆనందనిధింముష్ణన్నితిచవ్యజ్యతే ఉత్తరోత్తరగురూన్॥*॥సఏకోమానుషఆనందఇత్యాదిశ్రుతౌ మానుషాద్యానందానాముత్తరోత్తరం-శతగుణత్వశ్రవణాదితిభావః-శానానందకోశాన్మాధ్ర్యానురూపంమాధ్ర్యన్యూనతానురూపం మానుషాణామతిమూఢత్వాత్స్వల్పఏవానందః - తతోప్యభిజ్ఞాత్వాద్దేవానామధికఃతతోపిజ్ఞానాధికత్వాదింద్రస్య దేవానందాదప్యధికఆనందః - ఏవంప్రకారేణేత్యర్థః-యద్వామాధ్ర్యంసౌందర్యముత్కర్షఇతియావత్॥ ని॥ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః - ఉత్కర్షానురూపమిత్యర్థః - దత్త్వామర్త్యసురామరాధిపముఖాన్ అమరాధిపఇంద్రః ముఖశబ్దేనగంధర్వబృహస్పతిబ్రహ్మాదయో గృహ్యంతే - అవంచయత్ వం ఇతివానసీత్యర్థః-యథాలోకేకశ్చిన్నిధి...కస్మాదాశ్రితానంముకే-

షార్థానురూపముత్తరోత్తరాధికం యతి కించిద్ద్రవ్యం దత్వా సర్వం హరతి తద్వదితి భావః - తమానందకోశం కాంక్షంతి తత్కాంక్షిణః ముముక్షవ ఇతి యావత్ - తేషాం తు కించిన్నైవ కరోమి కర్తా న భవామి భోగవిధురః అభోక్తా సంగోజ్ఝితో నిస్సంగః ॥*॥ అకర్తాహమభోక్తాహమసంగః పరమేశ్వర ఇతి వచనాదితి భావః - మాం వినా మమ ధామని కించిన్నాస్తీత్యర్థః - ఇత్యేవం ప్రకారేణ కృశతాం బ్రూషే - కర్తృత్వాదిరహితనిష్కృష్టస్వరూపముపదిశసీత్యర్థః - అన్యత్ర కించిదపి నైవ కరోమి - కిముత నిధిహరణాదికం సాహసమితి భావః ॥ భోగవిధురః భోగరహితస్య కింధనేనేతి భావః - సంగోజ్ఝితో నిస్సంగః - ఏవమపి తవ యది విశ్వాసస్తర్హి మద్గృహం సాధయేత్యాహ - మాం వినా మమ ధామని గృహే కించిదపి నాస్తీత్యేవం ప్రకారేణ తత్కాంక్షిణాం నిధికాంక్షిణాం కథం సర్వానపి ప్రతార్యత్వమేకేనని

మాం వినా కించిన్నో మమ ధామనీతి కృశతాం బ్రూషే తు త
త్కాంక్షిణామ్ ॥ ౫౩ ॥ ఆవాసం పరమర్చిషః ఖరతరా
దుచ్చండఘృష్టేర్విషాపూరాత్సంచితసర్వలుంఠనపదాద

ధిరపహృతః - అస్మాకమపి భాగం దేహీతి యాచమానానామిత్యర్థః - కృశతాం కార్శ్యం దారిద్ర్యమితి యావత్ - బ్రూషే ప్రకటయసి న తు యత్కించిదపి దదాసీత్యుపాలంభకతేతి భావః ॥ ౫౩ ॥ ఆవాసమితి ॥ ఖరతరాదత్యంతతీక్ష్ణాదర్చిషస్తేజసః ॥ ని ॥ జ్వాలాభాసోనపుంస్యర్చిరిత్యమరః - అగ్నిలోకాదితి యావత్ - ఉచ్చండఘృష్టేః చండరశ్మేః ఆదిత్యలోకాదిత్యర్థః - ఇదం చ మధ్యేవర్తమానానామహః శుక్లపక్షోద్యభిమానిదేవతాలోకానాముత్తరత్ర విద్య[illegible]నానాం చంద్రవిద్యుల్లోకాదీనాముపలక్షణార్థం - అతఏవ శ్రుతిః ॥*॥ తేఽర్చిషమభిసంభవంతి అర్చిషోహ అహ్నత్ పూర్యమాణపక్షమిత్యాది - విషాపూరాత్ - విషస్యోదకస్య ఆపూరాదాసమంతాత్ప్రవాహాత్ విరజానద్యా ఇత్యర్థః - సంచితసర్వలుంఠనపదాత్ సంచితానామనేకజన్మభిరార్జితానాం సర్వేషాం సుకృతదుష్కృతానాం లుంఠనపదాత్ విసర్జనస్థానాత్ విరజానద్యతిక్రమణానంతరభా

విత్వాత్సుకృతదుష్కృతత్యాగస్యేతిభావః - తథాచశ్రుతిః॥ * ॥ తత్సుకృతదుష్కృతేవిధూనతే- ద్విషంతః పాపకృత్యాం సుహృదస్సాధుకృత్యానితి ఏతేభ్యః పరంపరతోవిద్యమానంనిర్భయంనిరుపప్లవందుఃఖాద్యసంభిన్నమితి యావత్ - ఆవాసంవైకుంఠాఖ్యమాశ్రితః- త్వంతమసి ॥ ని॥ తమోగుణేతిమోరాహంగుణేధ్వాంతేఇతిభాస్కరః - స్ఫుటేఉల్బణేసతి ॥ ని॥ ప్రకాశంప్రకటంస్పష్టముల్బణంవిశదంస్ఫుటమితియాదవః - ధన్యస్య కృతార్థస్య నిష్కామకర్మారాధితపరమేశ్వరస్యేత్యర్థః - సర్వస్వంహరసీతియత్ తస్మాదద్భుతంధనహరణంవినాతమోనివృత్త్యభావాత్తన్నివృత్త్యభావేచ జ్ఞానానుదయాదితిభావః- తర్హికిమద్భుతమిత్యతఆహ - బోధేజ్ఞానే జ్ఞానసాధనభూతనిత్యానిత్యవివేకాద్రావిత్యర్థః - సతిసంభవతిఅస్యధన్యస్య తతస్సర్వస్వహరణాద్దుఃఖంనైతియత్ - మదమానాదినివర్తకత్వేనానుకూలత్వాదితిభావః - సావిధేయప్రాధాన్యాత్ - స్త్రీలింగనిర్దేశః

ప్యాశ్రితోనిర్భయమ్। సర్వస్వంతమసిస్ఫుటేహరసియద్ధ
న్యస్యతస్మాదద్భుతంయద్బోధేసతిదుఃఖమస్యనతత స్సాచో

చోరతాయాఅపహరణస్యచాతురీతదేవచౌర్యచాతుర్యంయదనిష్టమివప్రథమతోభాసమానంపరిణామేనిరతిశయ పురుషార్థసాధనంచభవతి - పురందరాదీనామన్యశుభద్వేషిణాంపరపీడనద్వారాస్వార్థపర్యవసాయిదితీపాద్యశ్వమేధీయాశ్వాదిహరణంతుధిగ్ధిగితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - ఖరతరాదర్చిషఃజ్వాలాయాఃచండాదతికోపనాత్ ఘృష్టేర్వరాహాత్ తత్సంచారప్రదేశాదిత్యర్థః॥ని॥ వరాహస్సూకరోఘృష్టిరిత్యమరః - విషాపూరాద్గరళప్రవాహాత్ సంచితానాంసర్వేషాంకోపీనాదిరత్నాంతానాంలుంఠనీపదాదపహరణస్థానాత్ చోరప్రచురప్రదేశాదిత్యర్థః - ఏతేభ్యోపిపరంపరతోవిద్యమానంఆవాసంనిర్భయంయథాతథాఽఽశ్రితః తాదృశనివాసస్యకేనాపిదుష్ప్రవేశత్వాదితిభావః -లోకేహిచోరాయత్కించిద్దుర్గమంఘట్టస్థానగిరిగుహాదికమాశ్రిత్యచోరయంతీతిప్రసిద్ధం - తమసి అంధకారే స్ఫుటేసతిధన్యస్యధనార్హస్య-తత్ర సాధురితియత్ప్రత్యయః - వేషవ్యవహా

రాదినాపరిభవత ఏవ ధనికత్వేననిశ్చితస్సేత్యర్థః సర్వస్వంహరసీతియత్త
వ్యాద్భుతంతావన్మాత్రస్యసర్వచోరసాధారణత్వాదితిభావః - బోధే
జాగరత్రైపతిఅస్య నష్టధనస్యతతస్సర్వహరణాద్దుఃఖంనేస్వయత్ సాచోర
తాచాతురీ - కేనచిదౌషధవిశేషేణచోరస్యయావత్ స్వస్థానాగమనంనష్ట
ధనస్యధననాశపరియుక్తదుఃఖంనతావద్భవతీతిప్రసిద్ధం॥౫౪॥౫౫॥దోష
మితి॥అఖిలందోషంబాహుంఛిత్వా॥ని॥దోర్బాహూచభుజోబాహురితిధ
నంజయః - చక్రీహరిఃబాణంచతుర్భుజంఅవశిష్టభుజచతుష్టయంచక్రే-త
థాపిభుజచతుష్టయస్థాపనరూపపక్షపాతకరణేపీత్యర్థః భవానువర్తినశ్శి

రతాచాతురీ॥౫౪ ॥ గ ॥ ఏవంస్తుత్వాసమాసాదితా
భయేమాహేశ్వరజ్వరే నివర్తమానేబాణేచపునస్సమర
వాంఛయామాధవమభిధావమానే ॥ ౫౫ ॥ వ॥దోషం
ఛిత్త్వాఖిలంబాణంచక్రీచక్రేచతుర్భుజమ్ । భవానువ
ర్తినోనాభూత్తథాప్యస్యవిశోకతా ॥ ౫౬॥ గ॥ ఆనంత
రమవశేషితభుజచతుష్టయస్యబాణస్యకృతేసముపజాతశో
భంశంభుంపరిసాద్యపరిద్యుమ్న సుతముషా మపిస్యందన
మారోప్యయదునందనస్సానందంనగరమగమత్॥౫౭॥వ॥
అథశాపవశాత్కృశానుభావంసరటీభూయహరిర్నృగా

వకీ కంస్య అస్యబాణస్య విశోకతానాభూత్ అన్యే భుజాశ్ఛిన్నా ఇత్యే
వదుఃఖితః నతుభుజ చతుష్టయమచ్ఛిత్వా పక్షపాతంకృతవానితిసంతుష్టఇ
త్యర్థః - తత్రహేతుర్భవానువర్తినఇతి -శంకరకింకరస్యాపిమమైతాదృగవ
స్థితి॥ఖేదకి-అతఏవపరికరాలంకారః-వ్యతిరేకార్థస్తు - అఖిలందోషం
దూషణంబాణంఛిత్వాచతుర్భుజం చక్రేజీవన్ముక్తిందత్తవానిత్యర్థః - త
థాపిభవానువర్తినః సంసారమనువర్తమానస్యతస్య విశోకతాశోకాత్యయం
తాభావోనాభూత్ యావద్దేహపాతంజీవన్ముక్తస్యాపికించిద్దుఃఖానువృ
త్తేరితిభావః॥౫౬॥౫౭॥అథేతి॥ శాపవశాత్సరటీభూయకృకలాసత్వంప్రా
ప్యకృశానుభావం నష్టమాహాత్మ్యంకృత్వాగచ్ఛతీతినృగః దేవ గం దేవభూ

యంగతం॥౫౮॥౫౯॥౬౦॥౬౧॥౬౨॥౬౩॥ జ్వలనఇతి ॥ సుదక్షిణేష్టిజః
సుదక్షిణకృతయాగజన్యః జ్వలనః పురుషవేషభాగగ్నిః చక్రభయం సుదర్శ
నాద్భయం తస్యాపనుత్తమేనాభూత్ విధినాచారితాపియథాశాస్త్రంకృ
భిధానమ్।న్యగమేవపునర్విధాయశా పశుపణాద్దేవగమా
తనాద్విచిత్రమ్॥ ౫౮ ॥ క ॥ అథకదాచనపౌండ్రకోనా
మకరూషాధిపతిరాత్మానమేవపరమాత్మానం మన్వానఃక
మపిసందేశహారంహరయేప్రహిణోత్ ॥ ౫౯ ॥ సోపిస
మాసాద్యయదుపతిసదేశంసందేశమదిశత్ ॥౬౦॥వ॥జగతా
మవనాయవాసుదేవోభువి జాతోహమనీదృశఃపునస్త్వం।
శరణంభజయచ్ఛవాసమీకంనవృషాలక్షణధారణంక్షమం
తే॥ ౬౧ ॥ క ॥ ఏతదాకర్ణ్యకర్ణపరుషమాసాదితస్యం
దనోయదునందనస్స పరివారో వారాణసీ మాసాద్య పా
ర్ష్ణిగ్రాహేణసహకాశీరాజేన పౌండ్రకం కృతాంతని
శాంతాతిథిమాధాయనిజభవనమభజత॥౬౨॥తతఔర్ధ్వ
దైహికంపరిసమాప్యకాశీరాజతనూజస్సుదక్షిణోనామపి
తృవధవైరనిర్యాతనాయసహ పురోహితేనపురోహితమి
దమాత్మనఇత్యస్తత్వరమమధుసూదనమభిచారమాచచార।
సచాభిచారికానలః పురుషవేషభీషణ స్సత్వరం ద్వారకా
మాసాద్యతత్రచగోవిందచోదితేనసుదర్శనేన కదర్థితః
ప్రత్యావృత్యసయాజకంయజమానమేవ సుదక్షిణమక్షిణో
త్॥ ౬౩ ॥వ॥ జ్వలనోనసుదక్షిణేష్టిజోప్య భవచ్చక్రభ
యాపనుత్తయే। విముఖేతుహరౌ భవేచ్ఛుభాకథమిష్టిర్విధి
తాపి ఇష్టిర్యాగఃహరౌవిముఖేతుకథంశుభాభవేత్ అన్యదేవతోద్దేశేనాభి
చారికయాగకరణేపితత్తద్దేవతా రూపేణాపిఫలదాతృత్వం హరేరేవేతిత
ద్వైముఖ్యేఫలంనసిధ్యతీత్యర్థః- అత్రప్రాచీనటీకాకృతా-సుదక్షిణా
యథోక్తదక్షిణాయుక్తాఇష్టిఃపావమానేష్టిః-తజ్జనితఃనర్వలనఃఆహవనీయ్యో

చమూపోగ్నిః-చక్రభయం ప్రసత్తయే రాష్ట్రభయనివృత్తయే నాభూత్ తస్మిన్నగ్నౌ కారీర్యాదియాగేన జాతావృష్ట్యాది దుర్భిక్షాది నివర్తనద్వారా రాష్ట్రభయంహాపనోదాయభవతి-నతు సాక్షాదేవాగ్నిరితివ్యజ్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతం॥౬౭॥ దక్షేణేతి॥ దక్షేణసమర్థేనాపి వృషాకపేర్విష్ణోరహితేనయజుషానేనకృతా సతీనష్టగుణా ఇష్టిః హితంకథంసూతాంనసంపాదయత్వేవేత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-వృషాకపేశ్శివస్య॥ ని ॥హర విష్ణూ వృషాకపీ ఇత్యమరః-దక్షేణాపి దక్షప్రజాపతిరూపేణాపి యజుషానేనకృతా అత ఏవ నష్టగుణా ఇష్టిః సత్యాః దక్షసుతాయాః॥ని॥ భవాన్యాంతు సతీ స్త్రీస్యాన్నక్షత్రే తు నపుంసకమిత్యమరశేషే-హితంకథంసూతాం -పతివ్రతానాం భర్త్రైవప

నాపిచారితా ॥౬౮॥ దక్షేణ యజుషా సేనాప్యహితేనవృ
షాకపేః। కృతా సతీహితంసూతామిష్టిర్నష్టగుణా కథం ॥
౬౫॥సస ప్తతంతుజాలేనగుణస్త్యైదణీ ఖుసా|హరిమా
క్రమితుం వాంఛన్ హా బభూవాసుదక్షిణః॥౬౬॥గ॥ తదను
సుగ్రీవమిత్రధేయం ద్వివిధో నామ మైందసోదరో వానరా
ధిపతిః కృతపాతక ఇవ నరక ప్రణయీ చక్రవాక ఇవ మిత్రవి
పత్తిపరితప్తస్సుహృదానృణ్యకామనయా నితాంతమాన

తుపాతోనభర్తృద్వేషిణిపితరితిభావః॥ ౬౯ ॥ సఇతి ॥ సప్తతంతుజాలేన అభిచారికయాగసంఘేన॥ ని ॥ సప్తతంతుర్మఖః క్రతురిత్యమరః - అసుదక్షిణః అసవః ప్రాణా ఏవ దక్షిణా యస్య స తథోక్తః మృత ఇత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-గుణసాహిత్యోక్తంతుస్థౌల్యాభావాదణీయసా సప్తతంతుజాలేన సప్తసంఖ్యాకతంతుజాలేన ॥ ని ॥ జాలం సమూహ ఆనాయ ఇత్యమరః-హరింసింహం అసుదక్షిణః అచతురః ॥ ని ॥ దక్షిణస్సరళే వామే పరచ్ఛందానువర్తినీతి విశ్వః ॥ ౭౦॥ తదన్వితి॥ మిత్రధేయమితి॥ మిత్రమిత్యర్థః-మిత్రాచ్చ ఛందసీతి ధేయప్రత్యయః-ఏవమేవ భవభూతినాపి మిత్రధేయమస్మాకమితి భవంతో విదాంకుర్వంత్వితి మహావీరచరిత్రే లోకేపి ప్రయుక్తం-కాళిదాసేనాపి త్రియాంబకం సంయమినం దదర్శ-పశ్చార్ధేన ప్రవిష్టశ్శరపతనభయాదిత్యాదికం లోకేపి

ప్రియుక్తం-నిరంకుశా హి మహాకవయ ఇతి ధ్యేయం-ఆనర్తవిషయ ఆనర్తా
ఖ్యజనపదస్య చాప్రుతేన రైవతేన రేవతీప్రదానసమయే బలభద్రాయ దత్తః
ని॥ రాష్ట్రం జనపదో దుర్గో జనాంతో విషయః స్మృత ఇతి ధనంజయః॥ ౬౭॥ నీ
లాంబరేతి ॥ నీలమంబరం వస్త్రం చలతారకాభిశ్చంచలకనీనికాభిః-అమం
దకరపరిచారం మదిరాస్వాదమదాదితస్తతః కరావిక్షేపంతమిత్యర్థః అ
శ్రమసాధు నిరంతరమనోహరం గీతం గానం యస్య తం-బాలో మూర్ఖః హ
రిః కపిః-ఆక్రమితుం జేతుం-వ్యంగ్యార్థస్తు-నీలమంబరమాకాశః చలతార

తవిషయకదనమాపాదయన్ కదాచన మదిరాస్వాదనమే
దురీకృతమదస్య బలదేవస్య లలితం గీతమాకర్ణయన్ రైవతక
ముపాజగామ॥ ౬౭॥ ప॥ నీలాంబరాశ్రితతనుం చలతారకా
భిః కాంతాభిరావృతమమన్దకరప్రచారమ్। తం రేవతీరమణ
మశ్రమసాధుగీతం బాలో విజాక్యహరిరాక్రమితుం చచా
ర॥ ౬౮॥ కపిః కిలకిలారావైర్వై-కృతైరమితైరపి। శృంగారైక
రసాస్వాయం సారసాక్షీరసయత్॥ ౬౯॥ గ॥ సోయం సక
లాగమాగ్రలక్ష్యతయా హరి పదాభిధేయతయా పురా సుగ్రీ
వమైత్రీపాత్రతయా వనవాసరసికతయా చ రామసామ్యా
పిస్వస్యచ్యుతాగ్రజతయారిః ప్రానభిధావమానస్యాసహాయ

కాభిః చంచలైర్నక్షత్రై రేవ కాంతాభిరావృతం అమందః అధికః కరప్రచా
రః కిరణప్రకాశో యస్య తం రేవతీరమణం చంద్రం-అశ్రమం సాధుభిర్గీతం
స్తుతమితి యావత్-బాలశ్శిశుః ఆక్రమితుం ధతుం॥ ౬౮॥ కపిరితి॥ శృంగారై
కరసా ఇతి- రసాంతరానభిభూతతయా పరివృద్ధశృంగారా ఇత్యర్థః-తదు
క్తం* విరుద్ధైరవిరుద్ధైర్వా భావైర్విచ్ఛిద్యతే న యః - స్వాత్మభావం నయత్యా
న్యాన్ స్థాయీ లవణాకర ఇతి ॥ ౬౯॥ సోయమితి॥ ఆగమాగ్రైరుపనిషద్భి
ర్లక్ష్యో లక్షణవత్తయా ప్రతిపాద్యః అన్యత్ర వృక్షాగ్ర దృశ్యతయా-పురా
రామావతారే చ్యుతాగ్రజతం హనుమైందాఖ్యం జ్యేష్ఠభ్రాతరమపహాయ

త్యర్థః - అచ్యుతాగ్రజం అగ్రజేనసహైవ యుద్ధేప్రవర్తమానమిత్యర్థః-అచ్యుతస్యకృష్ణస్యాగ్రజంచ॥౯౦॥ రామోపీతి॥పురారామావతారే ప్రియాయాస్సీతాయాఆనయనేసంతత్రసాహాయ్యకారిణంప్రియానయనానుకూలఃప్రేయసీనయనానాంప్రియఃవ్యాపారోనర్తనాదిః॥౯౨॥కౌరవా ఇత్యాది॥ అపిశబ్దోభిన్నక్రమః-సుతాపహారిణాసుష్ఠుతాపహారేణాపి

శూరతయాతమేనమచ్యుతాగ్రజమాత్మనోనికృష్టంమన్వాన
ఇవనిశ్శంకంజిఘాంసురుపససర్ప॥౯౦॥రామోపి తమేనం
వానరంపురాప్రియానయనేసాహాయ్యకారిణం సాంప్రత
మపిప్రియానయనానుకూలవ్యాపారత్వేనోపకారిణంవారు
ణీమదాదజానానఇవవిధాయవివిధమాయోధనంశమనభవ
నమనయత్॥౯౧॥తతః॥గ॥సుయోధనాత్మజాంజాతుసాం
బోజాంబవతీసుతః। ప్రసహ్యలక్ష్మణాంనామజహారైకస్స్వ
యంవరే॥౯౨॥ గ॥కౌరవాఅపితేనసుతాపహారిణాసంవ
ర్ధితతాపాస్తమేనమనుజిఘృక్షవస్సంతోగత్వాపి తత్రస
క్రోధాఃకృపణాఇవ మార్గణవ్యధితాఃకథమపివిరథంతమే
నంబధ్వాస్వనగరమనయన్॥౯౩॥అథనారదవచనేనవిదితో
దంతానమర్షప్రకర్షరూషితానశేషానపివా   యూనుప
లాలయన్ బలదేవస్స్వయమేవహాస్తినాపురముపసృత్యప్ర
త్యుద్గతాన్ సుయోధనాదీననామయప్రశ్నపూర్వకమేవమ
వోచయత్॥౯౪॥ గ॥ ఆజ్ఞాపయత్య నిశమ్రనృపాలపా

సంవర్ధితతాపాఇతివిరోధః-పుత్రికాచోరోణేతిపరిహారః-తమేనంసాంబమనుజిఘృక్షవఃఅనుగృహీతుమిచ్ఛవస్సంతోగత్వాపితత్రసక్రోధాఇతివిరోధఃతమేనమనుసాంబముద్దిశ్యజిఘృక్షవాధర్తుమిచ్ఛవః సంగత్యేతిపరిహారః॥౯౪॥ ఆజ్ఞాపయతీతి॥హరిశిశోఃకృష్ణబాలస్యసాంబస్యాబలావశస్యస్త్రీలౌల్యాదకృత్యేప్రవృత్తస్యేత్యర్థఃసార్వభౌమఃసర్వభూమీశ్వరఃక్షమంకింనయుక్తమేవ-శిశుచాపలంసోఢవ్యమితిమధురోర్థః. హరిశిశోస్సింహకిశోర

స్యాబలానాం దుర్బలానాం అవశస్యాజయ్యస్య సార్వభౌమః దిగ్గజవిశేషః॥ని॥ సార్వభౌమస్సర్వపృథ్వీపాలకే దిగ్గజాంతరఇతిచతురక్షరకాండే భాస్కరః- పరివృద్ధమదగళద్దానతుమంహితం కిమితికటూక్తిః॥ని॥ యుక్తేక్షమంశక్తేహి తేత్రిష్విత్యమరః॥౨౫॥ఏతదితి॥అంధకానాంవృష్ణీనాంచనాయకస్యేతిస్తుతిః- అంధకానాంకాణానాంవృష్ణీనాంభవదాదీనాం నాయకస్యేతినిందావిశేష తోవర్షీయసఇతి-అతిస్థవిరతయాజ్ఞాశైథిల్యాద్వ్యతిక్రంచిత్ప్రలపతఇతినిం దా॥౨౬॥గర్జన్నితి॥భువనభృజ్జగత్పాలకఅసౌబలఃగర్జన్ క్రోధాదితి భావః- ధాత్రీంభూమిం గతధార్తరాష్ట్రాం ధృతరాష్ట్రసుతహీనాం కర్తుమయసత్-యసూప్రయత్నఇతిధాతోర్లఙ్-యసోనుపసర్గాదితి

శ్రీమౌళ్నిలీనపదపంకజఉగ్రసేనః।నిభర్త్సనంహరిశిశో
రబలావశస్యకిం సార్వభౌమపరివృద్ధమదతుమంతే॥౨౫॥గ॥
ఏతదాకర్ణ్యకర్ణపరుషమనతిక్రమణీయం హిశాసనమ
స్థకవృష్ణినాయకస్య విశేషతోవర్షీయస ఇతి పరివాదజల్పి
తైస్సమమమర్షజ్వలిత హృదయే ష్వపురస్కృత బలదేవే
షు ప్రతినివృత్తమానేషు కురువీరేషు॥౨౬॥ప॥ గర్జన్న
సౌభువనభృద్గతధార్తరాష్ట్రాంధాత్రీంవిధాతుమయ
సచ్చపలాంతరంగః। క్షోభాత్తదాహలధరస్య మహీచ

శ్యనోవైకల్పికత్వాచ్ఛప్-లుజిపుషాదిత్వాన్చ్ఛరజ్యా-చపలాంతరంగశ్చం చలమనాఃహలధరస్యబలస్యక్షోభాత్క్రోధాత్ మహీచకంపే భయాదితి భావః-అతివేలమత్యంతంజడాశయానాంమందబుద్ధీనాందుర్యోధనాదీనాం హానిరపితర్క్యా ఊహ్యాఆసీత్-నతుజాతేత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు- గర్జన్నసౌ భువనభృదంబుభృత్ గతధార్తరాష్ట్రాం హాంసంహితాం చపలానాంవి ద్యుతామంతరంగః॥ని॥చపలాస్త్రీతువిద్యుతీతిభాస్కరః - తదావర్ష కాలేహలధరస్యకృషీవలస్యక్షోభాత్ కర్షణరూపయత్నవిశేషాత్ మహీ చకంపే- అతివేలానాంనిర్మర్యాదానాంలడయోరభేదాజ్జలానాంహానిః సే తుభంగఃతర్క్యాఆసీత్-అతివృష్టేరితిభావః - అత్రబలభద్రేనిష్ఠః క్రోధా

ఖ్యాః స్థాయీభావో రౌద్రరసతామాపద్యతే॥ ౭౭॥ సమనంతరమితి॥ నిజభవనీ భూతేతి-బలస్య శేషావతారత్వాదితి భావః - సుయోధనపురస్సరా ఇత్యస్య సంక్రాంతశాంతిమాతేనురిత్యనేనాన్వయః॥ ౭౮॥ నకథమితి॥ విధావిష్టా చంద్రే చ సలక్ష్మణే లక్ష్మణాఖ్య మహిష్యన్వితే సకళంకే చ విధుపుత్రోపి సాంబోపి తథావిధో విధువత్సలక్ష్మణః కథం న భవేత్ భవేదేవ॥ *॥ అవశ్యం పితు

కం పేతరాఽప్యపి హా నిరతివేలజలాశయానామ్॥ ౭౭॥ గ॥ సమనంతరం త్రిపథగాపాథః పద్ధననిజభవనీభూతరసాతలప్రాపణాయేవ సలిలం లాంగలాగ్రేణ హాస్తిననగరమున్మూలయంతమపరమివ కాలాగ్నిరుద్రం బలభద్రం సుయోధనపురస్సరాస్ససంభ్రమముపసృత్య సలక్ష్మణం సాంబముపహారీకుర్వాణా నానావిధప్రస్తుతస్తుతయః కథమపి సంక్రాంతశాంతిమాతేనుః॥ ౭౮॥ వ॥ నకథన్నువిధౌ సలక్ష్మణే విధుపుత్రోపి తథావిధో భవేత్। కలుషస్స పురా తదాప్తితో విమలోఽభూదితి కిం తు విస్మయః॥ ౭౯॥ అథ మిత్రైరనుజ్ఞాతః పురీం ద్వారవతీం బలః। ససుతస్సస్నుషః ప్రాయాత్పరిపూర్ణమనోరథః॥ ౮౦॥ గ॥ అథ కదాచన నారదస్స కౌతుకమేక ఏవ కేశవః కథమివ భూయసీః ప్రేయసీరేక కాలం రమయతీతి నివర్ణయితుకామః కమనీయరూపాం ద్వారకామాసాద్య తత్ర మూర్తమివ శిల్పకౌశలం విశ్వకర్మణో నవలక్ష ప్రాసాదమండితం పీతామృతమివ ప్రకటిత సౌధరుచివిశే

రాచారం పుత్రస్సమనువర్తత ఇతి న్యాయాదితి భావః- చిత్రం త్వేతదిత్యాహ పురా లక్ష్మణాఖ్యకన్యాలాభాత్పూర్వం కళంకాత్పూర్వం చ కలుషః అస్వస్థః ఆవిలశ్చ స సాంబః తదాప్తితః తల్లాభాత్ - విమలః స్వస్థః స్వచ్ఛశ్చ అభవదితి విస్మయః ॥ ౭౯ ॥ ౮౦ ॥ అథైకేన గద్యేన భగవతః పాదాదికేశాంతం వర్ణయతి ॥ అథేతి॥ ప్రకటితః ప్రకటీభూతః సౌధరుచివిశేషః ప్రాసాదకాంతివిశేషో యస్య తత్తథోక్తం- అన్యత్ర-ప్రకటితః పరేభ్యో నివేది

తః సౌధః సుధాసంబంధీరుచివిశేషః - స్వాభాతిశయో యేన తత్తథో
క్తం- సుధా అమృతం లేపద్రవ్యం చ ముక్తామయం మౌక్తికప్రచురం త్య
క్తరోగం చ దుర్వర్ణం రజతం ॥ ని ॥ దుర్వర్ణం రజతం రూప్యమిత్యమ
రః - దుష్టవర్ణం చ సువర్ణేన గరుడేన లాంఛనీయం సువర్ణైస్సుందరవ
ర్ణైర్లాంఛనీయం చ శ్రీవత్సః శ్రీపుత్రః స్మర ఇతి యావత్ - శ్రీవత్సలక్ష్మ
చ - భువనైకయోనిః జగదాదికారణం ఉదకాదుత్పన్నం చ రుక్మిపరిభవా

షం చంద్రమండలమివ సుధాధవళితం సేవితదివ్యౌషధమి
వ, ముక్తామయం షోడశసహస్రాంతఃపురగర్భం యదు
నందనసదనమాసాద్య తత్ర చకస్త్యాశ్చిదంతఃపురే దుర్వర్ణ
భిత్తిబహులేపి మనోజ్ఞభిత్తిబహులే క్వచన దివ్యభవనే శ్రి
యయా సహ పర్యంకమధిశయానం కల్పతరుమివ సువర్ణలాం
ఛనీయం వసంతమివ శ్రీవత్సానపాయినం కామధేనుమివ
వృషానురక్తం భద్రానురాగిణం చ చింతామణిమివ భువనై
కయోనిం సకలరుచివిషయం చ సిద్ధరసమివ రుక్మిపరిభవాను
కూలం సుకృతసంచయమివ నరకధ్వంసినం విద్యుత్పుంజమి
వ ఘనాగమలభ్యం జ్వలనమివ సమిత్ప్రచండం సుధాకరమి
వ రోహిణేయానురాగిణం సుకుమారభావాదసహ్యకుశేశ
యభావమపహాయ విదర్భభువః పీతాంబరావృతకోమలో
త్సంగమాశ్రయతైవ కమలయుగళేన నిరవధికరుచిసంపాద

నుకూలం ధనికతిరస్కారసాధనం - ఘనాగమః ప్రావృట్ - ఘనైస్సాం
ద్రైరాగమైర్వేదైశ్చ - సమిత్ప్రచండం యుద్ధవీరం ॥ ని ॥ సమిత్యాజిస
మిద్యుధ ఇత్యమరః - అన్యత్ర సమిద్భిః కాష్ఠైర్వర్ధితం - కుశేశయభావం
ఉదకశాయిత్వం కుశే దర్భే శేత ఇతి కుశేశయత్వం చ - నహి సుకుమారం
దర్భశయనం సహత ఇతి భావః - విదర్భభువో రుక్మిణ్యాః పీతాంబరేణా
వృతః కోమల ఉత్సంగః అంకస్తమాశ్రయ తామంకే సంస్థాప్య రుక్మిణ్యా సే
వ్యమానే నేత్యర్థః - అన్యత్ర విదర్భభువో దర్భాణామనుత్పత్తిస్థానస్య

పీతాంబరావృతః అతఏవ కోమలఉత్సంగఃఉపరిప్రదేశస్తన్మాత్రయాతా కమలయుగళేనైవస్థితేనేతి శేషః రుచిఃకాంతిఃప్రీతిశ్చ కమలారాధితేనలక్ష్మీ పూజితేనకమలేనారాధితేనసకమలాకరః లక్ష్మీహస్తఃసరశ్చతన్నిరంతరసే వ్యతయాహేతునా - అర్థసిద్ధేతి- సరస్సేవ్యత్వతదవయవభూతకమలసే వ్యత్వమర్థసిద్ధమితిభావః - సారసప్రతిమల్లతయాకమలసదృశత్వేనహే తునాలక్ష్మణాయామహిష్యాశ్శయస్సంస్పర్శఃహస్తస్పర్శస్తద్భాజాపునఃపు నస్సాదరంస్పృశ్యమానేనేత్యర్థః - యద్వాఆశయస్యమనసఃసంస్పర్శస్త ద్భాజాస్పృహణీయేనేత్యర్థః - సారసాఖ్యపక్షిసదృశతయాలక్ష్మణాఖ్య

నాయముహుర్ముహుః కమలారాధితేన కమలాకరనిరత
సేవ్యతయా అర్థసిద్ధకమలసేవ్యభావేనసారసప్రతిమత
యా లక్ష్మణాశయసంస్పర్శభాజాపునర్భవరుచి ప్రకాశ
త స్సకలజగన్మోహనేనాపి సంసారభేషజేనపదయుగళేనలా
భనీయాం సకలోరుసేవ్యతయాప్రకటితనిరుపమభావేనహ
రిప్రతీకభావలబ్ధప్రసిద్ధతయాహరిభీరుకవేతండశుండాదం
డమగణయతాచసక్థియుగళేనోపశోభితం సగర్వ సం
హారమోశ్చతుర్దశభువననిర్గమద్వారేణేవనాభికుహ
రేణశోభమానం తత్తదవదానసంజాతయశోమండలమా
లాభిరివముక్తాహారైరాలింగితేన నీరసభద్రాశ్లిష్టేనాపిసర

తత్పత్నీస్పృహణీయేనేతిచవ్యజ్యతే॥ ని॥ సారసస్యతులక్ష్మణేత్యమరః - అత్రిచరణస్యత్రిచతురాన్వారాంశ్భంగిభేదేన కమలసాదృశ్యవర్ణనంనపౌనరుక్త్యావహంయథామాఘకావ్యే-పరిసాధితస్యాస్యేతిశ్లోకద్వయేన- నైషధే-నిపీయేత్యాదిశ్లోకద్వయే-స్వకేళిలేశేత్యాదిశ్లోకద్వయేచేతిద్రష్టవ్యం-సేవ్యత్వాదేతదూరుద్వయస్యసర్వోత్తమత్వాదితిభావః - హరిప్రతీకభావః కృష్ణావయవత్వంసింహప్రతికూలత్వంచేతివ్యజ్యతే॥ని॥ ప్రతీకస్స్యాదవయవేప్రతికూలేత్వయంత్రిష్వితిభాస్కరః - తేనలబ్ధాప్రసిద్ధిర్యస్యతత్ హరిప్రతీకభావలబ్ధప్రసిద్ధి-తస్యభావస్తత్తాతయాఏకత్రహరేరవయవ ఇతిప్ర

సిద్ధిత్వేన హేతునేత్యర్థః - అన్యత్ర సింహప్రతికూలత్వేన హేతునేత్య ర్థః - హరిభీరుకస్సింహాద్భీతః యో వేతండో గజస్తస్య నీరసభద్రశ్శు ష్క-చందనః- శ్రీనికేతనేన కాంత్యాశ్రయేణ లక్ష్మీస్థానేన చ విగతాశాలా యస్య తద్విశాలం విస్తృతం చ-పలాశాక్రాంతిః పర్ణసంబంధః - రక్షో భిరాక్రమణం చ-సకలాగమశిరోమణిర్వేదాంతవేద్యః-వృక్షోత్తమ ఇతి చ- మత్వేతి శేషః - సకలోత్తరతయా సర్వోత్కృష్టతయా సర్వాపేక్షతయా ఊ ర్ధ్వభాగవర్తిత్వేన చ-పరిణయసమయమిత్యత్యంతసయోగద్వితీయా-త

భసభద్రాలింగితేన శ్రీనికేతనేనాపి విశాలేన వక్షస్స్థలేన రో
చమానం నిరంతర పలాశాక్రాంతిఖేదాపనోదాయ పలాశ
శంకానాస్పదం సకలాగమశిరోమణిరితి సమాశ్రియతాక
ల్పతరుశాఖాయుగళేనేవ బాహుయుగళేన విద్యోతమానం
సకలోత్తరతయా పరిణయసమయమిందిరాకరాధరీకరణమ
సహమానేనేవ తత్క్షణమేవ తత్పీడనాభినివేశినా కరయుగళేన
విరాజమానం ద్విజరాజలంఘనజంఘాలేనానధరప్రభాశ్రి
తేనాతిశుచినా మందస్మితేన స్పృహణీయం స్వస్య సదాదర్శ
పరిభావితయా సదాదర్శాభిభూతం కుముదబంధుకాంత్యా
ణాయమన్యమానేనేవ వదనారవిందేన లోభనీయం వస్తుతః క
మలౌజ్జ్వల్యనిరంతరగ్రాహితయా సమారోపితకమలకాంతి
స్త్రైయాదఖిలసుందరపురుషనయనయుగళమాత్రాదుత్కృ

త్పీడనాభినివేశినా పాణిపీడనేచ్ఛునా పాణిబాధనేచ్ఛునా చ ద్విజరాజలంఘ నజంఘాలేన చంద్రాతిశాయినా ప్రధానదంతానతిక్రమ్య బహిర్నిస్సృతేన చ అనధర ప్రభాశ్రితేన తత్కృష్ణకాంతినా ఈషదధరోష్ఠకాంతిమిశ్రేణ చ అతి శుచినా అతిధవళేన అతీవపవిత్రేణ చ సదాదర్శపరిభావి ప్రశస్తదర్పణా తిశాయినా సర్వదా అమావాస్యాంతిరస్కార్యాణేనేతి చ వ్యజ్యతే- సదాదర్శే అమావాస్యాయామభిభూత మప్రకాశం కమలౌజ్జ్వల్యం లక్ష్మీసౌందర్యం క మలకాంతిశ్చ అఖిలసుందరపురుషాః- స్మరవసంతజయంతాదయః - ఉదా

సితకర్ణతయా ప్రసిద్ధస్యాపి తిరస్కృతరాధేయతయా ప్రసిద్ధస్య పిత్రో
త్రప్రీతి మకుర్వాణ స్యేత్యపి వ్యజ్యతే। నిరవధి కాయారుచేః కాంతేః -
సంపాదనం కర్ణహీనానశోభత ఇతి భావః - అన్యత్ర రుచేః ప్రీతేః సం
పాదనం కర్ణం ద్విషతోపి స్వకౌశలేనస్వ విషయక ప్రేమసంపాదన మిత్య
ర్థః- సహజరుచిశాలినా స్వాభావిక కాంతిజుషా భ్రాతృ స్నేహవతా
చ నేత్ర శ్రోత్రయో రేక కాలజన్యత్వాద్భ్రాతృత్వవ్యపదేశః - ఆలింగిత
మితి - అనేనచక్షుషః కర్ణాంతవిశ్రాంతత్వం లభ్యతే - భ్రాతృస్నేహ
వాన్ భ్రాతుః కౌశలమవలోక్య సంతోషాదాలింగతీతి ప్రసిద్ధం - ప్రాచీనజ

ష్టేన నయనయుగళేన దీవ్యమానముదాసితకర్ణతయా ప్రసి
ద్ధస్యాపి నిరవధికరుచిసంపాదనమవలోక్య సముపజాతానం
దేన సహజరుచిశాలినా నయనయుగళేనాలింగ్యమానకర్ణ
యుగళం బిభ్రాణం ప్రాచీనజన్మని విష్వగ్వేష్టమాన హిమక
రకరపరిభవరోషేణ సాంప్రత మాననాత్మనావస్థితం చం
ద్రమసం విష్వగాక్రమతా కళంకేనేవ శ్మశ్రు మండలేన మం
డితం సకలసుమనోవిలక్షణ మధుహారవిరోధితా కృతాయశః
ప్రమార్జన కామనయా తపోబలేన సకల సుమనోభిమతమ
ధుహారముఖచుంబనానుకూలయా చంపకకలికయేవ నాసిక
యా విరాజమాన మవచనీయ వర్ణాశ్రయతయా వచనీయవ

న్మనికళంకత్వావస్థాయాం - విష్వగ్వేష్టమానేతి - కళంకస్య చంద్రమండ
లమధ్యవర్తిత్వాదితి భావః - హిమకరకరపరిభవశ్చంద్రకిరణకర్తృకప
రిభవః - సకలసుమనోవిలక్షణా సర్వకుసుమవిలక్షణా మధుహారవిరోధితా
భృంగవిరోధితా॥ *॥ చరస్వనాం తేనవమంజరీషు నషట్పదో గంధఫలీమజి
ఘ్రదితి ప్రసిద్ధిః- సకల సుమనోభిమతం సకలకుసుమాభి మతం మధుహార
ముఖచుంబనం భృంగకర్తృకముఖచుంబనం తదనుకూలయా భృంగాస్వా
దనయోగ్యయేత్యర్థః-సకలానాం సుమనసాం దేవానామభిమతో మధుహా
రో మధుసూదనః తస్య ముఖచుంబనం ముఖస్పర్శః ముఖే వర్తనమితి యావత్

తదనుకూలయా తద్యోగ్యయా అవచనీయః అనింద్యః॥ ని॥ గర్హ్యోఽధీనౌచ వక్తవ్యా ఇత్యమరః- వర్ణశ్లాఘా- వచనీయా నివర్తుం యోగ్యా నివర్ణాః నికాదీని॥౭౧॥౭౨॥ శాంతేతి॥ శాంతకామో విరక్తః-అతఏవ సంయమీ ఈదృగేవం రూపో భవాన్ సులభః-కథమస్మాకమితి శేషః- సకామ ఏవ ప్రభూనాను సర్పతి న తు విరక్తః॥*॥ నిస్పృహస్య తృణం జగదితి న్యాయాదితి భావః -తథాపి నోఽస్మాకం గృహాసక్తిః గృహసంబంధః-మద్గృహే ఆదరేణాగమనమితి యావత్ - గోత్రజానాం వంశ్యానాం ఏకతపః ఫలం న తు మమ బాలస్యైకస్యేతి భావః-వ్యంగ్యార్థస్తు-శాంతకామః శమితమన్మథః- సంయమీ సంయమినాం

ఇత్థం శ్రియా ల్లలాటమాత్రాదుత్కృష్టేన ఫాలఫలకేన విలసం
తం భగవంతం ముకుందం సవిగ్రహమివ నిజతపఃఫలమద్రా
క్షీత్ ॥౭౧॥ వ॥ సత్వరం హరిరుత్థాయ నివేశ్యాసనే మునిమ్।
ఆదాయ విధివన్మూర్ధ్నా పాదోదకమదీధరత్॥ ౭౨॥ శాంత
కామో భవానీదృక్సులభస్సంయమీ కథమ్। తథాపి గృహాసక్తి
ర్నో గోత్రజైకతపఃఫలమ్॥ ౭౩॥ గ॥ తదనుగృహీతవ్యోహం
విధేయవిషయనియోగనేత్యమృతాసారసరసాం గిరముదీర
యంతం భగవంతం నారదః ప్రత్యవాదీత్॥ ౭౪॥ వ॥ విధేయ
మపరం నైవ పశ్యామస్త్వాం వినా హరే । యత్నం ప్రతిక్రి

ప్రపన్నః శివ ఇత్యర్థః- భవానీదృక్సులభః పార్వతీనేత్రసులభః కథం-స్మరదాహానంతరం క్రోధేన శుశ్రూషమాణాం పార్వతీమపి పరిత్యజ్య దేశాంతరే తపోఽర్థం గతః శివః కథం భవాన్యాస్సుదర్శ ఇత్యర్థః- తథాపి గృహాసక్తిః దారానురాగః॥ని॥ గృహాః పత్న్యాం గృహే స్మృతా ఇతి విశ్వః-గోత్రజాయా ఏకస్యా ఏవ తపఃఫలం నో ఇతి కాకుః-తస్య దారానురాగః- పార్వతీకృత తపోమహిమ్నైవేత్యర్థః-విధేయవిషయనియోగేన కర్తవ్యార్థేఽజ్ఞాపనేన ౭౩॥ తత ఇతి॥ ౭౪॥ విధేయమితి॥ హరే త్వాం వినా అపరం విధేయం విధాతుం యోగ్యం ఫలమిత్యర్థః, న పశ్యామః । త్వమేవ ఫలం న తు త్వద్వారా సాధనీయం ఫలమస్తీత్యర్థః-తత్ర హేతుమాహ-యదితి- యస్మాద్ధేతోరిత్యర్థః

తవలాభాత్కృతార్థోలబ్ధధనఃజాతస్సంవృత్తః - త్వద్వ్యతిరిక్తఫలస త్త్వేత్వల్లాభాదేవకృతార్థత్వంనయుజ్యతఇత్యర్థః ప్రాచీనటీకాకృతా త్వేవంవ్యాఖ్యాతం-హరేత్వాంవినాఅపరంవిధేయంవినయసంపన్నంనై వపశ్యామః॥ ని ॥విధేయోవినయగ్రాహీత్యమరః - యద్యస్మాద్ధేతోః అద్భుతాత్తవలాభాత్ కృతార్థోలబ్ధధనోజాతః త్వదీయవినయేనైవపరితుష్టోఽస్మి-నతుత్వత్తఃకించిదపిఫలంకాంక్షామీత్యర్థ ఇతి॥౮౫॥౮౬॥అయీతి॥ పద్మినిపద్మిన్యాఖ్యజాత్యుత్పన్నే ప్రియేహరేర్మమేత్యర్థః తవాపిప్రణయా

తార్థోఽహంజాతోలాభాత్తవాద్భుతాత్ ॥ ౮౫ ॥ ఏ
వమభిధాయ పునరన్యస్యాస్వదన మాసేదుషితపస్విని॥
౮౬॥ప॥అయిప్రియేపద్మినికీదృశోయంహరేస్తవాపిప్రణ
యానుబంధః।నశ్యత్యమర్షస్తవ పాదఘాతాదముం ప్రి
యానుగ్రహమేషవేత్తి ॥ ౮౭ ॥ ఏవమాశ్వాసయన్ కాం
తాం కేళీకలహకోపనామ్ ।అజానానఇవాపృచ్ఛత్స్వాగ
తంనారదంహరిః॥ ౮౮॥ గ॥నారదస్తుతూష్ణీకఃపునరన్యస్యా
స్వదనమాసేదివాన్॥౮౯॥తత్రచ॥ప ॥ తాతాంబదుర్లభ
మిదంఫలమన్యబాలైస్సంగోప్యదత్తమమృతప్రతిమంతవై
వ। ధావద్ద్రుతంనపరిపశ్యతుబాలకోన్యోధానాఃపునర్గుడ
యుతాయదితేప్రియేయాః॥౯౦॥ లాలయంతంశిశూనేవం
వచనైర్వంచనాపరైః। దృష్ట్వాహరిమథాన్యస్యాస్వదనం

నుబంధఃకీదృశఃవిలక్షణఇత్యర్థః-వైలక్షణ్యమేవాహ-తవపాదఘాతాత్త్వత్కృతపాదతాడనాదిత్యర్థః - అమర్షఃకోపఃనశ్యతిఏషకృష్ణస్స్వయమితి యావత్ - అముంత్వత్కృతపాదఘాతంప్రియానుగ్రహంవేత్తిప్రియయానుగృహీతోఽస్మీతిమన్యతఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు- పద్మినీనళినీహరేస్సూర్యస్యకీదృశఃవిలక్షణఇత్యర్థః పాదఘాతాత్కిరణఘాతాత్ ॥ ని॥ పాదారశ్మ్యంఘ్రితుర్యాంశాఇత్యమరః తవఅమర్షః ముకుళీభావరూపఃనశ్యతి - ఏషరవిఃఅముంప్రియానుగ్రహంవేత్తి ॥ ౮౭ ॥ ౮౮॥౮౯॥౯౦॥

౯౧॥ ౯౨॥ విశ్వేతి॥ విశ్వాని జాగ్రదాదిప్రపంచా ఇంద్రజాలానీవ- అర్ధచంద్రావిషయం అర్ధచంద్రాకారరేఖానాస్పదం పింఛస్యార్ధచంద్రరేఖానాస్పదత్వం విచిత్రమిత్యర్థః - అన్యత్ర అర్ధచంద్రో గళహస్తః॥ ని॥ అర్ధచంద్రస్తు చంద్రకే। గళహస్తే బాణభేద ఇతి విశ్వః- తస్యావిషయం అనివార్యమితి యావత్ - పింఛస్యేంద్రజాలసాధనత్వం చరతాం వశ్యాదౌ ప్రసి

మునిరభ్యాయాత్ ॥ ౯౧ ॥ గ॥ ఏవం ప్రతినికేతనం విలక్షణవ్యాపారానుషంగిణమదృష్టపూర్వమివ స్వాగతకుశలానుయోగాదిభి రభినందయంతం ముకుంద మంతిమాంతఃపుర ప్రదేశే నారదః ప్రహసన్నవాదీత్ ॥ ౯౨॥ ప॥ విశ్వేంద్రజాలైర్జనమోహనన్నతవాద్భుతం కింతు విశేషపషః। మాయాభిధానం తు యదత్ర పింఛం తదర్ధచంద్రావిషయం ప్రతీమః॥ ౯౩ ॥ నారదః ప్రణిగద్యైవం ముకుందేనానుమోదితః। ప్రియయా విస్మితస్తస్య యోగమాయానుభావతః॥ ౯౪॥ గ॥ అథ కదాచన నారదవచనాదజాతశత్రుఃఖియక్షమాణముపలభ్య మధుసూదనస్యావరోధవధూజనః కతిపయైరహోభిరింద్రప్రస్థముపస్థితస్సకౌతుకః ప్రాతిష్ఠత ॥ ౯౫ ॥ పాండవా అపి సహ మహిషీభిరుపస్థానీయం ప్రాణమివ షష్ఠమాత్మీయ మక్షయ్యమివ కులధనమంగదేవతాసహితామివ చికీర్షితయాగ ప్రధానదేవతా మణిమాద్యష్టవిభూతిపరివృతమివ ధనదం పృథివ్యాద్యష్టమూర్తి వేష్టితమివ శశిశేఖరం లోకపాలమాత్రాష్టకవలయితమివ రాజన్యా

ర్థం- మమ మాయా దురత్యయేతి వచనాదితి భావః- అత ఏవాత్ర వ్యతిరేకాలంకారః॥ * ॥ వ్యతిరేకో విశేషశ్చేదుపమానోపమేయయోరితి లక్షణాత్ ॥ ౯౫ ॥ పాండవా ఇతి॥ లోకపాలమాత్రేతి॥ * ॥ అష్టాభిర్లోకపాలానాం మాత్రాభిర్నిర్మితో నృప ఇతి స్మరణాదితి భావః- అష్టమహాసిద్ధీతి॥ * ॥ యత్రానుష్ఠిత వాంఛితార్థ విషయాసంగోపి సిద్ధ్యంత్యసూరత్యాసన్నమహాగ మప్రా

యినామష్టౌమహాసిద్ధయఇతిప్రబోధచంద్రోదయే-పద్మాదీతి - పద్మప్రభృతయోలక్ష్మీప్రభృతయశ్చయథాపద్మాదయోముకుందాంతానవసువర్ణనిధయస్తథారుక్మిణ్యాదయఃకృష్ణాంతానవసౌందర్య నిధయఇత్యర్థః ॥ ౯౬॥పృథేతి॥పృథాకుంతీభ్రాత్రీయోభ్రాతృపుత్రః॥ని॥భ్రాత్రీయోభ్రాతృజఇత్యమరః॥౯౯॥వీరఇతి ॥ ఉచ్చముత్కృష్టంపదంస్థానంప్రాప్తః-సార్వభౌమఇత్యర్థః - వీరఃపరాక్రమీబుధో విద్వానితివిశేషణత్రయేణఅ

తేజఃపుంజమష్టమహాసిద్ధిపరివృతామివ సిద్ధ మంత్రాధిదేవ
తాంపద్మాద్యష్టవిధసౌందర్యనిధిసహితంనవమమివముకుం
దాభిదలావణ్యనిధింనవరత్నమాలామధ్యగతమివేంద్రనీల
నాయకమణింమాధవంప్రత్యుద్గమ్యపరిరంభకుశలానుయో
గాదిభిరభినంద్యచతేనసహాస్వభవనమభజత్॥ ౯౬॥ప॥ పృ
థాసదారభ్రాత్రీయసమాగమనహర్షితా।యథాహర్
ముపచారైస్తంగేహేసుఖమవాసయత్ ॥ ౯౭ ॥ ఆవసత్
సంసదంజాతుమయమాయా వినిర్మితామ్ । యుధిష్ఠిరః
పార్థయత ప్రశ్రయావనతో హరిమ్॥ ౯౮ ॥రాజసూ
యేనయక్ష్యేత్వాంక్రతురాజేనమాధవ ।అనుజానీహిమా
మహార్యదిస్యామస్యకర్మణః ॥ ౯౯ ॥ఏవంవాదినమ
జాతశత్రుంభగవానవాదీత్ ॥ప॥వీరస్త్వమస్యహిబుధఃప
దముచ్చమేవప్రాప్తస్థిరోభవసిసోమరసస్యపాత్రమ్। షం

ఢీ సమర్థో విద్వానిత్యేవంరూపమధికారత్రయముక్తంభవతి- స్థిరఇత్యనేన-అతూర్తంశ్రావయేత్పతిమితిశ్రుత్యుక్తంత్వరారాహిత్యముక్తంభవతి - ఈదృశస్త్వంఅస్యసోమరసస్య రాజసూయయాగ సంస్కృతసోమలతాద్రవస్యేత్యర్థః - పాత్రంభవసి భావభవత్యేవేత్యర్థః॥ ని ॥ హిహేత్వావధారణఇత్యమరః - అన్యఃదుర్యోధనాదిరిత్యర్థః - భవాదృశోను భవానివరాజసూయయోగ్యఃకిమిత్యర్థః - తత్ర హేతుమాహ - షండఃఅసమర్థః ॥ ని ॥ షండష్షండేవర్షధరేగోపతౌవింధ్యపూరుషఇతిభాస్కరః-చ

లఃఅవిమృశ్యకారీనీచపదంఅల్పస్థానంతత్రాధివాసోవర్తనంనియతఃనీచపదాధివాసోయస్యసః అసార్వభౌమఇత్యర్థః - దుష్టఃగ్రహఃఅభినివేశాయేషాంతేదుష్టగ్రహాఃశకునికర్ణాదయఃతైరాక్రమణేనఖలఃదుర్జనస్సంప్రాప్తదుర్వినయఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - సోమరసస్యచంద్రానురాగస్యపాత్రంబుధస్త్వంహిభవసిచంద్రప్రేమాస్పదత్వేనలోకైర్వ్యావహ్రియమాణోబుధస్త్వమేవభవసీత్యర్థః- కుతఇత్యాహ - వీరఃక్లైబ్యరహితఃఉచ్చంపదముచ్చరాశిమేవప్రాప్తః నతుకదాచిదపినీచరాశింప్రాప్తఇత్యర్థః - స్థిరఃభ్రమణాదిరహితఃఅన్యోబుధఃభవాదృశోనుచంద్రానురాగపాత్రంకిమిత్యర్థః-అత్రహేతుమాహ- షండఃక్లీబః॥*॥బుధసూర్యసుతౌనపుంసకాఖ్యావితివరాహమిహిరవచనాత్ -చలఃపరిభ్రమణశీలఃయతఃనీచపదాధివాసోనీచరాశ్యాశ్రయణంయస్యసతథోక్తః - వస్త్రైవస్త్రై

డశ్చలోనియతనీచపదాధివాసోదుష్టగ్రహాక్రమఖలోనభ
వాదృశోన్యః॥ ౧౦౦॥ ప ॥ జగత్కబళయత్యుచ్చైర్భవత్స
హజతేజసి । కల్యాణమమితం యత్స్యాత్తత్పశ్యామీష్టసా

నీచరాశింమీనంభుంజానఇత్యర్థః-దుష్టగ్రహాక్రమఃపాదగ్రహయోగస్తేనఖలః ॥*॥ బుధఃపాపయుతఃపాపఇతివచనాత్ - చంద్రవంశభూషణత్వాత్కూటస్థఃచంద్రః త్వయ్యేవానురజ్యతిక్లైబ్యాది దోషవిశిష్టత్వాత్సాక్షాత్పుత్రేపిబుధేనానురజ్యతీతితాత్పర్యార్థః ॥ ౧౦౦ ॥ జగదితి ॥భవత్సహజతేజసిత్వద్భ్రాతృపరాక్రమేజగత్కబళయతిఆక్రమతిసతి అమితంయత్కల్యాణంసువర్ణంస్యాత్ తదిష్టస్యయాగస్య సాధనంపశ్యామి - వ్యంగ్యార్థస్తు - భవతస్సహజతేజసిస్వరూపభూతప్రకాశేజగత్కబళయతిస్వాంతర్గతత్వేనభావయతిసతీత్యర్థః॥*॥స్వప్నేస్వాంతర్గతంవిశ్వంయథాపృథగివేక్ష్యతే । తథైవజాగ్రత్సమయేప్రపంచాయంవివిచ్యతామితివచనాత్-అమితంయత్కల్యాణంఅప్రతిబద్ధాపరోక్షజ్ఞానంకల్యాణశబ్దస్యజ్ఞానార్థకత్వంచ॥*॥నహికల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతింతాతగచ్ఛతీతిగీతావచనేస్పష్టం - స్యాత్ భవేత్ తదిష్టస్య మోక్షస్యసాధనంపశ్యామ్యాలోచ

యామి-జ్ఞానమేవ మోక్షసాధనమిత్యర్థః-ప్రమదాశ్రితాః ప్రమదం హర్ష
మాశ్రితాః ప్రమదాం స్త్రియమాశ్రితాశ్చ గురుదక్షిణాదానానంతరభా
వితావ్యాత్మ-న్యాపరిగ్రహస్యేతిభావః ॥ ౧౦౩ ॥ పాండవైరితి ॥ మాగధా
య జరాసంధాయ పరాభూతిః పరిభవః-నార్పితేతి - సర్వేజితా జరాసంధ
స్తు న జిత ఇతి పర్యాలోచ్యేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - పరా ఉత్కృష్టా
భూతిరైశ్వర్యం నార్పితేతి ఖిన్న స్తమేవ హంతుమైచ్ఛదితి విరోధః ॥ ౧౦౪॥ బా
డబేతి ॥ బాడబాకృతిం బ్రాహ్మణవేషం ॥ ని ॥ ద్విజాత్యగ్రజన్మభూదేవ
బాడబా ఇత్యమరః - పరవాహినీః శత్రుసేనాః గిళతః నాశయత ఇత్యర్థః-త

ధనమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ గ ॥ యుధిష్ఠిరోపి చతురశ్చతురస్స హోద
రాన్ మధుసూదనవచనేన దిశాం ప్రస్థాపయామాస॥౧౦౨॥
తేపి కియతాపి కాలేన యోగిన ఇవ వశీకృతాశా అనతిచిరోజ్ఝి
తాధ్వయనా ఇవ గురవే కనకోచ్చయం సముపార్జ్య ప్రమదా
శ్రితా బభూవుః ॥ ౧౦౩ ॥ వ ॥ పాండవైర్న పరాభూతి
ర్మాగధాయార్పితేత్యథ । ఖిన్నో హరిర్వ్యధాచ్చిత్రం
తత్ప్రాణహరణే మతిమ్॥ ౧౦౪ ॥ బాడబాకృతిమాస్థాయ
భీమార్జునజనార్దనాః । గ్రసనాయాభ్యయుస్తస్య గిళ
తః పరవాహినీః॥ ౧౦౫ ॥ గ॥ ఉపగమ్య జరాసంధమశనోద్యు
క్తమిత్థమతిథయ ఇవ వనసాధుః॥ వ॥ జరాకలితగాత్రం త్వాం

స్య జరాసంధస్య గ్రసనాయ మారణాయ - వ్యంగ్యార్థస్తు - బాడబాకృతి
మౌర్వానలరూపమాస్థాయ పరా ఉత్కృష్టా వాహినీర్నదీర్గిళతః స్వాంత
ర్గతాః కుర్వతః సముద్రస్యేత్యర్థః - గ్రసనాయ శోషణాయ ॥ ౧౦౫ ॥
జరేతి ॥ జరయా రాక్షస్యా ఆకలితగాత్రం సంఘటితతనుం లోకోపకారార్థ
మితిభావః - త్వాం దుర్గతాం దరిద్రాః అత ఏవ మార్గణాః యాచకా వ
యం సంప్రాప్తాః - బహు దాతవ్యమితి భీతిర్మాస్త్విత్యాహ - సః జీవన
గ్రహణాదుదకగ్రహణాదపి నిర్వృతిస్స్యాత్ - కిముతయత్కించిదన్నా
దినేతి భావః-వ్యంగ్యార్థస్తు- జరయా జరసా ఆకలితగాత్రం శిథిలీకృతత

సుంత్వాందుర్గతాదుష్టబుద్ధయస్సంతో మార్గణాయాచకాః అదేయార్థయాచకాఇత్యర్థః- వయంసంప్రాప్తాః-దుర్గత్వమేవాహ-నఃజీవనగ్రహణాదపినివృత్తిస్స్యాదితికాకుః - త్వయాప్రాణేషుదత్తేష్వపిపరితుష్టిర్నస్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౦౭ ॥ కేయూరమితి ॥ వామంవక్రంయథాతథా అర్థయంతీతివామార్థినః- అభిమతతిరోధానేన అన్యవస్తుయాచకాఇత్యర్థః-అయంచప్రయాసోవిఫలఇత్యాహ-పరపుంసిశత్రుపురుషేఆత్మప్రకాశవిరహాత్ అహమీదృశఇతిస్వస్వరూపకథనాభావాత్ వామాచారాశ్రితావక్రశీలాయాయమేవభీరవోభయశీలానకిము నహీస్వయంభీతస్యపరాన్భీషయితుంయుక్తమితిభావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - వామార్థినఃస్త్రీ

దుర్గతామార్గణావయమ్।సంప్రాప్తానివృత్తిస్స్యా
న్నోజీవనగ్రహణాదపి॥౧౦౬॥గ॥ఏవంసకపటంబ్రువాణా
నేతానకలహాలాలసానుపలభ్యమాగధః ప్రత్యవాదీత్ ॥
౧౦౭॥ప॥కేయూరయమర్జునదశాననభిక్షుభంగ్యావామా
ర్థినఃకపటభూసురభావభాజః। ఆత్మప్రకాశవిరహాత్పర
పుంసివామాచారాశ్రితానకిముభీరవఏవయూయమ్॥౧౦౮॥
ఏవమశనిపాతకల్పానల్పపరీవాదజల్పితమాకర్ణ్య నితాం
తరోషణోభగవానవాదీత్॥ ప॥ అహంభువనయోనిస్స భీ

హరణకామాః- అయుక్తమేతదిత్యాహ-పరపుంసిఅపరిచితపురుషే ఆత్మప్రకాశవిరహాత్ శరీరప్రకాశనాభావాద్ధేతోః వామానాంస్త్రీణామాచారోలజ్జాభినయాదిఃతమాశ్రితాయూయమేవభీరవస్త్రియఃనకిముఅర్జునదశాననయోఃపురుషత్వేనకపటాత్పరనారీహరణేచ్ఛాయుక్తాభవతాంతుస్వతఃస్త్రీణాంఇదమయుక్తమిత్యర్థః ॥ ౧౦౮ ॥ అహమితి॥భువనయోనిర్జగత్కారణంసభీమఃఅయంచధనంజయోర్జునః త్రేతాగ్నితేజసఃఆహవనీయాదికల్పావయంతృణతాలంబినోధానుష్కాః॥*॥తృణతాతుధనుష్యపీతిభాస్కరః-దగ్ధుంక్షణేనహంతుమిత్యర్థః-జాతాఉత్పన్నాః-వ్యంగ్యార్థస్తు అహంభువనయోనిరగ్నిరితియావత్- సచాయమిత్యుభయోర్విశేషః భీమో

భీషణోధనంజయోవహ్నిః॥ని॥ వహ్నిర్వీతిహోత్రోధనంజయఇత్యమరః-ఉభావేతౌభీషణజ్వలనావిత్యర్థః-అతఏవత్రేతాగ్నికల్పావయంతృణతాలంబినఃపూసాన్ దగ్ధుంజాతాః॥ ౧౦౯ ॥ ౧౧౦॥ఆస్తామితి॥ఇదందారకద్వయంబాలకయుగ్మంపరేణపుంసాశత్రుణాజాతు కదాచిదర్దితంబాధితంనయుద్ధకథానభిజ్ఞమిత్యర్థః-అతఆస్తామిత్యన్వయః-ప్రాచాతుపరేణపుంసాశత్రుణాఅర్దితం పరిభూతంఅత ఆస్తాంతయో స్స్వరూపంత్వయాప్రకాశనీయంనాస్తికింతుప్రసిద్ధమేవేతిస్తుతిరితివ్యాఖ్యాతం భవాన్వాయుసఖః

మశ్చాయంధనంజయః। తృణతాలంబినోదగ్ధుంజాతాస్త్రే
తాగ్నితేజసః॥౧౦౯॥ఏతదాకర్ణ్యసహస్రాస్ఫాలనంవిహ
స్యమాగధఃప్రిత్యువాదీత్॥౧౧౦॥ ప॥ఆస్తాంజాతునదారక
ద్వయమిదంపుంసాపరేణార్దితంయుక్తం వాయుసఖోభ
వానితిరిపుప్రధ్వంసనోద్యద్యశాః।వారాన్ షట్త్రిగుణాన్
హరేయుధిమమప్రభృత్యత్రైబలాదాశాలం ఘనజాంఘిక
త్వమపరఃకోవానుకర్తుంక్షమః॥౧౧౧॥గ॥ ఏవంవ్యాజ
స్తుతిభంగిమంగీకుర్వాణేభగవానవాదీత్ ॥ ౧౧౨ ॥ ప॥
సకలప్రభుస్తుతివచోవిషయోనను మాగధో భవసిపూర్ణగు
ణః। వచనీయఏవతవవాగ్విభవైఃకథమన్యథాస్తవనరీతిరి
యమ్ ॥ ౧౧౩ ॥గ॥మాగధోప్యనేనప్రశంసాభాసేనదూ

అగ్నిఃవాతసదృశఇతిచవ్యజ్యతేఇతియత్ తద్యుక్తంసంశయోనాస్తీత్యర్థః అహంభువనయోనిరితిశ్లోకేస్వస్యవహ్నిత్వజ్ఞాపనాదితిభావః- వాతసమత్వమేవాహత్రిగుణాన్ షడ్వారాన్ అష్టాదశవారానిత్యర్థః- అనిలాదపరఃఅన్యఃకోవాత్రఆశాలంఘనజాంఘికత్వం-వేగాతిశయవత్వం అనుకర్తుంక్షమఃనాస్తీత్యర్థః॥ ౧౧౧॥ఏవమితి॥ వ్యాజస్తుతిభంగిమితి॥ ***॥ఉక్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిందాస్తుతిభ్యాంస్తుతినిందయోరితిలక్షణాదితిభావః॥ ౧౧౨॥సకలేతి॥సకలప్రభుస్తుతివచసాంవిషయఆశ్రయస్సర్వైరపినృపతిభిస్తూయమానఇత్యర్థః ॥౧౧౩॥మాగధఇతి ॥ మాగధోజరాసంధోభవసిఅత్రసిద్ధస్య

మాగధత్వస్యపునర్విధానమేతదయంశౌర్యాదార్యాదీనామతిప్రసిద్ధింవ్యం
జయతి-అతోవిధ్యలంకారః॥*॥సిద్ధస్యైవవిధానంయత్తామాహుర్విధ్యలం
కృతిమితిలక్షణాత్ - తవవాగ్విభవఃవచనీయఏవ అధీనఏవవశ్యావాగసీత్య
ర్థః॥ని॥గహ్యాధీనౌతువక్తవ్యావిత్యమరః-అన్యథావశ్యావాక్త్వాభావెఇ
యమతిచతురా స్తవనరీతిఃకథమితిమధురోర్థః - వక్త్రార్థస్తు-సకలప్రభు
స్తుతివచోవిషయఃస్తుతిపాఠకఇత్యర్థః-మాగధోవందీ॥ ని॥ స్యుర్మాగ
ధాస్తుమగధావందినస్స్తుతిపాఠకాఇత్యమరః - అతఏవతవవాగ్విభవోవచనీ
యోనింద్యఃక్వచిత్పురుషాధమస్తుతిఫలకత్వాత్ క్వచిత్సాధునిందాఫలకత్వా
చ్చేతిభావః-అన్యథాకథమీదృశస్తవనరీతిర్వ్యాజస్తుతిరిత్యర్థః-స్వస్యవంది

యమానమానసఃపునరవాదీత్॥ ౧౧౪ ॥ ప॥యామాగ
ణాపాతభయాతురాణాంస్తుతిఃప్రణీతారసికైకవేద్యా।స
న్మాగధేనాస్యరహస్యవేత్త్రాగోపాల ఇత్యద్భుతముద్గతం
నః॥౧౧౫॥ గ॥ ఏవముత్తరోత్తరశుభయాచతురోక్తిప్ర
త్యుక్తికయాకంచిత్కాలమాభాష్యకలహాలాలసావయమి
తిస్వాశయనివేదినస్తానెతానిత్థంమగధాధిపతిరభిదధె ॥
౧౧౬॥ప॥ నకాందిశీకస్యముహుస్తవాస్తుత్రపాక్షమంనా
క్షుమచాధనంనః। ధనంజయస్త్విష్టతుదుగ్ధకంఠోభీమేన భూ
॥౧౧౬॥
త్వమంగీకృత్యాపిదూషయతి(యామార్గణేతి) మార్గణాపాతభయాతురా
ణాంశరపతనభయార్తానాంయాచకాగమనభీరూణాంచ॥[redacted]॥స
న్మాగధేనవిద్వద్వందినాయాస్తుతిఃపామరాణాం స్తుతి వదవభాసమానాప
స్తుతోనిందాపర్యవసాయినీవ్యాజస్తుతిరిత్యర్థః- ప్రణీతాకృతాఅస్యాప్రణ
యనస్యరహస్యవేత్తావ్యంగ్యార్థవిత్ గోపాలఇతిహేతోర్నః అద్భుతముద్గ
తంజాతంరసికైకవేద్యస్యరహస్యంగోపాలేనజ్ఞాయత ఇత్యాశ్చర్యమిత్య
ర్థః॥ ౧౧౫॥౧౧౬॥నేతి॥ముహుఃకాందిశీకస్యభయాత్పలాయితస్య॥ని॥కాం
దిశీకోభయద్రుతఇత్యమరః-క్షమమితి- తవలజ్జాభావేపిమమలజ్జాయుక్తే
త్యర్థః-దుగ్ధకంఠోబాలఃకలివిభ్రమఃకలహవిలాసః॥సి॥కలహేంత్యాయు గా

కలిరితి వైజయంతీ-భవాదృశైస్సహ కలహోమమఖేలనతుల్యఇత్యనాదరః॥ ౧౧౭॥ఏవమితి॥వృకోదరాయభీమసేనాయ ఉత్ఖాతినీనిమ్నోన్నతస్థలవతీ॥ ని ॥ ఉత్ఖాతఃప్రతిబంధేస్యాదుత్ఖాతంవిషమస్థలఇతినిఘంటుసారే-గదాయాః పాతః గదస్యరోగస్యఆపాతమాగమనంచ॥౧౧౮॥ తత్రేతి॥ క్ష్వేళానుబద్ధేతి ॥ ని ॥ క్ష్వేళాతుసింహనాదస్స్యాదిత్యమరః - క్ష్వేళస్తుగరళంవిషమితిచామరః - చతుర్ముఖేతి - సంశ్లిష్టత్వాత్తస్యేతిభావః- విగ్రహంయుద్ధంశరీరంచ ॥ ౧౧౯ ॥ అవర్ధతేతి ॥వృకోదరోభీమః

యాతకలివిభ్రమోనః ॥ ౧౧౭ ॥ ఏవమభిధాయవృకోదరాయగదాంప్రదాయస్వయమపిగదామన్యాం బిభ్రాణస్సకౌతుక ముత్ఖాతినీభూమిరితినగరపరిసరమేవ సమీకభువంమన్వానోజరాసంధసైస్సహనగరాన్నిరగాత్॥౧౧౮॥ తత్రచతావేతావామయావినావివగదాపాత కదర్థితశరీరా పిశునావివరంధ్రాన్వేషిణౌశివా భేదభాజావివ క్ష్వేళానుబద్ధకంఠౌసుభద్రాచిత్రాంగదాశయావివ పరస్పరవిజయాకాంక్షిణౌ చతుర్ముఖభుజాస్తంభావివసురసుందరీలోభనీయంకమపివిగ్రహమపూర్వమతనుతామ్॥౧౧౯ ॥ ప ॥ అవర్ధతతతోభీమఃపాతయన్మగధాధిపమ్ । స్థానేవృకోదరోత్కర్షస్తదున్మేషవినాశనాత్ । ౧౨౦॥జరాసంధాత్యయేజాతేమందేచపరతేజసి । సంప్రాప్తా వాత

తదున్మేషో జరాసంధవిజృంభణం - వ్యాంగ్యార్థస్తు - సప్రసిద్ధ ఉన్మేష ఉన్నత మేషః తస్య వినాశనా ద్భక్షణాత్ వృకోదరస్యవృకాఖ్యమృగజఠరస్య ఉత్కర్షఃస్థౌల్యంస్థానేయుక్తమిత్యర్థః ॥ ౧౨౦ ॥ జరాసంధేతి॥ అత్యయేనాశేపరేషాంసాల్వాదీనాం తదనువర్తినాం తేజసి పరాక్రమే మందేచసతిజరాసంధనాశాదేవేతిభావః - వాతభూదోషా వాతాత్మజబాహునా॥ని॥దోర్బాహుః చభుజోబాహురితి ధనంజయః - సమం ప్రాప్తఉత్కర్షః- కేనసివార్యతామనివార్యఇత్యర్థః- వ్యాంగ్యార్థస్తు

జరాయాస్సంధాత్యయే మర్యాదాతిక్రమే జాతే॥ ని ॥ సంధాసంధానసీమ యోరిత్యమరశేషః-జరాయామభివృద్ధాయాం సత్యామిత్యర్థః- పరేపర మాత్మత్వాదుత్కృష్టే తేజసి జఠరాగ్నౌ మందే చ సతి వాతభూదోషోత్కర్షః-వాతజన్యశరీరకంపాదిదోషసంచయః-కేననివార్యతాం అనుల్లంఘ్యో విధిరితిభావః॥*॥వయోతిపాతోద్గతవాతవేపిత ఇతి శ్రీహర్షః॥౧౨౩॥అజాత శత్రురితి॥తత్సంసిక్తతయేవేతి అశ్రుధారాయాః ప్రమోదసాగరస్రోతస్త్వే

భూదోషోత్కర్షః కేననివార్యతామ్॥౧౨౧॥౫॥తదనుయ దునందనః ఫల్గునేన సహ వృకోదరమాలింగ్య జరాసంధాత్మజం సహదేవమభిషిచ్య తేనబందీకృతాన శేషానపి భూభుజః కారాగారాద్విమోచ్య తత్సృపాసనేషు యథాపురం ప్రతిష్ఠాప్య పరిపూర్ణమనోరథో హరిః ప్రస్థమగమత్॥ ౧౨౨॥ప॥అథధర్మాత్మజం నత్వా భీమార్జునజనార్దనాః। న్యవేదయన్ జరాసంధవధమాపాదమస్తకమ్॥౧౨౩॥గ॥అ జాతశత్రురపి తదీయవదనచంద్రాలోకవర్ధిత తయామ ద్యైశరీరమపరిమాయనయనమార్గనిర్గళితేన ప్రమోద సాగరస్రోతసేవ బాష్పధారయా ప్రణమ్రానేతానభిషి చ్యతత్సంసిక్తతయేవ ద్విగుణితానందం మధుసూదనమ ధుంమిదమవాదీత్॥౧౨౪॥ప॥గళత్యహోభయే కృష్ణ పక్షపా తాన్మఖార్థినామ్। కథం సుమనసాం నస్యాత్సోమపానమ హోత్సవః॥ ౧౨౫॥అనంతగుణభారస్య సేవకానాం తవా

దృశ ఏవానంద సేక ఇతి ద్వైగుణ్యమితి భావః॥౧౨౪॥గళతీతి॥కృష్ణస్యపక్ష పాతాత్ స్నేహాత్ అహోభయే జరాసంధాదిశత్రుభయే గళతినివర్తమానే సతి సుమనసాం దేవానాం సోమస్య చంద్రస్య పానమహోత్సవః కథం న స్యా త్-శుక్లపక్ష ఏవ రాహోర్భయాచ్చంద్రః-నతు కృష్ణపక్ష ఇతి నియమాద్భీతిర హితానాం దేవానాం చంద్రపానోత్సవస్స్యాదేవ॥ *" ప్రథమాం పిబతే వ హ్నిరిత్యాద్యాగమాదితి భావః॥౧౨౫॥శ్లాంతేతి॥అత్రార్థః స్వయం స్పష్టం॥

౧౩౭॥ నాసన్నితి॥ అధ్వరభూమయః పరం యజ్ఞభూమయ ఏవ-స్వాహాకారవైః స్వాహాశబ్దైరాశ్రితా నాసన్-కింతు సంతతహవిర్గంధైరుద్భవంతీ ఉత్పద్యమానా జామితా అనాదరో యేషాం తే తథోక్తాః- శక్రాద్యా మరుతో దేవా అపి స్వస్యాహారః అమృతాదితత్ర వైరమరుచిమాశ్రితాః- మంత్రే స్వాహాకృతిభ్యః ప్రేష్యేత్యాదిమంత్రే కేవలం ప్రేష్యపదం పదం నాభూత్- కింతు అధీనేషు మహాప్రభుషు॥ ని॥ ఇన స్సూర్యే ప్రభౌ పత్యావితి విశ్వప్రకాశః-యు

పినః। వృషగ్రహైషిణాం కిన్ను సప్తతంత్వాప్తిరద్భుతా॥

౧౩౬॥ శ॥ ఏవముత్తమశ్లోకముపశ్లోక్య తదనుజ్ఞయా సంభృతాధ్వరసంభారో ధర్మరాజః క్రతురాజముపాక్రమత॥ ౧౩౭॥ తత్ర చ ॥ వ॥ నాసన్నధ్వరభూమయః పరమిహ స్వాహారవై రాశ్రితాశ్శక్రాద్యా మరుతోపి సంతత హవిర్గంధోద్భవజ్జామితాః। మంత్రే ప్రేష్య పదం న కేవలమభూద్భూపేష్వధీనేష్వపి ప్రాయశ్చిత్తవిపన్న కర్మసు పరం శూన్యా దరిద్రేష్వపి॥ ౧౩౮॥ శ॥ సమనంతరమజాతశత్రోరర్థిజనేన సమమిష్టిపరిపూర్తౌ కీర్త్యా సమమృషు రేషు పరిపూరితాశేషపరిషదారాధనాయ సంభృతసంభారే యుధిష్ఠిరే కతమః ప్రథమపూజాభాజనమితి సంశయానే శౌనహ దేవస్సకలసభాజనసభాజనభాజనం వచనమిదమవాదీత్॥

౧౩౯॥ వ॥ దృష్టః పురా క్రతుభుజామధిపస్సమిత్యాం గోత్రో

ద్ధ్వా అధీనేషు వశవర్తిషు భూపేష్వపి ప్రేష్యపదం జలకాష్ఠాద్యాహర్తృత్వరూపం భృత్యత్వం- ప్రాయశ్చిత్తవిపత్ ప్రాయశ్చిత్తరూపా విపత్ ప్రాయో భూమ్నా చిత్తవిపత్ దారిద్ర్యకృత చింతా చ॥ ౧౩౮॥ సమనంతరమితి॥ సభాజనమానందనం తస్య భాజనం యోగ్యమభినందనీయమిత్యర్థః॥ ని॥ ఆనందన సభాజన ఇత్యమరః- భాజనం యోగ్యపాత్రయోరితి భాస్కరశ్చ॥ ౧౩౯॥ దృష్ట ఇతి॥ గోత్రోద్ధృతిం గోవర్ధనోద్ధారం క్రతుకారిణామితి సాభిప్రాయం విశేషణం- క్రతుకారిణాం క్రతుభుజస్సురా ఉపాస్యాః తేషాం చ ప్ర

భూరిం ద్రః తస్యాపి శరణం హరిరితి హేతోస్స ఏవ ప్రథమపూజార్హ ఇత్యర్థః - అత ఏవాత్ర సారాలంకారః ॥*॥ ఉత్తరోత్తరముత్కర్షస్సార ఇత్యభిధీయత ఇతి లక్షణాత్ ॥ ౧౩౦ ॥ ఏవమితి ॥ సోపపత్తికాం సయుక్తికాం- సభాస్తారా ఇతి ॥ ని ॥ సభాసదస్సభాస్తారాస్సభ్యాస్సామాజికాశ్చ త ఇత్యమరః ॥ ౧౩౧ ॥ వర్ధస్వేతి ॥ నాసత్యతా అనృతరాహిత్యం అశ్వి

ద్ధృతిం చ్యుతమదశ్శరణం యామేవ । భజేత మేవ పురుషోత్తమమంతరేణ పూజ్యః పరోస్తి కతమః క్రతుకారిణాం నః ॥ ౧౩౦ ॥ గ ॥ ఏవం సోపపత్తికామమృతధారామధురాం సహదేవవాణీమాకర్ణ్య సర్వే సభాస్తారాస్సముద్గతానందవిస్తారాస్తారం యుగపదేవమవాదిషుః ॥ ౧౩౧ ॥ వ ॥ వర్ధస్వ సాధు సహదేవ పునశ్చ సాధు నత్వం శిశుర్గురురుదారధియాం బుధానామ్ । నాసత్యతాతవ భువి ప్రకటీకృతాద్య సత్యోక్తిభిః కృతధియామపి దుర్వచోభిః ॥ ౧౩౨ ॥ యుధిష్ఠిరస్తమేవార్థం పరమార్థం విచింతయన్ । ఆరరాధ హరిం గంధకుసుమాభరణాంబరైః ॥ ౧౩౩ ॥ గ ॥ తదను శిశుపాలః కల్పాంతానల ఇవ వనమాలి ప్రథమసపర్యా పర్యాకులితహృదయస్సక్రోధముదతిష్ఠత్ ॥ ౧౩౪ ॥ అవాదీచ్చ ॥ వ ॥ పుణ్యేషు సత్స్వహహ రాజఋషిష్వమీషు గోపాలకః ప్రథమపూజనపాత్రమాసీత్ । నైషా కిలాపచితిరస్య పరం ఖలస్య పూజ్యార్హణవ్యతిగమాదపి యష్టురేషా ॥ ౧౩౫ ॥ గ ॥ ఏవం శ్రుతికటుపటుతరం రటంతమేనమతి రోషణః పురుషోత్తమస్సహసా సుదర్శనేన సలిలమపాస్తమస్తకం విదధే ॥ ౧౩౬ ॥

త్వం చ ॥ ని ॥ నాసత్యావశ్వినౌ దస్రావిత్యమరః ॥ ౧౩౪ ॥ పుణ్యేష్వితి ॥ రాజఋషిష్వితి - ఋత్యక ఇతి ప్రకృతిభావః అపచితిః పూజా తు యా శ్చ ॥ ని ॥ ఈయాచ్చ యోరపచితిరిత్యమరః - పూజ్యార్హణవ్యతిగమాత్ పూజ్యపూజావ్యతిక్రమాదిత్యర్థః ॥ ౧౩౬ ॥ సుదర్శనేనేతి ॥ సుదర్శనేన సుకరుణవీక్షణేనా

పిరిపూన్విసష్టీతివిరోధఃసుదర్శనేనచక్రేణేతివిరోధపరిహారః-స్వయంగదా వలంబీగదాభృద్భూత్వారిపుంవిగ్రహాతః యుద్ధాత్ చ్యుతంకరోతిజయతీత్యర్థః-స్వయంగదావలంబివ్యాధిగతో భూత్వారిపుం విగ్రహాతఃశరీరాత్ చ్యుతంకరోతిమారయతీత్యర్థః మాయాలక్ష్మ్యాధవఃపతిః అన్యత్రమా

వ॥ సుదర్శనేనాపిరిపూన్విసష్టి గదావలంబి స్వయమేవ భూత్వా। చ్యుతంరిపుంవిగ్రహాతఃకరోతిమాయాధవఃకే నసజేతుమర్హః॥ ౧౩౬ ॥ గ॥ తదనునిర్వర్తితావభృథమజాతశత్రుంపురం ప్రాపయ్య తత్ప్రీతయేకతి పయవాసరాన్ సహమహిషీ జనేనజనార్దనో హరిప్రస్థమవతస్థే॥...... .... *

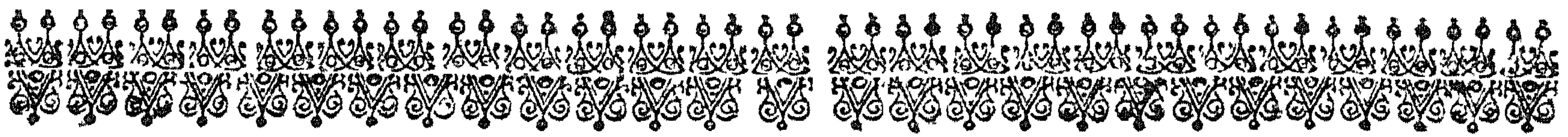
యస్మిన్ శంకరదారసారభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛ
టాపాతాః కల్పలతావితానసుమనోగుంభ
ప్రియం భావుకాః।తస్యాసౌ నవకాళి
దాసవిదుషఃకావ్యామృతేపంచమ
శ్చంపూనామనిధీమతాంకృత
సముల్లాలోవిలాసోగమత్॥

యాధవఇత్యేకంపదంమాయావీత్యర్థః॥౧౩౬॥తదితి॥హరిప్రస్థమవతస్థ ఇతిఅత్యంతసంయోగేద్వితీయా॥ .... *

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహా
పాధ్యాయపక్షధరయల్లయార్యభ్రాతృతనయే
నాకటయసూరిణావిరచితాయాంభా
గవతచంపూవ్యాఖ్యాయాంర
త్నావళీసమాఖ్యాయాం
పంచమోవిలాసః-

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః-

చంపూ భాగవతే - సవ్యాఖ్యానే.

షష్ఠవిలాసప్రారంభః-

నిర్వ్యూఢమితి॥మయస్యమాయయా అసాధారణశక్త్యా అసురశిల్పిత్వాన్మయస్యసాల్వస్యచాసురావతారత్వాదితిభావః- అస్థావరంజంగమం తత్వాదథమాసాద్యఅన్యధామధ్యేసముద్రింవర్తమానాయాద్వారకాయా

నిర్వ్యూఢంమయమాయయా పశుపతేరారాధితస్యాజ్ఞ
యాసౌభాఖ్యంనగరంసురాసురగణైర్దుర్భేద్యమస్థావర
మ్।విష్వగ్ద్వారవతీంరురోధసహసాసాల్వస్సమాసాద్యతన్మ
త్వారంధ్రిముపస్థితంమురరిపోరాసన్నతావైధురీమ్॥౧॥

గ॥ తమేనంవిమానమివగగనసంచారశీలంకాముకమనఇవ
సకలాశాజంఘాలంసౌభమధిశయానంజలధరమివ శిలావ
ర్షముపజనయంతం మాయామివరజసా తమసాచ సక
లజనానంధీకుర్వాణంకృపణమివమార్గణానాన్నిరస్యంతం
సాల్వముపలభ్యనితాంతరోషణః ప్రద్యుమ్నస్సహసాసహ
సాంబాదిభిః కేసరీవకందరాం తరాన్నగరాంతరాన్నిర
గాత్॥౨॥ ప॥ తతఃప్రవవృతేయుద్ధంసాల్వప్రద్యుమ్నసై

విరోధోనశక్యతఇతిభావః - ఆసన్నతావైధురీంసన్నిహితత్వాభావమేవ రంధ్రంఛిద్రముపస్థితందృష్ట్వా॥*॥స్వశక్త్యుపచయే కేచిత్పరస్య వ్యసనేప రఇతినీతిశాస్త్రాదితిభావః-తమేనంసాల్వం॥౨॥తతఇతి॥తథాపిత్యక్తసంఖ్యా స్త్యక్తయుద్ధాస్సమపద్యంతజాతాఇతివిరోధః - త్యక్తసంఖ్యావిచారశూ

న్యాఇతికర్తః వృతామూఢాఇతిపరిహారః భూర్యంధకారభేరీఘోషాదినా మోహితాఇత్యర్థః॥ని॥ఏకత్వాదావిచారే చ సంఖ్యాసంఖ్యంతు సంయుగ ఇతిభాస్కరః॥ ౩॥ మార్గ ఇతి॥ ప్రద్యుమ్నబాణస్సాల్వేనపురస్కృతాన్ పురతఃక్షిప్తాన్ ॥ని॥పురస్కృతఃపూజితే రాత్యభియుక్తేగ్రతఃకృతే ఇత్యమరః- ఫలభృతఃలోహశంకుభృతః॥ని॥ఫలమిష్వగ్రేసస్యేఫలకేజాతీఫలేధనేఫాలేఇతి భాస్కరః-మార్గణాన్బాణాన్మార్గేమధ్యేమార్గమిత్యర్థః- ఛిత్వా ఆదౌభూరి లాభజముదంమహాలాభజన్యసంతోషం ఆదితస్స్వీకృతవాన్ తతః గురువంశ జేనస్థూలవేణుజన్యేన అత ఏవ పరేషాం శత్రూణాంప్రాణప్రదానంపాణి చ్ఛేదనం-దో అవఖండనే అస్మాల్ల్యుట్ తత్త్యజామయాదౌరాత్మ్యందోష్యం కృతమితిలజ్జామాశ్రితస్సన్నిత్యుత్ప్రేక్షా శరధౌమమజ్జ- తూణీరేలీనఃమాద్య

నయోః। తథాపిసమపద్యంతత్యక్తసంఖ్యాస్తయోర్భటాః।
౩ ॥ తత్రచ॥ మార్గేసాల్వపురస్కృతాన్ఫలభృతశ్ఛిత్వా
ద్రుతంమార్గణానాదావాదితభూరిలాభజముదంప్రద్యు
మ్నబాణస్తతః। ఆఃకష్టంగురువంశజేనహిపరప్రాణ ప్ర
దానత్యజాదౌరాత్మ్యంవిహితంమయేతిశరధౌలజ్జాంమమ
జ్జాశ్రితః ॥ ౪ ॥ గ॥ తదనువిదితోదంతంహరిమపి హరిప్ర

శ్నేసాత్యకిచ్ఛత్రమేవఛేత్తవ్యాఃతాస్విహాయ తదీయబాణచ్ఛేదనమయుక్త మితిలజ్జయానిషంగేమమజ్జేత్యర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు- ప్రద్యుమ్నబాణశబ్దగత పుల్లింగనాపక్షేస్తుఃకశ్చనపుమాన్ సాల్వేనపురస్కృతాన్ పూజితాన్అత ఏవఫలభృతఃధనికాన్మార్గణాన్ యాచకాన్ మార్గేఛిత్వాఆదౌభూరిలా భజముదంస్వర్ణలాభజన్యసంతోషం॥ని॥భూరిప్రాజ్యసువర్ణయోరితిరుద్రః-ఆ దితప్రతిజగ్రాహతతఃగురువంశజేనమహాకులోత్పన్నేనఅతఏవపరప్రాణ ప్రదానత్యజాపరేషాంప్రాణరక్షణమకుర్వాణేన మయాదౌరాత్మ్యంచోర సాధారణంపరహింసనంకృతమితిలజ్జామాశ్రితస్సన్ శరధౌసముద్రేమమజ్జ స్నాతఃకులీనాహిప్రమాదాదకృత్యేప్రవర్తమానాఅపిపశ్చాత్తాపాఃప్రా యశ్చిత్తమనుతిష్ఠంతీతిభావః॥ ౪॥ తదితి॥ అభ్యమిత్రీణమితి॥ ని॥ యోగచ్ఛత్య

లంవిద్విషతః ప్రతి । సోఽభ్యమిత్రోఽభ్యమిత్రీయోఽభ్యమిత్రీణ ఇత్యపీత్యమరః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ యుద్ధ్వేతి ॥ పలాయితుం పలాయమానముపేక్షితుమిత్యర్థః- అయం సాల్వః మాగధో జరాసంధః కిము నేత్యర్థః- అత్ర సాల్వజరాసంధత్వప్రతిషేధస్యాసిద్ధస్యానుకీర్తనం సాల్వస్య తతోఽపి కుత్సితత్వం వ్యంజయతి అతః ప్రతిషేధాలంకారః ॥*॥ ప్రతిషేధ ప్రసిద్ధస్య నిషేధస్యానుకీర్తనమితి లక్షణాత్- శరణం ప్రయాతః అత ఏవ కార్పణ్యపాత్రం దీనః సన్న్యాసం పరిత్యాగమర్హతి తరాం శరణాగతం జీవంతమేవ పరిత్యజామీత్యర్థః పరస్య అశరణాగతస్య అసుసన్న్యసనం ప్రాణత్యాగః పలాయనం తు దుష్కరమితి భావః- వ్యంగ్యార్థస్తు - శరణం గృహం ప్రయాతః అనుజ్ఝితగృహ ఇత్యర్థః- అత

స్తాదాగతమభ్యమిత్రీణస్సాల్వ ఏవమభిదధే ॥ ౫ ॥ అయమేకిమ
యమనాత్మవేదితాయదుకులకళంకస్య కలహకాతరస్య భవ
తః ॥ ౬ ॥ వ ॥ యుద్ధ్వా పలాయితుమనేకిము మాగధో య
మాచార్యకం కిమపి మే యుధి సాల్వకస్య । సన్న్యాసమర్హతి త
రాం శరణం ప్రయాతః కార్పణ్యపాత్రమసుసన్న్యసనం పర
స్య ॥ ౭ ॥ ఏవం వాదినం సాల్వం భగవానవాదీత్ ॥ శృణు రేమూ
ర్ఖ ॥ వ ॥ భవాదృక్చపలోన్మేషః ప్రకృత్యా క్షణనశ్వరః । స
మూలవిలయోఽస్యస్య ప్రబలాశుగఘట్టనాత్ ॥ ౮ ॥ గ ॥ ఏ
వం పరస్పరపరీవాదినోరనయోర్భవతి మహతి సంప్రహారే

ఏవ కార్పణ్యపాత్రం విషయలోలః సన్న్యాసమర్హతి తరాం సన్న్యాసస్య ముఖ్యాధికారీత్యర్థః- పరస్య గృహం త్యక్త్వా వనం గతస్య విరక్తస్య చేత్యర్థః అసుసన్న్యాసనం సుసన్న్యాసో నాస్తి సన్న్యాసార్హతా నాస్తీత్యర్థః- అత ఏవ కిమప్యాచార్యకం మంత్రవ్యాఖ్యానకౌశలమిత్యన్వయః ॥ ౭ ॥ భవాదృగితి ॥ భవాదృశశ్చపలస్య ఉన్మేషో విజృంభః ప్రకృత్యా క్షణేన నశ్వరః నాశశీలః అస్య చపలోన్మేషస్య ప్రబలస్య ఆశుగైర్బాణైః ॥ ని ॥ ఆశుగౌ వాయువిశిఖావిత్యమరః - వ్యంగ్యార్థస్తు - చపలానాం విద్యుతాముమ్మేషః ప్రకాశః క్షణనశ్వరః అస్య సమూలవిలయః మూలభూతైర్మేఘైస్సహ నాశః ప్రబలాశుగఘట్టనాత్ చండమారుతఘాతాదిత్యర్థః - సందేశహరో దూతః - స్వగతముప్రకాశం - అత్రైవి

తృవిపత్త్యనుమేయస్య బలభద్రసాన్నిధ్యాభావస్యాగోప్యత్వాత్ స్వగతభాషణం-అయి త్రిజగన్మహనీయేత్యాదినా రామస్య ప్రమాదోక్తిరపి గోప్యైవ తథాపి తదంశే ప్రకాశభాషణం శోకావేశకృతమోహాదితి జ్ఞేయం - యద్యపి స్వగతజనాంతిక ప్రకాశభాషణాని నాటక ఏవ ప్రసిద్ధాని తథాపి క్వచిత్కావ్యేదర్శనాదేవం ప్రయోగః-యథా నైషధే నవమసర్గే ॥ ౯ ॥ ఇదం నిగద్య

సాల్వమాయావినిర్మితః కోపి సందేశహరో దేవకతనయయా ప్రహితోహమితి ప్రణమ్య మురరిపుమవాదీత్ ॥ ౯ ॥ ప ॥ సాల్వేన వసుదేవస్తే పితా కృపణముచ్ఛ్వసన్ । క్వాసి హా కృష్ణ కృష్ణేతి బద్ధ్వా పశురివాహృతః ॥ ౧౦ ॥ ఏవం వాదిని దూతే యదుపతిరతిదూనమానసస్స్వగతమేవమవాదీత్ ॥ ౧౧ ॥ ప ॥ సతి రామే కథం తాతవిపత్తిర్వ్యదివాయతః । అలంఘ్యా జానకీపీడా తతస్యాత్తోస్మిదూరతః ॥ ౧౨ ॥ ప్రకాశమ్ ॥ ౪ ॥ అయి త్రిజగన్మహనీయ పరాక్రమనయనాభిరామ రామ కథమీదృశం ప్రమాదమాసాదయః ॥ ౧౩ ॥ ప ॥ రామః పురా పితృవచః పరిపాలనేన భేజే యశస్త్రిజగతి త్రిదశైర్దురాపమ్ । రామశ్చ కారతను పాలనమప్యయం తు తాతస్య నేత్యహహ కేయమకీర్తిర్జాగ్రిః ॥ ౧౪ ॥ ౫ ॥ ఏవం వాదిని వాసుదేవే సాల్వోపి వసుదేవమగ్రతః ప్రదర్శ్య నికృత్య చ మూర్ధానం సౌభమవిశత్ ॥ ౧౫ ॥ ప ॥ ఆలోక్యైవ మునార్య్యకార్య్యసరణిం యా సీత్కృశాదుర్దశాదాశాహార్యస్య న తాదృశీ క్వచిదపి ప్రాప్తా పురా జన్మసు । ప్రాప్తా కృత్రిమజానకీ

క్షితిభర్త్తరి స్థితే తయాభ్యధాయి స్వగతం విదగ్ధయేతి ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ సతీతి ॥ రామే బలభద్రే సతి సన్నిహితే సతీత్యర్థః తాతస్య వసుదేవస్య విపత్తిః జానకీ జనకసంబంధినీ భవితవ్యం భవత్యేవేతి న్యాయాదితి భావః - వ్యంగ్యార్థస్తు - రామే సతి తాతస్య దశరథస్య విపత్తిర్మరణం జానక్యాస్సీతాయాః - పీడా వనవాసాదిలక్షణా జనకస్య దశరథస్య సంబంధినీ మునిశాపప్రాప్తప్రత్రి

శోకాదిరూపాచ - నికృత్య ఛిత్త్వా - కనిష్ఠశుగితి, కనిష్ఠవిషయశ్శోకస్స్వల్ప శ్శోకశ్చ॥ని॥ కనిష్ఠోతియువాల్పయోరిత్యమరః - సీతాలక్ష్మణయోః రామాపేక్ష యాకనిష్ఠత్వాదితిభావః - ఏవంగురువిపద్వ్యాఖ్యేయాస్తి - తథాపిశతపత్ర పత్రశతభేదనన్యాయేనఅసంలక్ష్యత్వాద్యౌగపద్యవ్యపదేశః - అతఏవాత్ర సముచ్చయాలంకారః - తాందుర్దశాం, అసత్యాంమత్వాధ్యాయతాంస్మ రతాంసతుపశ్యతామితిభావః - నః అస్మాకంతటస్థానామితిభావః - శార్ఙ్గిణః కీదృశఇతి - సత్యభూతాంమత్వాపశ్యతస్తుతస్యతుశార్ఙ్గిణఃకీదృగిత్యర్థః॥ ౧౬॥ తదస్వితి॥ వృషావరజఇంద్రావరజః కృష్ణఇతియావత్ ॥౧౭॥ జ్వాలే

లవసతస్స్వామిత్రిమూర్ధ్నోచ్ఛేదయాత్ప్రాగాస్త్వాదికనిష్ఠశుగ్గు
రువిపన్నాసౌతులామర్హతి ॥ ౧౬॥ శార్ఙ్గంహస్తాల్లో
చనాదశ్రుధైర్యంచిత్తాచ్చాపిప్రచ్యుతం యౌగపద్యాత్ ।
జ్ఞాత్వామిథ్యాంధ్యాయతాం దుర్దశాంతాంక్షోభాయ
స్సశార్ఙ్గిణఃకీదృగస్తు॥౧౬॥ ॥ ౫ ॥ తదనుయోగబలేనతది
దమశేషంవృషామన్వానోవృషావరజోఽపిసాదమపహాయ
రోషభీషణోవిద్వేషికషణాయసుదర్శనంప్రాహిణోత్ ॥
౧౭॥ వ॥ జ్వాలామాలావలయితమిదంచక్రమాక్రమ్యసౌ
ఖంక్షోభంనీత్వాసరయమనయద్బంధురంసింధురంగమ్ ।
సత్యాసత్యాజితోస్త్రైరిపురపివపుషాశీఘ్రతాశౌర్యతా

తి ॥ ఆక్రమ్యవ్యాప్య, క్షోభంనీత్వాఘుఘురీకృత్యసింధురంగమనయత్ సముద్రేపాతయామాసేత్యర్థః - సరిపురపిసాల్వోపిసద్యః అభ్యర్హి తయాఅస్త్రైరల్పేనాస్త్రసాధనేన, అస్త్రశబ్దాద్ప్రసక్షౌపచయేఽపి - శౌర్యతాప్రైః కృష్ణప్రతాపోష్మభిశ్శీఘ్రతాతుభ్యతావ పుషాత్యాజితః సా ల్వంప్రథమతఏవస్వప్రతాపోష్మశీర్ణమస్త్రైర్జఘానేత్యర్థః - నైతదా శ్చర్యావహమిత్యాహ - గుణగణశరణేసకలగుణాశ్రయేశూరేశౌర్యస్య గుణాంతరాభావేపి పృథగ్గ్రహణముత్కర్షార్థంశౌరౌవైరిణాం వా రణాఃహననానీతియావత్ - గణేయాఅనుగణయితుంశక్యాఃకిం - అసంఖ్యా

తాఙ్కరావణాదీఙ్కరిపూఙ్కవాహతవతః కృష్ణస్యసాల్వస్య వరాకస్యహనన నంనచిత్రమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ మిత్ర మితి॥సతీర్థ్యభావాదితి ॥ ని ॥ సతీర్థ్యస్త్వేకగురుః వ ఇత్యమరః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ మిత్రేఇతి ॥శ్రీదయి తేసదన్నే లక్ష్మీపతౌ చకృశానాం దశా దారిద్ర్యం,అశాంతా అప్రాప్తా జగతీ పతే భూపతేస్సామీప్యముక్తౌ సన్నిధిపరిత్యాగే సుహృదోమిత్రాస్యాపిల క్ష్మ్యాఃకథంలాభః-దూరస్థాత్తనయాదపిసమీపస్థోభృత్యఏవ రాజ్ఞాం ప్రియ

సైశ్వర్యే రశ్లారాగణేయాగుణగణశరణేవారణావైరిణాం

సు ॥ ౧౯ ॥ గ॥ తదను తదనుధావినోదంతవక్రవిదూరథా వపిసాల్వమనుగమయ్యా దివిషత్సుకుసుమవర్షేషు నృత్యంతీ షుసురసుందరీషు సానందో ముకుందస్స్వమందిరమవిందత॥

౨౦ ॥ ప ॥ మిత్రం హరేః కోపిసతీర్థ్యభావాద్దారిద్ర్య సార్థీకృతనామధేయః । కుచేలఇత్యాగమపారగోభూ త్స్వరూపలాభోపచితప్రమోదః॥ ౨౧ ॥ గ॥ కదాచనత స్యసహధర్మచారిణీ దారిద్ర్యనితాంతతాంతహృదయా త యాసవినయందయితమిదమవాదీత్ ॥ ౨౨ ॥ అయేభగ వన్భాగణి తదారిద్ర్యసముద్రవిద్రావితవిషయాభిలాషకిమ పి విజ్ఞాపయితుకామాం మాం ప్రతీపదర్శనీతి నోపేక్షే థాః ॥ ౨౩ ॥ ప ॥ మిత్రే తవ శ్రీదయితేపికస్మాద్దశా కృశా నాంభగవన్నశాంతా । సామీప్యముక్తౌజగతీపతేస్స్యా త్కథన్నులాభస్సుహృదోపిలక్ష్మ్యాః। ౨౪ ॥మిత్రశ్రియ

ఇతిన్యాయాదితిభావః - జగతీపతేః పరమాత్మన స్సామీప్యమేవముక్తిః త స్యాంచతుర్విధముక్త్యంతర్గత మోక్షవిశేషేసుహృదోజ్ఞానినోపిలక్ష్మ్యాః కథంలాభః అలక్ష్మీలాభః సాయుజ్య ముక్తావేవేతి వ్యంజకోర్థః ॥ ౨౪ ॥ మిత్రశ్రియ ఇతి ॥ ద్విజరాజేతి సంబుద్ధిః సిద్ధాంతవచాంసీతి యుక్త్యాపూర్వపక్షోకర్తవ్యానీత్యర్థః- అత్రమిత్రలక్ష్మీసంక్రమణేద శనసలభ్యతామిత్రదర్శనలభ్యత్వం - వ్యంగ్యార్థస్తు- ద్విజరాజస్ప్రష్టిః

చంద్రమసః కలవృద్ధిః - మిత్రశ్రియస్సూర్యకాంతేః సంక్రమణం విహాయ న భవేత్ ॥ ౫ ॥ సాధోమయోరితకరేవ శ్యామోవిమూర్ఛితాశిఘ్నంతితమస్వినీతమఇతిజ్యోతిశ్శాస్త్రాదితిభావః - ఇమానిసిద్ధాంతవచాంసిసౌరసిద్ధాంతాదివచనాని - కింతు అత్ర సూర్యకిరణసంక్రమణెదర్శే అమాయాం నలభ్యమలభ్యం - నఇత్యర్థస్య నశబ్దస్య సమాసస్తస్యభావస్తత్తా అమాయాం దుర్లభమిత్యర్థః - పరిస్ఫుటాశ్యయా ॥ ౫ ॥ ౯ ॥ యాచ్ఞేతి ॥ యాచ్ఞావైముఖ్యాత్ప్రియసీవచనస్యానుల్లంఘనీయత్వాచ్చ హోలాయితమనాబభూవేత్యర్థః - పరాఙ్ముఖతాసామ్యతాశబ్దగతస్త్రీలింగాభ్యాం స్త్రీద్వయం కలహ

స్సంక్రమణం విహాయ భవేన్న జాతు ద్విజరాజపుష్టిః । ఇమా
ని సిద్ధాంతవచాంసి కింతు పరిస్ఫుటాదర్శనలాభతాత్ర ॥ ౫ ॥
౯ ॥ తదవశ్యం దృశ్యేవ దారిద్ర్యవిద్రావణాయ దామోదర ఇ
తివాదిన్యాం దయితాయామ్ ॥ ౯ ॥ ప ॥ యాచ్ఞాపరాఙ్ముఖ
తయా కలహాయమానో స్యప్రాణప్రియావచనమాన్యతయా
చ తేనె । మధ్యస్థయా వ్రజదిశౌరిదిదృక్షయా తు తస్యాశయా
నుసరణేన సతీ ద్వితీయా ॥ ౯ ॥ ౬ ॥ సమనంతరమకుంఠవై
కుంఠదర్శనోత్కంఠయా ప్రియయా ప్రచోదితః కుచేల
శ్చేలాంచలేన భగవదుపహారాయ ముష్టిచతుష్టయపరిమి
తాన్ పృథుకానుపవేష్ట్య వనమాలి విలోకనలాలసతయా

ఇత్యనేనతయోస్సపత్నీత్వం చ వ్యజ్యతే తత్రాపి ప్రథమోక్తత్వాత్పరాఙ్ముఖతా జ్యేష్ఠభార్యేతి వ్యజ్యతే - మధ్యస్థయా మధ్యే సంజాతయా శౌరిదిదృక్షయా తు తస్య ఆశయానుసరణేన చిత్రాశితతయా హేతునా ఇచ్ఛాయా మనోధర్మత్వాదితిభావః - ద్వితీయా ప్రేయసీవచనమాన్యతా సతీ అగచ్ఛతా హరిదర్శనోత్కంఠయా యాచ్ఞావైముఖ్యవ్రతమపిపరిత్యజ్య ప్రేయసీవచనమేవ బహుమన్యతేస్మేత్యర్థః - అన్యత్ర మధ్యస్థయా అపక్షపాతయా శౌరిదిదృక్షయా తస్య ఆశయానుసరణేన స్వస్యాపి ద్వితీయపత్న్యాం ప్రీతిరితిజ్ఞాత్వేత్యర్థః ద్వితీయా సతీ సాధ్వీ నిరపరాధేతియావత్ - అరచిక్కతేతి

వ్యాఖ్యాతే ౨౮ ॥ ప్రవిశ్యేతి ॥ హరిగర్భతయా సింహగర్భతయా హేతునా సా
ర్వభౌమైః దిగ్గజవిశేషేణాపి దుష్ప్రవేశమితి ధ్వనిః - అర్ధచంద్రదానేన గళ
హస్తదానేన శాంతదర్పకం నివృత్తగర్వం - సార్థకః - చంద్రఖండదా
నేన శాంతః శమితః దర్పకః అనంగో యేన తం శివమిత్యర్థః - కుర్వాణా ఇతి ధ్వ
నిః, యస్యార్ధచంద్రోస్తి స ఏవ శివ ఇతి భావః - ప్రలంబకూర్చో లంబమా

ద్వారకానగరమగమత్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రవిశ్య చ నగరమిదమచిం
తయత్ - క్వేయమమరావతీమప్యతిశయానా ద్వారవతీ,
క్వ చేదం హరిగర్భతయా సార్వభౌమేనాపి దుష్ప్రవేశమం
తఃపురమ్, క్వ చేమే చతురాననమప్యర్ధచం
ద్రదానశాంతదర్పకం కుర్వాణా దౌవారికాః, క్వ చేదం
సామ్రాజ్యముజ్జృంభమాణం త్రిజగన్నాయకస్య యదు
నాయకస్య క్వ చాహమాచ్ఛాదితకచ్చరపట్టచ్చరః ప్రలం
బకూర్చో దరిద్రశ్రోత్రియః, కథంచన ప్రవిష్టమపి
మాం ప్రత్యభిజానాతు కథమివ లక్ష్మీవిలాసపరవశసర్వేం
ద్రియగ్రామో దామోదరః, సర్వథా వితథమనోరథో
హమితి ॥ ౨౯ ॥ వ ॥ సంచింతయన్నిమదవాపమహీసురో యా
మావాసమప్రతినివర్తితఏవ శౌరేః । నైవాద్భుతం హరి
కృపావిషయే కథన్ను జాయేత వారణకృతవ్యసనప్రకర్షః ॥
౩౦ ॥ గ ॥ తద్దైవరుక్మిణీసదనవాస్తవ్యో భగవానపి మిత్రా
లోకవికసితముఖపుండరీకః ప్రియయా సహ సత్వరమవతీర్య
పర్యంకతః పరిరభ్య కుచేలం పర్యంకే న్యవేశయత్ ॥ ౩౧ ॥

సశ్మశ్రుజాతః ॥ నిఃస్వస్య ప్రత్యుపచరూపస్య స్వస్య నిర్వ్యాజసఖ్యుః ॥ ప్రాప్తే దా
ణాం లంబకుంభాణావసానాణ ఇతి గాఢంతలేపస్థాం కేవ్రిగాంగశ్చ - ప్రత్య
భిజానాత్వితి - అభిజానాత్వపి తత్త్వాన్నాత్మనేపదత్వం - అత ఏవ న సమ్య
క్ప్రత్యభిజానామీతి ప్రబోధచంద్రోదయే ప్రయోగః ॥ ౨౯ ॥ సంచింతయ
న్నితి ॥ హరికృపా సింహకృపా వారణం నివారణం గజశ్చ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ వైదర్భీ

తి ॥ అత్రచ పురా రామావతారే రామసౌందర్యమోహితా దండకారణ్య
వాసినో మునయః రామాలింగనం ప్రార్థ్య కృష్ణావతారే సంశ్లేషో భవిష్య
తి నేదానీమితి రామేణ ప్రత్యాఖ్యాతా ఇతి పౌరాణికీ కథానుసంధేయా - ని
రాచీకరత్ నిరాకరోదిత్యర్థః - స్వార్థే ణిచ్ నవగణీ పరితానామపి క్వచిత్స్వా
ర్థే ణిచ్ - యథా రామో రాజ్యమచీకరదిత్యుదాహృతం ప్రాచీనైః ॥ ౩౨ ॥ ద్వి
జరాజమితి ॥ కృశం దరిద్రం రుచిభిః స్వకాంతిభిః నిర్భరం పూర్ణం సానురా
గం వా - వ్యంగ్యార్థస్తు - కృశం నష్టకళం అమాయామితి భావః - ద్విజ
రాజం చంద్రం, ఆలింగ్య జలమధ్యే చంద్రబింబే స్వకిరణాన్ ప్రవేశ్యేత్యర్థః -

ప ॥ వైదేహీపరిరంభభంగవిరసస్సంశ్లేషకామాన్మునీనస్మి
న్నవభవే భవేదితి పురా యో వా నిరాచీకరత్ । సద్యస్తైనవి
దర్భజాకుచభరం సంత్యజ్య లోభాస్పదం సంశ్లిష్టస్య కుచేల
కస్య కృతినో గణ్యానుపుణ్యావళిః ॥ ౩౨ ॥ ద్విజరాజం కృశం
గాఢమాలింగ్య రుచినిర్భరమ్ । కుర్వాణస్యాస్య మిత్రత్వ
మనన్యసదృశం హరేః ॥ ౩౩ ॥ పంకం హరిః ప్రముదబాష్పజ
లాప్లుతస్య తస్యాఖిలం చిరధృతం విలయం ప్రపేదే । చిత్రం
యదుత్తరమముష్య న పంకలేపస్థానేఽథవా కుపదయోర్గళి
తాపి నాస్య ॥ ౩౪ ॥ తతశ్చ ॥ ప ॥ త్రివిక్రమోయం వి

రుచినిర్భరం ప్రతిదినమభివర్ధమానకాంతిం కుర్వాణస్య అస్య హరేస్సూ
ర్యస్యాపి ॥ యమానిలేంద్రచంద్రార్కేతి హరిశబ్దార్థోక్తావమరః - మిత్ర
త్వం మైత్రీ రవిత్వం చ అనన్యసదృశమద్భుతం ॥ ౩౩ ॥ పంకమితి ॥ కర్దమః
పాపం చ - ఉత్తరం జలాప్లవనానంతరం జలాప్లవనస్య ప్రాచీన పంకలేపమా
త్రనివర్తకత్వం దృష్టం - న తూత్తరత్ర పంకసంబంధాజనకత్వమతో విచి
త్రమిత్యర్థః - తత్ర హేతుమప్యాహ - అథవేతి - కుపదం కుత్సితవ్యవ
సాయః ॥ ని ॥ పదం వ్యవసితత్రాణేత్యమరః కుత్సితవ్యవసాయాత్ఖలు పాప
సంబంధ ఇతి భావః, అన్యత్ర కుభూమిః పదం చరణం తయోర్యోగళితా
పి నాస్తి పదభూమిసంబంధః ఖలు పంకలేపకర ఇతి భావః ॥ ౩౪ ॥ త్రివిక్ర

మహేతి॥ పురా పూర్వం విధినా శాస్త్రీయం ధౌతాని పాదపద్మాని బ్రాహ్మణసం బంధీని యేన స తథోక్తః - త్రివిక్రమః కృష్ణః అముష్య గృహే శ్రీ తస్య బ్రాహ్మణః బ్రాహ్మణస్య కుచేలస్యేతి యావత్ - అంఘ్రి - ప్రాక్షేఘ్రం విధిరిత్యవేత్య అతిథిసత్కారో విధిః చోదితః బ్రాహ్మణాత్త్వ్యేత్యర్థః - సమ్మదపారవశ్యాత్ హర్షపారవశ్యం ప్రాప్యేతి ల్యబ్లోపే పంచమీ - వ్యషించత్ వ్యహాళ శిః పూర్వమతిథి సత్కారస్య శిష్టత్వాత్ స్వత్వా మేవ కుచేలమేవ పూజయామాసేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - అయం త్రివిక్రమః పురా విధినా బ్రహ్మణా ధౌత పాదపద్మః అత ఏవ అముష్య గృహే శ్రీ తస్య బ్రాహ్మణః బ్రాహ్మణస్య ప్రజాపతేశ్చ॥ ని॥ బ్రహ్మా విప్రః ప్రజాపతిరిత్యమరః - అంఘ్రిసంమదపారవశ్యాత్ విధిరితి బ్రాహ్మాత్య

ధీధౌత పాదపద్మః పురా సమ్మదపారవశ్యాత్। ద్రాగ్బ్రా
హ్మణో ముష్యగృహే శ్రీ తస్యన్యషించదంఘ్రివిధిరిత్యావై
త్య॥ ౩౫॥ న తేనశివనాశౌరిస్సలిలం యదుపాదితః। మూ
ర్ధాభిషిక్తౌ రాయా ధాత్రధాప్యస్య నయోగికీ॥ ౩౬॥ అ
నంతరంచ॥ తస్యచక్రధరశ్చక్రే దివ్యచందనచర్చనమ్।
తేనసామోదతాయుక్తాపిచిత్రో వాసనాశ్రయః॥ ౩౭॥
ఠ॥ తదనువివిధోపచారైరభ్యర్చ్య మధుసూదనశ్శ్రీమా
వసీయనాయభీష్టతనయాం వ్యజనవీజనేర్వ్యయుక్తకుశ

వేత్య బ్రహ్మశబ్దపాముఖ్యాత్ప్రమోదపారవశ్యాత్ప్రాయమేవ చతుర్ముఖ ఇతిభ్రాంత్యేత్యర్థః - న్యషించత్ మహాత్మానః ప్రత్యుపకుర్వంతీతి భావః ౩౫॥ న తేనేతి॥ నతేన నమ్రేణ అస్య శ్రీకృష్ణస్య మూర్ధాభిషిక్తతారూఢాః క్షత్రియత్వమాత్రమస్యోక్త్వాఽఽగికే తే యయాతిశాపాదితి భావః॥ ని॥ మూర్ధాభిషిక్తో రాజన్యో బాహుజః క్షత్రియ ఇత్యమరః - తస్యేతి సామోదతా పూర్వగతగత్రానుభిత్యం చ వాసనాశ్రయః శివశతునిబిషణా అన్యత్ర వాసనా అనుభూతార్థ విస్మరణాభావః॥ ని॥ వాసనా భావనా వాంఛా ప్రతోనుభూతాదృష్టస్మృతిరిత్యమరః - తస్యాశిష్టయా విగళిత వేద్యాంతరం సుఖమితి యావత్॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ వ్యజనేతి॥ సహజానుకంపయా ఆజిస్సగ్రిక భ్రాంత్యాస్త

హైంతభావత్వస్య హేతునేతత్కథ్యతామేతత్ రుక్మిణీకుచేలయోస్సాదరత్వం కథమస్తు నాత్ర హేతుం పశ్యామ ఇత్యర్థః - ద్విజరాజశ్చంద్రః లక్ష్మీశ్చ చంద్ర యోస్సోద [illegible] యుక్తమిత్యర్థః ౩౯॥ వ్యాజనవీజనస్యాయుక్తకుశలమన్వ యయుక్తా చేత్యుక్తం తత్ర వ్యాజనవీజనముక్తం-కుశలానుయోగం తావదాహ- [illegible] గురుకుల [illegible] త్వాగతైః-గురుగృహాత్త్వాగానం తరమావయోర్వియోగాదితిభావః - సుసదృశీమత్యంతమనురూపాం ప్రస మీక్ష్య సవ్యగ్ర్యచాప్యపాంగెనెషీ ర్వానవెత్యిప్రశ్నః - కేపి అదౌ అసదృశీ మనను

లమన్వయయుక్తాచ॥ ౩౮॥ ప॥ వ్యాజనాదిలేనసహజానుగం

పయానసముపూజయన్ద్విజమహావిదభజా । కథమెతదస్తు

యదివానపస్యయోర్ద్విజరాజపద్మసదయాచ సాగమా॥౩౯॥

ప్రత్యాగతౌ గురుకులాత్కిముపర్యవైషీః కాంతాం సుసదృశీం ప్రసమీక్ష్యనో వా । అదౌ వధూమసదృశీముపయ

మ్యమోహాద్బహ్వ్యోర్థాగరుచితతఃకలయంతికేపి ॥ ౪౦ ॥

గ ॥ ఏవమన్యాపదేశేనపరిహసతిభగవతిరుక్మిణీకుచేల మి

దమువాచీత్ ॥ ౪౧ ॥ అయిద్విజరాజనితాంతమననురూప

ఘటనాధురంధరస్యాధిపతికస్య స్వభావమవబుధ్యమానే

నయుక్తమేవానుయుక్తమార్యపుత్రేణ ॥ ౪౨ ॥ తథాహి॥

ప ॥ ఉత్కంఠితైర్వధూమిభ్యతాంసహసైరిః కాంత్యామ

రూపాం వధూం మోహాద్భ్రమాదుపయమ్యచిరం బ్రహ్మచర్యక్లేశమను భూయతతో యత్కించిమాత్రవత్వానుపి సుందరీ త్వత్పమసంభవాదితిభా వః-తతఃయథారుచియథాభిలాషం బహ్వ్యోర్వధూః కలయంతిపరిణయంతి, అత్రచాహమేవోదాహరణమితిభావః॥౪౧॥ అత్రచాప్రశ్నేనరుక్మిణ్యాఃప్ర థమంపరిణీతత్వాదిమంపరిహాసంస్వవిషయకంమన్వానా రుక్మిణీతావదా హ-అయీత్యాదినా॥యుక్తమెవానుయుక్తమితివిధేరనురూపఘటనా పరత్వే అనురూపామిళితానవెతి ప్రశ్నఎవనసంగచ్ఛతఇతిభావః॥౪౨అననురూప ఘటనామేవ అభినీయదర్శయతి-ఉత్కంఠితైరితి వధూమిభ్యతాంసహ-

స్త్రైః కాంక్ష్యామిత్యనేన కన్యాయా లోకోత్తరలావణ్యం వ్యజ్యతే - చోరేణ గోపేనేత్యనేన వరస్య అధమతా కురూపతా చ వ్యజ్యతే అత్ర శిశుపాలాద్యనేకనృపకాంక్షితత్వస్య గోపాలచోరితత్వస్య చ స్వస్మిన్నేవ సంభవాత్స్వయమేవ దృష్టాన్త ఇతి భావః ॥ ౪౨ ॥ కన్యామితి ॥ పరే తు అసుందరతనూమపి కన్యాం సంబంధినః శ్వశురస్యాలాదయస్తు రుక్మిముఖ్యా అతిధనికా ఇతి లోభాద్భజంతి పరిణమంతి, ప్రద్యుమ్నలాభం ప్రకృష్టసువర్ణలాభమపహాయ అస్యాస్సంపర్కాత్తత్సంబంధాత్ కశ్చిత్సుఖవిశేషో నేతి ప్రతీమః జానీమః - వ్యూ

హాం పూర్వకయా ప్రవృత్త్యై: । గోపేన రాజ్ఞస్తనయాం క
దాచిచ్చోరేణ దైవం ఘటయేత్ప్రతీపమ్ ॥ ౪౩ ॥ గ॥ ఏవం
వాదిన్యాం దయితాయాం దామోదరః పునరపి సకపటమిద
మవాదీత్ ॥ ౪౪ ॥ అయి భో తపస్విపుఙ్గవ లోకస్వభావమ
ముమప్యవధారయితు భవాన్ ॥ ౪౫ ॥ ప॥ కన్యామసుం
దరతనూమపి రుక్మిముఖ్యాస్సంబంధినస్త్వితి పరే తు భజంతి
లోభాత్ । ప్రద్యుమ్నలాభమపహాయ న కశ్చిదస్యాస్సం
పర్కాత్సుఖవిశేష ఇతి ప్రతీమః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం వాదిని వా
సుదేవే భగవతీ పునరవాదీత్ ॥ గ ॥ అయి భో తపస్విశిరో
రత్న న కేవలమిదం పురుషాణాం యోషితామప్యయమేవ
స్వభావః ॥ ౪౭ ॥ ప ॥ జగతీవిభుతాత్రపా భజంతే పురుషం కా

స్త్యర్థస్తు - అసుందరతనూమపి కన్యాం రుక్మిణీమితి భావః - సంబంధినో రుక్మిముఖ్యా రుక్మిప్రభృతయ ఇతి లోభాద్భజంతి - ప్రద్యుమ్నలాభం ప్రద్యుమ్నాఖ్యతనయలాభమపహాయ న కశ్చిదపి సుఖవిశేషః - పూర్వమవిద్యమానసుఖస్య ఖలు విషయసంపర్కాత్సుఖం - నిరతిశయానందభరితస్య మమ తు విషయసంపర్కజన్యసుఖం నాస్తీతి భావః ॥ ౪౭ ॥ జగతీతి ॥ కాశ్చన స్త్రియః అస్మత్ప్రభృతయ ఇతి భావః - వస్తుతో విరూపం భూషణాదిభిః కల్పితసౌందర్యమిత్యర్థః - పురుషం జగతీవిభుతాత్రపా భూపతిత్వలోభాద్భజంతే అన్యత్ర వస్తుతః పరమార్థతో విరూపం రూపశూన్యం రూపస్య మిథ్యాదిత్వాదితి భావః -

పురుషం పరమాత్మానం జగతి విభుతా తృషా లోకేశ్వర త్వలాభా ద్భజంతి . అత్ర విష యోపనతం విష యభోగ జనితం సౌఖ్యం నహి పత్యుః సుందరత్వా దితిభావః - అస్య పరిణయస్య ఫలం ఉత్తమభక్త మాత్రతుష్టిః మృష్టాన్నభక్షణ మాత్ర జన్య సంతోషః అన్యత్ర విష యోపనతం సౌఖ్యమత్ర న - స్వరూపానందభరితత్వాదితిభావః - కింతు అస్యఫలం ఉత్తమభక్తమాత్రస్య ప్రహ్లాదహనుమదాదిభక్తజాతస్యతుష్టిరను గ్రహ ఇతియావత్ భక్తానుగ్రహార్థమేవసీతాపరిణయనాది నటనం, నతు విషయలౌల్యాదితిభావః॥౪౯॥బాలిశేతి॥యా బాలిశా వధూరనన్యజన్మానం

శ్చనవస్తుతో విరూపమ్ । విషయోపనతంహి నాత్ర సౌఖ్యం ఫలమస్యోత్తమభక్తమాత్రతుష్టిః ॥ ౪౯ ॥ ౧ ॥ తదను యదునందనః పునరపి వస్తుగతిముపపాదయన్నివ విలోక్య రుక్మిణీవదనం సకపటమిదమవాదీత్ ॥ ౪౯ ॥ ౨ ॥ బాలిశానన్య జన్మానం యా న సంవర్ధయేద్వధూః । భోగలౌల్యమలీకం తాం సుందరస్య ప్రతీచ్ఛతః ॥ ౫౦ ॥ ౧ ॥ ఏవం వాదిని దయితే రుక్మిణీ సవ్యాజం ప్రత్యవాదీత్ ॥ ౫౦ ॥ ఆర్యపుత్ర యుక్తముక్తం భవతా - న కేవలం కమనీయపురుషస్య విషమయో షితా విషాదః కింతు కామినీనామపి సురూపాణాం మనసు

మదనం న సంవర్ధయేత్ - సౌందర్యాభావాదితిభావః - తాం ప్రతీచ్ఛతః స్వీకుర్వతః - పరిణయత ఇతియావత్ - సుందరస్య పుంసః భోగలౌల్యమలీకమ నృతం నిరర్థకమిత్యర్థః ॥సి॥ అలీకంత్వప్రియే నృత ఇత్యమరః - అనృత యాన్నృతయావనపాదప ఇత్యత్ర నృతశబ్దస్య నైష్ఫల్యార్థకత్వదర్శనాత్ వ్యంగ్యార్థస్తు - యా వధూః - రుక్మిణీతిభావః - బాలిశానన్యజన్మానం బాల మన్మథం ప్రద్యుమ్నమితియావత్ - న సంవర్ధయేత్ సూతకమధ్య ఏవ శంబ రేణ హరణాద్యౌవనానంతరం పునరాగమనాచ్చేతిభావః - తాం ప్రతీచ్ఛ తస్సుందరస్య స్వస్యేతిభావః - భోగలౌల్యమలీకం మృషా అవాప్త సకల కామ త్వాదితిభావః ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ శమితే శఠే ॥ దృశౌ క్షామే నేన ॥ సి ॥ దృశౌ క్షా

నేజ్ఞాతరిత్రిష్విత్యమరః- శమితోఽపికామః కామినీవిషయానురాగః యతః య
స్యాంసుందర్యాం-విషయేసార్వవిభక్తికస్తసిః - పునరుత్పద్యతేసావృషవివ
ర్తస్యావిదగ్ధతయాపశుప్రాయస్యేత్యర్థః - జన్మసాఫలీకీదృశీవిరోధల
క్షణయాజన్మనోవైఫల్యమేవేత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు - దృశాహరనేత్రే
ణశమితోఽపికామస్స్మరః యతః యస్యాస్సకాశాత్పునరుత్పద్యతేప్రద్యుమ్న

రూపవల్లభలాభేనసాంప్రతమనుతాపః॥ ౫౨ ॥ ప ॥ శమి
తోఽపిదృశాకామఃపునరుత్పద్యతేయతః । సాచేద్వృషవివ
ర్తస్యకీదృశీజన్మసాఫలీ॥ ౫౩ ॥ పరస్పరపరీహాసస్మేరాననస
రోజయోః । సతయోఃకలయన్లీలాంశ్రేయసాంభూయ
సాంనిధిః॥ ౫౪ ॥ గ ॥ ఏవమరవిందలోచనఃకంచిత్కాలంప్రే
యసీపరిహాససుఖమనుభూయ కుచేలం పునరపృచ్ఛత్ ॥
౫౫ ॥ ప ॥ ఆలోక్యాంగణచారిణోమృగశిశూన్ రోమం
థమభ్యస్యతోమాతృక్షీరనవేత్యమం బమధురం కింభక్ష్య
మశ్నంత్యమీ। ఇత్యేవంపరిపృచ్ఛతోఽతికృపణంభక్ష్యాశయా
బాలకాన్సాకాంతంపరిచుంబ్యభూసురమణీకచ్చిత్సుఖం
ప్రాప్యతే ॥ ౫౬ ॥ గ ॥ స్మరసికుచేలగురుకులేవత్స్యామస్త
త్రచయామునపుళినేషుముష్టీముష్టిలీలాంవిధాస్యామః ॥
౫౭ ॥ అపితువిస్మృతమిదంభవతా ॥ ప ॥ ఫలస్యాంతోఽవ
యంజాతుయాతాశ్చూతంతదావదత్। రామఃపరభృతం
పశ్యన్నాహ్వాంచత్వాందృశావితి ॥ ౫౮ ॥ ప ॥ ఇదంకిమ

రూపేణేతిభావః - వృషవివర్తస్యసుకృతపరిణామస్యపరమాత్మనఇతియా
వత్ -చేత్ ప్రేయసీచేదిత్యర్థః- జన్మసాఫలీకీదృశీఇతోఽపికింమమజన్మసాఫ
ల్యమిత్యర్థః॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ॥ స్మరసికుచేలేత్యాది ॥ అభి
జ్ఞావచనేలృడితిభూతార్థేలృట్॥ ౫౭ ॥ ఫలస్యాంతఇతి ॥ సర్వప్రతిపది
కానాంక్యచిలాలసాయాంసుగసుకావితికేచిత్ ఫలమిచ్ఛంతఇత్యర్థః - అవ
దదితి - అత్రస్మరణార్థధాతుయోగాభావాన్నలృట్ - ఆవాంచేతి -

రామకృష్ణయోరపిపరేణనందేనపుష్టత్వాదితిభావః - అధ్యేతిస్మరతి-అత్రక
మణఃశ్శేషత్వేనావివక్షితత్వాత్ షష్ఠ్యభావః అధిపూర్వకాదిక్స్మరణ ఇతిధా
తోర్లట్ - వస్తుతఃపరధేనూనామితి - నందస్యవస్తుతఃపరత్వాదితిభావః
అమృతాదపీతి - పృథుకేషుచిపిటేషుఅస్యకృష్ణస్యకింకరోగరుడః ॥ ౫౮ ॥
౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ పునరితి ॥ ప్రాహేతికవిబుద్ధిస
న్నిహితాయాఃరుక్మిణ్యాస్తత్కాలీనత్వాల్లట్ - సతేసాధవేఅస్మైకుచేలా

ధ్యేతిభవాన్వనాంతేగాశ్చారయిష్యామఉదీతహంసాః ॥
౫౯ ॥ సస్మితాంరుక్మిణీమవలోక్యసశంకం, శిశ్రూష
మాణస్యగురూననార్యకార్యావలంబోపినదూషణాయ ॥
౬౦ ॥ గ ॥ ఏవంస్వాదినివాసుదేవేలోకస్థితిమభి దధానేవ
రుక్మిణీసకపటమిదమవాదీత్ ॥ ౬౧ ॥ వ ॥ గురుధేనోస్స్వధే
నోర్వాపోషణంనైవదూషణమ్ । వస్తుతఃపరధేనూనాంర
క్షణంనార్యలక్షణమ్ ॥ ౬౨ ॥ గ ॥ భగవానపిప్రేయసీవ
చసిప్రతివచనమనధిగచ్ఛన్నివానుత్తరయన్ వయస్యకుచేల
కచ్చిదుపనీతస్సఖ్యురుపహార ఇతివదన్నేవజీర్ణచేలాంచ
లవాస్తవ్యాన్ ముష్టిపరిమితాన్ పృథుకానాదాయ సత్వర
మఖాదీత్ ॥ ౬౩ ॥ వ ॥ అమృతాదపితేషుమాధురీపృథుకే
ష్విత్యవగమ్యతేయతః । అమృతంలభతేస్యకింకరఃపృథుకా
స్తుప్రియయాపిదుర్లభాః ॥ ౬౪ ॥ పునరజిఘృక్షుంపృథు
కాన్మురారింవిదర్భజాప్రాహనివారయంతీ । దేయాస

యసర్వసంపత్సమస్తాపిసంపత్తిదేయాయదిముష్టిమాత్రపృథుకానామే
వసర్వసంపన్మూల్యత్వాదితిభావః-ఉగ్రసఖస్యశివమిత్రస్యకుబేరస్యేతియా
వత్-కీదృగ్గతిః - ప్రాచాత్వేవంవ్యాఖ్యాతంసతేవినీతాయాస్మైకుచేలాయ
సర్వసంపద్దేయాయదిఉగ్రశ్చాసౌసఖాచఉగ్రసఖఃతస్యకాగతిఃవినీతాయై
వమిత్రాయసర్వామపిసంపదందాస్యసిచేదత్యంతకోపనాయమిత్రాయ
కిందాస్యసీత్యర్థః - వినీతస్తుస్వల్పేనాపిపరితుష్యేన్నతూగ్రఇతిభావః -

సర్వసంపత్కుచేలపత్నీ సాచేవ స్త్రీదీయతేతదాకుబేరస్యకాగతిరితిధ్వనిః ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ అసావితి ॥ దీనఃఅసౌకుచేలోమదభాక్సత్తోనయిద్యపిదీనస్యాత్తథాపి మదభాక్స్యాదిత్యర్థః ఇతిజ్ఞాత్వాభూమిబహులంజీవనంయాద్యా జీవసంజీవనసాధనంభూరిసువర్ణందురాపమాధాత్ నదత్తవానిత్యర్థః-యుక్తంచైతదిత్యాహ-అన్యథాసతీగతిమోక్షకఃకథంస్యాత్-ఆత్మసంభావితాస్తబ్ధాఃధనమానమదాన్వితా ఇతిభగవతాధన మదాన్వితస్యముక్త్యసత్తే ॥

తేస్మైయదిసర్వసంపద్దత్తిభర్వేదుగ్రసఖస్యకీదృక్ ॥ ౬౫ ॥ గ ॥ కుచేలోపిపురందరమందిరఇవముకుందసద్మనితామేవయామినీమపనీయ పరేద్యురుద్యతిప్రద్యోతనేమిత్రధనమనధిగచ్ఛన్నపితత్సమాగమమేవభూరిలాభం మన్వానస్తదనుజ్ఞయా నిజనికేతనాభిముఖమయాసీత్ ॥ ౬౬ ॥ అచింతయచ్చ ॥

ప ॥ అసౌనదీనోమదభాగితిస్మసజీవనంభూరిదురాపమాధాత్ ।సతీగతిస్స్యాత్కథమన్యథాతు నివర్తితాచాసురసంపదుచ్చా ॥ ౬౭ ॥ గ ॥ ఏవంవిచింతయన్నేవనిజసదనసదేశమాసాద్యతత్రచకితమిదంకస్యేదమిత్యాపరమివపురందరమందిరమితి తత్వమమత్వావరిభ్రమన్కుచేలస్సహసఖీభిః ప్రత్యుద్గతయాసకరుణయాహారివిభూషణయామూర్తయేవలక్ష్మ్యాప్రియయాప్రవేశితస్సద్మసకలభోగ్యాననుభవన్ననుభవనమానందబంధురస్సుఖమువాస ॥ ౬౮ ॥ వ ॥ వత్సాపత్నత్వాత్కథనాదితిభావఃఉచ్చాఅధికాఅసురసంపత్ ॥ *॥దైవీసంపద్విమోక్షాయనిబంధాయాసురీమతేతిభగవతాస ప్తదశాధ్యాయేకథ్యమానాసరకసామగ్రీత్యర్థః- నివర్తితాచకథంస్యాత్ ధనికస్యాసురసంపత్సంభవాదితి భావః-వ్యతిర్గ్యార్థస్తు-అసౌనదీనామినః॥ని॥ ప్రభుఃరబ్ధిరినస్సూర్యే ప్రభావిత్యావిశ్వప్రకాశః-మదభాగితి-సరామః భూరిజీవనమంభః దురాపమాధాత్ అగ్న్యాస్త్రశోషయామాసేత్యర్థః-అన్యథాగతిగమసంసముద్రమధ్యేసంచారఃకథంస్యాత్ ఉచ్చాఅసురసంపదా నదాదిసంప

త్రిస్నిపతిః తా చకథం స్యాదితి ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ఏవంభాగవతప్రసిద్ధాం కుచేలోపాఖ్యానపర్యంతాం కథాం వర్ణయిత్వా సంప్రతి స్వకల్పితాం రాధామాధవవివాహాదికథాం వర్ణయిష్యన్స్వపోద్ఘాతత్వేనతదుత్పత్తిప్ర

హారవిధయా విహితాపరాధో రాధాభిధాం వ్యధిత జాతు వధూం విధాతా । పుత్రీయతేవరమవాదపి సింహళాఖ్య ద్వీపాధిపాయ పణితౌరమణీమణింతామ్ ॥ ౬౯ ॥ ౫ ॥ అనంతరం చ తమేనం సింహళద్వీపాధిపం విజయవర్మాణం సముపజాతయా వనాయాః దుహితురనురూపవల్లభమనుప లభ్యమానయమానమానసంకమలాసనస్స్వప్నదశాయామేవ ముపదిష్టవాన్ ॥ ౭౦ ॥ ప ॥ రాజన్నారాధికాంకృత్వా రాధికాం మురవైరిణః । నిమాణచాతురీం కుర్యాః మామికాం ఫలినామితి ॥ ౭౧ ॥ ౫ ॥ విజయవర్మాపి తదేవసంప దాం నిదానం మన్వానో దామోదరమాహూయ మహో త్సవమాపాద్య రాధాం వ్యతరత్ ॥ ౭౨ ॥ భగవానపి తామేతాం సాపరాధవిధివితీర్ణపూర్ణపాత్రీభూతామధి దేవతామివ సౌందర్యనిధేరిందుకలామివ వృషాకపిశిరశ్లాఘనయోగ్యాం స్వరుచిప్రతిబంధకతయాక మలానభిమతాంచ దేవసేనామివ సుకుమారభావలోభనీయాం రాధికాం విశ్వకర్మనిర్మితదకిమపి పరిహసిత కైలాసవిలాసమంతః పురం ప్రవేశ్యతయా సమమరమత్ ॥ ౭౩ ॥ ప ॥ కల్యాణే వినివేశ్య జాతుసమయే సఖ్యస్సముత్కంఠితం కేళీసద్మని వంచ పాయకకలాతంత్రస్వతంత్రం హరిమ్ । ద్వారోపాంతమ

కారం ప్రస్తౌతి - వత్సాపహారేత్యాదినా ॥ పుత్రీయతే పుత్రమాత్మన ఇచ్ఛతే సుప ఆత్మనః క్యచ్ - వరమాదాద్వరత్వేన ప్రాదాదిత్యర్థః పణితస్తుతః - ఫలినాం సఫలాం ఫలబర్హిభ్యామినన్ వక్తవ్యఇతి ఇనన్ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ ౭౧ ॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ ౭౪ ॥ వినిమర్మ ఇతి ॥ ఇష్టవరప్రదాతా ఈప్సితవరప్ర

దాతాహృద్యపతిప్రదాతాచ - అపూర్వంసుఖంసురతజన్యఆనందఃసౌర
భ్యంసౌందర్యంహరేరింద్రస్యచకృష్ణస్యచసురతార్థందేవభూయార్థంరత్య
ర్థంచఇష్టమిచ్ఛాంయాగంచ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥సఖ్యేతి॥ హితాప్రియా
సఖ్యాఅతిసంహితావంచితాస్యాత్కిముపంచనాంబుధ్యేతజానీయాద్వేతి
వితర్కః-తహీఙతివంచనాం-జానీయాచ్చేదిత్యర్థః-జాతుకదాచిత్ప్రత్య

నీకయన్నవవధూంరాధాంకథంచిద్గిరాం వాక్యైర్వంచన
చాతురీపరిణతైఃముగ్ధాంవిదగ్ధాంగనాః ॥ ౧౪ ॥ వినిమఙమే
యత్తవవిశ్వకమఙలీలాగృహంతత్కిమలక్షిరాధే। ప్ర
యామతత్త్రేష్టవరప్రదాతాదేవోమనోభూరపిసన్నిధత్తే॥
౧౫॥ ఖేలామలీలాసదనేత్రముగ్ధేపశంక్యతాంనాస్తిహరిఃకి
లాత్ర। కిమప్యపూర్వంసుఖమత్రలబ్ధ్వాస్మరిష్యసిత్వంహిత
సూచికాంమామ్ ॥ ౧౬ ॥ కింవర్ణ్యఙతేసౌరభమస్యమన్యే
హరేర్నివాసస్త్రిదివోహిసాక్షాత్। యతస్తదేతత్సురతా
ర్థఙమిష్టంసుదృగ్జనేనాచరతైవలభ్యమ్॥ ౧౭ ॥ ౭ ॥ ఏవ
మాదివచనవంచన వశేనకథంచనకేళిమందిరాళిందమానీ
తాయాంరాధాయామ్ ॥ ౧౮ ॥ ౮ ॥ సఖ్యాస్యాదతిసం
హితాకిముహితాబుధ్యేతవావంచనాంతహిఙప్రత్యయ
ఎవజాతునభవేద్యద్వాప్రవీణాసఖి।ముగ్ధేయంయదివావిధి
హిఙబలవానిత్యాదిశంకాంకురాః మంజీరోజ్జ్వలమంజు
శింజితగవైరస్తాన్సమస్తాహరేః॥౧౯॥అత్రాంతరేకిలబుధ

యోవిశ్వాసఏవనభవేత్ ఇతఃపరంకదాచిదపిపంచయితుమశక్యేత్యర్థఙః-
అతఏవానర్థాశంకనాయూహాఉత్ప్రేక్షా-యద్వాసఖీ ప్రవీణాఇయంప్రి
యంముగ్ధాఅతస్సగ్వధావంచితాస్యాదేవేతిఅవధారణాత్మికామతిఃయదివా
విధిహిఙబలవానలంఘ్యఇతికార్పణ్యోక్త్యాదైన్యం శంకాం కురాశ్శంకా
ద్యంకురాఇత్యర్థః-అతఏవాత్రభావశబళతాలంకారః॥౧౯॥అత్రాంతరేఇ
తి॥అస్మిన్ సమయే॥ని॥అవసరమధ్యేంతరాత్మనిచేత్యంతరశబ్దార్థోఙక్తావమ

రః-సర్వజ్ఞస్యాపిగురోర్మోహసంపాదకంశిష్యపాండిత్యమద్భుతమితిభావః-తదేవ పాండిత్యనష్టభిశ్శ్లోకైఃవర్ణయతి-స్తంభఇత్యాదిభిః-స్తంభోనామస్తంభప్రళయరోమాంచస్వేదోవైవర్ణ్యవేపథుః॥*॥అశ్రువైస్వర్యమిత్యష్టౌసాత్వికాఃపరికీర్తితాఇతిశ్లోకోక్తస్సాత్వికభావః-స్థాణాచ-నృహరేన్నృసింహఃమానుషవిష్ణశ్చ॥౨౦॥౨౧॥యదితి॥ప్రళయోనష్టచేష్టతారూపస్సాత్వికభావఃసంవర్తశ్చ-ఆకస్మికఃభగవదాజ్ఞాంవినాప్రవృత్తఇత్యర్థః॥౨౨॥విజృంభితఇతి॥తదామురారేః ప్రతిలోమలోమ్నిలో

స్యమనోభవస్యపాండిత్యముజ్జ్వలమఖండితముజ్జజృంభె। సా
ర్వజ్ఞమాకలయతఃపురుషోత్తమస్యమోహోమహాన్నిజగు
రోరపిమేనతేనే॥ ౨౦ ॥తథాహి॥ స్తంభేపురాయోహరి
రావిరాసీత్ స్తంభోధునాతత్రహరౌచకాస్తే। కృతావ
తారాన్నృహరేరితః ప్రాగ్వ్యలక్షుణోయంనృహరిస్తదే
వ॥ ౨౧ ॥ యదాజ్ఞయాస్యాత్ప్రళయస్తమీశమాకస్మికః
క్షోభమనీనయత్సః। స్థానేయతో యోహరిణాప్యలంఘ్య
స్సస్వప్రపంచప్రళయోహిభిన్నః॥౨౨॥విజృంభితోభూ
త్ప్రతిలోమహర్ష స్తథామురారేరితినైవచిత్రమ్। యదీ
దృశోజాతుచిదంగనానాంసంగేషుహర్షోనసుభూతపూ
ర్వః॥ ౨౩ ॥ స్వేదాంబుపూరః ప్రససారశౌరేరనగళ
స్తన్నవిచిత్రపాత్రమ్। సాద్రోవిధుర్నిర్వ్యవధానమే

మ్ని-వీప్సాయామవ్యయీభావః-నపుంసకా దన్యతరస్యామితిసమాసాంత స్యవికల్పాట్టజభావః-హర్షఉద్బోధఃరోమాంచఇతియావత్-ప్రతిలోమో విపరీతోహర్షఃప్రమోదఇతిచవ్యజ్యతే -వైపరీత్యమేవప్రకటయతి-యదీత్యాదినా॥౨౩॥ స్వేదాంబ్వితి॥సార్ద్రఃస్వేదాంబుసిక్తః॥ ని॥ఆద్రం సాద్రంక్లిన్నమిత్యమరః - విధుఃకృష్ణఃనిర్వ్యవధానమేవస్వేదోత్తరక్షణమే వరాధాయాఃపరిరంభమియేష - వ్యంగ్యార్థస్తు- సాద్రాఃఆర్ద్రానక్షత్రయుక్తఃవిధుశ్చంద్రఃనిర్వ్యవధానమేవఆర్ద్రానక్షత్రభోగోత్తరకా

లమేవ రాధాయాః విశాఖానక్షత్రస్య పరీరంభం॥ ని॥ రాధా విశాఖా పుష్యే తు సిధ్యతిష్యౌ శ్రవిష్ఠయేత్యమరః - ఆర్ద్రా విశాఖయోర్నక్షత్రనవకవ్యవధానాదార్ద్రాభోగోత్తరకాలమేవ విశాఖాభోగో న ఘటత ఇతి భావః॥ ౬౪॥ సమగ్రేతి॥ సమగ్రే వేదిని సర్వజ్ఞేపి వివర్ణతా వైవర్ణ్యం పామరత్వం చ॥ ని॥ వివర్ణః పామరో నీచ ఇత్యమరః॥ ని॥ గ్రామ్యధర్మః సురతం॥ ని॥ వ్యవాయో గ్రామ్యధర్మో మైథునమిత్యమరః - గ్రామ్యాణాం ధర్మ ఆచారశ్చ॥ ని॥ అశ్లీలే సురతే గ్రామ్యం గ్రామ్యః పల్లీభవో జన ఇతి భాస్కరః - అనుత్తమః శ్రేష్ఠః॥ ౬౫॥ అచల ఇతి॥ గిరిర్ధరశ్చ స్థితితః మర్యాదాయాః స్థానతశ్చ॥

వరాధాపరీరంభమిమేష చిత్రమ్॥ ౬౪॥ సమగ్రవేదిన్య
పితత్ర కృష్ణే వివర్ణతా ప్రాదురభూత్తదానీమ్। న గ్రామ్యధ
ర్మప్రవణః కథన్ను భజేత వైవర్ణ్యమనుత్తమోపి॥ ౬౫॥ అచ
లస్థితితః ప్రచాల్యతే న మయా కిన్ను హరేః కథం యశః। ఇతి
తం జగతీధరం స్మరన్ స్త్రీ జగద్వ్యాపినమప్యకంపయత్॥ ౬౬॥
అనర్గళం నేత్రపథాత్ప్రవృత్తా యతో ముకుందస్య తదాస్ర
ధారా। అనంగబాణైరతిరక్తతాంతః కృతేతి తేన హ్యనుమీయ
తే స్మ॥ ౬౭॥ వైస్వర్యమప్యస్య తదావిరాసీద్వ్యలోకి తం క్వాపి న
తచ్ఛ్రుతం వా। యస్మిన్నశవేసుష్ఠు పరేణ పృష్టః స కిన్ను రాధా

ని॥ స్థానమర్యాదయోః స్థితిరితి భాస్కరః - హరేః కథం యశః గోవర్ధనోద్ధారాదితి భావః - జగతీధరం పరమాత్మానం పర్వతం చ॥ ౬౫॥ ౬౬॥ అనర్గళమితి॥ అస్రధారేతి॥ ని॥ అస్రం శోణితయోరస్రమితి భాస్కరః - అతిరక్తతా శోణితాతిశయవత్తా అంతరేవ బాణప్రయోగాదితి భావః - అత్యాసక్తతా చ - అనుమీయత ఇతి॥ అనురాగస్య మనోధర్మత్వేన అప్రత్యక్షత్వాదితి భావః॥ ౬౭॥ వైస్వర్యమితి॥ పరేణ నందేన పృష్టః కృష్ణః కోకిల ఇతి చ వ్యజ్యతే రాధాయా ఆగమనకాలే - రాధస్య వైశాఖస్య ఆగమనకాలే చైత్రాంతర్గత ఇతి యావత్॥ ని॥ వైశాఖే మాధవో రాధ ఇత్యమరః - ఈదృగ్వైస్వర్యవాన్ కిన్ను వసంతే

కోకిలస్య ప్రత్యుత సౌస్వర్యాదితి భావః॥ ౮౮ ॥ ౮౯॥ ౯౦॥ అపీతి ॥ అర్గళం విష్కంభం బలవత్సుష్ఠుసంపాతస్సంగమః ॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩ ॥ అక్షేతి॥ యత్ర అక్షషట్కం ఇంద్రియషట్కం చ-మనష్షష్ఠానీంద్రియాణీతి వచనాత్ సాక్షీ

గమకాలఈదృక్ ॥ ౮౮ ॥ ౪॥ ఏవముద్భూతప్రభూతసాత్త్వికవికారే సతి మురారౌ సర్వ్వం కపాటమివ విషమసాయకశక్తిం విరహతాపనివర్తి కామమ్మృశవర్తికాం తామేతామాళీజనః కేళీసదనమాదితః ప్రవేశ్య స్వయమప్రవిష్ట ఏవ సంఘటితకవాటస్సత్వరమపససార॥ ౮౯ ॥ ప॥ దృష్ట్వాత్ర హరిం పురస్స్మరగురుం వేగాద్వివృత్తాననా సా టోపాం కవాటపాటనవిధౌ మోఘీభవత్ప్రొద్యమా। రాధా తత్ర యథా యథా భజత సా నిబంధమాశాం తథా గోవిందస్య విశృంఖలా సమభవచ్చిత్రం స్మరప్రక్రమః॥ ౯౦ ॥ అపి ప్రదాయాంతరమర్గళం సధృత్వాపి పాణిం బలవత్ప్రియాయాః । లాభం హరిర్వ్విశ్వసితిస్మ నాస్యాస్సంపాతసంపాదితకంపసంపత్॥ ౯౧ ॥ క్రీడామందిరమాదరాదుపగతా మాళీజనప్రార్థనైస్తత్రాతర్కితసంభవం యదుపతిం దృష్ట్వా విమోహాకులామ్। అంకం స్వస్పృహమాకలయ్య మధురైరానందయన్భాషితైః ప్రేమ్ణా నూతనసంగమే నవవధూం రాధాం హరిః పాతు నః॥ ౯౨ ॥ తథాహి॥ కిమేన మాళీవిరహేఽబ్జబాలేలోలాల కేళుం పసితోఽపపోషమ్ । దాసో హమాజ్ఞావశగః కథం ను సఖ్యా న నిర్వర్తయితాస్మి కృత్యమ్ ॥ ౯౩॥ అక్షక్రీడనతత్పరా యది భవేస్సఖ్యా సమం ప్రేయసి ద్యూతం గుహ్యాతమం పునస్త్రిజగతి శ్లాఘ్యం సమాకర్ణయ । క్రీడాసా

తు అతనుశ్శరీరశూన్యః స్మరశ్చ-సోత్కంఠ తా సోత్కలికత్వం ఉన్నమితకంరత్వం చ అబలా దుర్బలా అక్షక్రీడన కౌశలానభిజ్ఞా ఇత్యర్థః - స్త్రియశ్చ స్తోతవ్యాః పరానందదం అమితానందసంపాదకం పరమాత్మనస్సుఖావ

హం చ ప్రసిద్ధా కుక్రీడనే తు అక్షద్వయం క్రీడాసాధనం - శరీరీ సాక్షీ - అవనతకంఠత్వం జైత్రస్యాస్తీతి ఇత్యేతద్వైలక్షణ్యమితి ధ్యేయం ॥ ౯౪ ॥ దుష్ప్రాప ఇతి ॥ దుష్ప్రాపో పి విధోః కరః చంద్రకిరణః తస్తైః కుచయుగస్థాప్యతాం కిము శీతలం వా తమాతనోమి కిం వా వీజయామి కిం న్విత్యర్థః - అథవా గ్రహయుతం చంద్రాదిగ్రహయుతం అంబరమాకాశమేవాకషాణామితనయామి తతః కిమత ఆహ - ఉరుద్యుతిచుంబినం అధికకాంతిస్పృశం తమీశం నిశానాథం ॥ ని ॥ రజనీ యామినీ తమీత్యమరః - స్పృష్ట్వా తాపాపనోదనార్థమితి భావః ధన్యం కురు త్వత్కరస్పర్శనచంద్రోపి ధన్యో భవత్విత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు విధోః స్వస్య కరో హస్తః కుచయుగే స్థాప్యతాం స్పృశామి కిం న్విత్య

ధనమత్కుషట్కమతనుస్సాక్షితు సోత్కంఠ తాస్త్రోతవ్యా
అబలాశ్చయత్ర తదిదం మన్యే పరానందదమ్ ॥ ౯౪ ॥ దు
ష్ప్రాపో పి విధోః కరః కుచయుగే త్వస్తే కిము స్థాప్యతాం కిం
వా శీతలమాతనోమి సకలేష్వంగేషు తే స్పర్శనమ్। ఆకషాణ
మ్యథవాంబరం గ్రహయుతం ధన్యం తమీశం కురు స్పృష్ట్వోరు
ద్యుతిచుంబినం వద ముదా కా వా త్రసే వాస్తు తే ॥ ౯౫ ॥ గు
హ్యాంతప ప్రకటయామ్యధునా సుఖార్థం కో ప్యస్తి కామ

ర్థః - కం చ మాత్ర ఇతి - కో యం నియమ ఇత్యాహ - తేత వాఖిలేష్వంగేషు శీతలం యథా తథా స్పర్శనమాలింగనం కరోమి కిం న్ను - అంబరం వస్త్రం ఆకర్షామ్యపహరామి వస్త్రాపహారస్య ఫలమాహ - ఊరుద్యుతిచుంబినం వస్త్రరహితత్వాత్సక్థికాంతిదర్శినం తం ప్రసిద్ధమీశం పతిం మామితి భావః - స్పృష్ట్వా ధన్యం కురు ఏతాసు సేవాసు మధ్యే తవ కీదృశ్యాపేక్షితేతి ప్రశ్నః ॥ ౯౫ ॥ గుహ్యమితి ॥ సుఖార్థం గుహ్యముపస్థం ప్రకటయామి వస్త్రాపహరణేన స్ఫుటయామీత్యర్థః - అన్యత్ర తవ సుఖార్థం గుహ్యం ప్రకటయామి కిము పరహస్యముపదిశామీత్యర్థః - తదేవాహ - కో పీతి - ధీరో పి ధైర్యవానపి భీరూణాం భయశీలానాం అశక్తానాం వశగః అశక్తైన తదుపాసకేన ధీరా అపి జీయంత ఇతి భావః - లలనా పి తదుపాసికా పుంభావం పుంజన్మ యాతి, స్త్రీణాం పుంజన్మ సుకృతలభ్య

మితిభావః-అన్యత్రధీరో౽పి విద్వానపి భీరూణాం స్త్రీణాం వశగః వశ్యోభవతి లలనాపి పుంభావం ఉపరిసురతమిత్యర్థః-తదుపాసనస్యమన్మథదేవోపాసనస్య ఈదృశఫలమస్తీతి శేషః॥ ౯౬ ॥ అపీతి॥ అఘటితఘటనాకౌశలమితివక్ష్యమాణవిరుద్ధధర్మాణాంసహావస్థానవిరుద్ధసంపాదనరూపమిత్యర్థః॥ ౯౭॥తమితి॥ త్రిదశం దేవం-దశవిధేతి॥*॥దృఙ్మనస్సఙ్గసంకల్పాజాగరఃకృశతారతిః। హ్రీత్యాగోన్మాదమూర్ఛాంతా ఇత్యనంగదశాదశేతివచనోక్తా దశదశాః సుతనుః స్త్రీసుందరంశరీరంచ - క్షేత్రంశరీరంపత్నీచ॥ని॥ క్షేత్రంకళత్రే కే

ఇతివైజయంతసార్వభౌమః । ధీరో౽పి భీరువశగో లలనాపియాతి
పుంభావమీదృశఫలంతదుపాసనస్య॥ ౯౬ ॥ ౪ ॥ అపిచత
దీయమఘటితఘటనాకౌశలమసాధారణమవధారయతు
భవతి॥ ౯౭ ॥ తమేనంమీనకేతనం త్రిదశమపి ప్రకాశిత
దశవిధదశమనంగమపిసుతనులోభనీయంభవవిరోధినమపి
సంసారసారంపరిత్యక్తక్షేత్రమపిసగతింస్థాణువిరోధినమ
పితరుణోపాస్యంమధుప్రణయినమపికృతసురావర్జనంపవ
నంతమిత్రమపిపుష్పసమయోశరప్రహారంకుర్వాణమనన్య
జమపిమనోభవంరతిభాజమపివిరతిభాజం కుసుమైకసాయక
మపిపల్లవేషుపటుపాతినంసుమనోబాణమపిసురతావిరోధి
బాణంశంబరవిరుద్ధమపిదానవారితయాప్రసిద్ధంనష్టమూ
ర్తిమప్యనష్టమూర్తిం పవ్రిణయినంనిర్వాణ కారణీభూత

వారేసిద్ధస్థానశరీరయోరితిప్రతాపః-తరుణోపాస్యం యువసేవ్యం, తరుణావృక్షేణోపాస్యంచ,సురావర్జనంమదిరాత్యాగః,సురాణామావర్జనంవశీకరణంచ-పల్లవేషు పటుపాతినం పల్లవబాణానురక్తం విటేష్వనురక్తంచసుమనోబాణంకుసుమేషుంసుమనసస్సురాఏవబాణాయస్యతంచ-సురతస్యఅవిరోధీఅనుకూలః.సురతస్యభావిసురతస్యఅవిరోధీచ బాణోయస్యతంశంబరోరాఘసఃశంబరమంభశ్చ॥ని॥నీరక్షీరాంబుశంబరమిత్యమరః-దానవారితయాదానవశత్రుతయా- దానోదకతయాచ,యోగాభిలాషఃసంగ

మస్పృహోధ్యానాసక్తిశ్చ॥ ని॥ యోగః పూర్వార్ధసంప్రాప్తౌ సంగతిధ్యాన
యుక్తిష్వితి విశ్వప్రకాశః - శూర్పకారిః శూర్పకద్వేషీ - శూపణంకరోతీ

యోగాభిలాషజనకమపి మోక్షపరిపంథినమపవర్గమివ
భవవిరోధినం హంసమివ మానసావాపినం శిల్పకమివ శూర్ప
కారితయా ప్రసిద్ధం వైనతేయమివ సుమనసాం దుర్లభమ
మృతమాతన్వానం కృతాంతమివాయోగావలంబిజనయా
తనోత్సుకం మాంత్రికమివ కామినీగ్రహవ్యాకులితపురుషో
పాస్యం దివాకరమివాతిరక్తరుచివిషయం హారమివోన్మ
త్తప్రియం జీవన్ముక్తమివ నిరంతరప్రమదాశ్రితం పవనమివ
భోగిజీవాతుం కృపణస్యేవ విధేరపి స్వజాతాభిలాషమాపా
దయంతం బహుప్రజస్యేవ శశినోఽపి గురుగృహస్పృహామా
తన్వానం యాతుధానస్యేవ పురందరస్య తాపసక్షేత్రదూ
షణధియమాపాదయంతం వాత్స్యాయన తంత్రసారంభ
గవంతం మకరధ్వజముపాసీనాస్సంపన్నప్రియావాప్తయ
స్సకలభోగాననుభవంతి॥ ౯౮ ॥ తథా చ తదీయం మంత్ర
మస్మిన్నేవ మాంగళికముహూర్తే తుభ్యముపదేష్టు కామ
స్యాశిమపి వచనం ప్రమాణయతు భవతీ ॥ ౯౯ ॥ ప॥ వామా
చారైకగమ్యో హి మంత్రోఽయం త్రిస్యసాధనమ్ । నగ్నతా
మధునః పానం ప్రియోచ్ఛిష్టస్య చ గ్రహః ॥ ౧౦౦॥ ఇత్యా
దిచాటువచనైర్మధురైర్మురారిస్సైరాననాథ మధిగతా
ర్థతయా ప్రియాం తామ్ । దృష్ట్వైవ నామృతమసౌ పిబతి
స్మ కిం ను మోహాదకామయత కిం త్వధరామృతం సః॥ ౧౦౧॥
చుచుంబ శౌరిర్వదనం ప్రియాయా ధ్రువం సుధాదీధితిబింబ

తిశూర్పకారీచ, స్వజాతాభిలాషోధనాతిశయాసక్తిః పుత్రిసంగమేచ్ఛాచ
గురుగృహాస్పృహావిస్తృతసదనేచ్ఛా, పత్నీవాంఛా చ, తాపసక్షేత్రదూష
ణం బుష్యాశ్రమపీడనం, మునిపత్నీ వ్రతభంజనం చ॥ ౧౦౧ ॥ చుచుంబేతి॥ య

ద్యస్మాత్కారణాత్, మందంకరధూననేనకిరణకంపనేనఉజ్జ్వలఃకోపిరసస్సు
ధాద్రవః - ప్రోవాహ వహతిస్మ,అన్యత్ర మందంకరధూననేనహస్తధూ
ననేననిషేధార్థమితిభావః - ఉజ్జ్వలఃకోపిరసఃప్రోవాహ,కరధూననేన
స్పృహాతిశయస్సంజాతఇత్యర్థః - సర్వమపిదుర్లభంవస్తుప్రియమితి
భావః - ఉజ్జ్వలః శృంగారఇతి-ప్రాచీన వ్యాఖ్యానంతు రసస్య స్వశబ్దవా
చ్యతాయాదోషత్వాదుపేక్షణీయం॥౧౦౩॥ త్వదధరఇతి॥ ద్విజరాజ
రుచేః చంద్రస్యాదస్యతిరస్కరణంపరిభవం విదధతికుర్వాణేఅధరేసుధా
ధికతానాస్తికింస్యాదేవేత్యర్థః,చంద్రస్యసుధామయత్వాదితిభావః -అ

మేతత్ । ప్రోవాహమందంకరధూననేనయదుజ్జ్వలఃకోపి
రసోమనోజ్ఞః ॥ ౧౦౨ ॥ ౫॥తదనుయదుపతిఃప్రేయసీబిం
బాధరపానలోలుపఃకమపిచాటువచననిచయమరచయత్॥
౧౦౩ ॥ తథాహి ॥ ప ॥ త్వదధరఃపరిభూతసుధారసఃప్రి
యతమేకతమేననబుధ్యతే । విదధతిద్విజరాజరుచేస్తిరస్క
రణమస్తుసుధాధికతానకిమ్॥ ౧౦౪ ॥ ఆదౌయదచ్ఛమమృ
తంమదనేబభూవగుప్త్యాతదేవ విధినానిహితంత్వదోష్ఠే।
ఖ్యాతంతదేత దధరామృతముత్తరంతు కాలుష్యభాగధిగ
తంత్రిదశైర్ధృతాస్తైః ॥ ౧౦౫ ॥ బాలేతవాఖిలముఖేపి
విధోర్వివర్తే రేఖాధరస్యపరమస్యకుతోతిమృష్టా । ఇత్థంవి

న్యస్త్రిద్విజరాజాదంతశ్రేష్ఠాఃమధ్యమదంతాఇతియావత్ ॥*॥ రాజదంతా
మధ్యాదంతాదంష్ట్రాదంతాచపార్శ్వయోరితివైజయంత్యాం-మధ్యమదం
తానాంరాజదంతత్వకథనాద్ద్విజరాజత్వోక్తిః తేషాం రుచేః కాంతేఃతిర
స్కరణమాచ్ఛాదనందంతవాసస్త్వాదితిభావః॥౧౦౪॥ ఆదావితి॥ అచ్ఛంని
ర్మలంఅధరామృతంప్రాగుత్పన్నసుధా॥ *॥శ్రుతంభవద్భిరధరోత్తరం
వచఇతిశాకుంతలాదిప్రయోగాత్ ॥ ౧౦౫॥బాలేఇతి ॥ వివర్తేపరిణామే
సతీతిశేషః-విశంకోనిస్సంశయోస్మి- చంద్రస్సర్వోప్యమృతమయత్వాన్మృ
ష్టఃతత్రైకారేఖాత్వతిమృష్టా-అన్యథాశివోనబిభృయాత్తమైవాధారోని

మిర్గతః-అతఏవముఖం సర్వంమృష్టం- అధరస్త్వతిమృష్టఇతినిరవచినవమిత్య
ర్థః ॥ ౧౦౬ ॥ సువర్ణేతి ॥ సువర్ణమాత్రేణఅచ్ఛిద్రకదళ్యాదిప
ర్ణమాత్రేణగరుడమాత్రేణచజగద్దురాపకల్యాణానాంపాత్రేణ అనంత
కల్యాణగుణశాలినాపరమాత్మనేత్యర్థః-బహుమూల్యేనసువర్ణపాత్రే
ణేతిచవ్యాఖ్యాతే ॥ ౧౦౭ ॥ మనోహరాపాంగీతి ॥ క్షౌద్రస్యపటలంమధు
కోశఃమన్యేఇత్యుత్ప్రేక్షా వాక్యార్థః కమఠ-తిర్యగ్విహితఃతిర్యగ్జంతుభిర్మ
క్షికాభిఃకృతోపిపాత్రేయఃపరైర్నైవనరేణపేయఃక్వచిన్మనుషసంచారరహితే
ప్రదేశేమక్షికాభిరేవనీయతఇత్యభిప్రాయేణప్రయోగ్రహణం- అన్య

శంక్యచిరమస్యాధునావిశంకఃస్మృత్వాశివంధృతరుచిం శశి
రేఖయైవ ॥ ౧౦౬ ॥ సువర్ణమాత్రేణజగద్దురాపకల్యా
ణపాత్రేణచయద్గృహీతుమ్ ।అహంకిముత్ప్రేయసితేధ
రస్యతస్యామృతస్యాపిచ తారతమ్యమ్ ॥ ౧౦౭ ॥ మనోహ
రాపాంగితవా ధరోయంక్షౌద్రస్యమన్యే పటలం యదే
షః । చిరాయతిర్యగ్విహితోపికృచ్ఛ్రంపాత్రేయఃపరైర్నైవన
రేణపేయః ॥ ౧౦౮ ॥ కమలకుట్మలచారుకుచాంకురేత్వ
దధరోద్విజవాసఇతిస్ఫుటమ్ । అతిసితస్సతతామృతసేక
తోభవతిరాగవిశేషపదంయతః ॥ ౧౦౯ ॥ ద్విజచ్ఛదస్తేధర

త్రతిర్యగ్విహితోలజ్జయాసాచీకృతోపిపరేణపరమాత్మనైవపేయస్సర్వ
థాపాస్యామేవేత్యర్థః॥౧౦౮॥కమలేతి॥ద్విజవాసోదంతవసనం,బ్రాహ్మ
ణవస్త్రంచ,అతిసితఃశర్కరామతిక్రాంతఃఅధరః॥ని॥శ్వేత్రేసితంభాగవె
నాశర్కరాయాంసితాస్త్రియామిత్యమరశేషః- సతతామృతసేకతః విధ్
నానంతతంసుధాభిస్సిచ్యమానత్వాద్ధేతోః రాగవిశేషపద మనురాగాతిశ
యాస్పదంభవతి-ప్రథమతఏవ శర్కరాతిశాయితదనుసుధాభిరపిసిచ్యతే
చేత్కిమువక్తవ్యమితిభావః-అన్యత్ర అతిసితః ప్రథమమతి శుభ్రద్విజపట
స్సతతమమృతసేకతోజలక్షాళనాద్రాగవిశేషపదమారుణ్యాతిశయాశ్ర
యః ॥౧౦౯॥ ద్విజచ్ఛదఇతి॥ద్విజచ్ఛదోదంతచ్ఛదఃపక్షఃపత్రంచయతోయ

హస్తాత్కారణాత్-అనేనఅధరేణ హరిణాకృష్ణేన, హరేణ బలాత్కారేణ హార్యంహర్తుంశక్యంనవమమృతంసంఛాద్యసంగోప్యధార్యతే అంతరేవధార్యతఇత్యర్థః-అన్యత్ర అనేనగరుడపక్షేణహరిణాఇంద్రేణహరేణ హార్యంహర్తుంయోగ్యంనవంఅమృతంసంఛాద్యధార్యతే,పురాగరుత్మానమృతఘటంపక్షేణసంఛాద్యనినాయేతిప్రసిద్ధిః ॥ ౧౧౦ ॥ మసారేతి॥ మసారఇంద్రనీలఃఅముష్యఅధరస్యభోక్తుఃపాతుః, ఆదౌకంటకపాళిఃపులకపఙ్క్తిః ప్రకాశతేఉత్పద్యతఇత్యర్థః॥సి॥వేణౌద్రుమాంగే రోమాంచే క్షుద్రశత్రౌచకంటకఇతివైజయంతీ-తతశ్చమృష్టంస్వాదువస్తులభ్యతే,అన్య

ఇత్యసంశయంద్విజోపిసోయంగరుడఃపరంభవేత్ । అనే
నసంఛాద్యయతోమృతం నవంహరేణహార్యంహరిణైవధా
ర్యతే ॥ ౧౧౦ ॥ మసారసారాక్షితవాధరోష్ఠంఫలంవిశం
కేపనసద్రుమస్య । ప్రకాశ్యతేకంటకపాళిరాదౌతతశ్చమృ
ష్టంయదముష్యభోక్తుః॥ ౧౧౧ ॥ ద్రాక్షేవసాక్షాదధర
స్తవాయంనాసత్యవాణీప్రవణోయతోహమ్। తాపాపనో
దాయగదావలంబీముదాతదాస్వాదనసాదరోస్మి॥౧౧౨॥
కథంనుసామ్యంద్విజగర్హితేనబింబీఫలేనాస్తుతవాధరస్య ।
ద్విజప్రధానాశ్శుచయోధరేతుప్రవర్తయంత్యేవరుచింస్వ

త్రఅముష్యపనసఫలస్యభోక్తుఃఆదౌకంటకానాం ఫలావయవ విశేషాణాం పాళిఃపఙ్క్తిఃప్రకాశతేదృగ్గోచరీభవతీత్యర్థః - తతశ్చమృష్టంవస్తులభ్యతే॥౧౧౧॥ద్రాక్షేతి॥నాసత్యవాణీసత్యవాక్యంఆశ్వినేయవచనంచ,గదావలంబీగదాధరఃరోగీచ॥౧౧౨॥కథంన్వితి॥ద్విజగర్హితేనబ్రాహ్మణనింద్యేన-కోశాతకీబింబఫలంమద్యమాంసపమంస్పృశమితిస్మృతకోశాతకీబింబఫలయోర్ధర్మశాస్త్రనిషేధాత్,అధరేతుశుచయః శుభ్రాఃద్విజప్రధానాః ప్రధానదంతాస్స్వకీయాంరుచింకాంతింప్రవర్తయంతిదంతకాంతిరధరేప్రసరతీతిభావః- అన్యత్రశుచయఃపవిత్రాఃద్విజప్రధానాః బ్రాహ్మణోత్తమాస్స్వకీయాంరుచిమభిలాషంప్రవర్తయంతి అభిలషంతీత్యర్థః-ప్ర

ధానశబ్దస్య పుల్లింగత్వం సమర్థితం ప్రథమవిలాసే సుకృతపరిధాన ఇత్యత్ర॥ ౧౧౩॥ నవిద్యత ఇతి॥ వృత్త్యా విగ్రహేణ వ్యాఖ్యానేనేతి యావత్ అధరశబ్దచుంబి ఆధరశబ్దస్పృక్ నవఖండాని భారతేళావృతాదీని తైస్సారాశ్రిష్ఠార సాభూమిః, అన్యత్ర నవో నూతనః ఖండః శర్కరా॥ ని॥ స్యాత్ఖండశ్శర్కరేచ త్సుర్వికారమణి దోషయోరితి విశ్వః-తస్య యస్సారః ॥ ౧౧౪ ॥ విరుద్ధతేతి॥ అసురా అవిద్యాః అధర్మ ఇత్యాదావిరోధినో నఞర్థత్వదర్శనాదితి భావః- యథాహుః॥ తత్సాదృశ్యమభావశ్చ తదన్యత్వం తదల్పతా। అప్రాశస్త్యం విరోధశ్చ నఞర్థాష్షట్ప్రకీర్తితా ఇతి-ధరః పర్వతః ॥ ని ॥ఆహార్యధర పర్వ

కీయామ్ ॥ ౧౧౩ ॥ నవిద్యతేయత్రాధరేతి వృత్త్యా ప్రతీయ
తేర్థో ధరశబ్దచుంబీ । ప్రత్యక్షమేతం నవఖండసారరసా
శ్రియత్వం కథమస్తు ముగ్ధే॥ ౧౧౪ ॥ విరుద్ధతా చాపి యతో న
జర్థస్తవాధరస్తేన ఘనాఘనోయమ్। యదేష వర్షత్యమృ
తస్య ధారా విశ్వంభరాహ్లాదధురీధురీణాః॥ ౧౧౫ ॥ బిం
బాధరస్తే వదనారవింద మరందసంవాస పదం మదాఢ్యా। క
దాంశు కింజల్కపరీతమేత మాదిత్సతేయన్మధుహృత్సతృ
ష్ణః ॥ ౧౧౬ ॥ తవాధరః పల్లవ ఏవ బాలే రసాలసాల
స్య రసాలసాంగి। న చేత్కథం వా పరపుష్ట ఏష స్సదా తదా

తా ఇత్యమరః - తద్విరోధీ ఇంద్రః అధరః ఘనాఘన ఇంద్రః వార్షికశ్చ మేఘశ్చేతి వ్యజ్యతే॥ ని॥ శక్రఘాతుకమత్తేభవార్షికాబ్దా ఘనాఘనా ఇత్యమరః-యద్యస్మాత్కారణాదేష అధరః విశ్వంభరస్య కృష్ణస్య ఆహ్లాదధురీసంతోషాతిశయః తద్ధురీణాస్సంతోషాతిశయసంపాదకా ఇత్యర్థః- అమృతస్య సుధాయాః ధారాః వర్షతి అన్యత్ర ఏష ఇంద్రః విశ్వంభరాయా భూమేరాహ్లాదసంపాదకాః- అమృతస్యోదకస్య ధారాః వర్షతి॥ ౧౧౫ ॥బింబాధర ఇతి॥ వదనస్యారవిందత్వే తత్ర మకరందేన భవితవ్యమితి భావః- మధుహృద్భృంగః కృష్ణశ్చ సతృష్ణ ఇతి ॥ ని ॥ తృష్ణే స్పృహా పిపాసే ద్వే ఇత్యమరః॥ ౧౧౬ ॥ తవేతి ॥ పరపుష్టః కోకిలః పరేణానందేన పుష్టః కృష్ణశ్చ కోకిలస్య

చూతాంకురభక్షణం ప్రసిద్ధం- అతఏవ ॥*॥ చూతాంకురాస్వాదకషాయకంఠః పుంస్కోకిలో యన్మధురం చుకూజేతి కుమారసంభవే ॥ ౧౧౭ ॥ నితాంతేతి ॥ నితాంతశుద్ధానామతిశుభ్రాణాం ద్విజానాం దన్తానాం వాసోవస్త్రం అతిపవిత్రబ్రాహ్మణనివాసశ్చ- తత్తస్మాత్కారణాదిహ- అమృతం యజ్ఞశేషాన్నం చ స్యాత్ ॥ ని ॥ అమృతం యజ్ఞశేషే స్యాదితి విశ్వః - పురుషోత్తమః నిర్వాణ హేతోః సుఖార్థం క్రతేష్టిః కృతాభిలాషః తదమృతం కాంక్షతి - అన్యత్ర నిర్వాణహేతో మోక్షార్థం క్రతేష్టిః కృతయాగః పురుషోత్తమః సత్పురుషోపి తద్యజ్ఞశేషాన్నం కాంక్షతి ॥*॥ యాచయే చ్ఛ్రోత్రియస్యాన్నం తదభావే జలం పిబేదితి శాస్త్రాదితి భావః ॥ ౧౧౮ ॥ స్వత ఇతి ॥ అమృతస్యాం

స్వాదనసాదరస్స్యాత్ ॥ ౧౧౭ ॥ నితాంతశుద్ధద్విజవాస
ఏవ స్తవాధరోష్ఠస్తదిహామృతం స్యాత్ । కాంక్షత్యత స్తత్పు
రుషోత్తమోపి నిర్వాణహేతోస్సతతం క్రతేష్టిః ॥ ౧౧౮ ॥
స్వతోమృతస్యం ద్యపి యాచతే తేధరం విధుః కిన్ను తతోపి కాం
క్ష్యమ్ । తం సత్పతిం ప్రీణయ సౌమనస్యప్రదం యది స్యాత్సు
రతాదరస్తే ॥ ౧౧౯ ॥ స్నేహస్య పాత్రం హ్యధరో జడా
నాం మాధుర్యమతభ్రమమాత్రమూలమ్ । ఇతి ద్వితీయా
ధరమాధురీణతత్త్వానభిజ్ఞాః ప్రలపంతి విజ్ఞై ॥ ౧౨౦ ॥ ధ

దీ మోక్షప్రదః సుధాస్రావీ చ విధుః కృష్ణశ్చంద్రశ్చ తే సురతాదరః సంగమే చ్ఛా స్యాద్యది తం సౌమనస్యప్రదం చిత్తాహ్లాదకరం సత్పతిం ప్రశస్తం ప్రియం ప్రీణయ- అన్యత్ర తే సురతాయాం దేవభూయే ఆదరః స్యాద్యది సౌమనస్యం దేవభూయం తత్ప్రదం సత్పతిం నక్షత్రేశం ప్రీణయ ॥ ౧౧౯ ॥ స్నేహస్యేతి ॥ స్నేహస్యానురాగస్య పాత్రం- జడానాం భూయామోహితానాం భ్రమమాత్రమూలం ॥*॥ ఆరోప్యాత్మానం ధ్రువిషయే తద్భోగలోలుపో బాలః ॥ హస్తస్థితం క్షురాగ్రం మాక్షీకమాక్షీవ్య లేఢు ముత్సహత ఇత్యభియుక్తవచనాదితి భావః- తత్త్వానభిజ్ఞా దితి - అధరతత్త్వానభిజ్ఞా అత ఏవ మూఢా ఇత్యర్థః ॥ ౧౨౦ ॥ ధయానీతి ॥ మోహిస్యజ్ఞైసుధాం ధుమమృతకూపం ॥ ని ॥

పుంస్యేవాంధుః ప్రహిః కూప ఇత్యమరః - మాధుర్యమితి - కూపాదళం ప్రత్యహముద్ధృతం స ఏవ మధురం భవతి - అన్యథా నశ్యతీతి ప్రసిద్ధం॥౧౨౧॥ యదితి ॥ పదం విధిత్సతే స్థాతుమిచ్ఛతి - క్షతం కర్తుం వాంఛతి చ - కోవాప రాధః - స్వగృహేఽవస్థానం నాపరాధాయేతి భావః - అస్వపద ఇతి - అధరోదంత వాస ఇతివత్కుచౌ నఖవాస ఇతి ప్రసిద్ధ్యభావాదితి భావః ॥౧౨౨॥౧౨౩॥ ప్రియతమేతి ॥ కుచావేవ కోకౌ తయోస్సభాజనమానందనం తత్ర - కృతరుచి

యాని మోహిన్యధరం సుధాంధుం హితం తవైవేద ముదారశీలే। గృహీత ఏవానుదినం సతృష్ణైః రసో హి మాధుర్యముపైతి నాన్యః॥ ౧౨౧ ॥ యద్దంతవాసోఽధర ఏష తే నరదః పదం తత్ర విధిత్సతే మే। కో వాపరాధోఽస్య నఖస్తు వార్యః పదం కుచే వ్యస్వపదే విధిత్సుః॥ ౧౨౨ ॥ ఇతి ముహుస్స్తువతా తవ తావతా నఖలు హానిరితి బ్రువతా మునా। సకృదచుంబి కథం చ న వంచనావచనసంచయమోచనచుంచునా ॥ ౧౨౩॥ ప్రియతమా కుచకోకసభాజనే కృతరుచిః కమలాప్తతమస్తతః। కరమచాలయదంబుజబాంధవం సపది తావపి కించిదుదంచితౌ ॥ ౧౨౪ ॥ బాలే న వేత్సి పదయోర్గతి సౌకుమార్యమూర్వోః కరం హృది చ కుంభయుగం క్రమేణ। క్షిప్త్వా గజస్సకలమాక్రమితుం తవాంగమత్యర్ఘమిచ్ఛతి హరిం శరణం భజేమామ్ ॥ ౧౨౫ ॥ తెనైవ తే సంప్రతి పార

రసురక్తః కమలాయా ఆప్తతమః కృష్ణః - అంబుజబాంధవం కమలసదృశం కరం హస్తమచాలయత్ తావపి కుచావపి కించిదుదంచితౌ ఉదచ్ఛ్వాసౌ అన్యత్ర కృతరుచిః ప్రాప్తకాంతిః కమలానామాప్తతమో రవిః అంబుజబాంధవం కమలహితం కరం కిరణం అచాలయత్ తౌ చక్రవాకావపి కించిదుదంచితౌ ఉద్గతౌ॥ ౧౨౪॥బాలేఇతి॥న వేత్సి న జానాసి గజకృతమనర్థమితి భావః - పదయోరితి - తవేతి శేషః - అన్యథా గజవద్గమనం న స్యాదితి భావః ఏవముత్తరత్రాపి - క్రమేణేతి - వామనభిక్షున్యాయాదితి భావః - అత్యర్ఘం బహుమూల్యం - హరిం సిం

హం॥౧౨౫॥తేనైవేతి॥తేనైవగజానుప్రవేశేనైవ-తేపారవశ్యం-ఏకస్మిన్
ప్రాణిని ప్రాణ్యంతరసమావేశాత్పారవశ్యంభవతి-యథాపిశాచదేవతా
ద్యావిష్టే ఇతిభావః॥౧౨౬॥త్వదితి॥కంచుకాగ్రియోఃకూర్పాసాగ్రయోః
యోగఃగ్రంథీకృతస్సంయోగఃతస్మిన్ మిషేణయదేకకాండంపేటీద్వయస్య గ్ర
కోదండః-స్మరఏవధీవరోమీనగ్రాహీకదాచిన్మీనతనుంప్రాప్తఃవేదోద్ధార
ణార్థంమత్స్యరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః - లౌల్యంజలవిహారతావశ్య
తచాంచల్యం-ఆసక్తిశ్చ॥౧౨౭॥నిర్వాణేతి॥నిర్వాణహేతోర్మోక్షార్థంసు

వశ్యంవిదారయత్యేషహరిస్తదేతౌ । నఖేనకుంభౌయదితే
సుఖంస్యాత్తదాహితంజ్ఞాస్యసిభాషితంమే ॥ ౧౨౬॥ త్వ
త్కంచుకాగ్రియుగయోగమిషైకకాండబద్ధంకుచద్వయ
మిదంస్మరధీవరస్య । పేటీయుగంయదిహమీనతనుంకదా
చిత్ప్రాప్తఃపురావ్యహహలౌల్యముపైమిబద్ధః ॥ ౧౨౭॥
నిర్వాణహేతోర్భవదంగసీమ్నివిధిః ప్రతిష్ఠాప్యరతీశదే
వమ్। కుంభానిచిక్షేపసువర్ణపూర్ణౌకుచచ్ఛలేనాగమ
పారగామీ ॥ ౧౨౮ ॥ అంతఃపురంరతిమిమాం హృదయేశ
యస్యకామస్యగోప్తుమయికంచుకినాస్తనౌతే । దండౌత
యోర్హితకరౌభవతాంభుజౌమేనక్వాపిదండరహితఃకి
లకంచుకీస్యాత్ ॥ ౧౨౯ ॥ కథన్నుమూఢాఃకథయంతిసా
మ్యంశైలేనబాలేకుచకుంభయోస్తే । క్షిప్తౌభవద్భూషణ

ర్థంచ-దేవతాప్రతిష్ఠాపనేమోక్షస్మరణాదితిభావః - నిచిక్షేపేతి- దే
వతాయతనేస్వర్ణపూర్ణకుంభనిక్షేపఃపాంచరాత్రాద్యాగమప్రసిద్ధః॥
౧౨౮ ॥ అంతఃపురమితి॥మన్మథోహృదయేశయఇతిప్రసిద్ధిః - త
త్సమీపేరతేరవ్యవస్థానమావశ్యకంఅంతఃపురరక్షణార్థంచ కంచుకిభిర్భ
వితవ్యమిత్యర్థః-కంచుకినాసకూర్పాసౌసావిదల్లాచహితకరౌహితసం
పాదకౌదండహీనాత్కశ్చిన్నబిభేతీతిభావః - అన్యత్రహితకరౌధృతక
రౌ॥ ౧౨౯ ॥కథన్వితి॥వజ్రోహీరఃకులిశంచ - భూషణమేవేతి. అన్య

ధా-కిమథ-మత్రితిష్ఠసీత్యపరాధస్స్యాదితిభావః ॥ ౧౩౦ ॥ స్యధత్తేతి ॥ పద్మాప్తకరాభిమర్శః సూర్యకిరణసంపర్కః హరికరస్పర్శశ్చ ॥ ౧౩౧ ॥ త్వ దంగతి ॥ త్వదంగేయాలావణ్యాఝురీతజ్జిహీషయా అన్యవధూస్పృష్ట్యర్థ మితిభావః- నవార్యతేచేదిత్యాది-తయోఃకుంభయోరుపరికరాప్రసార్యమ యాపురుషేణనవార్యతెచేత్త్వమబలేతివంచయిత్వా హరిష్యత్యేవేత్యర్థః॥ ౧౩౨॥యదితి॥కంచుకంకూర్పాసంఅహినిర్మోకంచభోగినాస్సుఖినాస్సర్ప

మేవయత్రివజ్రిః ప్రతీహాచరణేశ్వశంకా॥ ౧౩౦ ॥ స్య ధత్తవేధాహ్వాదిభూషణాయకుచచ్ఛలంకోకయుగం తవే దమ్। యద్యత్రిపద్మాప్తకరాభిమర్శః శ్లిష్టంతదేదంసుఖి తాంప్రియాయాత్॥ ౧౩౧ ॥ త్వదంగలావణ్యఝురీజిహీ షయాకరద్వయేనాపివిధిఃకుచచ్ఛలాత్। న్యమజ్జయత్కుం భయుగంకరేణమేనవార్యతేచేదబలేతివంచనే ॥ ౧౩౨ ॥ యత్కంచుకంప్రాంచమపాస్యగౌరంద్రాగన్యమన్యంనవ మాదధాతె। తద్భోగినాస్త్వత్కుచయోర్నితాంతంకాని వృణతిస్స్వశనమంతరేణ ॥ ౧౩౩॥లావణ్యసాగరతయా త్వయిమగ్నమూర్తేః ప్రాక్స్మైనకాత్మజగిరే శ్శిఖరాస్త నాతె। అద్యాభయాయతద ముష్యకరందదా మిసాహం హరిశ్శికసిఖేదవినోదినంమె ॥ ౧౩౪ ॥ చక్రీతికోకస్యమ మాపిశబ్దస్స్వస్వామిభావంప్రకటంవిధత్తె। కుచచ్ఛలంచ క్రియుగంకరేణనిషేధసిస్స్రిష్టమపీతిచిత్రమ్॥ ౧౩౫॥ ము

యోశ్చపునఃపునఃనవకంచుకధారణంభోగిత్వసూచకమిత్యర్థః- స్పర్శనమా లింగనంవాతంచ॥౧౩౩॥లావణ్యసాగరతయా సౌందర్యాశ్రయత్వేనఅస్య త్రిలవణస్యభావోలావణ్యంతదాశ్రయస్సాగరఇతిమధ్యమపదలోపీసమా సఃత త్వేనహేతునామేనకాత్మజగిరెమైనాకస్యఇంద్రాద్భీతస్యత్వభయప్ర దానేనకిమిత్యాశంక్యాహ సాహమితి॥ ౧౩౩ ॥ ౧౩౪ ॥చక్రీతి ॥ స్వ స్వామిభావమితిచక్రశ్చక్రీవాకోస్యాస్తీతివ్యుత్పత్తేరితిభావః ॥ ౧౩౫॥

మూర్ధ్నా ఇతి ॥ ఇహాస్మిన్ముఖే గూఢంగిరీశత్వం పర్వతోత్తమత్వం యథా తంతు మయే పటే రుఘుడితి పటో యమితి ప్రతీతిర్భవతి తంతు ప్రతీతిస్తు విలంబితా-ఏవం పర్వతక్కృతేకు చెపి - అతో గిరీశత్వస్య గూఢత్వమితి ధ్యేయం-అన్యత్ర గూఢంగిరిశత్వం॥ ని ॥గిరీశో గిరిశో మృడ ఇత్యమరః - అర్ధచంద్రం నఖాంకం చంద్రఖండంచ స్ఫుటయామీతి - శిరస్యర్ధచంద్రధారణస్య శివచిహ్నత్వా దితిభావః ॥ ౧౩౬ ॥ రసాలసేతి ॥ హృది మనసిరసాలసత్వం శృంగారరస పూర్ణత్వమిత్యర్థః-వీక్ష్య-హృదయేశయత్వాన్మన్మథస్యేతిభావః-తస్యహృదయస్యఫలేఫలభూతే అనేన హృదయస్యావృక్షత్వరూపణంగమ్యత ఇత్యేకదేశవివర్తి రూపకంకుచావాక్రమితా ఆక్రమిష్యతి-క్రమేర్లుట్- నహీనీరస

గ్ధకుచాదుర్గకృతే జిహీషుర స్తిస్మరస్తైతదముష్యభీత్యై।
గూఢంగిరీశత్వమిహా ర్ధచంద్రం నఖేన దత్వా స్ఫుట
యామిమూర్ధ్ని ॥ ౧౩౬ ॥ రసాలసత్వంహృదివీక్ష్యతత్
స్యఫలేకుచావాక్రమితాస్మరస్తే। కరేణ మేకంటక వేష్టితౌ తత్
దిమావిధేయావధునైవముగ్ధ ॥ ౧౩౭ ॥ కృశానుభాజా
హృదయేశయేనయోగః కిలాయంతవ తాపహేతుః। దదా
మిశీతంహృదయేశయం మె తేనైవనూనంతవనివృతిస్స్యా
త్॥౧౩౮॥ నకించిదిచ్ఛామిసకృత్కుచాఖ్యాం స్పృశాని శై

హృదయానాం వపీర్యయసీనాంకుచౌస్మరఃస్పృశతీతిభావః-అన్యత్ర హృది వక్షసిరసాలస్యచూతస్యసత్వం సత్తాంవీక్ష్యతస్యరసాలస్యఫలేకుచౌ ఆక్రమితాహరిష్యతి-తత్త స్మాన్మేకరేణకంటకవేష్టితౌ సరోమాంచౌ విధేయామదీయకరస్పర్శేనరోమాంచః కుచయోస్స్యాదిత్యర్థః-అన్యత్రకంటకైర్దుర్గమాంగైర్వేష్టితౌ కర్తవ్యాఫలరక్షణార్థమితిభావః ॥ ౧౩౭ ॥ కృశానుభాజేతి॥ కృశానుమగ్నింభజతీతికృశానుభాక్ తేనదగ్ధేనేత్యర్థః-హృదయేశయేన స్మరేణ హృదయేవక్షసిశీతంశయం పాణిందదామిస్పృశామీత్యర్థః-శీతలం శ్మరందధామీతిచవ్యజ్యతే - ఏకాచలస్య గోవర్ధనస్యవినయో స్యాస్తీతివినయీ వినీత ఇత్యర్థః - తస్యభావా వినయితా తాంఅనల్పేహయా అధికస్పృ

హాయా ॥ ని ॥ ఇచ్ఛాకాంక్షాస్పృహేహాతృడిత్యమరః- మతంగజాస్యంవినా
యకంఆరరాధఆరభతేత్యర్థః ॥ ౧౩౮ ॥ ౧౩౯ ॥ ౧౪౦ ॥ ౧౪౧ ॥బాలేతి
తి ॥ పీతాంబరాశ్లేషఃకృష్ణాలింగనంపీతవస్త్రధారణంచ-అస్యపీతాంబరా
శ్లేషస్యగుణానాకర్ణనాయ-గోప్యాగోపనయోగ్యశ్రోణికుచోరుణిప్రాణ్యాం
గత్వాదేకవద్భావః ప్రియంహృద్యంలలచ్చంచలంచ నేత్రంవస్త్రం ॥
ని ॥ నేత్రంవిలోచనేవస్త్రఇతిభాస్కరః- తస్యానుబంధస్సంపర్కః రుచేః
కాంతేరుత్కర్షః సుకుమారతావస్త్రమార్దవంతేనకృతం సుఖం భూ
యాంసిశ్రేయాంసిచ - ఏవమాదయోగుణాఇత్యర్థః - అన్యత్రప్రియ

లంశృణుతస్యసాధ్యమ్ । ఏకాచలస్యగ్రహణేపితాదృగస్తి
ప్రశస్తిఃకియతీద్వయోస్తు ॥౧౩౯॥ నాటయన్నివనయితాం
హరిరేవంచాటువాదపరిపాటిపటీయాన్ । అస్పృశత్కు
చయుగంసకథంచిచ్చుంబనంచకృతచుంకృతిరాధాత్ ॥ త
తశ్చ ॥ ౧౪౦॥ నివేశ్యతల్పేశిశిరాంశుకల్పేఽనల్పేహయా
ప్రాణసమాంసమాయీ । నీవీవిమోక్షాయవిమోక్ష దా
యూమతంగజాస్యంహరిరారరాధ ॥ ౧౪౧ ॥బాలేచేలమి
దంజహీహిధవళంపీతాంబరాశ్లేషతఃప్రాజ్యంసౌఖ్యమపే
క్షితంయదిగుణానాకర్ణయాస్యక్రమాత్ । గోప్యేశ్రో
ణికుచోరుషేప్రియలలన్నేత్రానుబంధో రుచే రుత్కర్ష
స్సుకుమారతాకృత సుఖం శ్రేయాంసి భూయాంసిచ ॥

స్య లలచ్చంచలంయన్నేత్రం చక్షుస్తస్య సంబంధః ప్రియదృగ్గోచర
త్వమిత్యర్థః రుచేరనురాగస్యోత్కర్షస్సుకుమారతాశోభన కుమారవ
త్తా-త్వతలోర్గుణవచనస్యేతిపుంవద్భావః - సంజ్ఞాజాతివ్యతిరిక్తాశ్చగుణ
వచనా ఇతిసంప్రదాయః-యద్వాప్రథమంస్త్రీత్వపుంస్త్వాద్యవివక్షయాసు
కుమారస్యభావఃసుకుమారతేతితసిల్ప్రత్యయంవిధాయఅనంతరంస్త్రీత్వ
వివక్షేతిధ్యేయం-తత్కృతంసుఖం భూయాంసిశ్రేయాంసిచగుణాఇత్య
ర్థః ॥ ౧౪౨ ॥భవదితి॥ప్రత్యురవిశ్వాసమాతనుష్వసంకోచితం వస్త్రంప్ర

స్యాద్దర్శనే మమవిశ్వాసస్స్యాదన్యథా నేతిభావః॥౧౪౩॥ ఆచ్ఛాదయిష్యామీతి ॥ అహమాశయా అనురాగేణ తేనితంబమాచ్ఛాదయిష్యామిఏతత్కిందుకూలం కుత్సితదుకూలంత్యజ దుకూలేత్యుక్తేసర్వమపినితంబం సస్పృహమాలోకయిష్యామీత్యర్థః. అన్యత్రాప్యహమాశయాదిశా తేనితంబమాచ్ఛాదయిష్యామిఏతత్కిం దుకూలంత్యజేత్యపివ్యజ్యతేదుకూలం పరిత్యజ్యాదిగ్రూపాంబరధారణమయుక్తమిత్యాశంకాయామాహదిగంబరత్వ

౧౪౨॥ భవద్దుకూలాంతరఏనలీనంమనోమమాన్యత్రనదృశ్యతేయత్। తదర్థమేదంయదివావిముచ్యక్షౌమం మమప్రీత్యయమాతనుష్వ ॥ ౧౪౩ ॥ ఆచ్ఛాదయిష్యామ్యహమాశయా తేనితంబమేతత్త్యజకిందుకూలమ్। దిగంబరత్వం కిమవాప్యముగ్ధేశివంజగత్పూజ్యతమంనవేత్సి ॥ ౧౪౪॥రంభాప్రకాండాద్ద్విరదస్యశుండాదండాదపి శ్రీనిలయేత్వదూరౌ। తిరస్క్రియామాదధతోంశుకస్యపరిగ్రహః కిన్నుశుభో విభాతి ॥ ౧౪౫ ॥ ఇతీరయిత్వాస్పృశతీవనీవీంహరౌన్యరుంధేవచసాతదాసీత్। అనర్ఘభూమ్నః పదముత్తరస్యరంధ్రాంతరాగస్యయథాతిసూక్ష్మమ్॥ ౧౪౬॥ దుకూలమాకర్షతినిర్విశంకంహరౌవిముగ్ధాశరణాంకమేతు। వధ్వాస్తనస్యాఃకటకంపరంమైత్రస్యనాపేక్షణమాచితీతి॥ ౧౪౭ ॥ దృఢంజఘానేవకటాక్షబాణైర్హృద్యన్యథత్రైవవిరోధభారమ్। తథాప్యసౌముంచతుభీతవత్కిం మాయామవాప్యజగత్పూజ్యతమంశివంనవేత్సి నస్మరసిదిగంబరధారణేన వాపిజగత్పూజ్యతాస్యాదితిభావః ॥ ౧౪౪ ॥ రంభేతి ॥తిరస్క్రియాంపరిభవమాచ్ఛాదనంచ॥ ౧౪౫ ॥ఇతీతి॥ స్పృశతీవవిలాసేనస్పర్శనంనాటయతీసత్యర్థః:- అనర్ఘభూమ్న ఇతి- నీవీమోక్షవిషయకబలాత్కారస్యేత్యర్థః:- అస్యానర్థత్వంచాప్రియస్వీకర్తృకత్వాభిన్నయాదౌపచారికం - పదమితి- ధూర్తయాచకస్యలుబ్ధప్రథమవిషయకప్రథమిక మృదుత్వోక్తి

లదితిభావః ॥ ౧౪౬॥౧౪౭॥౧౪౮ ॥ అపీతి ॥ బలినిగ్రహణేనబలవన్నిగ్రహణేనబలేశ్చక్రవర్తినః పరిభవేనచ అంబరమాకాశంవస్త్రంచ క్రియాముపాయం॥ని॥ఉపాయఃకర్మచేష్టాచచికిత్సాచనవక్రియా ఇత్యమరః - వ్యనయత్ అపజహార ॥ ౧౪౯ ॥ ౧౫౦ ॥ అథేతి॥ అనంబరాలంబివస్త్రరహితంభూభృద్భువో రాజపుత్ర్యాః పర్వతభూమేశ్చనితంబంసానుం స్త్రీ

సమస్తాశయవృత్తిసాక్షీ ॥ ౧౪౮ ॥ అపిపురాబలినిగ్రహణేనమేకృతవతోంబరమాక్రమితుం క్రియామ్ । సపదికిన్వబలేనతదాక్రమెబలమితివ్యనయద్ధరిరంబరమ్ ॥ ౧౪౯॥ పునర్జిష్ణుకౌ వసనం ప్రియాయాం మాయాబలేనైవమ దృశ్యమాధాత్ । యోగేద్ధురూహంకపటం యదస్యతతః ప్రసిద్ధో జనియోగమాయా ॥ ౧౫౦ ॥ అథైషపస్పర్శ నితంబబింబమనంబరాలంబిహరిః ప్రియాయాః । భూభృద్భువఃకిన్నునితంబమస్యాస్స్పృశేన్ననీలోంబుతదస్యలౌల్యః॥౧౫౧॥ అవిషయోవచసాంసురతక్రమ స్తదనుయః ప్రచచాలతమేకకః। అవిధృతాంగతయాసవిధేవసత్కుసుమసాయకఏవసబుధ్యతే ॥ ౧౫౨ ॥ నిదద్రతుస్తావథ కేళిలాలసౌ చిరాయభూత్వాబహుళశ్రమాలసౌ। సశింజినీబంధమపి స్వధన్వనశ్చకారమారశ్శిథిలంపృథుశ్రమః ॥ ౧౫౩ ॥ కృకవాకురుతంనిశమ్యతౌరందయితేస్వప్నవిబుధ్యతేస్మరాధా । ముఖరోవివిధస్తుతిప్రపంచైస్సహసాబోధకర వ్రజోప్యభూత్ప్రభాగాత్ ॥౧౫౪॥౫॥ఉపగమ్యచవైతాళికనికరస్తారమిదమవా

కటిపశ్చాద్భాగంచఅమృతదోజలదః మోఘప్రదశ్చసలౌల్యశ్చంచలఃసానురాగశ్చపర్వతనితంబంమేఘస్స్పృశత్యేవేతిభావః ॥ ౧౫౧॥అవిషయఇతి ॥ వచసామవిషయఃగ్రామ్యధర్మతయావక్తుమశక్యఇత్యర్థః- అవిధృతాంగతయాఅనంగతయా ॥౧౫౧॥౧౫౩ ॥ కృకవాకురుతమితి॥ని ॥ కృకవాకుస్తామ్రచూడఃకుక్కుటశ్చరణాయుధ ఇత్యమరః - స్వప్నవిసుప్తైసతి॥ ని॥ స్వ

ష్ణక్శయాళుర్నిద్రాళురిత్యమరః॥౧౫౪॥౧౫౫॥ ఉత్తిష్ఠేతి॥ రాధాయా దయితః రాధయావశీకృత ఇత్యర్థః- అసౌవిధుఃకృష్ణఃపరస్యాం స్త్ర్యాం తరేరుచిమనురాగమాఝత్పరిత్యక్తవానిత్యర్థః-క్షుబ్ధః కుపితః ఆళివ్రజః సఖీసంఘః-కమలాశయం రుక్మిణీమనః భేత్తుమన్యథాకర్తుం ప్రయతతే ప్రయత్నం కరోతి-వ్యంగ్యార్థస్తు- రాధాయా విశాఖాయా దయితః అసౌ విధు

దీత్॥౧౫౫॥ ఉత్తిష్ఠాఖిలలోకపాలనకలానిష్ణాతకృష్ణాధునా దత్తామోదముదస్య సర్వజగతాం భద్రాయ నిద్రారసమ్। రాధాయా దయితో రుచిం విధురసావాఝత్పరస్యామితి క్షుబ్ధో యం కమలాశయం ప్రయతతే భేత్తుం కిలాళివ్రజః॥౧౫౬॥౫॥ భగవానభివ్యంజితార్థాంతరం వైతాళికవచనమాకర్ణయన్నేవ సత్వరమవబుధ్య రుక్మిణీరోషసంభావనయా విదారితహృదయతయా కేళినికేతనాన్నిరగాత్॥౧౫౭॥ తదానీమేవ॥ప॥ రాధావశీకృతం శౌరిం వినివేద్య విదర్భజామ్। ఆళయః కలయామాసుః కలుషాం పరుషామపి॥ తథాహి॥౧౫౮॥ ముగ్ధే ప్రాజ్ఞమహీషీషు సప్తసు పరాస్వాదీయమానాసు వాసం ప్రాప్తా స్వయుతాధికాసు లలనాస్వన్యాసు మాన్యాసు వా। జాతా త్వం మధువైరిణో నిరవధిప్రేమప్రవాహాస్పదం తస్యాస్సంప్రతి బాధికా తవ హారే రారాధికా॥ తతః ఖలు॥౧౫౯॥ మానం ప్రతీచ్ఛ పటుచాటువచః ప్రపంచైర్మార్గభూః ప్రతారితమనా దయితస్య తస్య।

శ్చంద్రః ఇంద్రోర్విశాఖాయామనురాగాతిశయః॥*॥ యది విశాఖే శశాంకే లేఖామనువర్తేత ఇతి శాకుంతలే ప్రసిద్ధిః-పరస్యాం పశ్చిమదిశి రుచిం కాంతిమాఝత్-అస్తమిత ఇతి యావత్-ఇతి క్షుబ్ధః ప్రభాతం సంజాతమిత్యుద్బుద్ధ ఇత్యర్థః. అళివ్రజో భృంగసంఘః-కమలాశయం పద్మాభ్యంతరం భేత్తుం ప్రతో ప్రద్ఘాటనేనాంతః ప్రవేష్టుమిత్యర్థః- ప్రయతతే ప్రభాతం జాత మిత్యర్థః-అత ఉత్తిష్ఠేత్య[illegible]యః॥౧౫౯॥ మానమితి॥ సకృష్ణః విధేయశ్చేత్ త్వదధీన

స్వాన్యచ్చేదిత్యర్థః-విదగ్ధవిధమేవచాతుర్యైనైవచాతుర్యం వినాసమాయో
పితపవశ్యానస్యాదతోస్మద్వచనంశ్రుణ్విత్యర్థః॥౧౬౦॥ఏవమితి॥ ఉపజప్తా
భేదంనీ తా॥౫॥ భేదోపజాపావుపధేత్యమరః అనూనమననామధిక చింతా
కులాం॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥కుగ్ధాతి ॥ ఉద్యా
వ్యపర్యాలోచ్య-అప్రీతిమస్యాపిమదీయ కుచద్వయస్యైరావతకుంభరూ

వక్త్రాంబుజం చలలితంవలితంపిధేహిముగ్ధేవిదగ్ధవిధమేవ
సచెన్విధేయః॥౧౬౦॥ ౧॥ఏవమాదిభిస్సఖీజన భాషితైరు
పజప్తావిదర్భజానివ్యాజ హృదయాపివిరచిత కుం కు
మాంగరాగవిరాగా తాంబూలరసవిరసానముజ్ఝితకుసుమ
మాల్యలౌల్యా,అవ్యంజితాంజనరంజనావిముక్తముక్తాహా
రాముక్తాహారాచ భూత్వా కేవల మవనితల మధిశ
యానాచమానమానటయత్॥ ౨ ॥ అత్రాంతరేయదుప
తిః ప్రతిపన్నమానామేనామనూనమననామనునేతుకామః।
ఆసేదివాస్సదనమాశువిదర్భజాయాజాయామజాయత
కృశాంవివశోపివీక్ష్య॥౧౬౨ ॥ ౫ ॥ ఉపసృత్యచపాణి
ప్రియామిదమవాదీత్ ॥ ౧౬౩ ॥ కుగ్ధాసికిన్ను దయితే
కుచకుంభసామ్యముద్భావ్యజంభరిపుకుంజరకుంభయుగ్మే।
భిత్వాతదేవకుచయోరచయామిహారమాత్రేన మౌక్తికగ
ణేనమమప్రసీద ॥ ౧౬౪ ॥ పాణిప్రియేకిమివవస్తు తవా
స్త్యపేక్ష్యమిద్ధృజ్మనఃకలుషతాయదలాభతస్తే। లోలాసి
బాలవిధయావిధుఖేలనేచేదాపాదయామిచరణాంబుజస

పంసదృశచ స్తవంతరమస్తీతిపర్యాలోచ్యకుప్యసికిమిత్యర్థః-భిత్వేతి॥*॥క
రీంద్రజీమూతవరాహ శంఖమత్స్యాహిశుక్త్యుద్భవవేణుజాని। ముక్తా
ఫలానిప్రథితానిలోకే తేషాంహిశుక్త్యుద్భవమేవ భూరీతి॥కరికుంభయో
ముక్తాయోనిత్వదర్శనాదితిభావః-బాలవిధయాబాలవత్ విధుఖేలనేచం
ద్రేణసాకంఖేలనేకృష్ణేనసాకం క్రీడనేచ ॥ ౧౬౪ ॥ ౧౬౫ ॥ కిమితి ॥ ఉప

...యనుమేతికలుషితాసంజాతకలుషాఅసికిం-కలు

వచనః-సురూపకరనిజితపల్లవఇతి- త్వత్కర నిజిత

శ్చౌర్యసంపాదకత్వాభావాత్తదానయనే ఉపేక్షాకృతాస్వ

..యశ్చేదిదానీమానయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౧౬౬ ॥ ప్రాణాదపీతి ॥ ధ

ర్మ్యాణాంధర్మాదనపేతాం-ధర్మపథ్యార్థన్యాయాదనపేత ఇతియత్ప్రత్య

క్తమేనమ్ ॥ ౧౬౫ ॥ కిం.. రిజాతముపనీతమవేత్యసత్యా

భామాకృతేకలుషితాసిమమైషనేతి । కల్పద్రుమంసపదిస

ద్మనయామికింతుసోయంసురూపకరనిర్జిత పల్లవస్తే ॥

౧౬౬ ॥ ప్రాణాదపిప్రియతమామతిలంఘ్య ధర్మ్యాణాం

త్వామన్యసుభ్రువిరుచిర్మమచేత్ప్రమాదాత్ ।ధ్రిజ్యత్క

శంకవదనద్విజరాట్ప్రసాదమున్ముచ్యతేకథమివాహ మఘా

చ్చ్యుతస్స్యామ్॥౧౬౭॥ప్రాణప్రియాముతుమతీనసమా

గమాహోఽతిసోప్యనిశాక్షిప్తవిలీనవిలాసజాలః । ఖేదంప్రప

ద్యహృదయస్యవినోదమాత్రమాసాదయంసహకయాపివి

ధీయతే ॥ ౧౬౮ ॥ మంజీరమంజుతరశింజితరంజితం

తేపాదాంబుజంప్రియతమేకలయామి మూర్ధ్నా । ఆధే

హిముగ్ధమధురంవదనేందుబింబమేకాంత కాంత మమిత

స్మితచంద్రికాభిః ॥ ౧౬౯॥క॥ఏవంసకపటశపథపరంపర

యాప్రశంసయావినయాభినయేనచ ప్రేయసీమనునీయసో

న్నమనముత్సంగసంగినీమాధాయపాంసునిరసనేనశిరోరు

..నహనేనకంఠాశ్లేషేణకపోలపరిచుంబనేనచప్రమోద

..హపాద్యయదునందనఃకమపివచసామవిషయం హర్షమభ

జత॥౧౭౦॥ ప॥ఇత్థంమానపలీలయాకలయతేసర్వావనీం

పావనీంకల్యాణైకనికేతనాయజగదానందాదికందాయతే।

దేవాయస్పృహయామిసర్వభువనం గోపాయగోపాయ

ధుః-అన్యసుభ్రువిప్రత్యంతరేపరదారేషుచేతివ్యజ్యతే-వదనద్విజరాట్ప్రసా

దముఖచంద్రప్రసన్నతాం-ఉన్ముచ్య-అఘాద్దుఃఖాత్పాపాచ్చేతివ్యజ్యతే॥

ని ॥ అంహోదుఃఖవ్యసనేష్వఘమిత్యమరః- కథంచ్యుతస్స్యాంతవప్ర

సాదాభావేమమదుఃఖనివృత్తిఃకుతస్స్యాదిత్యర్థః - ప్రమాదాత్పరదా

రానురక్తస్యద్విజో..నుగ్రహమంతరేణపాపనివృత్తిఃకథంస్యాదితివ్య

జ్యతే॥౧౬౭॥౧౬౮॥౧౬౯॥౧౭౦॥౧౭౧॥...
ధంనిర్మాయ॥యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషి
దస్యసికౌంతేయతత్కురుష్వమదర్పణమితిభగవద్వచనమను
స్మృత్యగ్రంథంవ్యాఖ్యామర్యాదయాపరమేశ్వరాయసమర్పయతి॥మమేదమి
నవకాళిదాసకవితాం బుధైరసావ్యపరిప్లవాయవిహితా మయాంతరిః।
అవలంబ్యాచేదయమిమాంవిగాహ్యాతేంఖలభ్యమత్రగుణరత్నమస్తువః॥
తేలక్ష్మీచిత్తముమైనవామృతఝరీకల్పాయకల్పాయుతమ్॥
౧౭౧॥తస్యైవిదర్భసుదృశేజగదంబికాయైగోపాలకాయ
చజగజ్జనకాయతస్మై।కల్యాణజాతమతివేలమనల్పకాలమా
శాస్మహేనహితతోధికమర్థయామః॥౧౭౨॥మమేదంమె
దిన్యాముదితమమృతాసారసరసంసగంభీరంజానీత్కఇవర
సికాగ్రేసరఇతి।కృతానంతాచింతాకథమివమయాహంత
జనకేదయాళౌసర్వజ్ఞేసతిభవతినిమత్సరతరే॥ ౧౭౩ ॥
యస్మిన్శంకరదారసారభజరీజృంభత్కటాక్షచ్ఛటా
పాతాఃకల్పలతావితానసుమనోగుంభప్రియం
భావుకాః। తస్యాసౌనవకాళిదాస
విదుషష్షష్ఠోపికావ్యామృతే చంపూ
నామని ధీమ తాంకృత
సముల్లాసోవిలాసో
గమత్॥
కాళిదాసస్యనవ్యస్యకావ్యవ్యాఖ్యాంయథామతి।కార్తైన
రీతుంచేత్ప్రీభవేదిందుశేఖరః॥ ....
ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీ
మహోపాధ్యాయపతుధరయల్లయార్య
భార్యాతృతనయోనాకయ్యసూరిణా
విరచితాయాంభాగవతచంపూవ్యా
ఖ్యాయాంరత్నావళీసమాఖ్యా
యాంషష్ఠోవిలాస
స్సమాప్తః

